

VESZPRÉM VÁROS TEMPLOMAI/ CHURCHES OF VESZPRÉM

VESZPRÉM VÁROS TEMPLOMAI CHURCHES OF VESZPRÉM

Szerkesztette: **JANKOVICS** Norbert

Fotó: **MUDRÁK** Attila, **BALÁZSIK** Tamás, **HACK** Róbert, **HOROGSZEGI** Tamás,
F. TÓTH Gábor, **JANKOVICS** Norbert, **WACHSLER** Éva

Rajz: **BÓDINÉ KERSNER** Katalin, **KAKUK** Barbara

Fordította: **JOHNSON** Andrea

A fordítást lektorálta: Dr. **SZABÓ** Csilla

Olvasószerkesztő: **SOMOGYI** Boglárka

Lektor: **KARLINSZKY** Balázs, **VARGA** Tibor László

Szerkesztő munkatársa: **PAPP** Andrea

A kézirat a NKFI-134806. számú („OTKA K”) Veszprém megyei templomok adatbázisa című támogatott projekt keretében készült a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ közreműködésével.

Felelős kiadó: Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, dr.**KARLINSZKY** Balázs

Sorozatterv, nyomdai előkészítés és borító: **KAKUK** Barbara

Nyomda: OOK-Press Kft. Veszprém

ISBN 978-615-81349-7-2

© Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár 2023

© A kötet szerzői, fotósai, rajzolói és grafikusa 2023

Minden jog fenntartva!

VESZPRÉM VÁROS TEMPLOMAI/ CHURCHES OF VESZPRÉM

Veszprém 2023

KÖSZÖNTŐ

„Őseink hite, a jövő reménye.” – szól a Veszprémi Főegyházmegye mottója. Ez a rövid, Gizella-kápolna oltárán olvasható mondat pontosan kifejezi azt, akik vagyunk és akik szeretnénk lenni. Szeretnénk megőrizni azokat a hitbéli és szellemi javakat, amelyek az embert emberré teszik. Őseink személyes hitből fakadó felelősségük miatt tartották fontosnak templomok létesítését. Fontosnak tartom ezt az összefoglaló munkát, mert a múltunk, példát adó őseink és épített örökségük múltjának ismerete nélkül megalapozott jövőt sem építhetünk. Több, mint száz esztendeje annak, hogy Ádám Iván két fotóalbumban összegyűjtötte a veszprémi székesegyház barokk épületének képét és az épület átalakulásának folyamatát. A képes mű az elmúló állapotnak állított emléket abból a célból, hogy azt a történeti emlékezetnek megőrizze. Most hasonló léptékű, de nagyobb kiterjedésű munkálatok során újul meg a veszprémi főegyházmegye központja és a történeti érzékenység azt diktálja, hogy az elmúló állapot most is rögzítésre kerüljön.

E célnak keretet a Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár folyamatban lévő OTKA-kutatása adott. Az alap-

kutatás célja megteremteni a veszprémi főegyházmegye templomainak adatbázisát, ami végleges formájában egy tág horizontú, teljességre törekvő építészet-, felekezet- és egyházigazgatás történeti feldolgozást kínál. A főegyházmegye központjára vonatkozóan összegyűjtött adatok adták az alapját ennek a kötetnek, amit szándékunk szerint további kiadványok is követnek.

Ahogy a 20. század elején a barokk székesegyháznak emléket állító albumok által nyitott sort az új, historizáló templomot bemutató írások folytatták, a közeljövőben, e kötet kiadása után, a veszprémi várban megvalósult fejlesztések ismertetése várható. A kiinduló állapot dokumentálása e könyv szerzőinek érdeme, akiknek munkáját itt szeretném megköszönni.

Kívánom, hogy ez a rendkívül alapos munka számos jövőbeni kutatás alapja és kiindulópontja legyen. Bízom benne, hogy a várban megújult terek – az utánunk jövő generációk számára is – a mi személyes hitünkéről tanúskodnak. Kívánok továbbá az olvasók számára hasznos elmélyedést a templomtörténetekben.

Veszprém, 2023. április 2

+ *Udvardy György*

Dr. Udvardy György
veszprémi érsek

1

KÖSZÖNTŐ 005

BEVEZETŐ TANULMÁNY
INTRODUCTION

JANKOVICS Norbert: 009
**Veszprém templomai időben és térben,
 a város szakrális épületeinek változásai**
 The churches of Veszprém in time and space
 – changes in the city's sacral buildings

A VÁRHEGY SZAKRÁLIS ÉPÜLETEI SACRAL BUILDINGS ON CASTLE HILL

JANKOVICS Norbert–SIMON Anna: 025
Szent Mihály-székesegyház
 Saint Michael's Cathedral

FÜLÖP András: 055
Szent György-kápolna
 Saint George's Chapel

JANKOVICS Norbert: 065
Az úgynevezett Gizella-kápolna
 The Gizella Chapel

GÖMÖRY Judit–CSOMORTÁNY Levente: 075
Szent István király (egykori ferences) templom
 Saint Stephen's (former Franciscan) Church

GÖMÖRY Judit–CSOMORTÁNY Levente: 091
**Szűz Mária és Szent Imre herceg
 (egykori piarista) templom**
 Virgin Mary and Saint Emeric's (former Piarist) Church

GAYLHOFFER KOVÁCS Gábor: 105
A püspöki (ma érseki) palota kápolnája
 The chapel of the Bishop's
 (now Archbishop's) Palace

PÁLL Anikó–PAPP Róbert: 110
Epilógus
 Epilog

A TÖRTÉNETI VÁROSRESZEK TEMPLOMAI CHURCHES OF THE HISTORIC DISTRICTS

KOPPÁNY András–HÉCZEY-MARKÓ Ágnes: 113
**A veszprémvölgyi apáca kolostor egykori
 templomának romjai és az úgynevezett
 Jezsuita templom**
 The ruins of the former church of the
 Veszprémvölgy convent and the
 so-called Jesuit church

JANKOVICS Norbert: 125
A Szent Miklós-templom romjai
 Ruins of Saint Nicholas' Church

KÓNYA Anna: 131
A Szent Katalin domonkos kolostor temploma
 Church of the Saint Catherine
 Dominican convent

G. LÁSZAY Judit: 139
Szent Anna-templom
 Saint Anne's Church

FÜLÖP András: 147
Csatár-hegyi Szent Kereszt-kápolna
 Chapel of the Holy Cross on Csatár Hill

BALÁZSIK Tamás: 153
Református templom
 Reformed church

BALÁZSIK Tamás: 159 Evangelikus templom Lutheran church	BALÁZSIK Tamás: 215 Gyulaafirátót, Református templom Gyulaafirátót, Reformed Church
GALAMB Zsuzsanna: 165 Az Alsóvárosi (Szent Kereszt) temetőkápolna (Haiszler-kápolna) Holy Cross Cemetery Chapel (Haiszler Chapel)	BALÁZSIK Tamás: 219 Kádárta, Református templom Kádárta, Reformed Church
GALAMB Zsuzsanna: 171 Regina Mundi, egykori Angolkisasszonyok temploma Regina Mundi, former Church of the Sisters of Loreto	BAKU Eszter: 225 Kádárta, Szentlélek-templom Kádárta, Holy Spirit Church
GALAMB Zsuzsanna: 179 Feltámadt Üdvözítő, Károly-templom Church of the Risen Saviour (Charles' Church)	BAKU Eszter: 229 Árpád-házi Szent Margit-templom Church of Saint Margaret of Hungary
FÜLÖP András: 189 Szent László király-templom King Saint Ladislaus' Church	KARLINSZKY Balázs: 237 Magyarok Nagyasszonya, Mindszenty-emléktemplom Our Lady of Hungary Church, Mindszenty Memorial Church
	JANKOVICS Norbert: 241 Református templom (Kálvin János park) Reformed Church (János Kálvin Park)
	JANKOVICS Norbert: 245 Modern épületek: a Veszprémi Érseki Főiskola és a Szeminárium kápolnái, a Szűz Mária-kórházkápolna és a jutaspusztai Árpád házi Szent Margit-templom Modern chapels: the chapels of the Archbishopric College and the Seminary, the Virgin Mary Hospital Chapel, and the Saint Margaret of Hungary Church in Jutaspuszta
A VÁROSHOZ CSATOLT FALVAK ÉS AZ ÚJABB VÁROSRESZEK TEMPLOMAI ÉS KÁPOLNÁI CHURCHES AND CHAPELS IN THE VILLAGES ANNEXED TO THE TOWN AND IN THE NEWER PARTS OF THE TOWN	
HOROGSZEGI Tamás: 197 A gyulaafirátóti premontrei templom és kolostor romjai/Ruins of the Premonstratensian church and monastery of Gyulaafirátót	
BALÁZSIK Tamás: 207 Gyulaafirátót, a középkori plébániatemplom The medieval parish church of Gyulaafirátót	
GALAMB Zsuzsanna: 211 Gyulaafirátót, Nepomuki Szent János-templom Gyulaafirátót, Saint John of Nepomuk's Church	
	BIBLIOGRÁFIA 249 KÉPJEJYZÉK 254

**BEVEZETŐ
TANULMÁNY
INTRODUCTION**

JANKOVICS Norbert

Veszprém templomai időben és térben, a város szakrális épületeinek változásai

The churches of Veszprém in time and space – changes in the city's sacral buildings

BEVEZETÉS

Veszprém városának építészeti képe jól illusztrálja a magyar történelem korszakait. Műemlékei, és különösen szakrális rendeltetésű épületei a szerencsés és gyarapodó időszakoknak ugyanúgy emléket állítanak, mint ahogyan a romok és épülethiányok a hanyatló és pusztuló periódusok lenyomatai. E rövid tanulmányban és a kötet többi fejezetében a ma is álló templomok mellett a már nem létező, de egykor működő Istenházak is helyet kapnak, azzal a céllal, hogy történetükön keresztül a magyarországi építészet nagyszerűségét is be tudjuk mutatni. Fontos célunk volt, hogy az egyes veszprémi emlékek és a jelentős építészeti korszakok európai és hazai fejleményekhez fűződő viszonyát is érzékeltesük, ezzel a városi művészet helyét is szeretnénk kijelölni a kontinens és Magyarország építészeti kultúrájában. A kötet írása egy időben folyt több tárgyalt épület tudományos kutatásával és felújításának előkészítésével. E folyó munkák eredményei a szerkesztői döntés értelmében csak akkor kerültek a szövegekbe, ha a kutatást és az épületrekonstrukciót lezárták a kéziratok befejezéséig. Több kulcsfontosságú épület esetében (Székesegyház, Szent György-kápolna) az új eredmények publikálására még várni kell, így ezeknél a meglévő szakirodalom összefoglalására vállalkoztunk.

INTRODUCTION

The architecture of the town of Veszprém is a true illustration of the periods in Hungarian history. Its historic monuments, in particular its sacral buildings, are a reminder of fortunate and prosperous eras, just as the ruins and missing buildings are a reminder of periods of decline and decay. In addition to the churches still standing today, this short study, as well as other chapters of the volume will also feature Houses of God that no longer exist, in order to present the greatness of Hungarian architecture through their history. An important aim of the authors was to connect the individual monuments and important architectural periods of Veszprém to European and Hungarian developments, and to define the role of local art in the architectural culture of the continent and Hungary. This book was written simultaneously with the scientific research and renovation preparations of several buildings described here. According to the editors' decision, the results of such ongoing projects were included in the texts only if the research and reconstruction of the building had been completed before the manuscripts were ready. For several key buildings (Cathedral, Saint George's Chapel), new results have yet to be published, so for these we decided to just give a summary of the existing literature.

A SZAKRÁLIS ÉPÍTÉSZET ÉS MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KORSZAKAI EURÓPÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

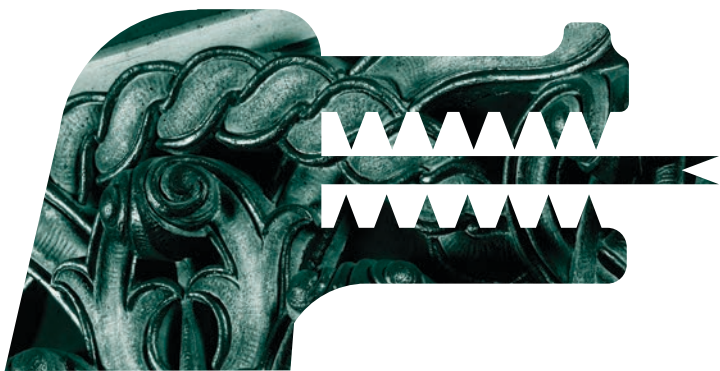
Az antik templom formája, azon túl, hogy a pogány istenek kultuszához kötődött, leginkább azért volt alkalmatlan a keresztény vallásgyakorlás számára, mert nem biztosította a közös teret a hívek számára. A korai keresztény gyülekezetek építészetének kiindulását a zsidó imaház hagyománya jelentette, de a hívek számának növekedése miatt szükség volt egy nagyobb befogadóképességű épületfajtára. A megoldást egy már létező római típus újraértelmezése jelentette. A bazilikák olyan többhajós, támaszokkal felosztott terek voltak, amiket a római császári palotákban vagy törvénykezési helyszíneken is alkalmaztak (baszileosz=császár), a tértípus tehát eredetileg sem nélkülözte teljesen a formális, ünnepélyes jelleget. Az első monumentális keresztény bazilikák – így különösen a római Szent Péter-templom a 4. század közepére elkészült első formájában – több, a keresztény építészetben később jellegzetessé váló újítást is tartalmaztak. Ilyen volt a hosszaház-keresztahajós felépítés, a félköríves szentélyapszis, illetve az ereklyetisztelet kiemelt szerepének következtében Szent Péter sírjának körülkerítése. A Nyugatrómai Birodalom feltartóztathatatlan összeomlása után az európai kereszténység virágzása a keletrómai területeken bontakozott ki. A birodalom keleti fele nem csak gazdagabb volt, de az anarchiába süllyedő nyugati részekkel szemben is sikeresen fenntartotta a római berendezkedés legtöbb vívmányát. Konstantinápoly lett az új Róma, melynek fénye gyorsan elhalványította a régi fővárosét. Templomai és kolostorai nem csak a későbbi bizánci építészetet, de a középkori Nyugat művészetét is nagyban befolyásolták, ahogyan jóval később még a várost leigázó szeldzsuk törökök építészetét is meghatározta a keletrómai örökség. A szíriai, örmény, kopt, etióp szakrális építészet római és konstantinápolyi előzményekből táplálkozott, de miután kialakította sajátos arculatát vissza is tudott hatni Európa építészetére.

A nyugati kereszténység újabb virágzása Nagy Károly uralkodásának idejére esett. A 9. század elejére kibontakozó művészet a Nyugatrómai Birodalom visszaállításának gondolatát tükrözte, tudatosan a késő antik építészet formáit, a korai keresztény római építészet emlékeit másolta, de azokat új tartalommal töltötte meg. A Karoling-korszak szerves megújítására tettek kísérletet a Szász-dinasztia uralkodói

SACRAL ARCHITECTURE AND ITS PERIODS IN THE ART HISTORY OF EUROPE AND HUNGARY

The layout of ancient churches, apart from being associated with the worship of pagan gods, was unsuitable for Christian worship because it did not provide a common space for the congregation. The architecture of the early Christian churches was based on the Jewish tradition of the house of prayer. As the number of believers increased, larger congregations were accommodated in a reinterpreted version of an existing Roman-type building. The basilicas had several naves divided by buttresses, similarly to the Roman imperial palaces or places of jurisdiction (Basileus = emperor), so the type of layout was not entirely devoid of liturgical character. The first example of a monumental Christian basilica was the Old St Peter's Basilica in Rome. Built in the mid-4th century, the church incorporated several innovations that would later become characteristic of Christian architecture, such as the layout with a long central nave and transepts, the semicircular apse with the chancel, and the prominent role of the veneration of relics with the tomb of St Peter. After the inexorable collapse of the Western Roman Empire, European Christianity flourished in the Eastern Roman territories. Not only was the eastern half of the empire richer, but it successfully maintained all the achievements of the Roman system in the face of the west's decline. Constantinople became the new Rome, quickly outshining the old capital, which was collapsing into anarchy. Its churches and monasteries were a major influence not only on subsequent Byzantine architecture, but also on the art of the medieval West, just as the architecture of the Seljuk Turks who conquered the city was influenced by the Eastern Roman legacy. The Syrian, Armenian, Coptic, Ethiopian sacral architecture drew on the Roman and Constantinopolitan heritage, but once it had developed its own distinctive identity, it was able to exert its influence back onto European architecture.

The next golden age of Western Christianity arrived with the reign of Charlemagne, king of the Franks. The art that had emerged by the early 9th century reflected the idea of restoring the Western Roman Empire, consciously copying the forms of late ancient architecture and the relics of early Christian Roman architecture, while infusing them with new content. The rulers of the Saxon dynasty attempted an organic renewal of the Carolingian era in the 10th and 11th centuries. The artistic influence of this period – also known as the Ottonian Renaissance, due to the name Otto commonly used in the imperial family – was also very strong in the newly established Kingdom of Hungary. The rare examples of 11th-century Hungarian architecture show the direct influence of these areas, thanks to the cultural and politi-

a 10–11. században. Az uralkodóházban gyakori név nyomán Ottó-kornak is nevezett időszak művészeti befolyása a közben létrejött Magyar Királyságban is igen erős volt. A 11. századi magyar építészet ritka emlékei az itáliai, bizánci és német kulturális és politikai kapcsolatnak köszönhetően e területek közvetlen hatásáról árulkodnak. A 11. század végén Európa-szerte kibontakozó, új építészeti formanyelv a romanika, illetve a 12. század végétől francia forrásból elterjedő, összefoglalóan gótikának nevezett stílusfolyam hatása és irányzatai Magyarországon is kimutathatók. A középkor kései évszázadaiban, a 12. és a 15. század között, a hazai építészetet az egyéni, regionális vonások mellett is az európai fősodorba illeszkedő kulturális azonosulás jellemezte. A hosszú évszázadokig szinkronban lévő folyamatokban 1541 után a török megszállás és az ország három részre szakadása (Habsburg Birodalom nyugaton, hódoltsági területek középen, Erdélyi Fejedelemség keleten) jelentett törést. A témánkat érintő kultúrtörténeti változások közül hazánkban az egyik legfontosabb a reformáció rendkívül gyors és széles körű elterjedése, a szakrális művészetek visszaszorulása, az új felekezetek, vallások, valamint azok építészetének megjelenése (szerb ortodox, iszlám) volt. Az ellenreformáció, illetve a katolikus megújulás és a barokk művészet kibontakozására a török kiűzéseig csak a nyugati, Habsburg fennhatóság alatt álló területeken volt mód, ezért a hazai épületállományból szinte teljesen hiányoznak a korai barokk templomok, ahogyan az igazán monumentális barokk épületek is. A török utáni újjáépítés szükségessége csak a 18. század közepső harmadától teremtette meg a hazai szakrális építészet utolsó felvirágzásának lehetőségét, de általában lényegesen szerényebb keretek között, mint a szomszédos országokban.

A 19. század elejétől a magyarországi templomok művészete is háttérbe szorult a világi feladatok mögött azzal együtt, hogy sok, a török korból romosan maradt székesegyház újjáépítése a klasszicizmus virágzásának idejére esett. A 19. század második fele, a 20. század eleje szintén nagy számú és kiemelkedő minőségű templom építését eredményezte országszerte, melyek a historizmus különféle stílusváltozatait illusztrálják, hol a középkor különféle korszakaiból, hol a barokk építészetből kölcsönözve az építészeti formanyelvet. A 16–17. században bekövetkezett törés után az európai fősodorhoz való újbóli felzárkózást a hosszú 19. század hozta el. A 20. század közepe után, különösen a kibontakozó építészeti konjunktúra hatalmas teljesítményéhez viszonyítva, már csak nagyon kevés templom épült Magyarországon, de ezek között akadnak igen jelentős művészi teljesítmények nevezhető modern épületek. A szakrális építészet jelentőségének visszaszorulása szerencsére nem jelenti azt, hogy a műfajnak ne volna továbbra is nagy presztízse az építészek körében, és

cal links with Italy, Byzantium and Germany. The influence and trends of new architectural styles, such as the Romanesque, emerging throughout Europe at the end of the 11th century, and the one originating from France at the end of the 12th century and collectively known as the Gothic style, can also be detected in Hungary. In the late Middle Ages, between the 12th and 15th centuries, Hungarian architecture was characterised by a cultural identification with the European mainstream, in addition to individual, regional features. After 1541, the Ottoman invasion and the period of trisection (the Habsburg Empire in the west, the occupied territories in the centre, the Principality of Transylvania in the east) marked a break in the processes that had been synchronous for centuries. One of the most important cultural and historical changes in our country was the extremely rapid and widespread proliferation of the Reformation, the decline of sacral arts, the emergence of new denominations, religions and their architecture (Serbian Orthodox, Islamic). Until the expulsion of the Turks, the Counter-Reformation and the development of Baroque art was only possible in the western territories under Habsburg rule, and therefore early Baroque churches are almost completely absent in Hungary, as are truly monumental Baroque buildings. The need for post-Turkish reconstruction only gave way to the last revival of domestic sacral architecture from the mid-1760s, but generally within a much more modest framework than in the neighbouring countries.

From the beginning of the 19th century, the art of Hungarian churches was secondary in comparison to secular tasks, although many cathedrals left in ruins from the Turkish period were rebuilt during the heyday of classicism. The second half of the 19th century and the beginning of the 20th century also saw the construction of many churches of outstanding quality throughout the country, illustrating the different stylistic variations of historicism, sometimes borrowing architectural elements from different periods of the Middle Ages, as well as from the Baroque era. It was during the long 19th century that the break caused by the Ottoman occupation was eventually mended and leveling up with the European mainstream was achieved. After the middle of the 20th century, especially compared to the volume of the unfolding architectural boom, very few churches were built in Hungary, but among these there are some modern buildings that can be considered significant artistic achievements. Fortunately, the decline in the importance of sacral architecture does not mean that the genre does not continue to enjoy a high prestige among architects and pique the interest of the critical, educated public.

ne érdekelné a kritikus, művelt közvéleményt.

A KÖZÉPKORI ÉPÍTÉSZET

KIEMELKEDŐ IDŐSZAKAI VESZPRÉMBEN

A fent vázolt európai és hazai összkép veszprémi jellegzetességeit vizsgálva feltűnő néhány fontos eltérés. A város királyi és egyházi székhelyként kiemelt szerepet játszott a 11. század elején, jelentőségéhez csak Székesfehérvár és Esztergom fogható. Az államalapítás időszakának e három hatalmi központja közül Veszprémben maradt fenn a legtöbb építészeti maradvány, ezek a Székesegyház épületében találhatók. A 12. századtól országosan kibontakozó építészeti fellendülésnek ugyanakkor alig találjuk nyomát a városban, szemben a késő Árpád-korral, ami a korai időszakhoz hasonlóan kiemelkedő művészi színvonalú emlékek sorát eredményezte. A 13. század középső évtizedeiben a városban párhuzamosan több nagy építkezés is zajlott. A gótikus építészet 14. századtól kibontakozó korszakaiból származó töredékek szerényebb művészi jelentőségű központnak mutatják Veszprémet a középkor végén.

1. kép

Veszprém, Szent Mihály-székesegyház, megcsonkított 11. század közepi pillér a déli előtér falában bemutatva

OUTSTANDING PERIODS

OF MEDIEVAL ARCHITECTURE IN VESZPRÉM

In comparison with the overall picture in Europe and in Hungary, some important differences stand out in Veszprém's architecture. The city played a prominent role as a royal and ecclesiastical seat in the early 11th century, its importance is matched only by Székesfehérvár and Esztergom. Of these three key cities, where power was centred during the foundation of the Hungarian state, Veszprém has the largest number of architectural remains, preserved in the Cathedral building. However, there are hardly any traces of the architectural boom that spread throughout the country from the 12th century onwards, in contrast to the late Árpád period, which, like the early period, produced a series of monuments of outstanding artistic quality. In the middle decades of the 13th century, several major building projects took place in the city simultaneously. Fragments from the Gothic architectural periods from the 14th century onwards show Veszprém as a centre of modest artistic importance at the end of the Middle Ages.

The earliest sacral remains of a building that can be associated with the King Stephen era date back to the first period of St George's Chapel, once standing to the north of the Cathedral, which was considered a "very ancient and old" building even in the 12th century. The adjacent cathedral was built somewhat later, but despite its historicist-style reconstruction and drastic demolitions in the 18th and early 20th centuries, it is still the only building in Hungary whose ascending walls preserve details from the King Stephen period. The physical dimensions of the building have not changed much since the Middle Ages. The cathedral is very small compared to Hungary's episcopal churches. The exact history of its construction, as well as its original layout cannot be reconstructed, only sketched. Its size was probably determined by the small plot on the Castle Hill and the resources available at the beginning of the 11th century. The early church was a building with a complex mass on the outside and a divided interior. The layout is three-aisled with galleried naves, complemented to the east, in front of the hall-crypt, raised chancel, by storeyed pseudotransepts. The pseudotransepts end in semicircular apses. The towered layout of the west end of the nave is also of early origin. A significant number of stone carvings have survived from the Veszprém cathedral and we know of several structures that can be considered ancient from photographs documenting the demolition at the beginning of the 20th century. A comparison of similarities between the Hungarian and international findings suggests that the construction of the church began in the life of King Stephen in the 1030s and it was completed around the

A legkorábbi szakrális épülettöredék, ami István-korához köthető a Székesegyháztól egykor északra álló és a 12. században is „igen ősi és ódon” épületnek tekintett Szent György-kápolna első periódusa volt. A mellette álló székesegyház ugyan valamivel későbbi, de a 18., majd a 20. század eleji historizáló átépítése, drasztikus bontásai ellenére a mai napig az egyetlen olyan hazai épület, amelynek felmenő falai István-kori részleteket is őriznek. Az épület fizikai kiterjedése a középkor óta nem sokat változott. A hazai főpásztori templomokhoz képest kifejezetten kisméretű székesegyház pontos építéstörténete, és a korai templom alaprajza nem rekonstruálható, csak felvázolható. A kiterjedését valószínűleg a várhegyen rendelkezésre álló terület korlátozott mérete és a 11. század eleji erőforrások is meghatározták. A korai templom kívülről összetett tömegű és belül is tagolt térszervezésű épület volt. Háromhajós, karzatos elrendezését keleten, a csarnokkriptás, emelt szentély előtt átkereszthajó-szerű, szintén emeletes épületrészek egészítették ki. A déli átkereszthajó félköríves apszissal zárult. A nyugati hajóvég tornyos elrendezése szintén korai eredetű. A veszprémi székesegyházból jelentős számú kőfaragvány maradt fenn, és a 20. század elején végzett bontást dokumentáló fényképeknek köszönhetően is számos korainak tartható szerkezetéről van tudomásunk. A hazai és nemzetközi párhuzamok összevetésével kijelenthető, hogy a templom építése István életében, az 1030-as években megkezdődött, és befejezésére a század közepe táján kerülhetett sor. A templom leginkább az Ottó-kori, vagy másként preromán építészet köré tartozik, a tagolt, kriptás keleti templomvégződés és az emeletes helyiségekkel rendelkező, átkereszthajós elrendezés rokonait a 10. század végének, a 11. század első felének építészetében Európa-szerte meglegyünk. Különösen a német hatást mutató cseh és lengyel szakrális építészet 1000 utáni épületei lehetnek hasonlóak a veszprémi templomhoz.

A város nyugati határában, a sűrűbben lakott területtől távol fekvő völgyben még István alapított apácakolostort. Az épületegyüttes feltárt maradványai ennél későbbiek és zavarba ejtően egyszerűek, templomának mérete nem haladta meg az átlagos plébániatemplomét. A kis léptékű, egyhajós, keleten egyenes záródású szentéllyel végződő egyházat a nyugati oldalán egy szabadon álló, négyoszögű torony kísérte.

Veszprémben a 12. századi emlékanyag ma szinte teljesen hiányzik. A várbeli Mindenszentek-prépostság középkori épületeiből vagy az időközben betelepült veszprémi városnegyedek plébániatemplomaiból remélhetünk e korszakra vonatkozó információkat a jövőben.

Az írott források több városi szakrális épület emlékét is megőrizték. A korai városközpont Veszprémben kétpólusú volt. Az egyik központot a várhegytől északnyugatra elterülő Szentmargitszeg jelentette, a mai Patak tér környékén

middle of the century. The church predominantly belongs to the Ottonian Renaissance or Pre-Romanesque architectural period, with its broken up, crypted eastern end and its storeyed pseudotransepts, which are “related” to the architecture of the late 10th and first half of the 11th century, found all over Europe. In particular, the buildings of the Bohemian and Polish sacral architecture after 1000, with their German influence, may have been similar to the church in Veszprém. The convent, located in the valley on the western border of Veszprém, far from the more densely populated area, was founded by King Stephen. The excavated remains of the building complex are of later origin and strikingly simple, with the church no larger than an average parish church. Its small-scale, single-nave church, with a flat-ended chancel in the east, was flanked on the west side by a free-standing rectangular tower.

In Veszprém, the 12th century monuments are almost completely missing. In the future, we can hope to find information about this period in the medieval buildings of the castle's All Saints' Provostry or in the parish churches of the city's subsequently built neighbourhoods.

However, written sources have preserved the legacy of several sacral buildings in the city. The early town centre of Veszprém was bipolar. One of the centres was Szentmargitszeg, northwest of the Castle Hill, with a marketplace in the area of the present-day Patak Square, and the other was Szenttamásfalva, south of the Castle Hill, with a supposedly larger marketplace in the present-day Old Town Square. In mediaeval times, the two areas were connected by a main road running under the castle, partly along the present-day Jókai Street in the west. The church of Szentmiklósszeg, south of Szenttamásfalva, is one of the parish churches whose remains have been unearthed by archaeologists. In the park between the County Hall and the Hospital of Veszprém, on the Kálváriadomb (Calvary), a small ruin garden commemorates the church of Saint Nicholas that once stood here. The first church was modest in size, small, single-naved, built on a plot previously used as a cemetery in the early 12th century. It may have been extended with a vestibule as early as the 13th century, while in the later Middle Ages, in the 14th or 15th century, a more substantial extension followed.

The chronology of the aforementioned construction works from the middle third of the 13th century can only be guessed, but we are certain that they were not linked to the activities of just one bishop. The demolition and rebuilding of the early Saint George's Chapel, the construction of the two-storey, so-called Gizella Chapel of unknown purpose and the partial modernisation of the cathedral took place almost simultaneously. Saint George's Chapel was restored

létező piactérrel, a másikat a várhegytől délre fekvő Szent-tamásfalva, a mai Óváros téren feltételezett nagyobb piaccal. A két területet a vár alatt, nyugaton, részben a mai Jókai utca vonalán haladó középkori főút kötötte össze. A Szent-tamásfalvától délre eső Szentmiklósszeg temploma az egyik plébánia, amelynek maradványait legalább régészeti kutatás a felszínre hozta. A veszprémi Megyeháza és az Egyetem közötti parkos területen, a Kálváriadombon, kis romkert állít emléket az egykor itt állt Szent Miklós-egyháznak. Az első templom szerény méretű, kis kiterjedésű, egyterű volt, és egy korábban már használt temetőre épült a 12. század elején. Talán már a 13. században egy előcsarnokkal bővítették, a középkor későbbi időszakában, a 14. vagy 15. században pedig jelentősen megnagyobbították.

as a small, octagonal, vaulted central building with a refined ashlar masonry technique. The construction of the chapel dates back to the 20s and 30s of the 13th century, and the introduction of the elegant Northern French Gothic style in Veszprém can be directly explained by the connections of the royal court of Hungary.

2. kép
Az ún. Gizella-kápolna földszinti szentélyének egyik konzolja,
az eredeti kifestés maradványaival, 13. század közepe

A 13. század középső harmadától kibontakozó, már többször említett építkezések időrendje csak hozzávetőlegesen megállapítható, de bizonyosan nem egy püspök kizárólagos tevékenységéhez köthető. A korai Szent György-kápolna lebontása és újjáépítése, az ismeretlen rendeltetésű, kétszintes ún. Gizella-kápolna létesítése és a székesegyház részleges modernizálása közel azonos időben zajlott. A Szent György-kápolna kisméretű, nyolcszögű, boltozott centrális épületként finom kváder építéstechnikával született újjá. A kápolna építése a 13. század 20-as, 30-as éveire tehető, az elegáns északfrancia eredetű gótikus stílus veszprémi feltűnése közvetlenül a hazai királyi udvar kapcsolataival magyarázható. A 18. századi Nagypréposti ház és a Püspöki palota közé ékelődő, ma Gizella-kápolnaként számontartott egyházi épület azonosítása nem megoldott. Bizonyosan a hozzá észak felől csatlakozó korábbi épülethez tartozott, de sem funkciója, sem pedig eredeti titulusa nem ismert, formája alapján palotakápolnának tűnik. Az eredetileg kétszintes, kétszaka-szos boltozott hajóból, a szentélyből és egy-egy sekrestyéből ma az alsó szint van meg szinte teljes épségben, ezt a 18. században a közfelháborodás mentette meg a teljes bontástól. A kőfaragványok a Szent György-kápolna színvonalához mérhetőek, a stílus is hasonló, a kiépítése a kápolnánál néhány évtizeddel későbbi lehet.

A 13. századi építészeti virágkorra Veszprém szomszédságában is találunk példát. Napjainkban már a városhoz tartozó, egykor önálló Gyulafirátót premontrei kolostorát 1240 táján

alapította a birtokos nemesi család. Az épület jelenleg is álló romjai a közép-európai korai gótikus stílus jegyeit mutatják. A Szentmargitszeg városrészéből a 13. században létrejövő Szentkatalinszeg legjelentősebb egyházi épületének romjai a Benedek-hegytől északra ma is állnak. A domonkos rend első hazai női zárdáját, a Szent Katalin-kolostort Bertalan veszprémi püspök alapította 1240-ben. 1246 és 1252 között itt élt IV. Béla király apácának nevelt lánya, (Szent) Margit, mielőtt későbbi otthona, a budai Nyulak-szigeti kolostor elkészült. A 13. század közepe előtt épült temploma hosszára nyújtott hajóval és egyenes záródású szentéllyel rendelkezett, és a jelek szerint nagy fokú építészeti puritánság jellemezte. A 15. században a korai templom szentélyét először lebontották, és helyére egy, a hajóval csaknem azonos méretű, a nyolcszög öt oldalával záródó, támpilléres, kétszakaszos szentélyt és ahhoz északról csatlakozó sekrestyekápolnát építettek. A szentély és a kápolna hálóboltozatának bordái tagozott gyámkövekről induló idomtéglaíkból készültek. A középkor későbbi szakaszaiban az eddig megismert egyházi épületek átépítése, részleges vagy teljes átformálása zajlott. A mai is tanulmányozható épületrészek és számos kőfaragvány a székesegyház 1400 tájára eső nagyobb szabású átépítését tanúsítja. A legerőteljesebben a keleti rész változott meg. Lebontották a teljes korai szentélyrészt a kriptával és valószínűleg az álkereszthajókkal együtt. Az altemplom újjáépítésére hagyománytiszteltből kerülhetett sor, mert a liturgiai változások miatt a késő középkorban már nem létesítettek hasonló kriptákat. Egy csillagboltozat csomóponti töredéke arról tanúskodik, hogy ekkor a hajók (legalább részleges) boltozására is sor kerülhetett. Az 1400 táján történt modernizáció során használt formanyelv és stílus jól illeszkedik az internacionális gótika országszerte elterjedt építészeti stílusába, a végeredmény minőségben inkább átlagosan korszerű, de nem feltűnően újszerű. A püspöki templom későgótikus, sőt reneszánsz átalakításaira kőfaragvány töredékek utalnak. Ezek valószínűleg kisebb léptékű, tulajdonképpen belsőépítészeti átformálással jártak, de az épület összképét jelentősen már nem módosították. Több szakaszban került sor a veszprémvölgyi apácakolostor átépítésére, bővítésére. 1300 táján, legvalószínűbben a 14. század első felében a korai templomhoz, annak északi falát áttörve, egy apró altemplommal ellátott kápolnát kapcsoltak. Az építményt nem sokkal később, már a 14. század utolsó harmadában lebontották, és a korai templom helyére egy nagyméretű, gótikus épületet emeltek. Az alapfalmaradványok tanúsága szerint az egyhajós, nyugati karzatos, keleten a tizszög öt oldalával záródó, támpilléres szentélyű egyházat legalább részben körtetagos bordás boltozat fedte. A templom felépítését a korai kolostorépületek hasonló léptékváltása követte a 15. század folyamán.

The identity of the ecclesiastical building wedged between the 18th-century Nagypréposti (Grand Provost) House and the Bishop's Palace, now known as the Gizella Chapel, is not resolved; it certainly belonged to the earlier building attached to it from the north, but neither its function nor its original title is known, but it seems to be a palace chapel. The lower floor of the originally two-storey, double-bay vaulted nave, chancel and a sacristy is almost intact, saved from complete demolition by public outcry in the 18th century. The stone carvings are of the same standard as those of the Saint George's Chapel, the style is similar, and the construction may date back to a few decades later than the chapel.

Another example of the architectural heyday of the 13th century can be found in the outskirts of Veszprém. The Premonstratensian monastery of Gyulafrátót, a formerly independent village, which is now part of the town, was founded around 1240 by the noble family that owned it. The ruins of the building, which are still standing, reveal the characteristics of the classical Gothic style prevailing in Central Europe at the time.

The ruins of the most important ecclesiastical building of Szentkatalinszeg, established in the 13th century from the district of Szentmargitszeg, still stand north of Benedek-hegy (Benedict Hill). The first convent of the Dominican Order in Hungary, the convent of Saint Catherine, was founded by Bishop Bartholomew of Veszprém in 1240. Between 1246 and 1252, (Saint) Margaret, King Béla IV's daughter, brought up as a nun, lived within its walls before her later home, the convent in Nyulak-sziget (Island of Rabbits) in Buda, was completed. The church, built before the mid-13th century, had an elongated nave and a flat-ended chancel, and appears to have been characterised by a high degree of architectural puritanism. In the 15th century, the chancel of the early church was first demolished and replaced by a double-bay, buttressed version of almost the same size as the nave, joining along five sides of the octagon, and a sacristy chapel attached to it from the north. The net vault ribs of the chancel and the chapel are made of shaped bricks starting from articulated corbels.

The later stages of the Middle Ages saw the renovation, partial or complete remodelling of the church buildings we have discussed so far. The parts of the building that can still be studied today, along with numerous stone carvings suggest that the cathedral underwent a major rebuilding around 1400. It was the eastern part that had the most significant changes. The entire early part of the chancel was demolished, as were the crypt and probably the pseudotransepts. The undercroft was probably rebuilt out of respect for tradition, as liturgical changes meant that crypts were no longer built in the late Middle Ages. A fragment from the centre

AZ ÚJRAKEZDÉS NEHÉZSÉGEI ÉS A HOSSZÚ 19. SZÁZAD VESZPRÉMBEN

A kissé félreeső helyzetű, békésen növekedő püspöki székhelyet 1552-ben foglalta el a török hadsereg. A városnegyedeket már ekkor feldúlták és nagyrészt elpusztították, majd Veszprém, mint végvár 1566-ban került a töröktől Habsburg Ferdinánd birtokába. Ezt követően többször országot és uralkodót cserélt, a határváros-jelleg miatt pedig a püspökség elhagyta a korábbi székhelyét és Sümegre költözött. Veszprém új lakói a zömmel protestáns várkatonák és családjaik lettek, akik a jól védhető várhegyen rendezték be szállásukat. A 17. századra kiépült vagy megerősített új falrendszer egy, a mainál keskenyebb és zsúfoltabban beépített várhegyet ölelt körbe. A protestáns tanítások, miután először II. Lajos magyar király környezetében jelentkezték, a török által elfoglalt, káoszba zuhanó Magyarországon termékeny táptalajra hullottak. A protestáns mozgalmak támogatói között a társadalom széles csoportjait megtalálhatjuk, a tanok terjesztését nagyban megkönnyítette, hogy prédikátorai nem latinul, hanem a nép anyanyelvén szóltak. A hazai kálvinista, tehát református egyház megerősödését, és szellemi erejét jól jelzi, hogy a teljes Biblia első magyar fordítását egy refor-

of a stellar vault suggests that the naves may have been (at least partially) vaulted at the same time. The design and style used in the modernisation around 1400 fits in well with the international Gothic architectural style prevalent throughout the country, and the new chancel does not stand out from the national average in terms of quality. Considering the era of its reconstruction, undertaken around 1400, the latter can be described as modern, but not strikingly novel. Fragments of stone carvings indicate late Gothic and even Renaissance alterations to the episcopal church. These probably involved smaller-scale, essentially interior redesigns, but did not significantly alter the overall appearance of the building. The reconstruction and extension of the Veszprémvölgy convent took place in several phases. Around 1300, most probably in the first half of the 14th century, a chapel with a small undercroft was added to the early church by breaking through its northern wall. The building was demolished shortly afterwards, as early as the last third of the 14th century, and a large Gothic-style building was erected in place of the early church. According to the remains of the foundation walls, the single-nave church, which had a west gallery and a buttressed chancel along five sides of a decagon in the east, was at least partially covered by a ribbed vault with pear-shaped profiles. The construction of the church was followed by a similar change of scale of the early monastic buildings during the 15th century.

THE DIFFICULTIES OF A NEW BEGINNING AND THE LONG 19TH CENTURY IN VESZPRÉM

The episcopal see, which was prospering peacefully in a somewhat isolated position, was occupied by the Ottoman army in 1552. Parts of the city had already been devastated and largely destroyed by this time, then in 1566 Veszprém, as a border fortress, came into the possession of Ferdinand Habsburg from the Turks. After that, its host country and ruler had changed several times, and due to its border town character, the bishopric abandoned its former seat and moved to Sümeg. The new inhabitants of Veszprém were the mostly Protestant castle soldiers and their families, who settled in the well-protected Castle Hill. The new wall system, built or reinforced by the 17th century, enclosed a narrower and more crowded Castle Hill than today. Protestant doctrines, having first appeared in the court of Louis II of Hungary, fell on fertile ground in a country steeped in chaos under Turkish occupation. The supporters of the Protestant movements had various social backgrounds. The spread of the Reformation movement was greatly facilitated by the fact that its promoters preached not in Latin, but in the native language of the people. The popularity and spiritual strength of the

mátus, Károli Gáspár gönci lelkipásztor készítette el. Károli 1590-ben Vizsolyban ki is nyomtatta az első magyar nyelvű Szentírást. Az evangélikusok és reformátusok elkülönülése viszonylag gyorsan megtörtént, és a reformáció új szakaszt nyitott a magyar művelődésben, elősegítve a nemzeti nyelv és irodalom kialakulását is. A 17. század az új egyházak számára a katolicizmus ellentámadását, az ellenreformáció vagy katolikus megújulás térnyerését hozta. A protestantizmust eretnekségként kezdték üldözni a Habsburgok által dominált területeken, és ebben a tevékenységben oroszlnrészt vállalt a gyarapodó jezsuita rend. A veszprémi helyzetet bonyolította, hogy bár ősi katolikus székhely volt, a református katonaság az uralkodó által biztosított nagyfokú szabadságot élvezett cserébe a határvár őrzéséért. A török kiűzése után a nagyrészt még mindig Sümegen lakó püspökök hosszú és fordultatos harcot indítottak előbb a várhegy, majd az egész város visszaszerzéséért és a középkori viszonyok visszaállításáért. A püspök számára természetesen elfogadhatatlan volt, hogy korábbi székhelyén, a várhegyen református templom épült, és iskola működött. A telkek visszaszerzése,

Calvinist, i.e. Reformed Church in Hungary is well illustrated by the fact that the Bible in its entirety was first translated into Hungarian by a Calvinist pastor, Gáspár Károli from Gönc. Károli printed the first Hungarian Holy Scripture in 1590 in Vizsoly. The split between Lutherans and Calvinists was relatively quick, and the Reformation opened a new period in Hungarian culture, aiding the development of a national language and literature. For the new churches, the 17th century brought a counterattack by Catholicism and the rise of the Counter-Reformation. Protestantism began to be persecuted in the Habsburg-dominated territories for being heretic, and the growing Jesuit order took a lion's share in this activity. The situation in Veszprém was further complicated by the fact that, although it was an ancient Catholic seat, the Calvinist military enjoyed a high degree of freedom granted by the ruler in exchange for guarding the border fortress. After the expulsion of the Turks, the bishops, who still

3. kép
Padányi Biró Márton alakja a székesegyház altéplomának
déli mellékterében álló síremlékéről, 1762 után

4. kép
Szent Anna-templom áthelyezett barokk bejárata,
1724 és 19. század

a korábbi jogok érvényesítése először kölcsönös egyezségek mentén, majd a városi nemesek támogatásának megszerzésével egyre inkább a püspöki érdekek megfelelően alakult. Esterházy Imre püspöknek sikerült tartósan megosztania a városi nemeseket és polgárokat, az előbbiek maga oldalára állításával a 18. század közepére tulajdonképpen helyreállt a régi rend. Padányi Biró Márton püspök már egyértelműen saját birtokaként tekintett Veszprémre, lakóit pedig alattvalóiként kezelte. A lakosság a közterhek növekedése, a jogok drasztikus szűkítése miatt a földesura ellen pert indított, ami 1771-ben a püspök és a káptalan győzelmével végződött. Ezzel a következő száz évre – az úrbéri viszonyok eltörlésé-

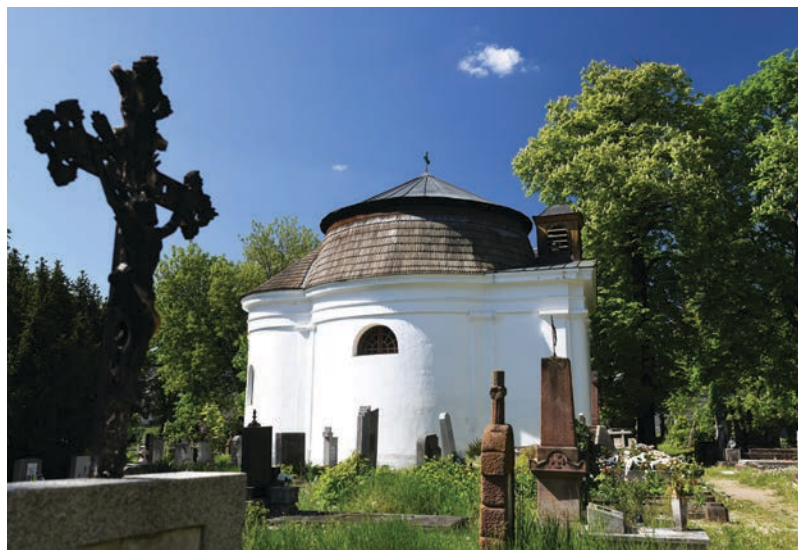
mostly lived in Sümeg, launched a long and turbulent attack to regain first the Castle Hill and then the whole town and to restore medieval conditions. Naturally, it was unacceptable for the bishop that a Reformed church was built and its school was opened in his former seat, on the Castle Hill. The plots were repossessed and the former rights were enforced at first by mutual agreements, but later, with the support of the city's nobility, the bishop's interests were sufficiently safeguarded. Bishop Imre Esterházy's success was due to his ability to permanently divide the city's nobles and commoners, with the former supporting him, and by the middle of the 18th century the old order was actually restored. Bishop Márton Padányi Biró already regarded Veszprém as his own estate and treated its inhabitants as his subjects. The citizens brought a lawsuit against the landlord because of the increase in public dues and the drastic curbing of their rights, from which the bishop and the chapter emerged victorious in 1771, thus restoring a quasi-medieval legal practice for the next hundred years, until the abolition of serfdom in 1849. The restoration of episcopal power began with the rebuilding of the cathedral in the castle, which was the central symbol of governance and spiritual life. Materials from the medieval church were mainly used for the Baroque-style conversion in order to reduce costs and construction time. Bishop Imre Esterházy kept the Gothic chancel, had a three-aisled, pillared, barrel-vaulted structure built in Baroque style, which was consecrated in 1723. The restoration continued and the famous Bolognese-born painter Antonio Galli Bibiena painted the Baroque murals of the nave in 1726. Designed by Viennese architects, the renewed cathedral survived until the early 20th century and its interior was enriched by several bishops in the 18th and 19th centuries. Márton Padányi Biró had his burial chapel built in the crypt under the south sacristy, and Ignác Koller had a large marble high altar of Saint Michael erected in 1769 after the demolition of the previous one. The newly-settled monastic orders, representing the Counter-Reformation, played a major role in restoring the conditions for production and cultural life. Although the Jesuits had already acquired the assets of the Veszprémvölgy convent in the 17th century, they had to wait until the 18th century to actually take possession of it. However, the revival of the convent failed, and the construction of the Jesuit church was abandoned when the order was dissolved in 1772. The Franciscans and the Piarists settled on the Castle Hill from the early 18th century, but due to the fragility of their financial situation they could only plan to build a church much later. The earliest of the sacral buildings outside the castle is the modestly sized St Anne's Chapel, which reflects the small congregation and limited financial resources at the time of its foundation.

ig – visszaállt a középkori joggyakorlathoz hasonló állapot. A püspöki hatalom megerősítése a város uralmi és szellemi központjában, a várban kezdődött a székesegyház újjáépítésével. A barokk átalakításhoz a költségek és az építési idő csökkentése érdekében alapanyagként használták fel a középkori templomot. Esterházy Imre püspök fenntartva a gótikus szentélyt, egy háromhajós, pilléres, dongaboltozattal fedett korabarokk összehatású épületet alakított ki, amelyet 1723-ban szenteltek fel. A felújítás ekkor még nem ért véget, a neves bolognai származású festő, Antonio Galli-Bibiena készítette el a hajó barokk falképeit 1726-ban. A bécsi építészek által létrehozott, átfazonírozott székesegyház egészen a 20. század elejéig fennállt, és a 18–19. században több püspök is gazdagította berendezését. Padányi Biró Márton a déli sekrestye alatt, a kriptában alakíttatta ki sírkápolnáját, Koller Ignác pedig 1769-ben a korábbi főoltár elbontása után nagyméretű márvány Szent Mihály-főoltárt állíttatott.

A termelési és kulturális viszonyok helyreállításában nagy szerep jutott az ellenreformációt vagy katolikus megújulást képviselő szerzetesrendek hazai megtelepedésének. A jezsuiták a veszprémvölgyi kolostor javait ugyan már a 17. században megszerezték, de a valódi birtokbavétellel a 18. századig várniuk kellett. A kolostor újjáélesztése azonban nem sikerült, a jezsuita templom építése is félbemaradt, amikor a rendet XIV. Kelemen pápa 1772-ben feloszlatta. A ferencesek és a piaristák a várhegyen telepedtek meg a 18. század elejétől, de az anyagi viszonyaik törékenysége miatt templomépítésre csak jóval később gondolhattak. A váron kívüli szakrális épületek közül a legkorábbi a szerény méretű Szent Anna-kápolna, amelynek kiterjedése az alapítás idején gondozott hívek kis lélekszámát és visszafogott anyagi lehetőségeit is jelzi.

A 18. század építészeti hagyatéka Veszprémben, köszönhetően az elhúzódó birtokosi vitáknak, az országos átlagnál szerényebb. A legjelentősebb művészi minőségű, máig fennmaradt barokk szakrális emlék a Püspöki (ma Érseki) palota kápolnája, melyet kis méretei ellenére összetett dekorációs programja és pompás festett díszítése emel az eddigi példák színvonala fölé.

A klasszicizáló későbarokk és a klasszicista építészet veszprémi példáinak száma ugyan már nagyobb, de sem azok fizikai paraméterei, sem az épületek minősége nem kiemelkedő a korabeli katolikus központok, különösen Esztergom vagy Eger egykorú építészetéhez viszonyítva. A ferencesek és a piaristák várbeli templomán kívül említésre méltók e korszakból az evangélikusok és a reformátusok templomai, illetve a veszprémi polgárság építészeti önreprezentációjához köthető Alsóvárosi temetőkápolna. A Szent Kereszt tiszteletére emelt kis klasszicista épület a mecénás, Haiszler György megyei főorvos családi sírboltját is magába foglalja.

5. kép
Az Alsóvárosi temető kápolnája, 1830

The architectural legacy of the 18th century in Veszprém is more modest than the national average, thanks to the long-lasting disputes over land ownership. The most important Baroque sacral monument of artistic value that has survived is the chapel of the Bishop's (now Archbishop's) Palace, which, despite its small size, is superior to previous examples because of its complex decorative programme and magnificent painted decoration.

Although we find more neoclassical late Baroque and Classicist buildings in Veszprém, neither their physical dimensions nor their quality is outstanding compared to the architecture of the Catholic seat of the period, especially Esztergom or Eger. What deserve mention from this period are the castle's Franciscan and Piarist churches, the Lutheran and Calvinist churches, as well as the cemetery chapel of the Lower Town, which can be linked to the architectural self-representation of Veszprém's middle-class. The small neoclassical building, erected in honour of the Holy Cross, also houses the family tomb of its patron, György Haiszler, the county's chief medical officer.

In contrast to the 18th-century monuments, it is striking how many important church buildings were erected in the city in the late 19th and early 20th centuries. The monuments erected in the various styles of historicism are noteworthy both in their number and artistic quality, even on a national scale. An excellent example of early historicism or the English Gothicising style, rarely found in Hungary, is the convent and church of the Loreto Sisters from 1860. Dedicated to Regina Mundi (Queen of the World), the church stands out with its slender proportions and delicate, pointed profiles. It was designed by József Scharnbeck (Sárnpék) Szentirmay, a relative of János Ranolder, Bishop of Veszprém. The construc-

A 18. századi építészet emlékeinek jelentőségével szemben feltűnő, hogy a 19. század végén és a 20. század elején meny-nyi egyházi épületet emeltek a városban. A historizmus különféle stílusai sorolható emlékek országos átlagban is feltűnően nagyszámúak és művészileg is kiemelkedőek. A korai historizmus, az angol gótizáló stílus kitűnő, hazánkban ritka emléke az Angolkisasszonyok zárdája és temploma 1860-ból. A Regina Mundi, azaz a Világ Királynőjének szentelt templom karcsú arányaival, finom csúcsíves tagozataival kelt figyelmet. Tervezője Ranolder János veszprémi püspök rokona, Scharnbeck (Sárnpék) Szentirmay József volt. A kivitelezést Horváth Sándor kőművesmester, a festést és aranyozást Schuldheisz János végezte, a toronycsúcs öntöttvas díszei Schlick Ignác gyárában készültek.

A középkori stílusokat felelevenítő korszak legjelentősebb vállalkozásának a Székesegyház monumentális átépítését tekinthetjük. 1907–10-ben a középkori és különösen a barokk bővítés egy részét elbontották, a cél az ún. purizmus jegyében a történetileg helyesnek gondolt, középkori összkép visszaállítása volt. A módszert ekkortájt már erőteljes tudományos kritikákkal illeték, de ez nem akadályozta meg Hornig Károly püspököt abban, hogy nagyszabású tervét végrehajtsa. A nagyléptékű, berendezéssel és kifestéssel egységben kezelt programot Hornig iránymutatásai szerint a budapesti Aigner Sándor dolgozta ki. A középkori stílusidézetek az egyházi megrendelők körében sokáig népszerűek maradtak Veszprémben. Hornig családi sírkápolnájaként építtette fel a sajátosan dekoratív ún. Károly-templomot (1907) a kórház közelében. Fejérváry József kanonok költségén középkori templom helyére épült a temetőhegyi Szent László-templom (1902). Az utóbbi a konzervatívabb és visszafogottabb neoromán stílus példája.

A késő historizmus további jelentős emlékei a gyulafrátói katolikus és református templom, melyek újonnan épültek a szerény méretű, közösen használt imaház pótlására. A kádártai református templom is e korszak emléke, a középkori, katolikus eredetű egyház átalakításával jött létre mai formája. Végül nem hagyható ki a felsorolásból a historizmus önmagát túlélő, kései utóvirágzásának emléke, a Horthy-korszak jellegzetes, modernizmus felé mozduló, neobarokk stílusát illusztráló Szent Margit-templom, amely a legfiatalabb a történeti stílusidézetek sorában.

Nem volna teljes a kép, ha a 19. századi építészeti virágkor kapcsán nem utalnánk a veszprémi zsidóság szakrális építészetére. A városban püspöki védnökség alatt élő zsidók a 18. század elejétől kimutathatóak és a 19. század végére a városi lakosság bő tíz százalékát adták. A 18. század közepétől létező hitközség első imaháza a mai Kossuth Lajos utca környékén 1800-ban már állt. A többször bővített épület helyére 1862 és 1865 között a pesti ifj. Zitterbarth Máttyás tervei sze-

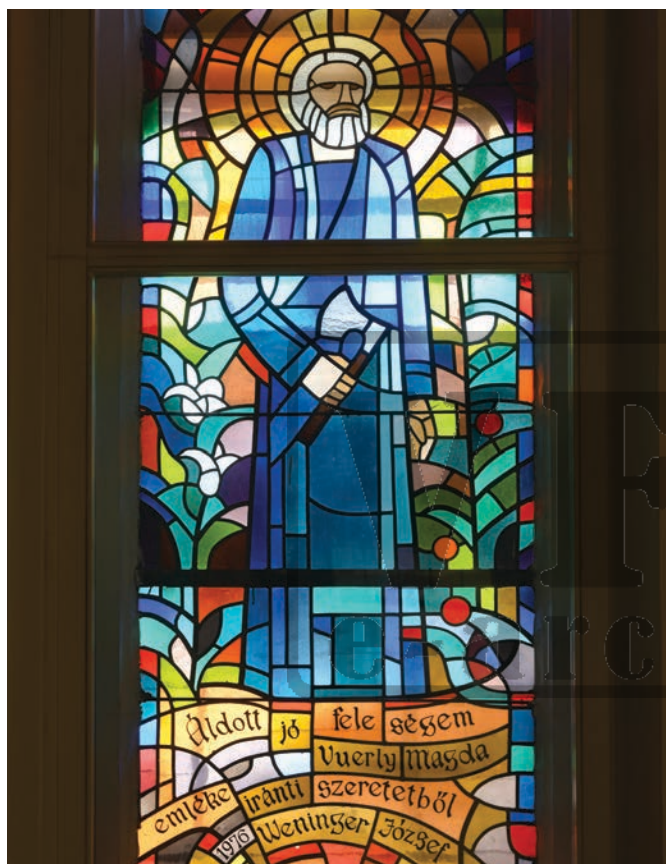
6. kép
Veszprém, Szent Mihály-székesegyház,
11. századi kófaragvány nyomán készített falpillér fejezet
a 20. század eleji átépítésből

tion was carried out by master mason Sándor Horváth, the painting and gilding by János Schuldheisz, and the cast iron ornaments of the tower were made in Ignác Schlick's factory. The most significant undertaking of the period, which revived medieval styles, was the monumental rebuilding of the Cathedral. In 1909–10, part of the medieval, and in particular the Baroque, extension was dismantled, the aim being to restore the medieval overall appearance, which was considered historically correct, in the spirit of so-called purism. The method was already subject to strong scientific criticism at the time, but this did not stop Bishop Károly Hornig from carrying out his ambitious plan. The large-scale project, managed as a whole with furnishing and painting, was developed by Sándor Aigner from Budapest, under Hornig's guidance. Stylistic references to the medieval period remained popular among church clients in Veszprém for a long time. Hornig built the ornate Károly (Charles) Church (1907) near the hospital as the family's burial chapel. The Church of

rint épült fel a romantikus, mór elemeket mutató homlokzattal kialakított új zsinagóga. Az egy légterű, impozáns méretű, karzatos, gazdag kifestéssel és berendezéssel ellátott épület egységesen tervezett, összművészeti alkotás volt. A veszprémi zsidóság pusztulása után még ép imaház az 1940-es évek végétől drasztikusan átalakították. Berendezése ekkor eltűnt, ma az épület teljesen felismerhetetlen formában áll.

7. kép

Modern, színes üveglak a Regina Mundi, egykori Angolkisasszonyok templomából, 1976

A SZAKRÁLIS ÉPÍTÉSZET LEGÚJABB KORSZAKA VESZPRÉMBEN

A 20. század második felében uralkodó rezsim ideológia okokból meghaladottnak tekintette az egyházak társadalmi és kulturális szerepvállalását. A vallásos testületek és szervezetek ellenőrzésére és befolyásolására tett kísérletek kezdeti szigora csak lassan engedett a század közepe után. A Kádár-korszak kibontakozásának idejére esett a II. vatikáni zsinat, amely többek között a szakrális művészetekre is komoly hatást gyakorolt. A liturgia átalakítása a meglévő templomi terek átrendezését és új berendezési tárgyak elhelyezését követelte meg. A korszak kevés új temploma már a megváltozott katolikus szerepvállalásnak és szertartás-

Saint Ladislaus on the cemetery hill was built on the site of a medieval church and was funded by canon József Fejérváry (1902). The latter is an example of a more conservative and restrained neo-Romanesque style.

Other significant monuments of late historicism are the Catholic and Reformed churches of Gyulafrátót, newly built to replace the modest communal prayer house. The Reformed church in Kádárta is also a reminder of this period, and its present form was created by converting the medieval Catholic church.

Lastly, we should also mention a remnant from the second bloom of historicism, the Church of Saint Margaret, which evokes the Horthy-era's neo-Baroque style that shifted towards modernism, as the youngest example of the historical style.

When describing the architectural heyday of the 19th century, the picture would not be complete without mentioning the sacral architecture of Veszprém's Jewish community. The city's Jews, having been given protection by the bishop, can be traced from the early 18th century, making up over ten percent of the city's population by the end of the 19th century. Their religious community existed from the middle of the 18th century, and their first prayer house was erected near today's Kossuth Lajos Street in 1800. The building was extended several times and was eventually replaced by a new synagogue, built between 1862 and 1865 and designed by Pest architect Mátyás Zitterbart Jr, which had a romantic façade with Moorish elements. The open-space galleried building, with its imposing size, rich paintwork and furnishings, was a work of art offering a synthesis of various artistic styles. After the destruction of the Jewish community in Veszprém, the prayer house, which remained intact, was completely rebuilt from the end of the 1940s. Its furnishings and fixtures disappeared during the refurbishment and today the building is completely unrecognisable.

THE LATEST ERA OF SACRAL ARCHITECTURE IN VESZPRÉM

For ideological reasons, the regime that prevailed in the second half of the 20th century considered the social and cultural role of the churches to be obsolete. The initial rigour of attempts to control and influence religious bodies and organisations only slowly eased after the middle of the century. The consolidation of the Kádár era (the early 1960s) coincided with the Second Vatican Council, which had a major impact on sacral art, among other things. The transformation of the liturgy required the rearrangement of existing church spaces and the installation of new furnishings. The few new church buildings of the period were already adapted to the

rendnek megfelelően épült fel, a korábbi templomok pedig átalakultak. A 20. század második felének egyházi művészete ma még nincs kellően feldolgozva, pedig az új templomok és templomberendezések között is sok magas művészi színvonalú, modern mű akad, és ezek cseréje sajnálatos módon ma már elkezdődött. Szerényebb példaként a kádártai Szentlélek-templom említhető. A szocialista rendszer összeomlása után magától értetődő volt az egyházak iránti társadalmi érdeklődés újjáéledése. Az 1990-es évek szellemi pezsgésének része lett a vallásosság megélése, ami alapjául szolgált az új közösségek létrehozásának. Veszprémben a Cholnoky-lakótelepen ezért épült fel a Magyarok Nagyasszonya, Mindszenty-emléktemplom, a Jutasi úti lakótelepen pedig a reformátusok új épületegyüttese. Az Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola és a Boldog Gizella Szeminárium kápolnája vagy a Szűz Mária-kórház-kápolna e szellemi-lelki igények kielégítésének újabb példái.

evolving role and liturgy of Catholicism, while all the Catholic churches in the country were being transformed. The ecclesiastical art of the second half of the 20th century has not yet been sufficiently studied, while there are many modern works of high artistic quality among the new churches and church furnishings, and their replacement is due soon. A more modest example of the newly built churches of the period is the Church of the Holy Spirit in Kádárta.

After the collapse of communism, a revival of the society's interest in the various Churches became inevitable. Part of the spiritual boom of the 1990s was the experience of religious life, which became the basis for the foundation of new communities. This is why the Our Lady of Hungary Church (Mindszenty Memorial Church) was built in the Cholnoky housing estate, and the new Reformed building complex in the Jutasi Street housing estate. The chapels of the Archbishopal College and the Seminary of Veszprém or the Virgin Mary hospital chapel are further examples of the buildings erected to fulfil these growing intellectual and spiritual needs.

8. kép

Modern faoltár a Boldog Gizella Szeminárium kápolnájában, 2000

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

- LUKCSICS PÁL–FFEIFFER János:** A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933. 43–44., 51–52., 54., 123.
- KOROMPAY György:** Veszprém város településtörténeti kialakulása.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 8. 1969. 257–267.
- GUTHEIL Jenő:** Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 1. Veszprém, 1979.
- KRALOVÁNSZKY Alán:** Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 17. 1984. 189–207.
- KRALOVÁNSZKY, Alán:** The Settlement History of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages.
In: László Gerevich (ed.): Towns in Medieval Hungary. Budapest, 1990. 51–95.
- PRAKFALVI Endre:** Két egykor volt zsinagógáról: Várpalota, Veszprém.
In: Műemlékvédelmi Szemle 7. 1997. 141–156.
- TÓTH Sándor:** A veszprémi székesegyház.
In: Alfried Wiczorek, Hans-Martin Hinz (szerk.): Európa közepe 1000 körül. Az Európa Tanács 27. kiállítása, Stuttgart, 2000. 396–397.
- KARLINSZKY Balázs:** A veszprémi Szent Margit-templom építésének körülményei a helytörténet-írásban és a források alapján.
In: Veszprémi Szemle 16. 2009. 2. 27–34.
- ZSOLDOS Attila:** Vár, város, ispánság és megye – Veszprém az Árpád-korban.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 26. 2010. 11–23.
- FÜLÖP András–SIMON Anna:** Az 1907–1910. évi átépítés során megismert középkori veszprémi székesegyház.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére. Veszprém, 2011. 39–61.
- SERFŐZŐ Szabolcs:** A veszprémi székesegyház egykori barokk mennyezetképeiről – a neoromán újjáépítés centenáriuma alkalmából.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újraszentelésének tiszteletére. Veszprém, 2011. 63–84.
- KAISER Ottó–JANKOVICS Norbert:** A magyarországi templomok művészete. Pécs, 2013. 6–13.
- JAKAB Réka:** Veszprém város 18. századi történeti topográfiája.
Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához, 1. Székesfehérvár, 2014.
- SOLYMOSI László:** Veszprém középkori piacterei és Szenttamásfalva városrész helye.
In: Veszprémi Szemle 33. 2014. 2. 3–16.
- HERMANN István:** A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században.
A veszprémi egyházmegye múltjából, 28. Veszprém, 2015.
- JAKAB Réka:** A veszprémi székeskáptalan a 17. században.
In: Szerk.: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Erőgyűjtés és újrakezdés. A veszprémi egyházmegye története a 17. században. Veszprém, 2019. 71–89.
- JANKOVICS Norbert:** „Wesperen, in qua ipsus episcopatus sedes est constructa”. Veszprém középkori egyházi topográfiája.
In: Szerk.: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban. A veszprémi egyházmegye múltjából, 38. Veszprém, 2021. 253–274.
- JANKOVICS Norbert (szerk.):** Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 13–40.

**A VÁRHEGY
SZAKRÁLIS ÉPÜLETEI**
SACRAL BUILDINGS
ON CASTLE HILL

VEL
2025
e-archívum

JANKOVICS Norbert – **SIMON** Anna

Szent Mihály-székesegyház Saint Michael's Cathedral

Vár utca,

Helyrajzi szám: 296, műemlék, műemléki törzsszám: 4732

A veszprémi a legrégebb ma is álló székesegyház Magyarországon. A hazai építészettörténetben egyedülálló módon a falakban magasan fennmaradt, István-korra visszavezethető részletein kívül fordulatos sorsa és átalakulásainak folyamata is különösen érdekessé teszik az épületet, még ha e hosszú történet elsőre nem is követhető könnyen. Ebben a rövid tanulmányban megkíséreljük a templommal kapcsolatos mai tudásunkat összefoglalni. A várhegy legmagasabb részén, a Vár utca teresedésének északi oldalán, szabadon álló, kissé északkeletre tájolt, nyugati toronypáros, háromhajós, a hosszház két keleti szakaszában kereszthajó szerű tömegekkel, a mellékszentélyek folytatásában a sekrestyék azonos magasságú tömbjeivel bővített, az altemplom felett nyújtott, poligonális főszentéllyel rendelkező templomépület mai összképét a legutóbbi nagy, historizáló felújítása és a 20. század második felében zajlott műemléki helyreállítások határozzák meg.

A székesegyház István-kori, általunk legkorábbiként tárgyalt állapota – úgy tűnik – a 14. századig nagyrészt változatlanul állt, igaz a 13. század középső évtizedeiben zajló, élénk veszprémi építőtevékenység a főtemplomot is érintette. Igazán jelentős átépítés a 14. század végén, a mai főszentély és az altemplom újjáépítésével valósult meg. A 15. század harmadik negyedében reneszánsz és későgótikus átalakí-

tásokkal zárult az épület középkori története. A hódoltság idejéből kevés forrás maradt fenn a templomról. A várban lakó református lakosok nem vették birtokba, altemplomába és környékére ugyanakkor a 17. században is temetkeztek. A 18. század elején a várba visszatérő veszprémi püspökök első intézkedései között volt a székesegyház használhatóvá tétele, majd barokk felújítása. A középkori épületet takarékosági okokból is fenntartva, falait, pilléreit megköpenyezve alakították ki a barokk templomot, ami kisebb belső átalakításoktól eltekintve ebben a formában érte meg a 20. század elejét. Az elképzelt és ideálisnak gondolt középkori állapot visszaállítása – melynek szándékát Hornig Károly püspök vetette fel – nagyszabású átépítéssel járt együtt. Ennek során sok, főként barokk és középkori részlet pusztult el. A historizáló templom tervét ókeresztény, kora középkori és az európai romanika fennálló művei ihlették, a kissé megkésett purista restaurálás tervezője Aigner Sándor volt. Azon túl, hogy a 20. századi műemléki helyreállítások a vakolatok eltávolításával több, korábban rejtett középkori részletet is bemutatnak a templom külső és belső falain, az épület látványa a közelmúltig fenntartotta az 1910-es évekre kialakult historizáló összművészeti alkotást. A röviden áttekintett építéstörténetet a következőkben kissé részletesebben is kifejtjük. A veszprémi püspökség adománylevelét 1009-ben adta ki

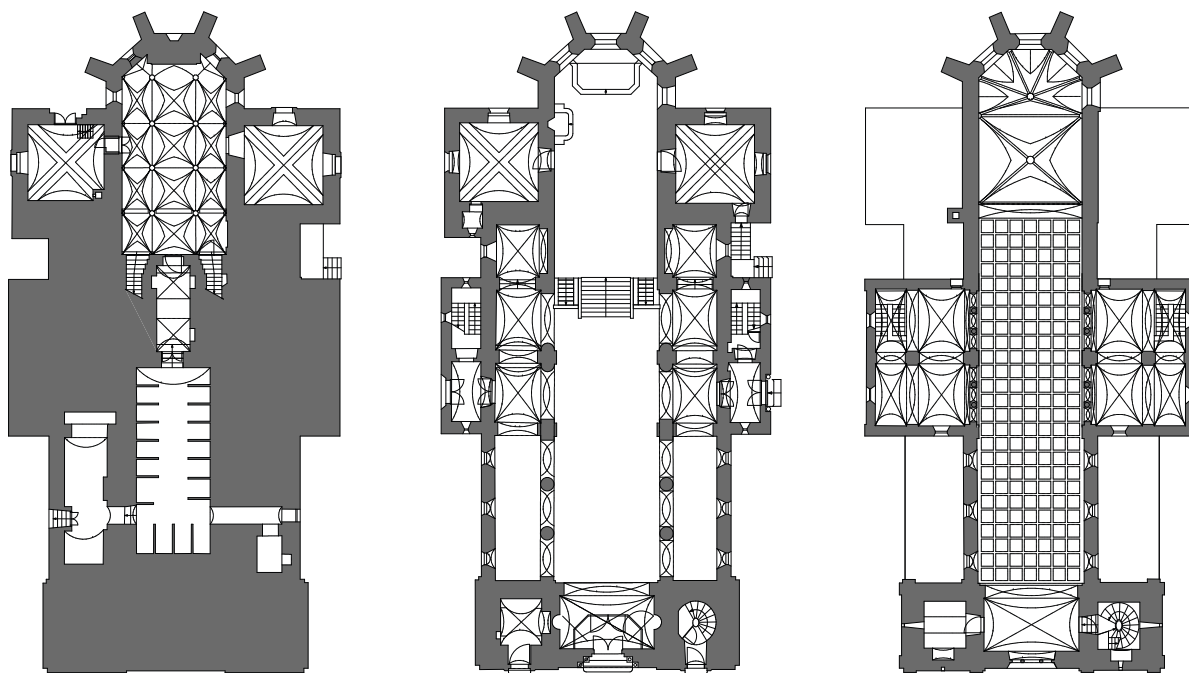
Szent István. A várhegy legkorábbi feltárt épületmaradványai azonban nem a mai templomhoz, hanem a tőle északra álló első Szent György-kápolnához és a székesegyház helyén állt, közelebből nem értelmezhető épülethez tartoztak. A H. Gyürky Katalin által feltárt korai rotunda és az összefüggés nélküli falmaradványok, amiket először Tóth Sándor azonosított, egyelőre nem tekinthetők a 10. század végénél, a 11. század elejénél régebbinek, és biztosan nem tartoztak egy Karoling-kori településhez. Csábító volna a korai püspöki templomot látni e részletekben, de a terület későbbi erős átépítései ehhez nem hagytak elég bizonyítékot. A mai épületben magasan, a szentélynél az ablakok zónájáig fennálló falak, a korai alaprajz ismert elemei és az ehhez a korszakhoz köthető kőfaragványok elemzése arra utal, hogy az első azonosítható templom 1030 és 50 között épült fel.

A korai székesegyház képe a következő módon foglalható össze. A 11. századi templom északkeletre tájolt, nyugati toronypárral épült, háromhajós, karzatos bazilika volt, keresztházszerű bővítménnyel, altemplomos emelt szentéllyel, és a mellékhajók szélességében mellékszentélyekkel. A nyugati építmény és a keleti lezárás pontos formája a későbbi átalakítások miatt ismeretlen, de a templom teréhez biztosan különféle mellékterek járultak. A déli oldalon e

melléktereket már az Árpád-korban elbonthatták. Az épület falazatai törtkőből (vörös homokkő, szürkés, kemény kő), a nyílások téglából épültek. Az építészeti tagozatok elnagyolt vöröshomokkő tömbökből álltak, a boltíveket laposra faragott homokkőből falazták, kvádert nem alkalmaztak. A hosszház az első három szakaszában a mellékhajók fölött karzatos volt félköríves karzátívekkel. A négyzetes maggal és háromnegyedoszlopos bővítéssel rendelkező korai pillérek fejezetei dísztelen, meredek oldalú csonkagúla-formák voltak. Ilyen ma a déli oldalon, a bejárat mögött, az előcsarnok falában tanulmányozható kibontva, a hozzá tartozó széles árkádívvel együtt. A mellékhajók és a szentély falát is lizénák tagolták, felette sík hajólefedés épült. A hosszház szentély felé eső két hosszabb szakaszában magasabb árkádívek és erőteljesebb pillérek álltak, itt a főhajóhoz keresztházszerű bővítmények csatlakoztak, közülük a délit biztosan félköríves apszis bővítette. A szentélyhatár a keresztház középső pillérének vonalában húzódott, a mellékszentélyek alatt, az oldalfalakon nyíló altemplomhoz nyugati irányban valószínűleg még további tér csatlakozott, ezt későbbi átalakítások tüntették el. Az altemplom nyugati határa a mainál jobban benyúlt a főha-

9. kép
A székesegyház délről

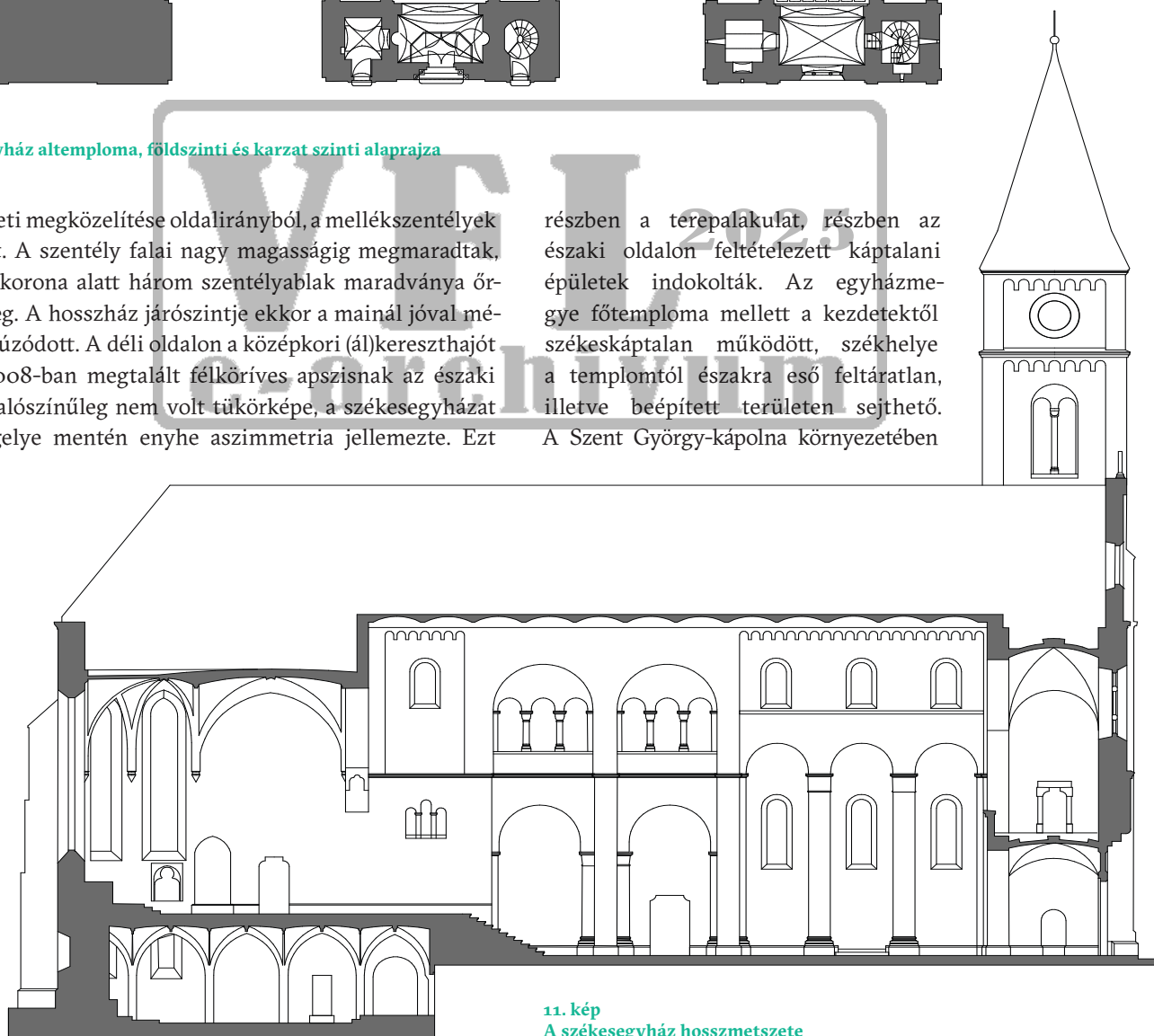

10. kép

A székesegyház altemploma, földszinti és karzat szintű alaprajza

jóba, eredeti megközelítése oldalirányból, a mellékszentélyek alatt nyílt. A szentély falai nagy magasságig megmaradtak, fent, a falkorona alatt három szentélyablak maradványa őrződött meg. A hosszház járószintje ekkor a mainál jóval mélyebben húzódott. A déli oldalon a középkori (ál)kereszthajót bővítő, 2008-ban megtalált félköríves apszisnak az északi oldalon valószínűleg nem volt tükörképe, a székesegyházat hossz tengelye mentén enyhe aszimmetria jellemezte. Ezt

részben a terepalakulat, részben az északi oldalon feltételezett káptalani épületek indokolták. Az egyházmege főtemploma mellett a kezdetektől székeskáptalan működött, székhelye a templomtól északra eső feltáratlan, illetve beépített területen sejthető. A Szent György-kápolna környezetében

11. kép

A székesegyház hossz metszete

kiterjedt és a középkor folyamán hosszan működő temető is volt. A templom déli oldalán egy teresedés lehetett, amelyen a kora újkori ábrázolások szerint a püspöki (?) palota állhatott. A meglehetősen puritán formavilágú, de összetett térrend-

12. kép
Megconszított 11. század közepi pillér és árkádívének részlete, a déli karzattfeljáró falában bemutatva

szerű templom különösen az 1000 utáni német építészettel mutat rokon vonásokat. A korszak hazai építészeti emlékeiből sajnos csak nagyon kevés ismert legalább olyan mértékben, hogy összevethető legyen a veszprémi épülettel. A székesfehérvári Szűz Mária-prépostság és a pannonhalmi apátsági templom korai épületei minden esetre a veszprémi székesegyháztól eltérő mintákon alapultak, és másfajta stílusösszefüggéseket mutatnak. Az egyetlen jó hazai párhuzam, amelyik építészeti rokonságban áll a veszprémivel, a tihanyi apátság 1050-es években emelt mai is meglévő részlete, az altemplom. Ennek vaskos pillérei, egyszerű fejezetei hasonló formálásúak, mint a megfelelő veszprémi részletek. A palmettadíszes tihanyi vállkő a veszprémi palmettadíszes faragványok közeli rokona, e darabok azt is jelzik, hogy eh-

hez a tömörszerű stílushoz finom anyagú, erőteljes plaszticitással megformált faragványok is tartoztak. A veszprémi és a tihanyi kövek is belsőépítészeti részletek lehettek, de pontos rekonstrukcióra egyik esetben sincs mód. Veszprémben egy erőteljesen kiülő, nagyméretű, de igen finoman kivitelezett vaskos párkányról van szó, amit leginkább a templom keleti részén, a szentély határán lehet elképzelni. Tihanyban sajnos nem ismerjük a templomot, de itt is minden bizonnyal egy szentélykörzet berendezéséhez tartozó darabról van szó. A párkánytagozatokon kívül Veszprémben egy nagyméretű, finom kidolgozású oszlopfő is gazdagítja a palmettás faragványcsoportot.

A hagyomány szerint a korai székesegyház épülete szorosan kötődött Gizella királyné személyéhez. Tőle eredt, hogy a mindenkori magyar királynék a templom felett a kegyúri jogokat gyakorolták, továbbá itt őrizték a királynék házi koronáját és trónját. A veszprémi püspök a királynék kancellárja volt, és ő bírta a királynékoronázás jogát is, melynek helye azonban soha nem volt Veszprémhez kötve. Egy pápai oklevél említése és egy 15. századi forrás szerint a székesegyházban volt látható Gizella királyné és Szent László király Adelheid nevű feleségének memóriája, azaz emlék- vagy sírköve. A két királynéi sír közül Gizelláé biztosan soha nem állt itt, őt ugyanis Passau-Niedenburg császári alapítású apácakolostorában temették el. Adelheid esetében nincs egyértelmű bizonyíték, de egyes régészeti jelenségek alapján gyanítható a székesegyházbeli temetkezése.

A székesegyházban zajló késő Árpád-kori átalakításokra a déli oldalhomlokzaton bemutatott ablakrészlet, ásatásból származó bordatöredékek és a Szent György-kápolna újjáépítése utal. Az utóbbi helyzete a legsajátosabb. Az István-kori templomnál korábbi rotundát lebontva, az új, nyolcszögű kápolnát úgy építették meg, hogy annak déli fala azonos volt

13. kép
11-13. századi részletek és átépítések nyomai a déli oldalhajó homlokzatán, a falazatok és a bal szélső nyílás korai, középen és a jobb szélen két utólagos ablak

14. kép

11–12. és 18. századi részletek és átépítések nyomai az északi oldalhajó homlokzatán, a falazatok és magasan lévő nyílás korai, középen lent és a jobb szélén 18. századi kriptalejárat és támpillér helye

a székesegyház kereszthajójának északi falával, a két épületet tehát szoros építészeti egységbe foglalták. 14–15. századi oklevelek utalnak arra, hogy az épülrész a káptalani gyűlés színhelye volt.

A székesegyházi építkezések az 1220-as években kezdődtek, és egészen az 1240-es évekig húzódó építészeti megújulásba illeszkedtek. A várhegyen álló ún. Gizella-kápolna épületén kívül az Alexandriai Szent Katalinról elnevezett domonkos apácakolostor és a gyulafirátóti premontrei prépostságon is dolgoztak ebben az időben.

Kisebbség átalakításoktól és bővítésektől eltekintve az első templom a jelek szerint egészen a 14. század végéig lényegében változatlan formában maradt fenn, fizikai kiterjedését a mai napig egyedül ekkor módosították. A 14. század végi újjáépítés során a szentélyt kelet felé olyan módon bővítették, hogy azt amennyire lehetséges volt megtoldották egy poligonális, támpilléres záradékkal. Az új rész a korábbi fal-koronánál alig magasabb. A 11. századi altemplomot annak második szakaszától újraépítették, járószintjét a korábbinál alacsonyabban, boltozat-záradékat viszont magasabban alakították ki. Az altemplomi járószintsüllyesztés sajnos a korábbi pillérek és szentélyzáródás maradványait lényegében meg-

szüntette, örökre megghiúsítva ezzel a korábbi állapot elvi rekonstrukcióját. A hosszház két keleti szakaszát és talán a három nyugati szakaszt is bordás keresztboltozattal látták el. A szentély oldalfalai mellett a mai sekrestyék előzményei legkésőbb ebből a periódusból származnak, és az altemplom felől eredetileg zártak lehettek. A keleti bővítés miatt legkésőbb ekkor a várfal északra csatlakozó szakaszát a korábbi kapuval együtt átalakították.

A gótikus bordás keresztboltozatok konzolokról és fejezet nélküli pillérekről indulnak az altemplomban, és hasonló az alapformája a főszentély áttört mérművekkel gazdagabban tagolt konzolainak is. A poligonális szakaszban levéldíszes, a szentélynégyyszögben gyűrűs tagolású zárókővel épült boltozat a korszakban inkább átlagosnak, mintsem kiemelkedőnek nevezhető, az építészeti formanyelv kissé konzervatív, de igényesen formált, mellőzi a korszak komolyabb boltozatechnikai és építészeti újításait. Az altemplom ablakai egyszerű, egyenes záródású kőkeretes nyílások voltak, a főszentély gótikus mérműves ablakait már csak feltárt töredékeiből ismerjük. A templom felszentelésére 1400-ban került sor, és

15. kép

A székesegyház toronypárja nyugat felől

a szentélyrész az altemplommal a mai napig nagyrészt ebben a formában áll.

A gótikus átalakítás nem csak az István-kori keleti rész pusztulásával, de a kereszthajó tereinek bontásával és a korai belsőépítészeti emlékek elmozdításával is együtt járt. A késő középkorból számos forrás említi a templom oltárait és kápolnáit, de ezeket sajnos nagyon nehéz konkrét részlethez vagy régészeti adathoz kötni. A 13. század során létesülhetett a Szent György-kápolnához hasonlóan a templom északi oldalához csatlakozó, talán a Szentlélek-kápolnával azonosítható melléktér (első említése 1371-es). A forrásokban megnevezett középkori Szent László-kápolna (1359) és Szent Márton-kápolna (1429) a hosszház ismeretlen részéhez csatlakozhatott. A veszprémi székesegyház a 15. századra a Nyugat-Európában tanulmányozható nagymúltú templomokhoz hasonló képet mutatott, a nyugati toronypáros, korai eredetű hajóhoz modern, gótikus szentély épült hozzá, ezekhez északról és délről különböző méretű, formájú kápolnák és káptalani épületek tapadtak, összetett tömegű és stílusú, látványos együttest alkotva.

Az utolsó nagy középkori átalakítások 1470 körül Vetési Albert személyéhez köthetők. A korábbi szentélyrekesztőt elbontva a püspök jelentősen átalakította a szentélyhatárt, késő gótikus szentségházat állíttatott, a belsőt kifestette, és az altemplomi lejáró nyílását két szakasszal keletebbre helyeztette. A korszak maradványai azok a sárga homokkőből faragott, festett, fiálés, kúszóleveles díszítésű tagozatok, melyek a Laczkó Dezső Múzeumba kerültek. A legnevesebb darab az úgynevezett Vetési-kő, aminek eredeti helyzete kérdéses. A nagy méretű, eredetileg biztosan magasan elhelyezett faragvány egy összetett szerkezet, későgótikus szentélyrekesztő vagy szentségház része lehetett, annak konzolja volt. Antikvabetűs latin felirata – középen a püspök címerével – készítettőjének humanista műveltségéről árulkodik. Vetési a Szent György-kápolnát is átalakította, pompás új kaput készíttetett, és a kis épületet temetkezési helyének jelölte ki. A 15. század végéről, a 16. század elejéről valók azok a reneszánsz stílusú faragványok – egy gyöngyfüzérés korszóval díszített ballusztrád és egy rozettabetétes, kazettás tagolású boltív festett töredéke – amik talán a székesegyház részletei lehettek. Belsőépítészeti elemként egy kápolnához vagy síremlékhez is tartozhattak.

16. kép

A barokk székesegyház a 20. század elején

A török hódoltság kezdetével a várat elhagyták az egyházi intézmények, a terület védelmi szerepet kapott. Épületei a vár első török kézre jutásakor (1552), majd a visszafoglalásakor (1566) is károkat szenvedtek, de a jelek szerint viszonylag épen megérték a 17. század végét. ifj. Sennyey István püspök (1659–1687) a romos székesegyházat plébániai funkciók ellátására alkalmassá tette, ekkor az altemplomba temetkeztek. A vár végleges visszafoglalása után, 1704-ben császári ágyútűz pusztította az épületegyüttest. A székesegyház nagy-

17. kép

Mérműves konzol és a boltozati borda indítása a szentélyben

szabású barokk felújításába gróf Esterházy Imre püspök (1723–1725) vágott vele. A tervezők és kivitelezők közül Jakob Oechl bécsi kőművesmester és Daniel Christoph Dietrich kőműves pallér neve ismert. Az 1720-as években egységes koncepció szerint, barokk stílusban újjáépítették a hajót, a hosszházban alapvetően megváltoztak a szintviszonyok és az elrendezés, a szentélyhatáron pedig a közlekedési rendszer. A gótikus altemplom és főszentély majdnem változatlanul fennmaradt, megtartották a homlokzati toronypárt is, az utóbbiakat megerősítették és megmagasították. A középkori pilléreket és a hajó körítőfalait, az új boltozatépítés terve miatt köpenyezéssel látták el, és külső támpillérekkel is megerősítették. A homlokzatok egyszerű kialakítást kaptak. A törmelék által feltöltődött hosszházban új, emelt járószintet, alatta kriptát alakítottak ki a korábbi altemplomtól nyugatra. A korábbi oldalkarzatokat megszüntették és az árkádívek záradécai fölé stációdomborművek kerültek. Fent a végigfutó új koronázópárkányra dongaboltozat támaszkodott, a boltíókban félköríves barokk ablakok nyíltak, a mellékhajók szakaszonként csehboltozatos lefedést kaptak. A korábbi mellékterek közül csak a sekrestyéket építtették újjá, a középkori oldalkápolnákat megszüntették. Gyökere-

sen átalakult a szentélyhatár, itt a főszentély és az altemplom megközelítésére a főhajóból induló lépcsőt építettek, elfoglalva és megszüntetve azzal a középkori altemplom első nyugati szakaszát. A mellékszentélyek alsó szintjén a

18. kép

Az altemplom déli lejárata ma a 11. századi lejárata helyének jelölésével, és a 20. században rekonstruált szakasszal

korábbi altemplomi bejáratot elfalazták, felső szintjük továbbra is mellékkápolnaként működött, és a főszentély felől volt megközelíthető. A főhomlokzaton kronosztikonos feliratot helyeztek el mely – „**PIE SVM CON DECORATA EX RVINIS**” („Romjaimból kegyesen fel lettem ékesítve, 1723”) – a felszentelés évét 1723-ban jelölte meg. A felújítás azonban még 1726-ban is tartott, ekkor készítette a templom barokk falképeit Antonio Galli Bibiena. A boltozatokat veszprémi vonatkozású ikonográfiai program díszítette, amit a püspök határozhatott meg. A főhajóban a szentély felől Szent Imre fogadalomtétele a Boldogságos Szűz előtt, Mária mennybe-menetele továbbá a Szent István felajánlja a koronát Szűz Máriának jelenetek voltak láthatók. A nyugati karzat felett zenélő angyalok kórusa, a szentély boltozatán a négy arkangyal figurája, a mellékhajók boltozatán architektonikus ki-

festés kapott helyet, az ablakkávákba apostolok medalionba foglalt mellképei kerültek.

A hosszház alatt létesített kriptába a 18–19. század folyamán kanonokok, a 19–20. században püspökök temetkeztek. A 18. század során kisebb belső átalakításokról vannak adataink. Padányi Biró Márton püspök (1745–1762) sírkápolnáját a déli sekrestye átépítésével, az altemplom szintjén alakíttatta ki, barokk stukkó síremléke elsőrangú mű, mestere egyelőre nem ismert. A tumba fedlapján a püspök fekvő alakját mintázták meg, oldalán kartusokban mára részben elpusztult, illetve rekonstruált feliratok olvashatók, a sarkain négy allegorikus női figura ül.

1769-ben Koller Ignác püspök (1762–1773) nagy méretű márvány Szent Mihály-főoltárt állíttatott, a korábbi faoltárt pedig Városlődre adományozták. Az oltárképét, Guido Reni Szent Mihály-képének másolatát Rómából hozatta a püspök. Az altemplomban ugyanekkor egy Szűz Mária-oltár állt. A templom három pár barokk mellékoltárát a 19. század folyamán szakaszosan újítták meg. 1880-ban az északi sekrestye mellé, a Szent György-kápolna romjai fölé felépítették a később elbontott Szent József-kápolnát.

A barokk székesegyház jól érezhetően szűkös forráslehetőségek között, a korábbi részek nagyfokú hasznosításával valósult meg, a templom fizikai kiterjedése a késő középkorival azonos maradt, belső képe és külső tömege pedig jelentősen leegyszerűsödött. Akármennyire is szükségmegoldásnak tűnik a főtemplom 18. századi állapota, építészeti minősége jó színvonalú, ikonográfiai programja egységes volt. E templom képét csupán néhány archív fotó őrizte meg, a nagyszabású historizáló újjáépítésnek a barokk részletek voltak legelőször útjában.

19. kép

Az altemplom tere nyugat felé, 1400 előtt

1907–1910 között Hornig Károly püspök (1888–1917) Aigner Sándor tervei alapján, historizáló stílusban, gazdag kifestéssel és egységes berendezéssel újjáépíttette a székesegyházat.

20. kép

Az altemplom boltozata dél felé, középen Padányi Bíró Márton címere

Aigner Bécsben Friedrich von Schmidt tanítványa volt, és részt vett a Stephansdom nagyszabású restaurálásában is. Hazatérve kamatoztatta bécsi tapasztalatait, és egy évtizeden át Schulek Frigyes irányítása alatt dolgozott a budavári Nagyboldogasszony-templom újjáépítésén. 1891-től kezdett önálló tervezőként működni, életművének meghatározó részét középületek teszik ki. Legjelentősebb megvalósult új terve a pesti Üllői úton álló Örökimádás temploma (1904–1908), amellyel párhuzamosan kapott megbízást a veszprémi székesegyház megújítására.

Hornig ambiciózus koncepciója a Szent István-kori eredet bemutatását tűzte ki célul. A gótikus szentélyt megtartották, ablakainak elvesztett mérműveit újrifaragták, a szentély déli falában lévő eredeti mérműves falfülkéket bemutatták. A szentélyhatáron a barokk közlekedési rendszert átalakították úgy, hogy az altemplom nyugati szakaszát rekonstruálták. A hosszházat háromhajós, bazilikális elrendezésű templomként építették újjá, elbontva a sérült-megerősített középkori pillérmaradványokat és felettük a főhajó gádorfalát is. A melléktereket és a mellékhajók felett futó karzatot feltárt nyomaik ellenére nem építették vissza. A keresztház-

szerű bővítést azonban a románságnál kisebb alaprajzi kiugrással, empóriummal megidéztek. A sekrestyék barokk csigalépcsőt tartalmazó falrészét a déli oldalon elbontották, helyette külső lépcső épült. A hosszházban a barokk köpönyezések elbontása során megismert korai pillérformát csak részben követték a keresztház-szakaszokban, az egészen magasra felfutó belső faltagolást például elhagyták. A feltárt dekoratív faragványok díszítőmunkáit szabadon használták fel a felújítás után: a párkánytöredékek palmettás motívumait a nyugati kapu ívein alkalmazták, az egyetlen díszített oszlopfőt a hosszház négy új oszlop- és két félpillérfejezetén tekintették követendő mintának. Mindkét esetben az eredeti méretet és funkciót szabadon kezelve csak kiindulásnak tekintették a 11. századi darabokat, ugyanakkor bőven alkalmaztak egyéb származású és korú formákat is.

A középkori részletek nagy arányú bontására, úgy tűnik nem a történeti értékek iránti érzéketlenségből került sor. A középkori templomokra olyannyira jellemző karcsú arányokat és nagy belmagasságot a hosszház falkoronájának felmagasításával lehetett biztosítani, de a pillérek sokszoros átalakításban, megfaragva, köpönyezve maradtak fenn, és az ol-

21. kép
Beriszló Péter püspök síremléke az altemplom déli falán, 1520 után

dalfalak a barokk boltozati terheléstől kissé kifelé hajlottak. A nagyfokú bontást és újjáépítést elsősorban tehát biztonsági megfontolások miatt végezték el.

Közzetett forrás, Aigner egyik levelének említése nyomán

tudjuk, hogy a tervezést olasz és német tanulmányút előzte meg, melyeknek állomásairól sajnos nincs adatunk. Bizonyosan hatott a megvalósult műre Róma és Ravenna kora középkori templomainak művészete, ezek jellegzetes vonásai felfedezhetőek Veszprémben. A megőrzött, közel 500 lapból álló tervanyag két tervsorozatot és a döntéshozók számára készült, reprezentatívabb kidolgozású tervlapokat tartalmaz, valamint számtalan részlettervet, konszignációs rajzot, a liturgikus berendezés, továbbá bútorok és felszerelési tárgyak tervrajzait. Csak néhány olyan lap van, mint a korábbi márványoltárok felmérése, amelyet a restaurálásukat végző Seenger Béla készített.

Átadása idején a székesegyház végül igen csekély visszhangot keltett. A nagy historizáló templomfelújítások – valójában újjáépítések – 19. századi korszaka ekkorra már lezárult, a veszprémi templom kései példája volt ezeknek a munkáknak. Az országos sajtó egyedül a Vasárnapi Újság hasábjain adott hírt a felszentelésről, de szöveg nélkül, a felújított állapotról három képes táblát közölt. A püspökség ugyanekkor díszes albumot készíttetett négy példányban, de ezek sem váltak közismertté.

A 20. század második felében az egyes felújításokat modern értelemben vett régészeti kutatások, falkutatás is megelőzték. A historizáló állapot fenntartása mellett egyre több igény mutatkozott a megmaradt és feltárt középkori részletek bemutatására. 1945 után Hungler József veszprémi helytörténész kezdett feltárást a székesegyház északi oldalán, a munkát H. Gyürky Katalin régész (Budapesti Történeti Múzeum) vette át. A Szent György-kápolna maradványainak bemutatása 1960-ban készült el, a romkonzerválás tervezője Koppány Tibor, a védőtetőt Erdei Ferenc volt, a kőrestaurátori munkákat Szakál Ernő vezette. A székesegyház környezetében Éri István, Dax Margit és Tóth Sándor régészek (Veszprém Megyei Múzeum) tettek újabb megfigyeléseket. Az első részletes műemléki falkutatást Tóth Sándor (Országos Műemléki Felügyelőség, OMF, korábban Veszprém Megyei Múzeum) végezte 1968–1973 között. 1978-ra a tetőt, a homlokzatokat, az altemplomot, a belső kifestést és a liturgikus teret is felújították, a munkák tervezője Erdei Ferenc (OMF) volt. A feltárt korábbi építési periódusokat a mellékhajók homlokzatán és a belsőben (a déli előcsarnok bejárata mellett, a déli altemplomi lejáróban, az altemplom mai első szakaszainak oldalfalain, és az északi hajófalon) részben értelmező kiegészítéssel mutatták be. Ugyanekkor a külső homlokzati vakolatcserét követően nem állították vissza az Aigner-féle kváderes vakolattagolást. A székesegyház környezetében Éri István, K. Éri Kinga, Kralovánszky Alán és Rainer Pál vezettek később régészeti megfigyeléseket, feltárásokat. A székesegyház 1981-ben basilica minor rangot

22. kép
Padányi Biró Márton püspök síremléke az altéplom déli mellékterében,
1762 után

kapott. 2004-ben kezdődött a legutóbbi felújítás előkészítése, melynek tervezője Potzner Ferenc (KÖZTI) volt. 2007–2009 között megtörtént többek között a tetőjavítás és a külső homlokzatok felújítása. 2007-ben Tóth Sándor a szentély és a sekrestyék falait vizsgálhatta, 2008-ban Fülöp András és Simon Anna falkutatói megfigyeléseket végzett, illetve régészeti kutatás során feltárta a déli keresztház délkeleti sarkát és eddig ismeretlen apszisának maradványait. 2021-ben megkezdődött a székesegyház újabb átfogó felújításának előkészítése, 2022-ben pedig a kivitelezés is.

A templom főhomlokzatának mindhárom szakaszán bejárat nyílik. A kőkeretes bélétes kapuk faragványai részben későromán, koragótikus formavilágot idéznek, részben a székesegyház fellelt eredeti kőfaragványait követik: a jellegzetes kétsoros palmettás motívumot az ívbéllet tagozataira alkalmazva. A főkapu évszamos szemöldökköve felett Hornig Károly püspök és a káptalan címere között a Patrona Hungariae trónol térdelő angyalok közt. Nyugati kapujának 1909-es év-

23. kép
Padányi Biró Márton püspök síremléke az altéplom déli mellékterében,
1762 után

számot tartalmazó felirata: „**MIChaeLI saCra haec aeDes IVbILat**” („E szent egyház Szent Mihálynak örvend”) emlékezik meg a historizáló állapot létrejöttéről. A kronsztikon 1909-es évszám a felszentelés tervezett dátuma volt. A kapu felett mérműves körablak van, a főpárkány fölött oromzat, a széleken a tornyok szabadon álló három szintje gúlasíakkal zárul. A homlokzati vakolat a 2010-es felújításból való, plasztikai tagolás nélküli, az 1910-es sárgás homokkő nyílászárók színével harmonizáló homokszínű.

A főhomlokzat bejáratai közül az északi a toronyalj zárt helyiségébe, a déli lépcsőházra, a középső kétszárnyú főkapu a karzataljba nyílik, amelyet a hosszház felől a teljes szélességet és magasságot kitöltő szélfogó építménye határol. A karzatalj oldalfalán egy-egy falfülkében lábon álló fehér márvány szenteltvíztartó áll, az északi oldalon az 1910-es építkezés emléktáblája a korábbi homlokzati kronsztikon Szent Mihályra emlékező feliratát rövidítve idézi meg: „**pLe sUM ConDeCorata ex rUIIs**”.

A hosszház három nyugati, rövidebb szakasza háromhajós,

24. kép
Női allegorikus alak Padányi Bíró Márton püspök síremlékén,
az altemplom déli mellékterében, 1762 után

bazilikális elrendezésű, a főhajóban félköríves árkádíveket tartó, monolit márványoszlop hatását keltő magas támaszokkal, az épületrész határain pilaszterrel bővített hasábos pillérek állnak. Az oszloptörzsek műmárványozását Detoma Antal készítette, vöröses színe a mellékoltárokkal harmonizál, a festett, aranyozott fejezetek az egyetlen, feltárásból származó 11. századi oszlopfő másolatai. A gádorfalon alacsonyabb, félköríves záródású ablakok nyílnak, felettük ívsor és sík famennyezet van, a mellékhajó lefedése látszógerendás félnyeregteretű. A mellékhajók fala tagolatlan, nyúltabb arányú, félköríves záródású ablakokkal.

A hajó mögött keletre következő két, hosszabb szakaszban a templom tere kétszintes és öthajóssá bővül. A keresztház-szerű bővítménybe az északi és a déli oldalon is kőkeretes kapu nyílik, mögöttük előcsarnok, amit a mellékhajók folytatásába eső, belső boltozott szakaszok követnek, felettük karzat, amelyre az előcsarnokból nyíló lépcsőház vezet.

A keresztház terét a földszinten a hosszházénál alacsonyabb árkádívek, az emeleten a mellvéd fölött közös ív alá fogott hármaskarzatnyílás választja el a főhajótól.

Az ötödik pillérpártól keletre a főhajóhoz altemplom és emelt szintű, nyújtott, poligonális záródású, támpilléres főszentély csatlakozik, mindkét tér a főhajó ötödik szakaszából induló lépcsőről közelíthető meg. A déli altemplomi lejáró oldalfalában a román kori altemplom vörös homokkő támaszai és boltozatindításának feltárt maradványai láthatók a falazatból kibontva. Az altemplom háromhajós, karcsú pillérekre, illetve konzolokra támaszkodó bordás keresztboltozatú, keskeny, egyenes záradéku ablakokkal. Első boltaszakasa 1907–1910-es rekonstrukció, a nyugati zárófalán nyíló ajtó fiókos dongával boltozott térbe nyílik, amely ma a barokk kriptába vezet. Az altemplom oldalfalainak első nyugati szakaszában a középkori falszövet került bemutatásra, a következő szakaszban a déli falon pedig a Beriszló Péter püspök (1512–1520) síremlékeként azonosított, kiegészített töredéket (1972-es szórványlelet a közelből) helyezték el. A következő szakaszban egy-egy ajtó nyílik a sekrestyék alatti oldaltérbe. A barokk nyílások helyén a csúcsíves záradéku kőkeret 1910-es átalakítás. Az 1976-os téglaburkolatban középen Bánáss László püspök (1946–1949) sírköve látható. Az emelt szentély vakműműves konzolokról induló, levél-díszes zárókövű bordás keresztboltozatú, rekonstruált kőkeretes, műműves ablakokkal, déli falában gótikus falfülkével. Az 1910-es liturgikus berendezés részei a szentély hátfalát teljes szélességében elfoglaló fiatornyos, vakműműves, neogótikus fehérmárvány oltár és a sekrestyeajtók keleti oldalán a falba mélyített, fehérmárványból és színes műmárványból készített, aranyozással díszített ülőfülkék: északon a püspöki trón neogótikus felépítménnyel, délen a nagypréposti szék egyszerűbb kialakítással.

A mellékhajók folytatásában közel négyzetes alaprajzú mellékszentélyek következnek, melyeket a főszentély felől csaknem tömör fal határol. A mellékszentélyeknek az altemplom szintjén álló részei ma használaton kívül állnak, földszinti terük a mellékhajók felől azonos járószinten megközelíthető. A főszentély mindkét oldalához sekrestyeépítmény csatlakozik, önálló tetődommal, a déli sekrestyéhez külső lépcső tartozik. Alsó szintjük az altemplomból nyílik, a déliben Padányi Bíró Márton síremléke látható: a tumba fedlapján az elhunyt fekvő alakja, négy sarkán egy-egy allegorikus női alak, homlokoldalán felirat. A bejárat díszes kialakításából a barokk vasrácsos kapu és a fölötté elhelyezett Padányi-címer maradt fenn. Az északi sekrestyealj boltozatába Ráskai-címer van beépítve. A déli mellékszentély és sekrestye padlásterében részben a sekrestye barokk emeletének részletei, részben a főszentély a 2010-ben feltárt román kori falszakasza látható, 11. századi ablakmaradvánnyal.

25. kép

Krisztus a sírban, márványszobor az altemplomi főoltáron

Az altemplomnál alacsonyabb járószintű, külső északi lejárattal felől is megközelíthető barokk kriptá a hosszház jelentős részére kiterjed. 1991-ben a kriptá nyugati fala előtt osszáriumot alakítottak ki, ahová 18–19. századi temetkezések, illetve a Szent György-kápolna feltárása során tömegsírból kiemelt csontokat helyeztek át. A kriptá sírhelyeit 19. századi püspökök emléktáblái jelölik.

A székesegyház belső kialakításának karakterét máig meghatározza a historizáló terv szerint készült kifestés és burkolás rendszere és anyaghasználata. A vörös-fehér négyzetes lapokból és fekete sávokból szerkesztett burkolat az építészeti tagolás rendszerét hangsúlyozza, készítője a budapesti Melocco Péter volt. A mintázat részét képezi a légfűtést biztosító, padlóba süllyesztett fűtőcsatornák díszes vasrácsozata is. A belső kifestési rendszernek három fő eleme van. Az ablakok magasságáig kváderes, feljebb ornamentális díszű keretrendszer és alapsík, illetve figurális ábrázolás. Az egyes részek a kivitelezés során is határozottan elváltak egymástól, a díszítőfestést és az aranyozást a Steinhäusl és Kölber cég végezte, a figurális festés Szirmai Antal (1860–1927) mun-

kája volt. Az utóbbi ismert művésze volt korának, Benczúr Gyula tanítványa, Lotz Károly segédje, aki többek közt a Piarista templom szentélyének festőjeként is működött Veszprém-ben. A székesegyházi díszítőfestés a historizmus eszköztárában megszokott módon ikonográfiai tartalmat is hordoz. A festett kváderfalazat a rangos középkori építmény ismérve, a külső és belső díszítésben is gyakran alkalmazták a budai Nagyboldogasszony-templomtól a Szépművészeti Múzeum Román Csarnokáig. Az ornamentális sávok és medalionok erősítik, illetve értelmezik az építészeti struktúrát, a gádorfalon pedig egységbe fogják az ablaknyílásokat és figurális ábrázolásokat. A keresztház két-két szakaszában a centrális jellegű téregységet a hátfalakon megfestett tondók hangsúlyozzák, tagolják a falsíkokat, igazodnak a támaszrendszer méretéhez és ritmusához, ezenkívül kijelölik a figurális ábrázolások helyét. A díszítések rendszere ugyanakkor nem merev, a kivitelezők több sablonnal és sok színnel festettek, az ornamensek a hosszanti tengely mentén átlósan szimmetrikus elrendezésben váltakoznak. A díszítmények között feltűnnek az érett romanikára jellemző palmettás indafona-

tok a széles keretelő sávokban, az alapfelületeken szőnyegmustra és változatos mintázatú elválasztó sávok, a keresztház karzatának homlokfalán pedig korszókból induló gazdag akantuszos növényi ornemens látható. Mindez a figyelmes tervezésről árulkodik.

A figurális ábrázolások szorosan kötődnek a helyi történeti hagyományhoz. Sajnos a székesegyház középkori kifestésének maradványai nem ismertek, csak töredékekből és írott forrásokból tudjuk, hogy a templomot többször is díszítették. Később a barokk falképek fő témája Veszprém és a veszprémi püspökség történeti alapú kapcsolata volt Szent István királlyal, a püspökség alapítójával, illetve Szent Imrével, aki szüzességi fogadalmát a legenda szerint itt, a Szent György-kápolnában tette. Ezt a speciális helyi kapcsolatot

27. kép
Női allegorikus alak Padányi Biró Márton püspök síremlékén,
az attempom déli mellékterében, 1762 után

jeleníti meg a historizáló kifestés is. A jelenetes ábrázolások elmaradtak, az álló vagy ülő alakok statikus reprezentatív képei sorakoznak a falakon. A figurák elhelyezése az ókeresztény bazilikák díszítési rendszerét idézi, egyrészt a bibliai alakok ókeresztény ikonográfiája szerint, másrészt a történelmi személyiségek századfordulón kialakult ábrázolási kánonjának megfelelően. Az ábrázoltak fülkében álló, szobor-szerű alakok.

A szentélyben gótizáló árkádívek alatt Jézus, Szűz Mária angyalok közt trónoló alakja, felettük tondóba foglalt monogramjuk. A diadalíven arany alap előtt stilizált, díszes kere-

26. kép
kép A székesegyház szentélyének és hosszházának déli oldala,

28. kép
Az északi mellékhajó nyugati szakasza

tezésű fiúkében adoráló angyalok közt sugárkoszorúban az Agnus Dei, keresztes zászlóval, lábánál a hétpecsétetes nyitott könyv lapjain alfa és omega. A diadalív előtti szakaszban a négy evangélista álló alakja látható, kezükben nyitott könyvön, illetve irattekercsen egy-egy bibliai idézettel, a háterük aranymustráján szimbólumaikkal. A főhajó arkádívei közt tondókban az egyházatyák (Szent Ágoston, Nagy Szent Gergely, Aranyászú Szent János, Nazianzi Szent Gergely) mellképei vannak, felettük az ablakok között – részben a helyi történeti hagyományhoz szorosan kötődő – négy Árpád-házi szent (délen Szent István, és Szent Imre, északon Szent László, és Szent Erzsébet) álló alakja kapott helyet. A nyugati karzat feletti tondókba foglalt angyalok az Ó- és Új-

testamentum megtestesítői. Az enteriőr jellegét és összképét ma meghatározza az 1978-as átfestés színvilága és az eredeti falképektől sajnálatosan elmaradó kvalitása.

1909–1910 között a szentély és a hosszaház ablaknyílásai-ba Waltherr Gida (1852–1928?) színes üvegablakai kerültek, a főoltár feletti Szent Mihály-ábrázoláson túl csak ornamentális mustrával. A II. világháborúban egy részük megsérült, de megmaradtak a főhajó 3-3 ablakában, illetve részben a keresztházban és a szentélyablakok záradékában. A többi ma látható üvegablakot Árkayné Szttehlo Lili tervei szerint Németh Ferenc, a Knopp és Kovács cég, valamint az Üveges KTSz készítette Badalik Bertalan püspök (1949–1965) megrendelésére, több ütemben 1949–1957 között. Fontos kiemelni, hogy létrejöttük önmagában hatalmas teljesítmény ismerve a korszak nem éppen egyházbarát politikai légkörét. A főszentély középső ablakában, a főoltár felett a gonosz felett győzedelmes Szent Mihály, a lángok közt vergődő sárkányon tapos, kezében keresztes pajzs, magasra emelt kardjával lesújtani készül, tekintete szigorú, feje körül a mér-mű karéjaiba szerkesztve a rá utaló „Quis ut Deus” szavak. A csúcsíves záradék feletti két kisebb nyílásban galambok közt a nap és a hold szimbólumai, a záradékban – ahogy a többi ablakban is – kereszt fehér lepellel. A szentély két oldalsó ablakában ornamentális-szimbolikus képek: északon szőlőtőke ágai közt galambokkal kíserve a Passió szimbólumai, délen rózsaindába foglalva Szűz Mária nevének jelképei láthatók a Loretoi litániából. A negyedik, déli ablak 2008-ban készült (Irgalmas Jézus, Rózsafüzér Királynője, Isten Szolgája Mindszenty József, Boldog Batthyány-Strattman László). A déli mellékszentélyben Szent Gellért alakja a megrendelő Badalik Bertalan püspök portréjával jelenik meg. Az északi mellékszentélyben Szent József látható a gyermek Jézussal. A hosszaházban Szent István és Boldog Gizella királyné, valamint Árpád-házi Szent Margit és Boldog Ilona, a közbülsők – számolva a mellékoltárok takarása miatt kisebb felülettel – szimbolikus, feliratos ablakok, melyek Veszprém és az Árpád-házi királynék, illetve Szent Margit kapcsolatára utalnak.

A berendezés megmaradt barokk és 19. századi darabjai a mellékhajókban álló oltárok: a Szent Imre- és a Szent Anna-oltár a déli, a Mária mennybevétel- és a Szent György-oltár az északi mellékhajóban. Az oltárképek közül a legkorábbi, azaz a Szent György-kép festője ismeretlen, a többi Pesky József (1838), Steiner Rudolf (1912) és Megyesi Schwartz Antal (1930) munkája. Ifj. Franz Xaver Bucher (1839) egyik képe elveszett, a másik a Ranolder téri Szent Anna-kápolnába került. A gótikus szentélyhez illő fehér márvány oltárt Seenger Béla készítette a 20. század elején mindkét szintre, az altemplomi oltárra pedig egy korpusz, Velty Ferenc márványszobra került. A főoltár tituluszát a felette lévő festett üvegablak Szent

29. kép
A püspöki trón fülkéje a szentély északi oldalán, 1910

Mihály-ábrázolása jeleníti meg. A stallumok és a hajó pad-sorai, valamint a mennyezet több asztalos munkája, a két kisebb gyóntatószék valamivel később készült. Az orgona Rieger Ottó műhelyéből került ki. 1928-ban a káptalan rendelte meg az Oberbauer Antal és fia cégtől a nyugati karzat alatti gazdagon faragott szélfogót. Rott Nándor püspök (1917–1939) Schwarz Antallal készítette el 1930-ban a Szent Imre-év alkalmából a déli mellékszentély oltárának új oltárképét, és szintén ő állította a Szent Imre fogadalomtételét megőrkítő feliratos táblát az északi mellékhajóban, a keresztház bejárata fölött. A két nagyobb gyóntatószék 1939-ben kerül a székesegyházba, megrendelője Tóth Tihamér püspök volt. A főszentély az Aigner-féle, mellvédes alttemplomi lejár-

rók visszabontásával alakult át. Új liturgikus berendezése (püspöki szék, stallumok, szembemiséző oltár) a II. vatikáni zsinat után, 1978-ban készült Erdei Ferenc tervei alapján. 1996-ban a szentély előterében az északi oldalon helyezték el Gizella királyné Passauból Veszprémbe hozott karereklyéjét. Az ereklyetartó Zoltán Győző ötvösművész és Kovács Erzsébet zománcművész munkája.

The free-standing, historicist-style church of medieval origin is situated on the highest part of the Castle Hill, on the northern side of the terrace of Castle Street. It has a three-aisled layout, facing slightly northeast, with two towers on the western side. The structure becomes five-aisled in the two eastern sections of the nave, extended by the sacristy blocks of the same height in the continuation of the side chancels, with the elongated, polygonal main chancel placed above the undercroft.

The deed of gift from the Veszprém bishopric was granted by King Saint Stephen in 1009, and the cathedral, which has been rebuilt several times, dates from around 1040/1050, with earlier remains of buildings found underneath. The corner in front of the building complex, in Castle Street, excavated by Alán Kralovánszky, is believed to be the same age as the early Saint George's rotunda. An early cemetery section, perhaps dating from the 10th century, has been found near the rotunda, and burials around the cathedral were also made in the later centuries of the Middle Ages. The building of the 11th-century Saint Michael's Cathedral was commissioned by Queen Gizella, who was also its patroness. In the Middle Ages, the Bishop of Veszprém was vested with the right to crown the Queen and he also held the office of the Queen's Chancellor. The cathedral was pillaged and burned in 1276. There has been a chapter-house next to the diocese's cathedral since the Middle Ages, believed to be located in

an unexplored or built-up area to the north of the church. A side chamber, built adjacent to the north side of the church, which can be identified as the Chapel of the Holy Spirit, was built in the 13th century (first mentioned in 1371). The medieval chapels of Saint Ladislaus (1359) and Saint Martin (1429), also mentioned in

30. kép
A püspöki trón fülkéjének oszlopfője, 1910

the sources, may have been attached to the nave. During the Gothic-style rebuilding, most of the undercroft and the chancel were overhauled, the transept and perhaps the nave were vaulted. The papal permission for the consecration was granted in 1400. By this time at the latest, the northern section of the castle wall had been demolished together with the former gate, due to an extension to the east. At the start of the Turkish occupation, the castle was abandoned by the ecclesiastical institutions, the area was given a defensive role, and its buildings were damaged during the first Turkish occupation (1552) and then during the reconquest (1566).

in front of the surviving Gothic chancel, using the medieval remains, but with different levels, built around the remaining medieval sections of the building. The inscription on the main façade - **“PIE SVM CON DECORATA EX RVINIS”** (“I have been graciously adorned from my ruins”) - indicates the year of consecration as 1723. The renovation was still ongoing in 1726, around which time the Baroque murals were probably painted by Antonio Galli Bibiena. In the 18th and 19th centuries prebends, then in the 19th and 20th centuries bishops were buried in the crypt under the nave. The burial chapel of Bishop Márton Padányi Biró was built at the under-

31. kép
A szentélyboltozat záróköve, 1400 előtt

The bishopric, which had fled, returned to the castle in 1628, and the chapter moved back in 1630. Bishop István Sennyey (1659–1687) made the ruined cathedral suitable for parish functions, and burials took place in the undercroft. After the final recapture of the castle, in 1704, the building complex was destroyed by the Habsburg Emperor's cannons. The large-scale Baroque-style renovation of the cathedral began in the 1720s, overseen by the bishop, Count Imre Esterházy. A three-aisled, pillared and vaulted Baroque nave was built

croft's level, with the reconstruction of the southern sacristy. Its Baroque stucco tomb is an exquisite work of an unknown master. In 1769, Bishop Ignác Koller had the large marble high altar of Saint Michael erected and the previous wooden altar was donated to Városlőd. An altarpiece depicting the Virgin Mary was in the undercroft, and the three pairs of side altars were renovated in stages during the 19th century. The parish of Saint Michael was founded only in the 18th century. In 1880, the Saint Joseph Chapel, later demolished, was built

next to the north sacristy. Between 1907 and 1910, Bishop Károly Hornig had the cathedral rebuilt in a historicist style, with rich paintwork and uniform furnishings, based on the plans of Sándor Aigner. The chronogram on its western gate bears the date 1909: “**MIChaeLI saCra haeC aeDes IVbi-Lat**” (“This holy church rejoices in Saint Michael”). After the damages caused by wars, new stained-glass windows were made in several stages between 1949 and 1957, based on the designs of Lili Árkay-Sztéhlo and commissioned by Bishop Bertalan Badalik. József Hungler, a local historian from Veszprém, started excavations on the northern side of the ca-

isle façades and the interior. The cathedral was granted the status of basilica minor by the Holy See in 1981, and since 1996 the relic of Queen Gizella (a bone taken from her arm) has been kept here. Preparations for the latest renovation started in 2004, overseen by Ferenc Potzner. Between 2007 and 2009, and from 2021 onwards, further research was carried out inside the church and its immediate surroundings. According to the current state of research, the history of the cathedral's construction can be summarised as follows. The 11th-century church was facing northeast and had two towers on the western side. It had a three-aisled, galleried

32. kép
A Szent Anna-mellékoltár, részlet

thedral, which were later continued by archaeologist Katalin H. Gyürky. The remains of Saint George's Chapel were ready for display in 1960, the conservation of the ruins was overseen by Tibor Koppány, the canopy by Ferenc Erdei and the masonry was restored by Ernő Szakál. Between 1968 and 1973, archaeological and monument research was carried out in the area around the cathedral and on the building itself. During the renovation, overseen by Ferenc Erdei, details of the previous construction phases were also displayed on the

layout with a transept-like extension and a raised chancel in the undercroft. The exact shape of the western building and the eastern end is unknown due to subsequent alterations, but the church interior was most certainly served by various side chambers. The walls of the building were made of crushed stones, with bricks around the openings. The architectural elements consisted of roughly positioned blocks of red sandstone, the arches were made of flat-carved sandstone, and no broad-stones were used. The nave may have

been galleried in the first three sections over the aisles, with semicircular arches. The capitals of the early pillars, built with a square centre and three-quarter structure, were unadorned, with truncated, steep pyramid shapes. The walls of the aisles were divided by pilasters. The two longer sections of the nave towards the chancel had higher arches and stronger pillars, here the nave was joined by transept-like extensions, the southern one of which must have been extended with a semicircular apse. The chancel ended by the central pillar of the transept, and there was probably a further room below the side chancels, to the west of the undercroft that opened from the side walls. The walls of the chancel have been preserved up to a considerable height, with the remains of three chancel windows preserved under the mural crown. Following minor Romanesque-style alterations, a stone-framed opening in the wall of the north aisle, known from an early 20th-century observation, was made in connection with the construction of Saint George's Chapel; fragments of the frame suggest that a cloister or covered vestibule-like structure was built here. During the reconstruction at the end of the 14th century, the church was significantly extended towards the east, rebuilt from the second section of the Romanesque undercroft, with the ground level moved lower and the vault head moved higher. The main chancel, the two eastern sections of the nave and probably the three western sections were also covered with ribbed vaults. The predecessors of the present-day sacristies next to the chancel's side walls date from this period at the latest, and were probably closed originally from the direction of the undercroft. Around 1470, Bishop Albert Vetési demolished the former rood-screen, rebuilt the chancel boundary, erected a tabernacle, had the interior of the chancel decorated and the exit to the undercroft moved over one section eastwards. After that, there were probably no major renovations until the second quarter of the 18th century. During the major Baroque-style reconstruction, the Gothic chancel and the pair of towers on the façade were retained, strengthened and raised. The pillars and the perimeter walls of the nave were reinforced with buttresses during the creation of the vaults, and an apron-wall was also added. The façades were given a simple design. The nave was filled with rubble and a new raised ground level was built, with a crypt underneath. Eliminating the previous gallery, the three-bay arrangement was replaced by a two-bay structure, with reliefs added above the arch crowns, depicting the stations of the cross. Above, the continuous crown cornice was joined to the barrel-vault, the intersecting vaults were fitted with

semicircular Baroque windows and the aisle sections were covered with spherical vaults. Of the former side chambers only the sacristies were rebuilt. The chancel boundary and its walkways were radically altered: a staircase was built from the nave to access the main chancel and the undercroft, occupying the first western section of the Romanesque undercroft. On the lower level of the side chancels, the former entrance to the undercroft was walled off, while the upper level continued to function as a side chapel, accessible from the main chancel. The vaults were painted according

33. kép
A Mária mennybemenetele-oltár a déli mellékszentélyben

34. kép
Mérműves, középkori ülőfülke a szentélyben

35. kép
Pillérlábazat az altemplomban

to the prevailing iconographic tradition with references to Veszprém: in the nave, from the chancel's direction, there are scenes of Saint Emeric taking a vow in front of the Blessed Virgin Mary and Saint Stephen offering the crown to the Virgin Mary. Above the west gallery there is a choir of angels playing music, the vault of the chancel has the figures of the four archangels, the vaults of the aisles are painted in

36. kép
Boltozatindítás az altemplomban

architectonic style, and the window edges have medallion-shaped busts of apostles. The reconstruction, which took place between 1907 and 1910, aimed to show how the church may have looked like in the period of King Saint Stephen. The Gothic-style chancel was preserved, the lost traceries of its windows were rebuilt, and traceried niches were added to the south wall of the chancel. The Baroque-style walkways on the chancel boundary were rebuilt, and the western section of the undercroft was reconstructed. The nave was rebuilt into a three-aisled church with a basilican layout by demolishing the remains

of the damaged and reinforced medieval pillars, as well as the nave's clerestory above them. Although the traces of the side chambers and the gallery running over the aisles have been identified, they have not been rebuilt. Nevertheless the transept-like extension has been evoked with a projection or emporium, smaller than the version from the Romanesque period. The section of the sacristy wall with a Baroque-style spiral staircase on the south side was demolished and replaced by an external staircase on the north side. In the nave, the early pillar shapes, which were discovered during the demolition of the Baroque apron-walls, were only partially followed in the transept sections, and the rising internal wall division was left off. There were decorative carvings, freely used after the restoration: the palmette motifs of the cornice fragments on the western doorway arches, the single decorated capital on the four new pillars and two pilasters of the nave. However, additional shapes of other origins and ages have been used in abundance. In addition to the building's renovation between 1973 and 1978, following the replacement of the façade's plaster-work, the Aigner-era's ashlar plaster sections and the masonry pattern, discovered during the wall exploration under the window section of the aisles, were not restored.

The building as it stands today incorporates, up to a considerable height, the remains of the 11th-century church, which has been rebuilt several times. The western part of the church has a pair of towers, with an organ-loft between

37. kép
Padányi Biró Márton
püspök címere
az altemplomban

38. kép
Mária mennybemenete-oltár a déli mellékszentélyben

39. kép
Szent György-oltár az északi mellékhajóban

them. There are entrances on all three sections of the main façade, with the Patrona Hungariae enthroned between kneeling angels above the main entrance's ledger, between the coats of arms of Bishop Károly Hornig and that of the chapter. There is a circular window above it and a pediment above the cornice, while the three free-standing levels of the steeples end in a dome. The three shorter sections of the nave on the west side have a three-aisled, basilican layout with high buttresses, supporting semicircular arcades in the nave that mimic monolithic marble columns, and with rectangular pillars extended with pilasters on the perimeter. The clerestory has lower, semicircular windows with arcades above and a flat wooden ceiling, the aisle is covered with a pent roof with exposed beams. The walls of the aisles are unarticulated, with more elongated proportions and with semicircular windows. In the next two, longer sections to the east, the church interior is extended to five bays and has two storeys. The transept-like extension has a stone-framed doorway on both the north and south sides, behind which there is a vestibule, followed by vaulted sections in continuation of the aisles. Above them is a gallery, to which a staircase leads from the narthex. On the ground floor, the transept is separated from the nave by arches lower than those of the nave, and on the upper floor by a triple archway above the balustrade. To the east of the fifth pair of pillars, the nave is joined by an undercroft and a raised, elongated, buttressed main chancel with a polygonal end. Both can be accessed via a staircase from the fifth section of the nave. The undercroft is three-aisled, supported by a ribbed vault with slender pillars and corbels, with narrow windows featuring straight crowns. The first bay is a reconstruction from 1907-1910, with a door opening on the west end wall into a space with intersecting barrel vaults, which today leads to the Baroque-style crypt. In the first western section of the undercroft's side walls, the medieval masonry pattern was put on display and in the next section, a reconstructed fragment, identified as the early 16th century tomb of Bishop Péter Beriszló, was placed on the southern wall. The mid-20th century tombstone of Bishop László Bánáss is in the centre of the 1978 brick masonry. The raised chancel has a ribbed vault, starting from blind traceried corbels and ending in keystones with leaf motifs, featuring reconstructed stone-framed traceried windows with leaf-arched keystones, and a Gothic mural in the south wall. The liturgical decoration from 1910 includes the neo-Gothic, pinnaced, white marble altar with a blind tracery, which occupies the entire width of the chancel's back wall, and the sediles, which are recessed into the wall on the east side of the sacristy doors, made of carved white marble and coloured imitation marble, decorated with gilding: the bishop's throne in the north with a

neo-Gothic superstructure and the grand provost's chair in the south with a simpler design. The aisles continue with side chancels that have an almost square-shaped layout, bordered by a quitesolid wall on the main chancel's side. Parts of the side chancels at the undercroft level are now disused, and their ground floor area is accessible from the aisles via the ground level. A sacristy is attached to each side of the main chancel, with a separate roof and external stairs on the south side. The lower level opens from the undercroft, in the southern one there is the tomb of Bishop Márton Padányi Biró: the cover is decorated with the reclining figure of the deceased, an allegorical female figure on each of the four corners, and an inscription on the front. Some elements preserved from the ornate design of the entrance include the Baroque iron gate and the carved stone centre of Padányi's coat of arms above it. The vault of the north sacristy's lower level features the Ráskai's coat of arms. The Baroque-style crypt, the level of which is lower than the undercroft, can be accessed also from the external northern entrance and covers a large part of the nave. In 1991, an ossuary was created in front of the western wall of the crypt, where bodies buried between 1742-1847 and bones from mass graves found during the excavation of Saint George's Chapel were moved. The burial vaults in the crypt are marked by memorial plaques of 19th century bishops. On the walls and other elements of the interior, as well as the chancel's vaults, there are murals from the early 20th century, renovated in 1976. The figural painting is the work of Antal Szirmai, a pupil of Gyula Benczúr and assistant to Károly Lotz; he also decorated the chancel of the Piarist church. The chancel features the figures of Jesus, the Virgin Mary on the throne surrounded by angels, the Agnus Dei among the adoring angels on the arch, while in the entrance of the chancel we can see the Church Fathers (Saint Augustine, Saint Gregory the Great, Saint John Chrysostom, Saint Gregory of Nazianzus) with evangelist symbols on the gold pattern. Between the windows of the nave, there are four saints of the House of Árpád (Saint Stephen, Emeric, Ladislaus and Elisabeth), and in the section in front of the chancel arch there are the standing figures of the four Evangelists. The murals combine early Christian iconography and compositions with the traditions of historical painting, but also show traces of contemporary Art Nouveau design. The decorative painting and gilding is the work of Steinhäus and Kölber. The wall section below the windows is painted in broad-stone patterns, above it there are varied palmette motifs of creeper plants and borders. Between 1909 and 1910, Gida Walther's stained glass windows were installed in the chancel and the nave, with only ornamental patterns in addition to the painting of Saint Michael above the high altar. Some of them were damaged in World War II; what remained

include the ones in the three nave windows on both sides and partly in the crowns of the transept and the chancel windows. The other glass windows that can be seen today were made by Ferenc Németh, the Knopp and Kovács Company and the Üveges KTSz (Glazier Small Cooperative) between 1949 and 1956, according to the designs of Lili Árkay-Sztehlo. The central window of the main chancel also features Saint Michael, victorious over evil, and on either side the symbols of the Virgin Mary from the Litany of Loreto. The fourth window, in the south, was made in 2008 (a standing figure of the Virgin Mary and the Risen Jesus, with

40. kép
Szent Anna-oltár a déli mellékhajójában

the portraits of József Mindszenty and László Strattman-Bathányi underneath). In the southern side chancel, the figure of Saint Gerard is depicted with the portrait of its commissioner, Bishop Bertalan Badalik. In the north side chancel, there is a painting of Saint Joseph with the child Jesus. In the nave, we can see King Saint Stephen and the Blessed Queen Gizella, as well as Queen Margaret of the House of Árpád and the Blessed Ilona. In the windows between them – with a smaller surface area due to the covering of the side altars – there are symbolic windows with inscriptions referring to Veszprém's connection with the queens of the Árpád Dynasty and Margaret. The remaining Baroque-era and 19th-century pieces of the interior are the altars in the aisles: the altars of Saint Emeric and Saint Anne in the south aisle, and the altars of the Assumption of Mary and Saint George in the north aisle. The artist of the earliest of the altarpieces, the painting of Saint George, is unknown, the others were prepared by József Pesky (1838), Rudolf Steiner (1912) and Antal Schwarcz (1930). The white marble altar, matching the Gothic-style chancel, was made by Béla Seenger in the early 20th century for both levels, while the altar in the undercroft has a corpus, a marble statue of Ferenc Vely. The titulus of the high altar is represented in the stained-glass window above it, which depicts Saint Michael. The stalls, the aisle pews and the ceiling are the work of several carpenters, while the two smaller confessionals were built somewhat later. The organ was made by Ottó Rieger. In 1928, the Chapter ordered the richly carved windbreak under the west gallery from the firm of Antal Oberbauer and Son. In 1930, Bishop Nándor Rott had a new altarpiece made for the altar of the south side chancel by Antal Schwarcz for the Saint Emeric Year, and had an inscription plaque put up in the north side aisle, above the entrance to the transept commemorating the vows of Saint Emeric. In 1939, Bishop Tihamér Tóth had the two larger confessionals made. The reconstruction of the main chancel, with the dismantling of the balustered Aigner-style staircases into the undercroft and the new liturgical furnishings (bishop's chair, stalls, 'versus populum' altar) were completed after the Second Vatican Council in 1978, based on the plans of Ferenc Erdei; only the stalls can be found today in the chancel. In 1996, the relic of Queen Gizella (a bone taken from her arm), brought to Veszprém from Passau, was placed in the north side of the chancel's entrance. The reliquary is the work of silversmith Győző Zoltán and master enameller Erzsébet Kovács.

41. kép
Az altarpom oltára

42. kép
Az altarpomi oltár szentségházának ajtaja

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

- ÁDÁM** Iván: A veszprémi székesegyház. Lenyomat a „Veszprémi Hírlap” 1907–1912. évi közleményeiből. Veszprém, 1912.
- KUMOROVITZ L.** Bernát (összeáll.): Veszprémi regeszták (1301–1387).
A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 2. Budapest, 1953. 436.
- H. GYÜRKY,** Katalin: Die St. Georg-Kapelle in der Burg von Veszprém. Bericht über die Ausgrabungen im Jahre 1957 und ihre wissenschaftlichen Ergebnisse. In: Acta Archaeologica, 15. 1963. 1–4., 341–408.
- TÓTH** Sándor: A veszprémi székesegyház középkori kőfaragványai. Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése I.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1. 1963. 115–141.
- TÓTH** Sándor: Veszprémi középkori sírkőtöredékek. A Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése II.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2. 1964. 167–188.
- TÓTH** Sándor: XIII. századi építőműhely Veszprém-ben. A Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése III.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6. 1967. 163–182.
- ÉRI** István (szerk.): Veszprém megye régészeti topográfiája. Magyarország régészeti topográfiája 2.
A veszprémi járás. Budapest, 1969. 51/1a
- TÓTH** Sándor: Régészet, műemlékvédelem, történelem. In: Építés-, Építészettudomány 5. 1974. 617–630.
- KOZÁK** Károly: Az Országos Műemléki Felügyelőség régészeti kutatásai 1973–1974-ben.
In: Magyar Műemlékvédelem 1973–1974. Budapest, 1977. 367–376.
- GUTHEIL** Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 1. Veszprém, 1979. 49, 59, 88–95.
- GYÖRFFY** György: István király és műve. Budapest, 1983. 182–183, 266, 276.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém, Vár, Tolbuhin u. 18. In: Régészeti Füzetek I. Ser. 36. 1983. 128–129.
- GALAVICS,** Géza: Antonio Galli Bibiena in Ungheria e in Austria. In: Acta Historiae Artium, 30. 1984. 177–263.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém, Vár, Tolbuhin u. 18. In: Régészeti Füzetek I. Ser. 37. 1984. 132.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém, Vár, Tolbuhin u. 33–35. Püspöki székesegyház. In: Régészeti Füzetek I. Ser. 38. 1985. 127.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém, Vár, Tolbuhin út 35–37. előtti úttest. In: Régészeti Füzetek I. Ser. 39. 1986. 118.
- KRALOVÁNSZKY,** Alán: The Settlement History of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages.
In: Gerevich, László (ed.): Towns in Medieval Hungary. Budapest, 1990. 51–95.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém középkori topográfiája.
In: Uherkovich Ákos (szerk.): Régészet és várostörténet. Tudományos konferencia. Pécs, 1991. 107–111.
- GYÖRFFY,** Georgius (ed.): Diplomata Hungaria antiquissima 1000–1131. I. Budapest, 1992. 39–41.
- TÓTH** Sándor: A veszprémi székesegyház középkori kőfaragványai II.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19–20. 1993–1994. 327–345.
- BOGYAY** Tamás: A Karoling-kori Veszprém problémája.
In: V. Fodor Zsuzsa (szerk.): Veszprém kora-középkori emlékei.
Veszprémi Múzeumi Konferenciák 5. Veszprém, 1994. 6–15.
- SOLYMOSI** László: Veszprémi püspökség. In: Kristó Gyula (főszerk.): Korai magyar történeti lexikon. Budapest, 1994. 727–728.
- TÓTH** Sándor: A 11. századi magyarországi kőornamentika időrendjéhez.
In: Mikó Árpád-Takács Imre (szerk.): Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Budapest, 1994. 55–62.
- TÓTH,** Sándor: Die Kathedrale von Veszprém.
In: Wieczorek, Alfred–Hinz, Hans-Martin (hrsg.): Europas Mitte im 1000. Band 2. Stuttgart, 2000. 633–635.

- TÓTH Sándor:** Veszprém, székesegyház, szentélyrész (7.97)
In: Takács Imre (szerk.): Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában, 1387–1437. Kiállítási katalógus. Budapest, 2006. 650–652.
- SIMON Anna–FÜLÖP András:** Veszprém, Szent Mihály-székesegyház.
In: Kisfaludi Júlia (szerk.): Régészeti kutatások Magyarországon 2008. Budapest, 2009. 312–313.
- ÁDÁM Iván:** A veszprémi székesegyház a barokk korban I–II.
In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Centenárium album a veszprémi székesegyház újjáépítésének százéves évfordulójára. Veszprém, 2010. 19–23.
- TÓTH Sándor:** Római kori kőfaragványok a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményében. Budapest, 2010. 31–35.
- FÜLÖP András–SIMON Anna:** Az 1907–1910. évi átépítés során megismert középkori veszprémi székesegyház.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. Veszprém, 2011. 39–61.
- JÁMBOR Tamás:** A Szent Mihály plébánia vázlatos története és a székesegyház „consecratio”-jának eseményei.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. Veszprém, 2011. 11–27.
- GOPCSA Katalin:** A veszprémi székesegyház üvegablakai.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. Veszprém, 2011. 129–137.
- POTZNER Ferenc:** A veszprémi székesegyház helyreállítási terve. Aigner Sándor terve, 1906–1908.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. Veszprém, 2011. 11–27. 115–127.
- SERFŐZŐ Szabolcs:** A veszprémi székesegyház egykori barokk mennyezetképeiről – a neoromán újjáépítés centenáriuma alkalmából. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. Veszprém, 2011. 63–84.
- KARLINSZKY Balázs–VARGA Tibor László (szerk.):** Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. Veszprém, 2011. 99–113.
- ZSOLDOS Attila:** Vár, város, ispánság és megye. Veszprém az Árpád-korban.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 26. 2011. 11–23.
- SIMON Anna:** „Bogyay Tamásnak tisztelettel. Tóth Sándor”. Egy levél 1966-ból.
In: Ars Hungarica 38. 2012. 436–449.
- KARLINSZKY Balázs:** Ami a középkori veszprémi székesegyház oltáiról tudható – titulusaik, oltárigazgatóik, elhelyezkedésük. In: Egyháztörténeti Szemle XIX/3. 2018. 69–103.
- SIMON Anna:** Székesegyházi örökség. Az átépített székesegyház és néhány berendezési tárgya. Rott Nándor püspöksége idején. In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. Veszprém, 2020. 365–386.
- FÜLÖP András:** Régészeti adatok a veszprémi székesegyház és a Szent György-kápolna korai időszakához.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban. Veszprém, 2021. 275–295.
- JANKOVICS Norbert:** „Wesperen, in qua ipsus episcopatus sedes est constructa”. Veszprém középkori egyházi topográfiája. In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban. Veszprém, 2021. 253–274.
- SIMON Anna:** A veszprémi székesegyház berendezése 1907–1917. In: Veszprémi Szemle 2021/1. 3–25.
- SZAKÁCS Béla Zsolt:** Árpád-kori építészet a Dunántúlon. Opitz Historiae Artium 3. Budapest, 2021. 596–597.
- JANKOVICS Norbert (szerk.):** Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 52–60.

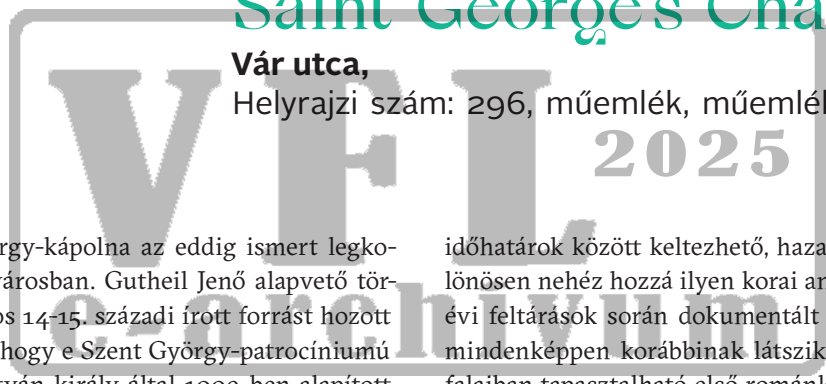

FÜLÖP András

Szent György-kápolna Saint George's Chapel

Vár utca,

Helyrajzi szám: 296, műemlék, műemléki törzsszám: 4733

A veszprémi Szent György-kápolna az eddig ismert legkorábbi egyházi épület a városban. Gutheil Jenő alapvető történeti munkáiban számos 14-15. századi írott forrást hozott fel annak bizonyítására, hogy a Szent György-patrocíniumú kápolnát az I. (Szent) István király által 1009-ben alapított püspökség székesegyházának északi oldalán kell keresni. A kápolna romjai valóban a székesegyháztól északra, a Nagyszeminárium barokk kori épülete felé eső szűk, trapéz alaprajzú telken kerültek elő, köszönhetően az 1957. évi, Hungler József által elkezdett amatőr, majd H. Gyürky Katalin által folytatott szakszerű régészeti feltárásoknak. Ezek az ásatások 2022-ben újraindultak Hegyi Dóra és munkatársai révén, és mivel a sorok írásakor is zajlanak, reményünk van arra, hogy jelentősen gazdagodik a tudásunk a kápolnával kapcsolatban. A történettudomány vitatott tézise, hogy Veszprém megegyezik-e a 9. századi forrásokban emlegetett Ortahu nevű hellyel, melyben egy Szent Mihály tiszteletére emelt – azaz a veszprémi székesegyház patrónus szentjével azonos titulusú – egyház állt. A hazai történészek nagyobb része ezt a teóriát elveti. Komoly súllyal esik a latba az a tény, hogy a várhegyen folyt eddigi feltárások során még nem került elő biztosan a 9. századra keltezhető lelet. A székesegyház 1907. évi felújításakor talált egyik lábazattöredék, továbbá egy másodlagos helyzetből származó fejezet formai alapon túlságosan tág

időhatárok között keltezhető, hazai viszonylatban pedig különösen nehéz hozzá ilyen korai analógiákat találni. A 2022. évi feltárások során dokumentált jelenségek egy csoportja mindenképpen korábbinak látszik a székesegyház felmenő falaiban tapasztalható első román kori periódusnál (1030-as, 1040-es évek táján), a Szent György-kápolnával való viszonyuk még vizsgálat alatt áll.

Maga a kápolna keltezése kapcsán konkrét időrendi fogódzó vagy régészeti lelet egyelőre nincsen. Történettudományunk megállapítása szerint a kápolna – annak is korai periódusa – a kereszténység magyarországi terjesztésének megindulása után, 972 és 996 között épülhetett. Annyi bizonyos, hogy a Szent Imre-legenda szerint a herceg az ekkor, 1020 táján már álló Szent György-kápolnában tett szüzességi fogadalmat; ez egyben az első történeti adat is az épületre. Az elbeszélő forrás az alábbiak szerint ír az épületről: „Történt egy éjjel, hogy [Imre] imádkozni titkon, csak egy szolgálja kíséretében, a régi és ódon egyházba mene, mely Veszprém városában Krisztus legdrágább vértanúja, György tiszteletére van építve.” Ekkor mennyei szótatot hallott, mely testi és lelki szüzességre buzdította. A kápolna a legenda keletkezésekor, a 12. század elején, már valóban „réginek és ódonnak” tűnhetett, de nem biztos, hogy Imre herceg korában is az volt. A legendában emlegetett épület a feltárások során felfedezett

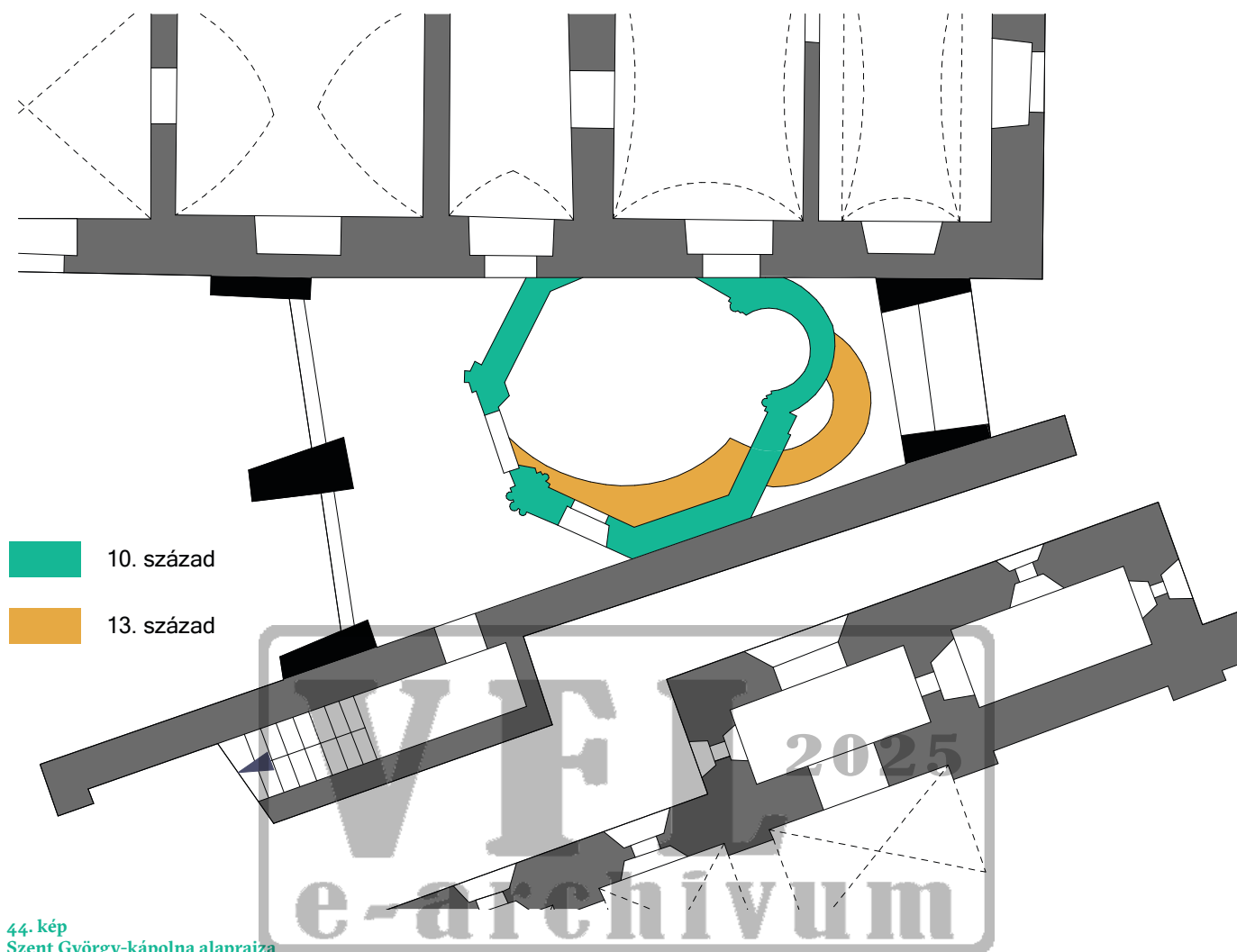
43. kép
A Szent György-kápolna modern védőépülete
és Szent Imre herceg szobra

korai körkápolnával (rotundával) egyezik, amelynek visszabontott alapfalai a kápolna második periódusa alatt kerültek elő. A kör alaprajzú hajóval és félköríves záródású szentélyllyel készült kápolnának kis felületeken a padlószintje is megfoghatóvá vált. Alatta már csak a várhegy dolomit szikláját borító őskori humuszos kultúrréteg található. E kápolna-építési periódus tájolása markánsan eltért a székesegyház román kori épületétől, amely attól különböző – az újabb ásatások szerint egyértelműen korábbi – keltezésére enged következtetni. A két egyházi épület körül hosszú ideig temetkeztek, közülük kiemelendők azok a székesegyházzal párhuzamos, Kralovánszky Alán által feltárt sírok, melyek egyike egyértelműen korábbi a püspöki templom 1030-as, 1040-es évek tájára tehető periódusánál.

1985-ben Kralovánszky Alán a székesegyháztól északnyugatra korai, rendkívül figyelemre méltó épületnyomokat is megfigyelt, amelyek jó részét nem sokkal később az utca alatt húzódó közműalagúttal elpusztították. E leletek Kralovánszky Alán szerint egy fejedelmi vagy „királyi-ispáni,” esetleg püspöki funkciójú épületet sejtettek, és már az államszervezéshez köthetők. Az ásatás során a falak felett 13-14. századnak meghatározott temetkezéseket találtak, ami arra enged következtetni, hogy e falakat még a középkor folyamán visszabontották.

A Szent György-kápolna második periódusa nyolcszög alaprajzú hajóval, és az ahhoz kapcsolódó félköríves szentélyllyel készült. Tájolása már párhuzamos a székesegyházzal, sőt, mint arra Tóth Sándor nyomán Simon Anna és Fülöp András kutatásai rámutattak, a két épület szoros kapcsolatban állt egymással. Az oktagonális kápolnahajó minden bizonnyal hozzáépült a székesegyház középkori északi keresztház-szerű épületrészehez, így önálló déli fala nem volt. A székesegyház és a Szent György-kápolna között feltehetően átjárás is volt, de ennek hitelesítésére már nincs lehetőség, ugyanis az 1957-től kezdődően zajló különféle bontásoknak köszönhetően e kapcsolat megsemmisült.

A második periódusú templom járószintjét kb. fél méterrel megemelték a korábbihoz képest, a szentély két további lépcsőfokkal volt magasabban a hajó padlószintjénél. A második periódusú kápolna falai a feltárások következtében több kősor magasságban megmaradtak. A kváderkövekből rakott falazat, a lábazat és az arról indított falpilléres homlokzatarcitektúra egyértelműen kapcsolható volt az ásatás során előkerült fejezettöredékekhez. Az ásatásból előkerülő faragványok alapján H. Gyürky Katalin az oktagonális kápolna építését az 1220 és 1240 közötti időszakra tette. Ezt Tóth Sándor tovább szűkítette. Egyrészt felhívta a figyelmet,

44. kép
Szent György-kápolna alaprajza

hogy a Szent György-kápolna körbefutó padkája (a felsőörsi prépostsághoz hasonlóan) a káptalanterem funkcióval függ össze. Felsőörs – különösen annak korábbi periódusa, azaz a torony – datálható, mégpedig Bertalan veszprémi püspök (1226–1244) idejére. Veszprém elsőbbsége vitathatatlan, hiszen a prépostság Veszprémtől függött. Mivel a tatárjárás és az azt követő pár év zavaros időszaka nem jöhet számításba, leginkább az 1225–1235 körüli időszakra tehetjük a második kápolnaperiódus létrejöttét. A fenti okfejtést alátámasztja egy későbbi, 1352-ből származó adat, mely szerint a Szent György-patrocíniumú kápolnában káptalani gyűlést tartottak, ami a székesegyházzal való szorosabb építészeti kapcsolatot, illetve az említett ülőpadkát is megmagyarázza. A kápolnával kapcsolatban nem kerülhet meg a Veszprém-ben őrzött Szent György-fejereklye problémaköre, amely a kápolna keltezésére is kihatással volt. Amint arra Solymosi László rámutatott, a veszprémi fejereklye kapcsán csak a 14. századtól vannak adatok. Nem bizonyítható tehát, hogy megegyezne azzal a Szent György-ereklyével, amelyet I.

(Szent) István király a bolgárok ellen vívott háború során (1014–1018) hozott haza, és így nem okvetlenül keltezi a kápolna korai periódusát sem. A késő középkori források elmondják azt is, hogy a székesegyházban őrizték az ereklyét. Mivel a két épület fizikai összefüggése nyilvánvaló, az

45. kép
ASzent György-kápolna romjai a védőépületben nyugatról,
középen Vetési Albert sírkövének összeállított rekonstrukciójával

46. kép
A kápolna szentélylépcsőjének déli fele,
és a diadalív lábazata az eredeti helyén

adat akár vonatkozhatna a Szent György-kápolnára is. Ám Solymosi László inkább azzal számol, hogy a fejedeklye helye alapvetően nem ott volt, és csak a búcsú alkalomával vitték át a kápolnába. Újabban Karlinszky Balázs foglalkozott a székesegyház oltáraival és javadalmaival. Ebből ugyan kiderül, hogy Szent György-oltár csak a kápolnában volt (emellett a Krisztus Teste és Szent Albert, Lőrinc, Sebestyén, Januarius és mártírtársaik oltára, úgy tűnik, ez utóbbiak egy oltárjavadalmat képeztek, és csak Vetési Albert püspök idején jött létre az oltár). Ugyanakkor egy ereklyéhez nem okvetlenül kellett oltárnak tartoznia, hiszen más oltár nélküli ereklyéről is van tudomásunk a székesegyházban, azaz lehettek egyéb mobilizálható relikviák is az épületben.

A 18. században úgy tudták, hogy az Imre-legendával kap-

48. kép
A kápolna szentélye az egykori belső tér felől

47. kép
A kápolna szentélyének lábazata az egykori külső tér felől

csolatba hozható Szent György-kápolna a székesegyház altemplomával lenne azonos. Ez így biztosan nem állja meg a helyét, hiszen az altemplom a középkorban igazolhatóan a Boldogságos Szűz tiszteletére is volt szentelve (bár volt egy Szent Imre oltára is), de a relikvia pontos őrzési helyét a székesegyházon belül valójában nem ismerjük. A Szent György-tisztelethez kapcsolódó búcsújárással függhet össze, hogy a 13. századi kápolna nyugati bejáratának küszöbére az *In limi(ne) no(n) sedeto* („A küszöbre ne üljetek!”) felirat került. A rövidítés típusa alapján a felirat inkább reneszánsz kori lehet, azaz utólag vészték a küszöbre.

A Szent György-kápolna környezetében a 13. század végén vagy a 14. században egy további kápolna is létrejött, amelyet H. Gyürky Katalin a forrásokban emlegetett Szentlélek-kápolnával azonosított. Ez a székesegyház északi mellékhajójához északról csatlakozott, az első róla szóló írott adat 1371-ből maradt ránk.

A Szent György-kápolna következő átépítése a 15. század második felére, Vetési Albert püspökségének idejére tehető. A veszprémi káptalan 1473. évi oklevele említi, hogy Vetési nemcsak a székesegyházat, hanem a Szent György-kápolnát is kifestette, felékesítette, és márványból oltárt állíttatott. Egy 1476. évi adat szerint Krisztus Teste-oltár emeléséről volt szó, Szent György vértanú oltárának jobb oldalán. Valószínűleg ezzel függhet össze az utólagos bevésés, amely a déli diadalívpillér mellett látható a 13. századi falazatban. Az 1957. évi ásatás a Vetésihez köthető periódust ennél egyértelműbben is bizonyítani tudta. Az oktagonális kápolnában átalakították a nyugati bejáratot (a délnyugatra nyíló bejárat ennél is későbbi, azt utóbb befalazták). Az átalakított nyugati bejárat kőkeretes ajtajának ívmezejében ott szere-

49. kép

A kápolna bejáratai és a felmenő szerkezetekhez tartozó kőfaragványtöredékek

pelt Vetési címere, amint az az ásátáson előkerült kőtöredékekből világossá vált.

Maga a püspök ide is temetkezett. A Johannes de Wiil (Újhelyi János) segesdi főesperes által készítettett, vörösmárványból faragott, alakos reneszánsz Vetési-sírkő eredetileg a kápolna közepén helyezkedett el. A sírfedlap a ravatalon fekvő, püspöki ornátust viselő elhunytat ábrázolta, alul a címerek és feliratos tábla, a szakállas arc nagyobb része sajnos

50. kép

A kápolna nyugati bejáratának egykori küszöbköve az utólagos felirattal: *In limi(ne) no(n) sedeto* – „A küszöbre ne üljete!”

megsemmisült. Síráknáját a feltárás megtalálta, beledobálva az egykori márványsírkő darabjait. A sírban egy szórvány koponyát és két vázat talált az ásató, az egyiket a sírgödör végébe átrakva lelte meg. (A sírt az elmúlt években a Gizella Királyné Múzeum felnyitatta a visszatett csontok ismételt kiemelése és antropológiai vizsgálata céljából.)

A sírkőről már H. Gyürky Katalin feltételezte, hogy az azt állítató Újhelyi főesperes készítette Vetési tiszteletére, és rajta a saját címere azért szerepel, mert maga is a kápolnába temetkezett (az övé lett volna az épebb sír). Tóth Sándor ennek kritikájaként megállapította, hogy Újhelyi legkésőbb 1504-ben viselte a segesdi főesperesi címet, de nem biztos, hogy ekkor is halt meg. A korábbi püspök-sír „félrekotrása” amúgy sincs összhangban a síremléssel, mely kifejezetten Vetési püspököt örökítette meg. Saját címere inkább egyfajta „donátor-címerként” fogható fel.

A Vetési-féle periódus datálásához sokáig az ún. Vetési-kő, egy antikva-feliratos fejezet szolgált támpontként, amely az 1467-es évszámot adja meg. Előkerülési helye és ideje nem pontosan ismert, vagy a Nagyszeminárium (1773–82) vagy a Szent György-kápolna helyén 1880-ban létesített Szent József-kápolna építése során bukkantak rá. Később a vár „északi bástyafalába” építették be, majd 1939-től a Dubniczay-ház délkeleti sarkánál lévő beszögellésben állították fel. Ugyanakkor az újabb szakirodalom szerint a Vetési-oszlop fő a székesegyházhoz, annak egy szentségházához tartozhatott, így az évszám is csak közvetve ad támpontot a kápolnához. H. Gyürky Katalin a Szent György-kápolna pusztulását az 1593-as ostrommal hozta összefüggésbe, ami a Vetési sírt betöltő sírkőtöredék-halmot fedő égésréteggel lett volna kapcsolatban. Tóth Sándor szerint viszont valószínűtlen, hogy a másodlagos temetkezés koporsójára közvetlenül dobálták volna a töredékeket, így előbb annak helyreállításával számolt, majd összetörését egy későbbi (de még 1593 előtti) időpontra javasolta tenni.

A 16–17. században a város többször is török kézre került. A székesegyház a 16. század közepén leégett, időközben pedig protestáns várbeli katonaság telepedett meg a várban, ami

51. kép

A kápolna környezetéből előkerült kőfaragványok

az egyházi intézmények és épületek jelentős állagromlását vonta maga után. Jellemző, hogy amikor 1630-ban Sennyei István visszaállította a székeskáptalant (mindössze 5 fővel), csak a székesegyház altemplomát tudta pasztorációs céllal helyrehozni.

Egyelőre kérdéses, hogy a Vetési-sír fölé emelt, és az 1957. évi ásatás által barokknak titulált keresztelőmedence (benn a másodlagos középkori kőfaragvánnyal) pontosan milyen korszakot képvisel. Gutheil Jenő szerint a Szeminárium építései (1773–1782) a kápolnát már egyszer megtalálták,

52. kép

A kápolna védőépülete nyugatról

legalábbis erre utalnak az ásatáson talált VP bélyeges téglák. Hasonlóképp a Szent György-kápolna két oszlopfője is másodlagos helyzetből, a székesegyház két barokk támpillérekből jött elő 1907-ben, ami arra utal, hogy legkésőbb a székesegyház 1723 táján történt barokk újjáépítésekor a kápolnát már elbontották.

A Szent György-kápolna területén a 19. század végén rövid időre helyreállt a szakrális funkció. 1880-ban részben a kápolna fölött, de legalábbis a székesegyház északi oldalán felépült a Szent József-kápolna. Ez egy „magtár alakú” épület volt, hogy a káptalan idősebb tagjainak ne kelljen a székesegyház hideg szentélyében zsoltármágnia. Ennek ellenére Ádám Iván kanonok egy csúnya, sötét és huzatos épületnek írta le, amelyet 1907-ben, a székesegyház átépítésekor le is bontottak. Ő volt az első, aki már sejtette, hogy a Szent György-kápolnát ezen a területen kell keresni. Imre herceg emlékét az 1950-es évek végi rombemutatóig csak Erdei Dezső 1940-ben készült, a területen felállított bronzszobra idézte meg.

Az 1957. évi, már ismertett ásatás után hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a feltárt romterületet védőtető alá kell hozni. Először egy ideiglenes védőtető készült, Vákár Tibor révén, még az ásatásokkal párhuzamosan. A Szent György-kápolna végleges védőtetejének elkészítésére az ásatásokat követően, 1959–1960-ban került sor. Ennek tervezője Erdei Ferenc, a romkonzerválás Koppány Tibor lett (mindketten az Országos Műemléki Felügyelőség építészei). A romkonzerválás a kápolnafalak értelmező kiegészítésével, illetve egyes

faragványok anastylosis formában való bemutatásával párosult. Erre példa két fejezet, melynek egykori magasságát már nem lehetett megállapítani. Ezért a tervező –hogyan jelezze a bizonytalanságot– a kőfalaktól gyökeresen elütő anyaghasználatával, több téglasor közbeiktatásával bizonyos magasságban visszahelyezte a faragványokat.

Az ásatás során előkerült töredékekből Szakál Ernő rekonstruálta a kápolna Vetési-címerrel ellátott nyugati kapuját, és azt a kápolna előterében kialakított kis kőtárban, a Nagyszeminárium fala előtt állították ki. Szintén az ő munkája volt a Vetési-féle sírkő restaurálása és bemutatása az eredeti sírgödör fölött.

Mindezt az új, Erdei Ferenc által tervezett védőtető fedte le. Ennek trapéz alakú alaprajza a telek formáját követte, lapos íve egy betonhéj volt. A védőtető alá az egykori Szentlélek-kápolnán keresztül nyitott új ajtón keresztül lehetett bejutni. A bejárati útvonal szintviszonyai utóbb módosultak, majd Káldi Gyula révén a védőtető bizonyos korszerűsítéseire is sor került az ezredforduló idején, de az eredeti tervezői koncepció nem változott. Ahogy arra a közelmúltban Lantos Edit ráirányította a figyelmet, a védőtető a világháború utáni új modern építészet egyik nemzetközi léptékel is korszerű példájának számított. Elbontására a közelmúltban került sor, helyette új védőépület készül a romok fölé.

53. kép
A modern védőépület keletről

Saint George's Chapel in Veszprém is the city's earliest known ecclesiastical building. It was presumably built in the 10th century, in the last quarter, but we have no accurate historical or archaeological data to confirm it. Research has shown that it was built earlier than the cathedral to its south, which dates from the 1030s to 1040s, and that it differs in orientation from the early cathedral.

In the first period, the layout included a circular nave joined by a semicircular chancel. It is a generally accepted assumption that the son of the founder of the state, King Stephen I (Saint Stephen), Prince (Saint) Emeric took his vows of chastity in this chapel. This may have taken place around 1020, and the event itself is recorded in the legend of Saint Emeric from the early 12th century.

After the partial demolition of the early chapel, in the 1220s and 1230s, under Bishop Bartholomew of Veszprém, the building was erected again, this time with the same orientation as the cathedral. The entrance to the new building, consisting of an octagonal nave and an adjoining semicircular chancel, was from the west. According to recent research, the chapel was joined from the north to the northern transept-like part of the cathedral, which was already standing at the time, and there was certainly an integral connection from the architectural point of view. The pews running along the interior of the chapel suggest that the building functioned as a chapter hall, which is also confirmed by a source dating from 1352.

In the 1470s, Albert Vetési, Bishop of Veszprém, had the Saint George's Chapel restored. The western entrance was rebuilt in late Gothic style and, according to the sources, the bishop, who was later buried here, had it painted and had a new side altar built. His tomb was found in 1957 in a disturbed state, with fragments of his red marble tombstone thrown back into the grave pit. Fragments of a late Gothic doorway were also unearthed during the excavation.

From the 14th century, there are written records of Saint George's head relic, which was kept in the cathedral. The chapel was also a place of pilgrimage in the Middle Ages, which may be related to the inscription on the threshold of the western entrance, probably engraved later: *In limi(ne) no(n) sedeto* ("Do not sit on the threshold!").

The building was probably destroyed during the Turkish siege of the castle in 1593. It may have been in use later once more, and then gradually filled up with building rubble. At the end of the 19th century, a short-lived chapel (Saint Joseph's Chapel) was built partly on its ruins, which was demolished in 1907. After the archaeological excavations carried out in 1957, a concrete canopy was built over the ruins in 1959–1960 according to the plans of Ferenc Erdei, which became one of the first-rate examples of Hungarian neo-modern architecture after World War II, and a modern example even by international standards. The canopy was recently demolished and a new canopy is being built in its place. The latest archaeological investigation that has just been completed will certainly enrich our knowledge of the chapel significantly in the near future.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

- CSETE** Antal: Szent György vértanú fejedelméje. Magyar Sion 1. 1863. 892–893.
- ÁDÁM** Iván: A veszprémi székesegyház. lenyomat a „Veszprémi Hírlap” 1907–1912. évi közleményeiből. Veszprém, 1912. 53, 491.
- LUKCSICS** Pál–**FFEIFFER** János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. Veszprém, 1933. 43–44., 51–52., 54., 123.
- GUTHEIL** Jenő: Mátyás korának veszprémi emlékei. In: Dunántúli Szemle 7. 1940. 119–134.
- KUMOROVITZ** L. Bernát (összeáll.): Veszprémi regeszták (1301–1387). A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 2. Budapest, 1953. 436.
- GUTHEIL** Jenő–**H. GYÜRKY** Katalin–**ERDEI** Ferenc–**KOPPÁNY** Tibor: A veszprémi Szent György egyház és konzerválása. In: Műemlékvédelem 1960. 3. 136–143.
- H. GYÜRKY**, Katalin: Die St. Georg-kapelle in der Burg von Veszprém. In: Acta Archaeologica Hungarica XV. 1963. 341–408.
- TÓTH** Sándor: A veszprémi székesegyház középkori kőfaragványai. Bakonyi Múzeum kötárának ismertetése I. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 1. 1963. 115–141., 130–134. Függelék 63.
- ERDEI** Ferenc–**KOPPÁNY** Tibor: A veszprémi Szent György kápolna romjainak állagvédelme. Budapest, 1964.
- TÓTH** Sándor: Veszprémi középkori sírkőtöredékek. A Bakonyi Múzeum kötárának ismertetése II. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2. 1964. 167–183., 173–174., 46. jegyzet.
- TÓTH** Sándor: XIII. századi építőműhely Veszprémben. In: Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6. 1967. 163–182., 169–170.
- Magyarország régészeti topográfiája 2. Veszprém megye régészeti topográfiája. A Veszprémi járás. Éri István (szerk.) Budapest, 1969. 51/1a és 52. kép.
- TÓTH** Sándor: Régészet, műemlékvédelem, történelem. In: Építés-, Építészettudomány V. 1974. 617–630., 620., 134–135. ábra.
- ÉRY** Kinga–**KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém, Vár, Székesegyház. In: Régészeti Füzetek I. Ser. I. No. 29. 1976.
- GUTHEIL** Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 1. Veszprém, 1979. 49, 59, 76–77.
- GYÖRFFY** György: István király és műve. Budapest, 1983. 182–183., 266., 276.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém, Vár, Tolbuchin u. 18. In: Régészeti Füzetek I. Ser. 36. 1983. 128–129.
- KOPPÁNY** Tibor: A Közép-Dunántúl reneszánsz építésze. In: Ars Hungarica 12. 1984/2. 183–234., 183–186.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém, Vár, Tolbuchin u. 18. In: Régészeti Füzetek I. 37. 1984. 132.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém, Vár, Tolbuchin u. 33–35. Püspöki székesegyház. In: Régészeti Füzetek I. 38. 1985. 127.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém–Vár, Tolbuchin út 35–37. előtti úttest. In: Régészeti Füzetek I. 39. 1986. 118.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém középkori topográfiája. In: Uherkovich Ákos (szerk.): Régészet és várostörténet. Tudományos konferencia. Pécs, 1989. 107–111.
- KRALOVÁNSZKY**, Alán: The Settlement History of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages. In: László Gerevich (ed.): Towns in Medieval Hungary. Budapest, 1990. 51–95.
- Diplomata Hungaria antiquissima I. Edendo operi praefuit Georgius Györffy. Budapestini 1992. 39–41.
- TÓTH** Sándor: A veszprémi székesegyház középkori kőfaragványai II. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 19–20. 1993–1994. 327–345., 29. jegyzet.

- BOGYAY Tamás:** A Karoling-kori Veszprém problémája. In: V. Fodor Zsuzsa (szerk.): Veszprém kora-középkori emlékei. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 5. 1994. 6–15.
- ROSTÁS Tibor:** Udvari művészet Magyarországon a 13. század második negyedében és közepén, avagy a Gizella-kápolna hazai kapcsolatrendszere. In: Műemlékvédelmi Szemle 2000/1-2. 5–52.
- SOLYMOSI László:** Veszprém korai történetének néhány kérdése. In: Kredics László (szerk.): Válaszúton. Pogányság-kereszténység, Kelet-Nyugat. Konferencia a X-XI. század kérdéseiről. Veszprém, 2000. 129–157., 131–132.
- VEZSPRÉMY, László:** Königin Gisela von Ungarn. In: Alfred Wiczorek–Hans–Martin Hinz (herausg.): Europas Mitte im 1000. Band 2. Stuttgart, 2000. 608–612.
- IVICSICS Péter:** Műemlékfelújítások és -helyreállítások 2000-ben. In: Műemlékvédelmi Szemle 2003/1. 167–192., 191.
- ÁDÁM Iván:** A veszprémi székesegyház a barokk korban I-II. köt. In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Centenáriumi album a veszprémi székesegyház újjáépítésének százéves évfordulójára. Veszprém, 2010. 19–23.
- KARLINSZKY Balázs:** Ami a középkori veszprémi székesegyház oltáiról tudható – titulusaik, oltáigazgatóik és elhelyezkedésük. In: Egyháztörténeti Szemle 2018/3. 69–103., 169., 172–174.
- BUZÁS Gergely:** Magyarország korai székesegyházairól. In: Szőcs Péter Levente (szerk.): Arhitectura religioasă din Transilvania. Középkori egyházi építészet Erdélyben. Medieval Ecclesiastical Architecture in Transylvania VI. Satu Mare/Szatmárnémeti, 2020. 7–38., 9–10.
- LANTOS Edit:** A Szent György-kápolna védőépülete. In: Veszprémi Szemle 2020/2. 88–102.
- FÜLÖP András:** Régészeti adatok a veszprémi székesegyház és Szent György-kápolna korai időszakához. In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis” A veszprémi püspökség a középkorban. Veszprém, 2021. 275–295.
- HEGYI Dóra–KÉKESI Márk–KRISTÓF Virág–SZOBOSZLAY Gergely:** A veszprémi Szent György-kápolna környezetében végzett 2022. évi feltárás első eredményei. In: Magyar Régészet 11. 2022. 2. sz. 37–46. <https://doi.org/10.36245/mr.2022.2.5> (a letöltés dátuma: 2022. 10. 25.)
- SZAKÁCS Béla Zsolt:** Árpád-kori építészet a Dunántúlon. Opitz Historiae Artium 3. Budapest, 2021. 598–599.
- JANKOVICS Norbert (szerk.):** Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 60–62.

JANKOVICS Norbert

Az úgynevezett Gizella-kápolna The Gizella Chapel

Vár utca 16.,

Helyrajzi szám: 294, műemlék, műemléki törzsszám: 4734

A veszprémi várhegy északkeleti részén, a székesegyház szomszédságában két jelentős méretű, barokk palota közé ékelődik a Gizella-kápolnaként ismert építmény. A 18. század első felében korábbi épületek részleges felhasználásával létrejött Nagypréposti palotához kapcsolódik a mai terepszintnél mélyebben fekvő, kis méretű, földszintes, valaha egyemeletes, egyhajós, egyenes záródású szentéllyel bővített, északi oldalán sekrestyével is ellátott gótikus kápolna. Középkori eredete –amióta források szólnak létezéséről– mindvégig köztudott volt, de eredeti funkciója, térkapcsolatai, sőt tulajdonképpen teljes középkori formája sem ismert. Gizella királyné személyéhez először Koller Ignác püspök kapcsolta a kápolnát, de ezzel inkább a királyné kultuszának előmozdítása volt a célja, és az elnevezés nem alapult történeti forrásokon. Fontos előrebocsátani, hogy az eredeti épületnek lényegében csak két fala maradt fenn teljes magasságban: az északi és a keleti. A déli falát a püspöki (ma érseki) palota csatlakozó fala alkotja, nyugati oldala pedig az eredeti gótikus boltozatok 1772-es újjáépítésekor készült el.

Az épület korai –18. századi tartó– (építés)történetének megismerését a meglévő maradványok művészettörténeti elemzése és a régészeti megfigyelések teszik lehetővé. A kora újkori várbrázolások és a felmenő falakon megfigyelt részletek nyomán biztosan kijelenthető, hogy az eredetileg két ön-

álló szinten megközelíthető kápolna egy korábbi beépítéshez, minden bizonnyal egy palotához épült hozzá. A kétszintes beosztás a középkori palotakápolnák jellegzetessége, ezekben a földszinti és emeleti terek önállóan működtek, saját sekrestyével, és az emeleti rész volt a díszesebb kialakítású, nagyobb belmagassággal. A kápolna eredetileg feltehetően a déli oldalán nyílt. A sekrestyék északi falához kapcsolódó külső csigalépcsőre, melynek létezését Kralovánszky Alán vetette fel, valójában nincs bizonyíték, a felső szint megközelítésének módja így nem ismert. Az építtető személye sem dönthető el egyértelműen két veszprémi püspök, Róbert (1209–1226) és Bertalan (1226–1244) neve is felmerül, ugyanis a kápolna stíluskörének elemzése és művészettörténeti párhuzamai az 1230-as évekre helyezik a keletkezés lehetséges idejét. Az épület faragványai szoros kapcsolatban állnak a várhegy más egyházi objektumaival, így a székesegyház 13. századi gótikus részleteivel és a Szent György-kápolna újjáépítésével. Nagyobb kitekintésben az ornamentális és figurális részletek a gótikus tagozatokkal a korszak nagyszabású királyi építkezéseinek feltűnő stílusból levezethetők. Ez az udvari gótika morvaországi eredetű, első hazai példája az óbudai királyi vár építése lehetett. A zsámbéki premontrei templom mellett a budai Nagyboldogasszony-templom első periódusának is meghatározó stílusa Veszprémben va-

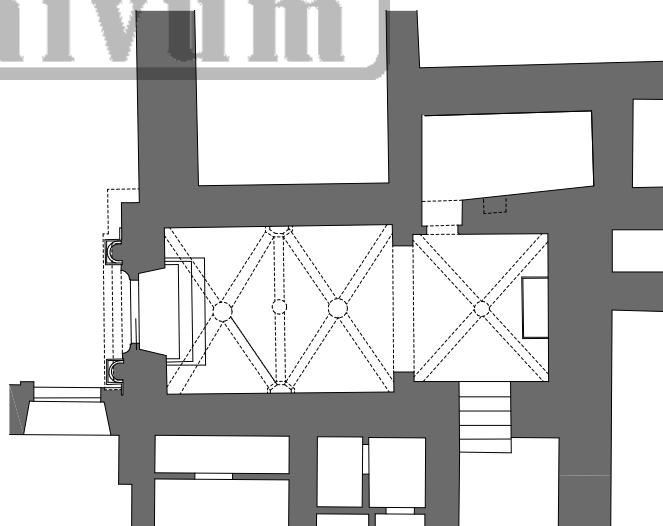

54. kép

Az ún. Gizella-kápolna földszintjének összképe a középkori északi falal nyugatról

lőszíniűleg a Szent György-kápolna újjáépítésén jelentkezett először. A tatárjárás a jelek szerint nem járt a folyamatban lévő munkálatok megszakadásával, mesterváltással vagy tervváltoztatással, a 13. század középső évtizedeiben stílusváltásra nincsen semmilyen bizonyíték. A korszak építészeti termésében ez a királyi udvarhoz kapcsolódó emlékkör szoros hasonlóságokat mutat.

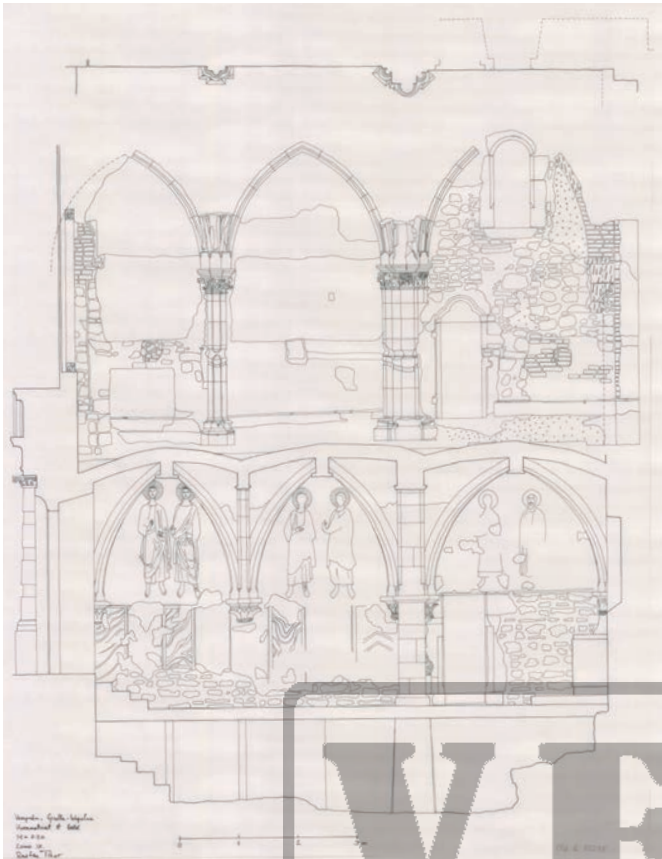
A gazdag faragott díszítés és a gótikus szerkezetek nem magukban alkották az épület díszét. E gótikus stílushoz ugyanis, szintén több korabeli hazai emlékhez hasonlóan, gazdag itáliai-bizánci stílusigazodású kifestés is tartozott. A földszinti tér déli falán párosával megfestett apostolfigurák maradványai sajnos nagyon rossz állapotban, jelentős mértékben átfestve maradtak fenn, a képek eredeti minőségére, élénk, finoman részletező, színgazdag stílusára a régészeti feltárásokból előkerült festett töredékekből lehet következtetni. A kápolna bontása közben levert vakolatok a földben sokkal jobb állapotban vészték át az évszázadokat, mint a falon lévők, a veszprémi múzeumban őrzött töredékekből figurarészletek, arcok állíthatók össze. A kifestés teljes témája

55. kép

Az ún. Gizella-kápolna földszintjének alaprajza

egyelőre nem rekonstruálható, az apostolok sora biztosan teljes lehetett, és ahhoz egy Mária ábrázolás tartozott, talán Keresztrefeszítés részeként. A gótikus építészeti formanyelv és a bizánci eredetű festészeti stílus hasonló keveredése Itá-

56. kép

Az ún. Gyzella-kápolna középkori részei,
az északi fal nézete

liában volt megszokott. A korszak különösen gazdag balkáni (szerbiai, bolgár) és itáliai festészeti termése részben biztosan azon görög mesterek működésének köszönhető, akik 1204 után, a keresztesek által feldúlt és elfoglalt bizánci területekről érkeztek. A magas színvonalú festészeti kultúra művelőinek megjelenése termékenyítőleg hatott a korabeli európai festészetre. A kápolna falképei az építéssel egykorúak, vagy nem sokkal későbbiek a földszinten, de úgy tűnik, az emeleten csak később készültek el, és ott többszöri (?) átfestéssel is számolhatunk.

A Hódoltság időszakából fennmaradt felméréseken a kápolna körvonala is feltűnik, így bizonyára ép állapotban érte meg a kora újkort. Az emeleti rész sekrestyéje felett ekkor egy kis helyiséget építettek be, amit egy áthelyezett középkori nyílással összekapcsoltak a szentély terével. A térrészt korábban késő középkori oratóriumnak gondolták, de bizonyosan későbbi, és a Nagyréposti ház vagy az azt megelőzően itt állt épület része lehetett.

A kápolnát legkésőbb az 1740-es években csatolták a Nagyréposti házhoz, magáról az épületről az 1760-as években a püspök rendelkezett. Ezt követően a délről szomszédos telken Fellner Jakab tervei szerint építeni kezdett püspöki

57. kép

A kápolna barokk bejárata

palota pecsételte meg a középkori épület sorsát. A déli és nyugati falak teljes bontása után 1772-ben módosított (szűkített) alaprajzzal, a megtartott faragványokat kissé ötletszerűen felhasználva építették újjá a földszintet. A boltozat az eredetinel magasabb záradékkal valósult meg, a felső szint déli fala pedig az új ároktető fölé nyúlva romként, kiegészítés nélkül lett fenntartva a Nagyréposti ház falában. A kápolna boltozati bordáiból, újrafaragott elemekkel kiegészítve épültek a mai keresztboltozatok, az oldalfalak falképeit barokk stílusban festették át, és új barokk berendezés is készült. A diadalív motívumot idéző, de a kápolna stílusához igazodóan csúcsíves nyílású új homlokzat egykori építési felirata szerint: „SACELLUM HOC QUOD A BEATA GISELA S. STEPHANI PRIMI REGIS APOSTOLICI CONIUGE CONDITUM ESSE TRADITUM DIU DESOLATUM IGNATIUS KOLLER DE NAGY MÁNYA EPISCOPUS VESPRIMENSIS PRIORI FORMAE ET NITORI RESTITUIT ATQUE ALTARE CHRISTO DOMINO PRO NOBIS CRUCIFIXO DI-

58. kép
Az egykori alsó kápolnahajó északi fala, az újjáépített boltozatokkal

CATUM CONSECRAVIT X. DIE MENSIS APRILIS ANNO DOMINI MDCCLXXII.” („Ezt a kápolnát, amelyet a hagyomány szerint Boldog Gizella, Szent István első apostoli király felesége alapított, és amely sokáig elhagyatva hevert, nagymányai Koller Ignác veszprémi püspök régi alakjába és fényébe visszaállította, s az értünk keresztre feszített Krisztus Urunk tiszteletére az oltárt 1772. április 10-én felszentelte.”) Ettől az időponttól kezdve rögzült a kápolnával összefüggésben Gizella királyné személye, és visszaállt az alsó tér szakrális funkciója.

Újabb nagyszabású rekonstrukció igénye az 1938-as szentév tervezéséhez kapcsolódóan merült fel. Az 1937-től megvalósult munkák Dex (Deéd) Ferenc nevéhez köthetők. A felújítás koncepcióját jelentősen meghatározta a munkákat finanszírozó Beöthy István kanonok, akit felirat is megnevez. A rekonstrukció célja a középkori tér élményének felerősítése volt, ezért kikerült a kápolnából a barokk berendezés, eltávolították az átfestéseket, és beszűkítették a szentélyablakot – így alakult ki a mai összkép.

Modern értelemben vett régészeti feltárássra és falkutatásra az 1980-as évek végén került sor, a munkákat Kralovánszky Alán vezette. A feltárások során előkerült nagyszámú, összefüggő Árpád-kori falképtörödékek egyelőre feldolgozatlanok. A kápolna még meglévő falfestményeit a 20. század folyamán a falak víz és sóteltettségének csökkentésével próbálták megóvni, de minden igyekezet ellenére a földszinti képek állapota tovább romlott. Az újabb és újabb állagvédő falkonzerválások és kiegészítések miatt mára az eredeti ábrázolások csekély romjai maradtak fenn csupán.

A földszinti helyiség klimatikus viszonyainak stabilizálása érdekében az 1938-as bejárati ajtó és vasrácsot 1992–93-ban elbontották, helyére új, kétrétegű nyílászáró került. Ugyanakkor a kápolna alatti feltöltés teljes kitermelése is megtörtént, és a pincszinti térbe tartószerkezetet és födémeket építettek be. A helyreállításnak ezúttal része lett volna a kápolna erősen leromlott állapotú emeletének rekonstrukciója és befedése is, de ez csak részlegesen valósult meg, csupán védőtető épült a felső kápolna romjainak állagvédelmére. A 2021-ben elkezdett felújítás célja e több évtizedes adósság rendezése is.

A két barokk palota közé ékelődő, egytengelyes főhomlokzat közepén csúcsíves kapu nyílik, két oldalán magas oszlopszéken ülő sávazott hengeres pillérekön timpanon ül. A színezés fehér, a pillérek vörösek, a pillérfejezetek pedig csigavonalban végződő indákból állnak. A felület eredetileg talán egyszínű lehetett. A timpanonban kettőskereszt, alatta a párkányon felirat fut végig: „MEMORIAE BEATAE GISELAE SACRUM”. („Boldog Gizella emlékének szentelve.”)

A homlokzat bal oldalán keménymészkö műemléki táblát helyeztek el, a kapu kovácsoltvas rácsán latin felirat olvasható: „1938 ANNO SANCTI STEPHANI FERDINANDO EPPO GUBERNANTE RENOVARI FECIT CANONICUS C E W STEPHANUS BEOTHY d” („1938 Szent István évében Ferdinánd (Rott Nándor) püspök kormányzásakor helyreállította Beöthy István, a veszprémi egyház káptalanjának kanonoka [Dex Ferenc]”). Az épület felett ideiglenesnek szánt, a felső kápolnamaradványok védelmére készült fekete védőépítmény emelkedik. A nyomott arányú belső teret, amely a mai járószintnél alacsonyabban fekszik, bordás keresztboltozatok fedik. A hevederekkel tagolt, kétszakaszos hajóhoz a csúcsíves diadalív mögött négyzetes alaprajzú szentély csatlakozik. Ennek északi oldalán egyenes záródású ajtó vezet a kicsi, fülkével tagolt, kelet felé ablakkal nyitott, téglalap alaprajzú sekrestyébe. A hajó északi falán, a lábzetben márványozott festésű mezők felett boltszakaszonként frontális beállítású, egészalakos, fehér köpenyt viselő apostolpárok láthatók; a 18. században újjáépített és most vakolatlan déli falon hasonlóak lehettek. A boltozatok bordái szélesek, él-

59. kép

Az egykori alsó kápolna északi falának falképei

szedésen kívül tagolatlanok, az eredeti darabok színesek, a 18. században faragottak azonban festetlenek. A bordák alacsony, levelekkel tagolt, kehelyforma konzolokról indulnak. A boltozati záradékokba részben nem is ide, hanem az emeleti térbe készült, faragott díszítésű záróköveket építettek be másodlagosan: a hajóban leveles keretelésben szőlőfürtök és farkába harapó sarkány, a diadalívben dicsfényes Agnus Dei, a szentélyben Isten kezének ábrázolása látható. Az 1930-as években készült oltár másolatán felirat: „ŐSEINK HITE A JÖVŐ REMÉNYE”. A kápolna belsejében található a kint-ről származó latin építési felirat.

Az emeleten az egykori északi fal tagolása maradt fenn.

60. kép

Az egykori alsó kápolna diadalíve és a szekrestye bejárata

61. kép

Az egykori alsó kápolnahajó északi konzolja a boltozat indításával

A hajó két szakasza között hármas pillérekkel emelkedett a sarkantyús, keskeny orrlemezű, körtetagos profilú bordás keresztboltozat. A diadalív a sarkokban és közepén egy-egy hengertaggal bővített hasábos pillér volt, aszimmetriájának és erősebb szerkezeti kialakításának oka a hajó és a szentély eltérő boltozati méretezése volt. Nemcsak a boltozatok tagolása és magassági aránya tért el a földszinti terektől, de

62. kép

13. századi zárókő Isten kezével a 18. században újjáépített boltozatba foglalva

63. kép

13. századi zárókő Isten bárányával a 18. században újjáépített boltozatba foglalva

az egyéb faragott részletek gazdagsága is, ilyenek a hasábos bázison ülő, konzollal alátámasztott attikai lábazatok pödört szélű saroklevelekkel, a kannelúrázott levéltagolású, bimbós fejezetek sárkányfigurákkal, vagy a háromkaréjos záródású, profilált keretezésű sekrestyeajtó. A szentély északi falán fent látható élszedett, félköríves nyílás a sekrestye fölött elhelyezkedő utólagos teret kapcsolt a kápolnához. A térrész falába mélyedő fülkékben ma is megfigyelhetők az eredeti fapalcok helyei.

In the south-east corner of the square around the Holy Trinity statue, wedged between the buildings of the Bishop's Palace and the Grand Provost's Palace, there is small chapel. This single-storey building is below the ground level and originally had two levels. The Gothic-style chapel's layout includes a single nave with a flat-ended chancel, a sacristy on the north side, partially rebuilt east, south and west walls, vaults and a neoclassical late Baroque west-facing main façade. Built in the second quarter of the 13th century, it is probably from the same period as the 13th-century Gothic details of the cathedral and the rebuilding of Saint George's Chapel. It may have been commissioned by Bartholomew, who was Bishop of Veszprém between 1226 and 1244. The building, which stands out in terms of quality among the

Hungarian monuments of the mature Gothic period, was originally a multi-level chapel, probably privately used, attached to the medieval palace, which stood on the site of the present Bishop's Palace until the second half of the 18th century. The ground and first floor spaces were independent, each had their own sacristy, the upstairs being the more ornate, with higher ceilings. The oratory-like room on the third floor, built above the upstairs sacristy, was added later,

64. kép

13. századi zárókő a 18. században újjáépített boltozatba foglalva

in the Early Modern period. The chapel is richly painted in the Italian-Byzantine style, dating from the same period as the construction, or slightly later. There is no evidence of a spiral staircase connected to the north wall of the sacristies, and the access to the upper level is also obscure. Its original patronage is also unknown. Its sacral function partially ceased in the early modern period: in the first half of the 18th century, wine was stored on the ground floor. In the 1760s, the construction of the present-day Bishop's Palace sealed the fate of the medieval palace and its chapel. Most of the chapel - its south, east and west walls and vaults - had already been demolished when, due to public pressure and the discovery of medieval wall paintings on the north wall, the decision was made to reconstruct the building instead of demolishing it, thus making it one of the first Hungarian historic monuments to be restored. The architect was probably Jakab Fellner. The southern wall was rebuilt slightly south of the old wall, while the eastern and western walls remained in their original position. The present cross vaults were built from the ribs of the chapel's vault, with the addition of re-carved elements. The side walls have been repainted in Baroque style and new furnishings have been added. According to the inscription, originally placed on the façade but now found inside, it was consecrated in honour of Christ

65. kép
Az egykori felső kápolnahajó falpillérének fejezet

in 1772. It was only in the early modern period that the tradition of its foundation by Queen Gizella was established. In the 18th century, the upstairs chapel remained unrestored, its remains were left to further decay partly in the attic and also in the open firewall of the Grand Provos's Palace. It was renovated again in 1938, when the Baroque furnishings and repainted murals were removed, and the chancel window was narrowed to create the present appearance. Archaeological excavation and wall exploration was carried out under the leadership of Alán Kralovánszky in the late 1980s, and further restoration began around 1990. The large number of connected Árpád-period wall fragments, unearthed during the excavations, is still unprocessed. János Sedlmayr also designed the reconstruction of the chapel's deteriorated first floor, but this refurbishment has never been realised.

The single-axis main façade has a Gothic-style doorway in the centre, with a tympanum on banded cylindrical pillars on tall foot-stalls on either side. The colouring is white, the pillars are red, the capitals are made up of vines ending in a spiral and the surface may have been originally monochrome. In the tympanum, there is a double cross, with an inscription below it on the cornice: "MEMORIAE BEATAE GISELAE SACRUM". ("Dedicated to the memory of Blessed Gizella"). There is a black protective structure above the building, intended as a temporary solution to shield the remains of the upper chapel. The interior is lower than the present ground level and it is covered with ribbed vaults. The barrel vault with transverse arches is joined by a square chancel behind a lancet arch. On the north side of the chancel, a flat-ended doorway leads to a small rectangular sacristy

with a niche and a window to the east. On the north wall of the nave, above the marble-painted lower sections, there are pairs of full-figured apostles wearing white robes in a frontal position in the vault sections; they may have been similar figures on the south wall, which was rebuilt in the 18th century and is now unplastered. The ribs of the vaults are wide, featureless except for the edge; the original pieces are coloured, the 18th century carvings are unpainted. The ribs start from low, bell-shaped corbels, broken up with a leaf design. Some of the vault crowns were built by recycling the carved keystones originally made for the first floor areas: in the nave they feature leafy frames with bunches of grapes and a dragon biting its tail, in the chancel arch we can see a haloed Agnus Dei, and in the chancel, the hand of God. The altar is a copy of the one made in the 1930s. On the upper floor, the sectioning of the former north wall survived. Between the two bays of the nave, a triple clustered, spurred pillar supported the ribbed vault with narrow profiles. The chancel arch consisted of rectangular pillars extended with cylindrical elements in the corners and in the middle, its asymmetry and stronger structural design was due to the different dimensions of the nave and the chancel vault. Not only do the articulation and height of the vaults differ from the ground floor areas, but also the richness of carved details, such as the Attic bases, supported by corbels on a rectangular base with curled-edged spurs, the crocket capitals with leaf ornamentation and dragon figures, or the sacristy door with a trefoiled, profiled edge. The role of the bevelled, semicircular opening in the top of the chancel's north wall was to connect a subsequently created space, above the sacristy, to the chapel.

66. kép
Az egykori felső kápolnahajó falpillérének lábazata

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- RANOLDER, Johann:** Elisabeth Gisela, Herzogin in Baiern, erste Königin von Ungarn. Wien, 1854. 1-2. tábla.
- JANKOVICH István:** A veszprémi Gizella-kápolna. In: Technika XXI. 1940. 129-134.
- TÓTH Melinda:** Árpád-kori falfestészet. Művészettörténeti füzetek, 9. Budapest, 1974. 73-76, 509-535.
- KRALOVÁNSZKY Alán:** Újabb adatok a veszprémi Gizella-kápolna középkori és újkori építéstörténetéhez. In: Építés és Építészettudomány XV. 1983. 273-281.
- KRALOVÁNSZKY Alán:** A veszprémi és zirci templomok kutatásának újabb eredményei. In: Fodor István-Selmeczy László (szerk.): Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai. Budapest, 1985, 41-50.
- KRALOVÁNSZKY Alán:** A Gizella-kápolna. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtár 235. Budapest, 1986.
- DÁVID Ferenc:** A Gizella-kápolna Veszprémben (1766-1938)
In: Környei Attila-G. Szende Katalin (szerk.): Tanulmányok Csatkai Endre emlékére.
A Soproni Múzeum kiadványai 2. Sopron, 1996. 219-224.
- DEÁK Klára:** „Fában szű, falban víz”. Műemlékek képzőművészeti részleteinek konzerválása és restaurálása.
In: Műemlék-helyreállítások tegnap, ma, holnap. A 27. Egeri Nyári Egyetem előadásai. Eger, 1997. 121-123.
- DÁVID, Ferenc:** Die neuzeitlichen Jahrhunderte einer gotischen Kapelle. Die Geschichte der Gisella-Kapelle in Veszprém. 1765-1938. In: Acta Historiae Artium XL. 1998/3-4. 145-153.
- KRALOVÁNSZKY Alán-DEÁK Klára:** Veszprém. Gizella-kápolna. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 650. Budapest, 2000.
- ROSTÁS Tibor:** A veszprémi úgynevezett Gizella-kápolna épülete a 13. században.
In: Rostás Tibor-Simon Anna (szerk.): Tanulmányok Tóth Sándor 60. születésnapjára. Budapest, 2000. 61-81.
- ROSTÁS Tibor:** Udvari művészet Magyarországon a 13. század második negyedében és közepén, avagy a Gizella-kápolna stílusköre. In: Műemlékvédelmi Szemle X. 2001. 5-52.
- ROSTÁS Tibor:** Graeco opere - görög modorban II. A veszprémi „Gizella-kápolna” és a lékai várkápolna 13. századi falképei.
In: Székely Miklós (szerk.): Kőstolni a szép-tudományba.
Tanulmányok a Fiatal Művészettörténészek IV. konferenciájának előadásaiból. Budapest, 2014. 9-32.
- SZAKÁCS Béla Zsolt:** Árpád-kori építészet a Dunántúlon. Opitz Historiae Artium 3. Budapest, 2021. 600-601.
- JANKOVICS Norbert (szerk.):** Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 62-65.

VFL 2025
e-archivum

GÖMÖRY Judit–CSOMORTÁNY Levente

Szent István király (egykori ferences) templom Saint Stephen's (former Franciscan) Church

Vár utca 33.,

Helyrajzi szám: 226, műemlék, műemléki törzsszám: 4725

A veszprémi várban a székesegyház közelében, az egykori püspöki, ma érseki palotával szemközt áll a ferences templom és rendház. A templom építéstörténete a kezdetektől fogva szorosan összefonódik a rendház történetével. A ferences rend szalvatoriánus ága 1677. október 10-én, ifj. Sennyey István püspök hívására érkezett a városba. Noha számos adat utal a ferencesek korábbi veszprémi jelenlétére, ezt a dátumot vehetjük „hivatalos” jelenlétük kezdetének. A püspök a mai nagypréposti ház helyén álló egykori olvasókanonoki ház és püspöki palota közti, kút melletti épületben adott nekik helyet. A ferencesek 1681-ben jutottak kényelmesebb elhelyezéshez a palotával szemközti oldalon, mai épületeik helyén. Sennyey püspök Gorup Péter egykori lakóházát megvásárolta, 1681. június 27-én a ferencrendieknek adta használatra elismerésül a korábbi járvány idején való működésükért, majd 1683-ban az épület tulajdonjogát is rájuk ruházta. E ház megszerzésével telepedtek meg a ferencesek mai telkük területén.

1686-ban a ferencrendiek megvásárolták a Gorup-háztól délre eső Vaszari-házat, amelyben Szent István tiszteletére kápolnát rendeztek be. A fentiekben említett kápolna és a Gorup-ház között lévő házat Takács Márton végvári katona 1687-ben adta el a ferences rendnek.

1688-ig a veszprémi ferencesek a rend szalvatoriánus tago-

zatához tartoztak, 1689-től a Mariánus Rendtartomány vette át a rendházat. A rend döntését 1691-ben erősítették meg királyi rendelettel. A rendtörténeti adatok szerint 1704–1705-ben, a Rákóczi szabadságharc idején tűzvész pusztított a veszprémi várban, amelyben a ferencesek háza és kápolnája is elpusztult. Az épületeket szűkös anyagi lehetőségeikhez mérten állították helyre, a tetőzet fedését például nádazással oldották meg. Új konventjük felépítéséhez a ferencesek 1718-ban megvásárolták a kápolnájukkal szomszédos Orosz-féle házat, 150 forintért. Ezt az épületet, amely 1704-ben úgyszintén leégett, egyrészt a kápolna, másrészt a piaristák lakása határolta.

A leégett kolostor maradványainak elbontását követően hozzáltak a földmunkához, hogy az új rendház alapozását elkészítsék. 1722. június 8-án Zádory Mihály nagyprépost és a püspökség vikáriusa letették a kolostor alapkövét. A kolostor tér felé eső része 1722-ben már állt. A rendház építése öt évig húzódott, a ferencesek anyagi háttér híján adományokból finanszírozták mind az anyagvásárlást, mind a munkadíjat. További anyagi támogatást a rendtartomány nyújtott az építkezéshez.

A rendház építését lassította az is, hogy 1723. május 28-án Körmendy Imre örkanonok jelenlétében a templom szentélyének alapkövét is letették, ettől kezdve a két épületet párhu-

67. kép

A ferences templom főhomlokzata

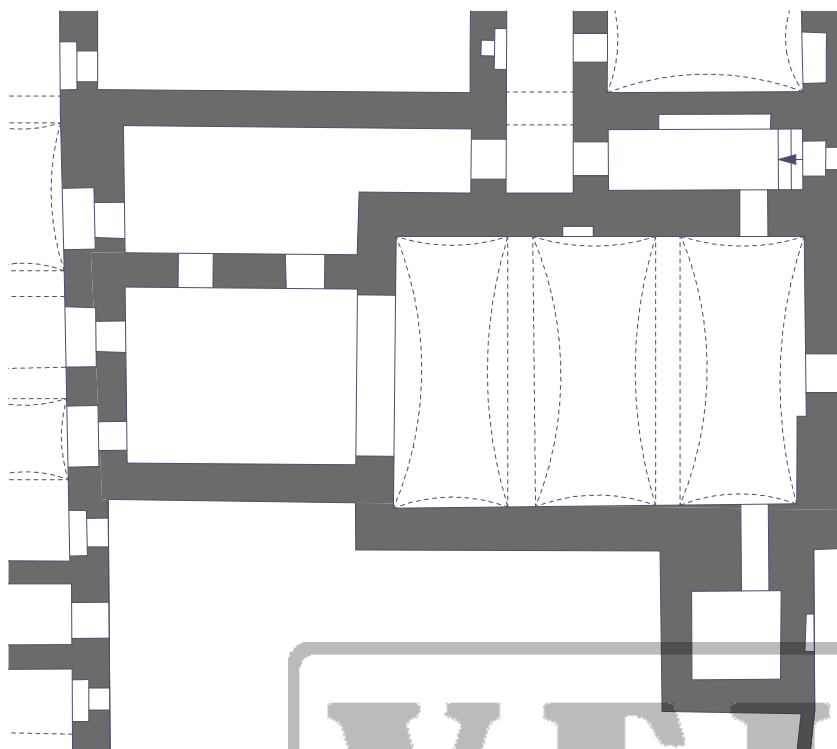
zamosan építették. A szentély még 1723-ban elkészült, ekkor a férőhelyet a hívek részére a régi kápolnában biztosították, amelyet azután szintén lebontottak, hogy helyet adjanak az új templomhajónak. 1724–1725-ben a rendház nagy része készen állt, 1727-re pedig – az egykori feljegyzések szerint – a rendház és a templom építési munkálatai is befejeződtek. A rendház történetét közlő egykorú forrás felsorolja az építkezéshez adakozók neveit. A rendház és a templom felépültét követően további adományok biztosították ez utóbbi berendezését. 1736-ban Vukovics Ferenc Gyümölcsoltó Boldogasszony oltárát készítette el, a szószék megépítésére pedig Pöstyéni Mihály kanonok adott pénzt. 1745-ben Takács Balázs adományából építették meg a Szent Ferenc-oltárt, amelynek pontos elszámolása is fennmaradt. 1763-ban Krall József szindikusz keresztet állíttatott fel a templom előtt.

Forrásokból tudjuk, hogy e 18. század elején felépített kolostor is rendkívül szűkös és szegényes kialakítású volt. Fuxhoffer Damján bencés szerzetes leírása szerint az épület folyosója olyan szűkös volt, hogy két ember egymás mellett nem tudott elmenni. Az épületbelső állítólag annyira sötét volt, hogy ködös vagy felhős időben nappal is gyertyát kellett

gyújtani, hogy látni lehessen. A rendtartomány 1769-ben határozott egy új kolostor építéséről. 1770. március 20-án tették le a ma fennálló kolostorépület alapkövét, 1773-ban elkezdtek először új ebédlőjükben, az építkezést pedig 1776-ban fejezték be. Erre utal a kapu feletti felirat is: „PROVIDENTIAE DIVINAE 17 SACRUM 76”. A templomépületen ekkor nem történt változtatás.

A háztörténet szerint a régi kolostort lebontották, a bontott építőanyagot további felhasználásra félretették. A mai rendházépületben azonban a közelmúltban történt kivitelezési munkák során előkerültek a 18. század eleji kolostor kb. fél méter magasságúra visszabontott falai, mintegy 60 centiméter mélyen a ma fennálló épület földszinti padlószintje alatt. A 18. század eleji épület pincés szintjét az új kolostor kialakítása során megőrizték, kibővítették. Egyes földszinti falakat teljes szélességükben felhasználták az új épülethez, másokat a padlószint alatt – talán állékonysági okokból – megtartottak. Mintegy fél méterrel megemelkedett tehát az új épület járószintje.

Ez magyarázatot ad arra, hogy miért említik a források, hogy a templom átépítésére azért volt szükség, mert nagyon mé-

68. kép
A ferences templom alaprajza

lyen volt a padozata, az oltárhoz hat lépcsőn kellett lemen-
ni. A kórus szintén alacsonyabb volt a kolostor folyosójánál.
A kolostor újjáépítését követően, 1798–1800 között felújí-
tották, pontosabban átalakították a templomépületet. Ek-
kor magasabb kórust építettek, új orgonát állítottak be, és
több ezer kocsi föld behordásával megemelték a járószintet.
A szószékhöz áttörték a falat. A felújítást P. Kruti Kandid
gvárdián vezette, és összesen 4859 forintba került.

Az így kialakított épület a források alapján nagyjából válto-
zatlanul maradt ránk a 20. század elejéig. Utcai homlokzata
a maitól eltérően egyszerűbb, barokk jellegű vakolatarchi-
tektúrával volt tagolva, melynek maradványai a 2021-ben
végzett festőrestaurátori és építéstörténeti kutatás során fel-
tárták. Ennek a barokk templomépületnek a maihoz hasonló
toronyfelépítménye nem volt, az oromfal mögött a nyereg-
tető gerincén egy kisméretű, faszervezetű, zsindellyel fedett
hagymakupolás torony helyezkedett el.

A 18. század végi felújítás befejeztével – a hagyomány szerint
1798–1801 között – Bucher Xavér Ferenc festette ki a belső
teret, gazdag késő barokk figurális képmezőkkel és klasz-
szicizáló későbarokk jellegű díszítőfestéssel. Az aranyozá-

si munkákat Schitterson Ferenc végezte. 1808-ban 18 darab tölgyfapadot állíto-
tak be a templomba, valamint javították
és pirosra festették a tornyot. 1821–1823
között az egész tetőzetet kijavították 1812
forintos költséggel, melyhez a püspök és
a kanonokok adtak anyagi támogatást.
1862-ben a rendház és a templom tetőzetét
javították. Ugyanazon évben a templomot
kívülről, a rendházat kívül-belül kimeszel-
ték. 1863-ban a templom berendezésén
végeztek felújítási munkákat, renoválták
az összes oltárt. 1868-ban restaurálták a
templombelső kifestését, egyes források
ezt a Prágában végzett Gyivis János ne-
véhez kötik. A 19. század utolsó harma-
dában a tetőjavítások szinte folyamatossá
váltak, úgy tűnik, mind a rendház, mind
a templom tetőzete rossz állapotba került.
A 19. század legvégén a templom be-
rendezését kisebb jelentőségű műtár-
gyakkal egészítették ki, például 1894-
ben kerül a templomhajóba egy Jézus
Szíve-szobor. A századforduló körüli

években az épületek korszerűsítésére került sor. 1896-ban
kötötték be a városi vezetékes vizet és csatornát a rendház-
ba, 1908-ból pedig ismerünk egy költségvetést a templom és
a rendház villanyvilágítással való ellátására vonatkozóan.
1909. április 2-án a veszpremi vár területén tűz ütött ki –
amely az utólagos vizsgálat szerint a Nagyszeminárium
épületében keletkezett – ekkor számos épület között leégett
a ferences templom és a rendház fedélszéke is. A tető hely-
reállítására hamarosan sor került, a tervet Horváth Sándor
építőmester készítette a két épületre együttesen és egyidejű-
leg, 1909. április 14-én. A fennmaradt iratok tanúsága alap-
ján az új tető anyagát a zirci ciszterci apátság erdészetéből
szerezték be. A tűzvész április első napjaiban történt, a hely-
reállított templom felszenteléséről egy szeptemberi lapból
értesülhetünk. Az 1909-es új fedélszék terve a ferences rend
levéltárában maradt fenn.

A templom helyreállítására országos gyűjtést rendeztek,
a cikk „szépen felékesítettként” említi a felújított templomot.
Az összegyűjtött pénzből három nagyobb munkát akartak
elvégeztetni: a templomot kifestetni, új orgonát készíttetni
és egy új homlokzati tornyot építtetni. A tervezett mun-
kák ütemezetten meg is valósultak. A festésre vonatkozóan
a fennmaradt levéltári iratok annyit említenek, hogy azt fes-
tőművész végezte el. „A templomfestő úr levelében azt jelzi,
hogy a munkája körül belül 10 hétig tart, 4–5 embere lesz itt
[...]” Egy 1909-ből fennmaradt költségvetés tanúsága alap-

69. kép

A ferences templom hajójának és szentélyének mennyezetképe

ján a festésre Jelinek Sándor adott árajánlatot, más források szerint a munkát végül Jútari nyitrai festő végezte el. A régi kifestést, mely a Szentháromságot, Szent Istvánt, Szent Imrét ábrázolták, több helyen átfestették, a kor elképzeléseinek megfelelően javították részben a boltozatokon megjelenő repedések eltüntetése céljából. A mennyezetképeket restaurálták, a képmezőket keretező látszatarchitektúrát átfestették a boltvállakon és a boltfőkokon, a szentély zárófalának kifestését pedig egyszínűre változtatták. A templom belső díszítését ezzel leegyszerűsítették, az oltárdekorációhoz hasonlóan a fehér-arany lett a domináns benne.

1910–1911-ben az Angster cég új orgonát készített a templomba. Ezt követően fogtak neki a toronyépítésnek és a templom-homlokzat átalakításának. Az egyszerű homlokzatnak a székesegyházhoz igazodva neoromán stílusú kiképzést adtak, a barokk bejáratú ajtót meghagyták eredeti formájában. A homlokzatátalakításra és a toronyra eredetileg szintén Horváth Sándor építész készített terveket, de később ezeket Fabb Károly építőmester árajazolta, és végül ő végezte el a kivitelezést. Az engedélyezésre és a megvalósításra végül 1912-ben került sor. A templomépület ezzel az átalakítással nyerte el mai formáját.

A templombelsőt ismételten átfestették 1937–1938-ban, az Eucharisztikus Kongresszus alkalmából. A teljes átfestést

Závory Zoltán, az aranyozást Biró József és Ruff János végezték. A templom újraszentelése 1939. május 22-én történt. Az épületek II. világháborús sérüléseiről nincsenek adatok, feltehetően nagy kár nem esett bennük. Fennmaradt az 1940-től kezdődően vezetett számadáskönyv, melyben először 1947-ben olvashatunk üveges és festő munkájának kifejtéséről. Decemberben az orgonát javíttatták.

A II. világháborút követő időszakból alig maradtak ránk dokumentumok a templom karbantartási, felújítási munkáira vonatkozóan. 1998-ban végeztek először festőrestaurátori kutatásokat a templom szentélyében. 2002-ben a szentély, 2003-ban a hajó boltozatának és oldalfalainak kifestését, 2004-ben a főoltárképet és a két mellékoltárképet, végül 2005-ben a hajó falképeit restaurálták, ekkor a felületeket a barokk réteget tisztították vissza.

2002-ben felújították az épületegyüttes homlokzatait, a templomhajó garázs felőli oldalához pedig kriptalejáró toldalékot terveztek építeni. 2003-ban a templomba négy darab méhsejt-mintájú ölmazott üveglablak készült.

2010–2011-ben megújult a templom fűtési rendszere: új fűtőtesteket helyeztek el a padok alá, illetve helyenként a padlóban. A padlót újraburkolták kelheimi kőlapokkal, a szentély épen maradt kelheimi burkolatának felhasználásával, a többi felületen pedig új kőlapokkal. A krypta fedlapja felett a padlóburkolat síkjában üvegbetét készült. Az emeleti kolostorfolyosó felőli oratóriumablakok elé és a kórus mellvédjére visszakerültek a neobarokk rácsok.

70. kép

A templom karzata

2011-ben a templomi padosorokat és a bejárat kaput, 2013-ban a rendház bejárat aajtájának belső rétegét restaurálták. A legutóbbi felújítási munkák megkezdése előtt, 2021-ben teljeskörű festőrestaurátori és építéstörténeti kutatás történt a templom és a rendház homlokzatain és belső tereiben. A festőrestaurátori kutatás – a korábbi restaurálás nyomait is tárgyává téve – átfogó képet adott arról, hogy a késő barokk kifestés mely felületeken milyen mértékben maradt meg, illetve, hogy a legutóbbi felújítás során milyen módon kezelték. Az épület 2022-ben megkezdett felújítása során a torony fedését vörösréz-lemezre cserélték. Érdekesség, hogy a munkálatok közben a toronysisak csúcsán található gömbben időkapuszulát találtak.

A templom és a kolostor zárt soros jellegű területen helyezkedik el, utcafrontján délről kerítésfallal határolt udvaron, északon zárt sorú beépítésben álló főhomlokzatú, összetett tömegformájú épületegyüttes. A nyugatra néző szentélyű

71. kép
A templom főoltára, összkép

templomtól délre eső udvaron egyemeletes trafóház, illetve földszintes, féltetős, a délről szomszédos épülethez csatlakozó hátfalú raktársor áll. A templom északi oldala mellett található kolostor téglalap alakú belső udvar köré szerveződik, a templom szentélye mögött dél felé a telekhatárig túlnyúló szárnyal. A kolostor nyugati szárnya alatti középszakaszon mélypince, teljes területe – illetve részben udvara alatt – pince található, mely a nyugat felé lejtő várhegy oldalában már önálló lakószintként jelenik meg mind a belsőben, mind a homlokzaton. Az épület egyemeletes, magastetős kialakítású, földszintjén boltozatos, emeletén síkfödém, vakolat-tükrös tagolású födémrendszerrel.

72. kép
A főoltár tabernákuluma

A templom utcai homlokzata a rendház utcai szárnyához balról csatlakozik, háromszögű oromzatos lezárással. A földszinti középtengelyben a barokk, vörös mészkőből készült szegmensíves záradékú kapu látható, melyet a felette lévő körablakkal finom félköríves záradékú falfülke kapcsol egybe. A homlokzat lizénakeretelésű, az oromfalat vakárkád-sor zárja le. Oromzatában három résablak fölött félköríves fülke, benne kerámia Mária-szoborral. Tornya négyszintes földszintjének főhomlokzat felőli oldalán félköríves záradékú, profilozott szegélyű fülkével. Az egymástól profilozott övpárkányokkal elválasztott toronyszinteket lizénakeretelésű, ívsoros-konzolos zárópárkányú tükrök keretezik. A záró harangszint háromszög oromzatának fedkövei a sarkokon vízvetőkben érnek össze, csúcsaikon pedig kereszt áll. A második és harmadik toronyszint oldalain egy, illetve három félköríves záradékú résablak, míg a harangszint oldalain két-két, félköríves záradékú résablak nyílik. A lemezborítású gúlasisak csúcsán gömbbel és kereszttel.

A templom és a kolostor belső terei nagyrészt a legutóbbi időkig megőrizték barokk kori kialakításukat, a későbbi átalakítások csak kisebb területeket érintettek.

Az oromfalas, nyeregtetős, fiókos dongaboltozatú templom alatt pilléres, fiókos dongaboltozatú kriptaszint található. A templom déli homlokzatának keleti szakasza előtt a templomtesthez csatlakozó magas, gúlasisakú historizáló, neoromán torony áll. A templom utóbb leegyszerűsített főhomlokzata historizáló, neoromán stílusú. A templom és a kolostor eredendően és nagyrészt barokk stílusú, a belsőben csak kisebb területeken történtek későbbi átalakítások. A templomhoz tartozó kétszakaszos, csehsüveg boltozatos, gazdagon faragott, tagolt barokk bútortazzal berendezett sekrestye a templom tengelyében, a kolostor nyugati szárnyának földszintjén található, mely helyiséggel észak felől szomszédos a háromszakaszos, csehsüveg boltozatos fedésű, rokokó stukkódíszes, barokk lambériaburkolatos, falain barokk olajképekkel díszített, eredeti padjait és asztalait, falióráit,

73. kép
A szentélyboltozat kifestése

e-archívum

solnhofeni (másként kelheimi) padlóburkolatát őrző egykori refektórium (ebédlőterem).

A templomtér és a tőle keskenyebb, egy lépcsőfoknyival magasabb járosíkú, hozzá íves, egyenes homlokoldalú diadalívvvel kapcsolt szentély fiókos dongaboltozattal van fedve. Az egyenes apszisfal két szélén, a főoltár két oldalán egy-egy

egyszárnyú, klasszicizáló későbarokk stílusú ajtó található. Az ablakközök falpillérei előtt háromrészes magas párkányzatból álló fejezetű falpillérek találhatóak a boltvállak alatt. A hajó északi falán a boltfiókok alatt és déli falának ablakai alatt egy-egy széles és mély, kosáriréses záradéku falfülke található. A szentély északi falán az oltár közelében lévő boltfiók alatt a földszinten kosáriréses záradéku, kovácsoltvas ráccsal védett barokk ablak nyílik a kolostor földszinti folyosójából utólagosan kialakított kápolna felé. A szentély északi falának emeletén a boltfiókokban egy-egy fekvő téglalap alakú, kosáriréses záradéku oratóriumablak található, melyet a templomtér felől keresztpálcás, rozettadiszes farács véd. A hajó északi falán a szentély felőli boltszakasz alatt a kolostor emeleti folyosója felé nyílóan egy fekvő téglalap alakú, kosáriréses záradéku egyrétegű, barokk eredetű ablak található, melyet a templomtér felől keresztpálcás, rozettadiszes farács véd. A hajó keleti végén található csehsüveg boltozattal épített orgonakarzat mellvéd fala középszakaszn szegmen-

74. kép
A szentély oldalfalának falképei

75. kép
Részlet a hajó mennyezetképéről

sívesen előrelép, falazott mellvédkorlátján keresztpálcás, rozettadíszes fémrács található. A szentély négyzetes lapokból diagonális hálóba rakott solnhofeni (vagy kelheimi) kőlap burkolata az eredeti burkolat újrarakásával készült.

A templom teljes belső tere barokk eredetű falképekkel van díszítve. A 19–20. századi átfestések eltávolítását követően a

76. kép
Részlet a karzatmellvéd falképéről

falképeket a 2000-es években restaurálták, ennek során a barokk kifestést sokhelyütt felülfestették. A szentély és a hajó, továbbá a karzatalj és a karzat boltozatának jelenetes középmezejei, illetve a karzat mellvédje középszakaszának hangszerket ábrázoló mezeje őrzi nagyrészt most is az 1799–1801 közötti barokk állapotot, az architektonikus- és díszítőfestés az azóta eltelt időszakban több kárt szenvedett el.

77. kép
Szent István alakja a főoltár festményéről

Az oldalfalak, falfülkék, falpillérek kifestése jellemzően tükörös-keretes tagolású, jellegzetes klasszicizáló későbarokk díszítőelemekkel: rozetákkal, tárcsadíszekkel, fonatokkal. A hajó boltmezejének közepét elfoglaló nagy méretű, tagolt körvonalú tükörben sokalakos jelenet található, témája: Szent István fogadja a koronát hozó Asztrik apátot és megalapítja az ország püspökségeit. A karzatboltozat középmezőjét tagolt körvonalú, a tengelyekben rocaille-díszes tagolású tükör tölti ki, melyben a jelenetes, alakos freskó Szent Imre fogadalomtételét ábrázolja.

A karzattalálkozó közepső, a térbe szegmensívesen előrelepő szakaszán tükörben gyűrűkre és zsinórokra függesztett hangszerek (kürtök, nádsípok, hegedű, kotta), illetve talajra helyezett hangszerek (mélyhegedű, bőgő, üstdob pár) láthatóak. A karzatalj boltozatának tükörös tagolású festését a sarkokon erőteljes rozetták tagolják, míg a középmező profilozott szegélyű tükrében a Mózes és az égő csipkebokor jelenet van megfestve.

A szentély boltmezejének közepét elfoglaló nagyméretű, tagolt körvonalú, rozettasoros díszű copf keretű tükörben sokalakos jelenet található, mely a Szentháromság apoteózisát ábrázolja.

A Szent István-főoltár koporsó alakú, vöröses-bordós árnyalatú márványozással ellátott oltárasztala magas lábazon nyugszik, profilozott párkányokkal van ellátva, oltárasztalának homlokoldalán szürke márványozott festésű tükör közepén kör alakú mezőben arany színű görögkereszt található. Az oltárasztal mögötti hátfal két szélén magas, vöröses-bordós árnyalatú festett márványozással ellátott, tükörös homlokoldalú posztamensek állnak, melyeken aranyozott lábazatú, kompozit fejezetű, illetve aranyozott vajatolású, törzsén zöld márványozású oszlopok nyugszanak. Az oltár két szélén álló oszlopokon háromrészes egyenes párkányzat van, melynek alsó és felső profilozott eleme bordó árnyalatú márványozású, felső elemén aranyozott levéldíszes konzolok és aranyozott fogrovatsor látható, szürke márványozású képszeke aranyozott rozettadíszes, középszakaszán pálmaág-párral. Az oltárápítmény párkányzatán az oszlopok fölött egy-egy fehér alapú, aranyozott bordázatú, meanderes fülű és fülein átfűzött textildíszes, urna alakú váza áll, míg párkányzatának középszakasza fölött fehér felhőgomolyag látható fehér puttófejekkel aranyozott koronából kinövő ketős gyűrűbe rendezett fénysugarak körül. Az oltárasztalon szélein oszlopos és áttört, közepén ívesen előrelepő és felmagasodó párkányzatú tabernákulum áll, alul arany színű domborműves ajtóval, efölött áttört arany ornamentális díszszel körülfogott, márványozott hátfalú és záradékában arany kagylóval díszített fülkében aranyozott feszülettel, melyen a korpusz természetes testszínűre van festve. A tabernákulum párkányzatának két szélén egy-egy, a közép felé tekintő ado-

78. kép
Szent László a főoltár bal oldalán

ráló angyal, a középrész fölött arany csatos könyvön sugárkoszorú előtt ezüst színű, arany arcú fekvő báránnyal látható. Az oltárasztalon hat darab, egymással egyező küllemű rézből készült, levéldíszes talpú, nódusú és kelyhű, orsós tagolású gyertyatartó van. Az aranyozott keretű, felső részének élén kétoldalt mélyen alácsüngő aranyozott füzérdíszes keretben barokk oltárkép: Szent István felajánlja országát Szűz Máriának. A félköríves záradékú festmény alsó felét Szent István fehér-arany ruházatú alakja tölti ki, amint egy címerdíszes emelvény előtt fél térdre ereszkedik. Az emelvényen a magyar királyi korona és jogar láthatóak. A kép felső felén Szűz Mária felhőn állva tűnik fel, karján a kiseddel, kék színű köpenyét puttók tartják. A főoltár oszlopai mellett kétoldalt a falon egy-egy konzolon Szent László és Szent Imre fehér-arany színű, barokk szobra látható. A szentély észak-

79. kép
Szent Imre a főoltár jobb oldalán

nyugati sarkában a főoltár mellett nagyméretű, sárga színű fém húsvéti gyertyatartó áll.

A déli, Szent Ferenc-mellékoltár koporsó alakú, törtfehér oltárasztala magas lábazon nyugszik, profizott párkányokkal van ellátva, oltárasztalának szímaprofilú középszintje az alsó éleken, illetve a külső éleken aranyozott, barokk jellegű ornamentikával díszített. Az oltárasztal oldal- és homloklapjai aranyozott szegéllyel képzett, tagolt körvonalú tükrökkel osztott, a homlokoldal középtengelyében barokk jellegű, aranyozott levéldíszes keretben levéldíszes szárú görögkereszt látható. Az oltárasztal mögötti hátfal alsó szintjén aranyozott, barokk jellegű áttört ornamentika előtt teljes felületén aranyozott tabernákulum áll. A tabernákulum két szélén átlós helyzetű, volutás talpú, növényi díszes száakkal képzett támpillérek vannak. A tabernákulum ívesen előrelépő ajta-

ján búzakoszorúban kehely, fölötté sugaras ostya. A tabernákulumot bordás-gerezdes tagolású sisak zárja, csúcsán áttört, rokokó jellegű bordákkal támasztott talapzaton aranyozott kereszttel. Az oltárhátfal két oldalán keskeny és magas, fehér törzsű, aranyozott pálcadíszes, aranyozott volutás fejezetten álló vázákkal képzett pilaszterek emelkednek, melyek között a széleken lépcsős, pálcás, középen szegmensívesen záródó, végein volutás elemekből építkező oromzat található, középrészén gazdag barokk aranyozott növényi dísszel. Az álló téglalap befoglalójú, félköríves záradékú, aranyozott keretben található barokk oltárkép Assisi Szent Ferencet ábrázolja. Az oltárasztalon két darab, egymással egyező küllemű, rézből készült, gömbökön álló, bordázott talpú és nódusú, tölcséres kelyhű, orsós tagolású gyertyatartó.

Az északi, Szent Antal-mellékoltár koporsó alakú, törtfehér oltárasztala magas lábazon nyugszik, profizott párkányokkal van ellátva, oltárasztalának szímaprofilú középszintje az alsó éleken, illetve a külső éleken aranyozott, barokk ornamentikával díszített. Az oltárasztal oldal- és homloklapjai aranyozott szegéllyel képzett, tagolt körvonalú tükrökkel osztott, a homlokoldal középtengelyében barokk jellegű, aranyozott levéldíszes keretben levéldíszes szárú görögkereszt. Az oltárasztal mögötti hátfal alsó szintjén aranyozott, barokk jellegű áttört ornamentika előtt teljes felületén aranyozott tabernákulum áll. A tabernákulum két szélén átlós helyzetű, volutás talpú, növényi díszes száakkal képzett támpillérek vannak. A tabernákulum ívesen előrelépő ajtaján búzakoszorúban kehely fölötté sugaras ostyával. A tabernákulumot bordás-gerezdes tagolású sisak zárja, csúcsán áttört, rokokó jellegű bordákkal támasztott talapzaton aranyozott kereszttel. Az oltárhátfal két oldalán keskeny és magas, fehér törzsű, aranyozott pálcadíszes, aranyozott volutás fejezetten álló vázákkal képzett pilaszterek emelkednek, melyek között a széleken lépcsős, pálcás, középen szegmensívesen záródó, végein volutás elemekből építkező oromzat található, középrészén gazdag barokk aranyozott növényi dísszel. Az álló téglalap befoglalójú, félköríves záradékú, aranyozott keretben található barokk oltárkép Pádúai Szent Antalt ábrázolja. Az oltárasztalon két darab, egymással egyező küllemű rézből készült, gömbökön álló, bordázott talpú és nódusú, tölcséres kelyhű, orsós tagolású gyertyatartó áll. A hajóban két sorban, soronként hét-hét klasszicizáló késő-barokk pad áll, melyek első sorai egyenes mellvédfallal készültek, utolsó padelemeinek csak könyöklő- és lábdeszkája van, ülőlappal ellátott hátfal nem tartozik hozzájuk. Mivel az egykorú leírások 18 darab padot említene, valószínű, hogy az utolsó pad mindkét oldalról hiányzik. A padok oldallapjai íves és hullámos körvonalúak, alul profizott lábazon fölött tükrös tagolású lábazon, illetve alsó szinttel, az ülőlappal magasságában bástyapártázatos szalagdísszel, efölött tükörrel,

melyet tárcsafonatos szalag fölött oldalain három vájattal tagolt, félkör alakú elem zár. A padsorok homloklapja két-szakaszos, keretbetétes, vésett táblás szerkezetű, a szakasz-határokon tagolt, vajatolt lábazatú, tükrös és pikkelydíszes törzsű, triglifes tagolású fejezettel ellátott keskeny pilaszterekkel, ezek fejezetei között alul tárcsafonatos, fogrovat-soros, profilozott zárású párkánnyal.

A szentély déli és északi oldalán álló lakkozott keményfa stallumok egymással egyező kialakításúak. A stallum homlokoldala kétszakaszos, keretbetétes, vésett táblás szerkezetű, alul újabb, tagolatlan lábazattal, fent profilozott szegéllyel.

8o. kép
A Szent Ferenc-oltár

A szintén keretbetétes, vésett táblás hátfal az ülőkék magasságában homorú íves homlokoldalú, profilozott könyöklőjű karfákkal van három szakaszra tagolva. A padok profilozott szegélyű háttámlája egy darab, a teljes padszélességet átfogó, fekvő téglalap alakú vésett táblás tömör betétmezővel van kitöltve, mely fölé a középső ülés fölött tagolatlan felületű, profilozott párkánnyal zárt attika magasodik.

A templomhajó középtengelyében, a hajóboltozat menynyezeti középképe alatt üvegezett fedésű aknában található a templom alatti kriptá fehér mészkőszegéllyel képzett nyílásba sülyesztett, tagolatlan felületű, fehér mészkő kriptafedlapja.

A templom karzataljából dél felé nyíló átjáró az 1912-ben épített torony alsó szintjén kialakított kápolnába vezet. A toronyalj négyzetes alapterületű terének sarkaiban álló pilaszterkötegeken csúcsíves keresztboltozat-forma nyugszik. A tér déli fala előtt historizáló, neogótikus oltár áll. A korinthuszi jellegű oszlopokon nyugvó pillérek között háromszögoromzattal zárt oltárfülkében sziklabarlangban kezeit imára kulcsoló, ún. Lourdes-i Szűz Mária-szobor áll. Az oltár oromzati párkányának élein aranyozott, áttört indadisz fut, csúcsán aranyozott kereszt nyugszik. Az oltár sarkán önálló, mozgatható szoborként Szent Bernadett térdelve imádkozó színezett szobra látható. Az oltár törtfehér színű, domborműves részei márványozott festésűek, míg tagozatai halványzöldre vannak festve, faragott ornamentális részei pedig aranyozottak.

A templom keleti főbejáratától északra, a karzataljban pillér alakú posztamensen Padovai Szent Antal színezett, historizáló szobra kőszakállas emberalak aranszegélyes fehér alsóruhában, okker bélésű, kívül aranszegélyes barna, földig érő köpenyben áll, balján aranszegélyes fehér ruhás, karjait áldásra emelő gyermek Jézusalak, jobbáiban zöld szárával a földre támasztott fehér liliomos ág látható.

A templom keleti főbejáratától délre, a karzataljban pillér alakú posztamensen Lisieux-i (Kis) Szent Teréz színezett, historizáló szobra fehér sálban, fekete kendőben, barna alsóruhában, törtfehér színű, földig érő köpenyben áll, baljával feszületet tart, melynek szárát rózsacsokor fogja körül.

A templom oldalfalain a keresztút tizennégy állomását bemutató domborművek láthatóak. Az álló téglalap befoglalójú, fehér-arany színezésű, neobarokk stílusú keretben elhelyezkedő domborművek törtfehér színűek.

The Salvatorian branch of the Franciscan order can be traced back to 1677 in Veszprém. In 1689, the monastery was taken over from the Salvatorians by the Marian province. The early Franciscan building and chapel on the present site were destroyed by fire in 1704–1705. The foundation stone of the new monastery building was laid in 1722, and in 1723 the foundation works of the church began. The construction

progressed quickly, despite the scarce finances, the chancel of the church was completed in 1723, and the new monastery and church were finished in 1727. The initial building was described in early sources to be of very modest design, so in 1769 the Order decided to build a new monastery, which was started in 1770. No changes were made to the church building at this time, but as the floor level of the new monastery, completed in 1776, was raised by more than half a metre, from then on the church had to be accessed by stairs from the new wing. The church was rebuilt much later, between 1798

and 1800. At that time, the ground level was raised and a higher choir was built by bringing in thousands of cartloads of earth. When the renovation was completed, Ferenc Bucher Xavér prepared the rich late Baroque figural murals and the late Baroque neoclassical decorative paintings that still exist today. According to the sources, the building remained largely unchanged with this design until the early 20th century. In 1909, a huge fire destroyed the area of the castle of Veszprém, in which the Franciscan church and the roofing of the monastery were damaged. A nationwide donation

81. kép
A Szent Antal-oltár

was organised to restore the churches, and in the case of the Franciscan church, this provided the finances for repainting the interior, installing a new organ and add a new tower on the façade. According to the budget surviving from 1909, Sándor Jelinek made a bid for the painting works, while other sources say that the painting was eventually done by a painter called Jútari from Nitra. The interior decoration of the church was repainted and simplified at the time, with white and gold dominating to match the altar's decoration. The former Baroque façade was given a neo-Romanesque detailing in 1912, in the style of the cathedral, which was rebuilt in the meantime.

The chancel was repainted in 2002, then the nave vault and side walls in 2003, while the restoration of the high altarpiece and the two side altarpieces was carried out in 2004 and that of the nave's murals in 2005. The aim was to restore the late Baroque style.

The church and the monastery are located in an area of unbroken rows of houses, with a street front courtyard bordered by a fence wall on the south, and a complex mass of buildings with a main façade and an unbroken row of constructions on the north. Under the gabled, pitch-roofed church, built with intersecting barrel vaults, there is a pillared crypt also with intersecting barrel vaults. In front of the eastern section of the church's southern façade, there is a historicist-style, neo-Romanesque tower with a pyramid roof. The sacristy of the Baroque church has a double-bay layout with surbased spherical vaults and richly carved, articulated Baroque furniture. It is located on the ground floor of the monastery's west wing, on the axis of the church. The church interior and the chancel are covered with intersecting barrel vaults. On the intersecting vaults of the nave's north wall and under the windows of the south wall, there is a wide, deep, basket-arched niche. The coffin-shaped altar table of Saint Stephen's high altar, with its reddish-violet marbling, rests on a high plinth with moulded cornices. Behind the altar table, on the two edges of the back wall, there are columns with composite order capitals. The Baroque altarpiece shows Saint Stephen offering his kingdom to the Virgin Mary. Next to the columns of the altar, on the wall, there is a Baroque statue of Saint Ladislaus and Saint Emeric, both on a corbel.

The altar table of the southern side altar of Saint Francis is off-white and coffin-shaped. The Baroque altarpiece, depicting Saint Francis of Assisi, has a vertical rectangular layout, a semicircular crown and a gilded frame. The arrangement of the northern side altar of Saint Anthony is similar, with the Baroque altarpiece depicting Saint Anthony of Padua.

The entire interior of the church was built in 1799–1801 and is decorated with late Baroque murals. The side walls, niches and pillars are painted using typical late Baroque neoclassical

decorative elements: rosettes, circular ornaments, braids. The large, mirrored panel, positioned in the centre of the nave's vaulted surface, has a segmented outline and a multi-figure composition of Saint Stephen welcoming the crown-bearing Abbot Astrik and establishing the country's bishoprics. On the gallery vaults, a mirrored panel with a segmented outline and a rocaille decoration on the axes shows Saint Emeric taking a vow. The large mirrored section in the centre of the chancel's vaulting has a segmented outline, late Baroque framing adorned with a guilloche pattern, and a multi-figure composition of the apotheosis of the Holy Trinity.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

NN: Nagy tűzvész Veszprémében. In: Tolnai Világlapja 1909. április 18. 734–735.

Vasárnapi Ujság 1909. április 11. 56. évf. 15. sz. 302–303.

Veszprém (4. doboz) 22.a. tétel alatt található az 1909–1912 közötti építkezéshez kapcsolódó összes irat- és tervanyag. Magyar Ferences Levéltár, Budapest.

V.173.b Veszprém város polgármesterének iratai, Általános iratok, VII-652/1909. Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, Veszprém.

LUKCSICS Pál – PFEIFFER János:

A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában.
A veszprémi egyházmegye múltjából 1.
Veszprém, 1933. 45–46, 157–161.

KOROMPAY György:

Veszprém. Városképek – műemlékek. Budapest, 1957.

P. TAKÁCS J. INCE OFM – PFEIFFER János:

Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században 1–2.
Pápa-Zalaegerszeg, 2001. 75–90.

HUCHTHAUSEN Lajos:

Bilingézések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből.
A veszprémi egyházmegye múltjából 21. Veszprém, 2009.

JERNYEI KISS János (szerk.):

Barokk freskófestészet Magyarországon I. Budapest, 2019. 438–447.

GÖMÖRY Judit–CSOMORTÁNY Levente

Szűz Mária és Szent Imre herceg (egykori piarista) templom Virgin Mary and Saint Emeric's (former Piarist) Church

Vár utca,

Helyrajzi szám: 292, műemlék, műemléki törzsszám: 4713

A Lengyelországnak elzálogosított, Szepes vármegyei Podolin városában létesült piarista iskola 1642-es, majd a Nyitra vármegyei privilegyei 1666-os alapítási dátummal jött létre, melyet az 1701-ben alapított nyitrai, majd az 1711-es veszprémi követett. Volkra János Ottó veszprémi püspök 1711-ben hívta meg a piaristákat Veszprémbe. A rend kezdetben három szerzetessel kezdte meg a munkát a városban.

A piaristák a várban több telket és házat is birtokoltak. Esterházy Imre püspök 1723-ban az akkor még üresen álló – a későbbi Megyeháza területén lévő – református paplakot adta át részükre, így az itteni református iskola épületében kezdték meg a tanítást. 1752-ben a reformátusok visszakapták ingatlanjaikat, ezért a piaristák közvetlenül a belső kapu mellett található Térj meg utcai Husvéth-házba költöztek át, melyet Husvéth Judittól, Roboz Mihály özvegyétől béreltek. A püspök ugyanekkor átadta tulajdonba a belső várban, annak nyugati oldalán álló Babocsay-házat is, mely a mai Vár u. 37., vagyis Dravec József háza helyén állott. 1758-ban a székesegyházban engednek át nekik egy kápolnát, majd ezt követően Kácsor Keresztély házfőnök engedélyt kap Padányi Biró Mártontól, hogy az 1731-ben az eredetileg a Nagy-Vitéz-ház telkén épült, időközben szűkössé vált első iskola-épületet kápolnává alakítsák.

Wimmer Ágoston házfőnöksége alatt, 1762-től kezdődően

zajlott a város első piarista templomának építése. E templomnak a későbbi helyszínrajzokról csak alaprajzi kontúrja ismeretes. Tervezője egyes korábbi vélemények szerint Tietharth József helyi kőművesmester, más adatok szerint az 1754-ben Conrad Norbert által e célból Veszprémbe hívott, csehországi származású, később Vácon tevékenykedő laikus testvér, Oswald Gáspár lehetett. Minden esetre Tietharth volt az, aki 1753-ban felmérést készített a rend tulajdonában lévő épületekről, valamint tervek adott a jövőbeli építkezésekhez. Ezek a rajzok már a két világháború közötti időszakban sem voltak megtalálhatóak, csupán azok szöveges melléklete őrződött meg. Egy Lukcsics Pál által 1933-ban közölt forrás szerint az utcáról nyíló, karzattal ellátott kápolna hajójában mellékoltárok, szentélyében főoltár állt. A kivitelező mester személye nem ismeretes, azonban Tietharth József 1759-es halála miatt az ő közreműködése kizárható. Az 1762-ben épített kápolnát Szent Imrének szentelték, felszentelését Törey kanonok november 5-én végezte el.

1822-ben a piarista gimnázium helyreállítását követően Horváth Ignác házfőnök gyűjtésbe kezdett egy új templom költségeinek előteremtésére. Bolla Márton tartományfőnök 1825-ben egy helyszíni szemlét követően jóváhagyta a régi kápolna helyére építendő új templom építésének szándékát. Wágner József piarista tanár 1826-ban tervet készített a

82. kép
A piarista templom homlokzata az utcaképpen

templomhoz. Bolla Márton tartományfőnök 1827-ben instrukciókat adott a kivitelezésre vonatkozólag. A rajztanárként is tevékenykedő Czegléd István másodházfőnök a korábbi Wágner-féle homlokzat elé ion oszloprendű homlokzatot tervezett. Strakovitsch Sebestyén veszprémi kőművesmester a régi és az új templom kontúráját egyaránt ábrázoló helyszínrajzán a templom és az ekkor L alakú kolostor még nincs összeépítve. Utóbb ő lett az új templom kivitelezője is, mely munkáért 4900 forintnyi bért kapott.

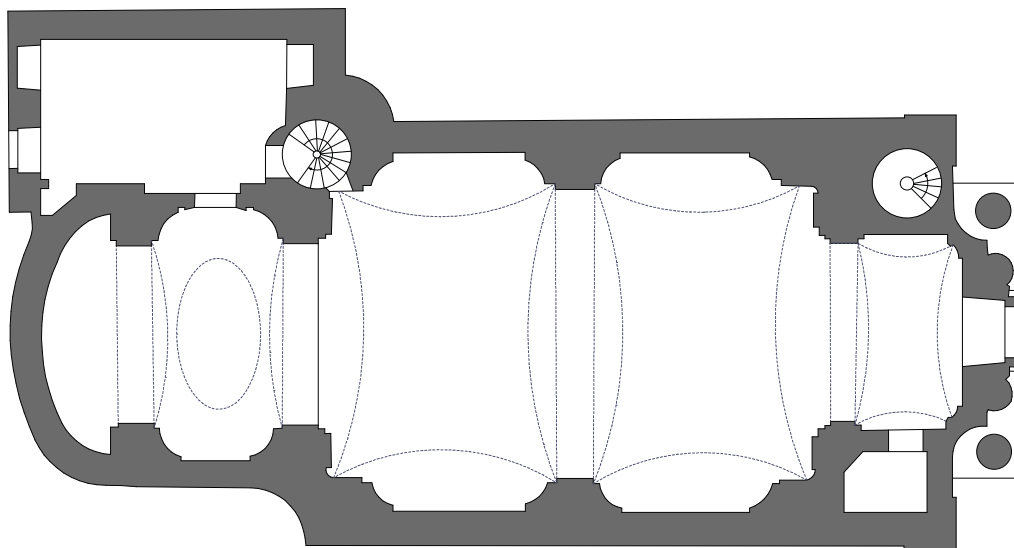
Kopácsy József veszprémi püspök – maga is volt piarista diák – 1828. február 6-án adott engedélyt a munkák megkezdésére. A régi bontás után az új, Boldogságos Szűz Máriának és Szent Imre hercegnek dedikált templom alapkövét 1828. május 1-én tették le. Az építkezést Czegléd István másodházfőnök irányította. A költségeket a piarista rend, a királyi udvar, a püspök, testületként a székeskáptalan s a kanonokok külön-külön is támogatták, de adományokkal járultak hozzá az építkezéshez arisztokraták, közemberek, egykori piarista diákok is. A rendelkezésre álló költségek, adományok 1829-re elfogytak, ezért az építkezés folytatása érdekében engedélyt kértek a rend tulajdonában lévő termények eladására. A

torony terve 1830-ban készült el, de 1831-ben az építkezés az állandó esőzések, valamint a kolerajárvány miatt szünetelt. A belső vakolást 1832. április 24-én kezdték, majd 1833 májusában megépítették a tornyot, melynek sisakját a rend saját költségén vörösrézrel fedette be.

1835-ben a városban gyűjtést rendeztek a templom berendezésére. Ennek eredményeként állították fel a Szent Imrét ábrázoló főoltárt, melynek oltárképe ez év júliusában érkezett meg Pestről (festője mindeddig ismeretlen), és amelynek feldíszítésére Márkus Ignác özvegye hat darab nagy méretű ezüstözött gyertyatartót adományozott.

Kopácsy József veszprémi püspök 1836. június 30-án szentelte fel a 16.864 forint és 43 krajcárból felépült templomot. Kopácsy püspök ekkor fehér miseruhát és egy ezüstkelyhet ajándékozott a piaristáknak. A templom berendezése ekkor azonban még nem volt kész.

Valamikor 1835–1838 között a templom vasból készült szószéket kapott. 1838-ban Haiszler György veszprémi orvos költségén egy Szent Györgyöt és egy Szent Ignácot ábrázoló oltárképet készíttettek Pesten. Kopácsy József 1839. április 17-én – ekkor már esztergomi érsekként – felszentelte a temp-

83. kép
A piarista templom földszinti alaprajza

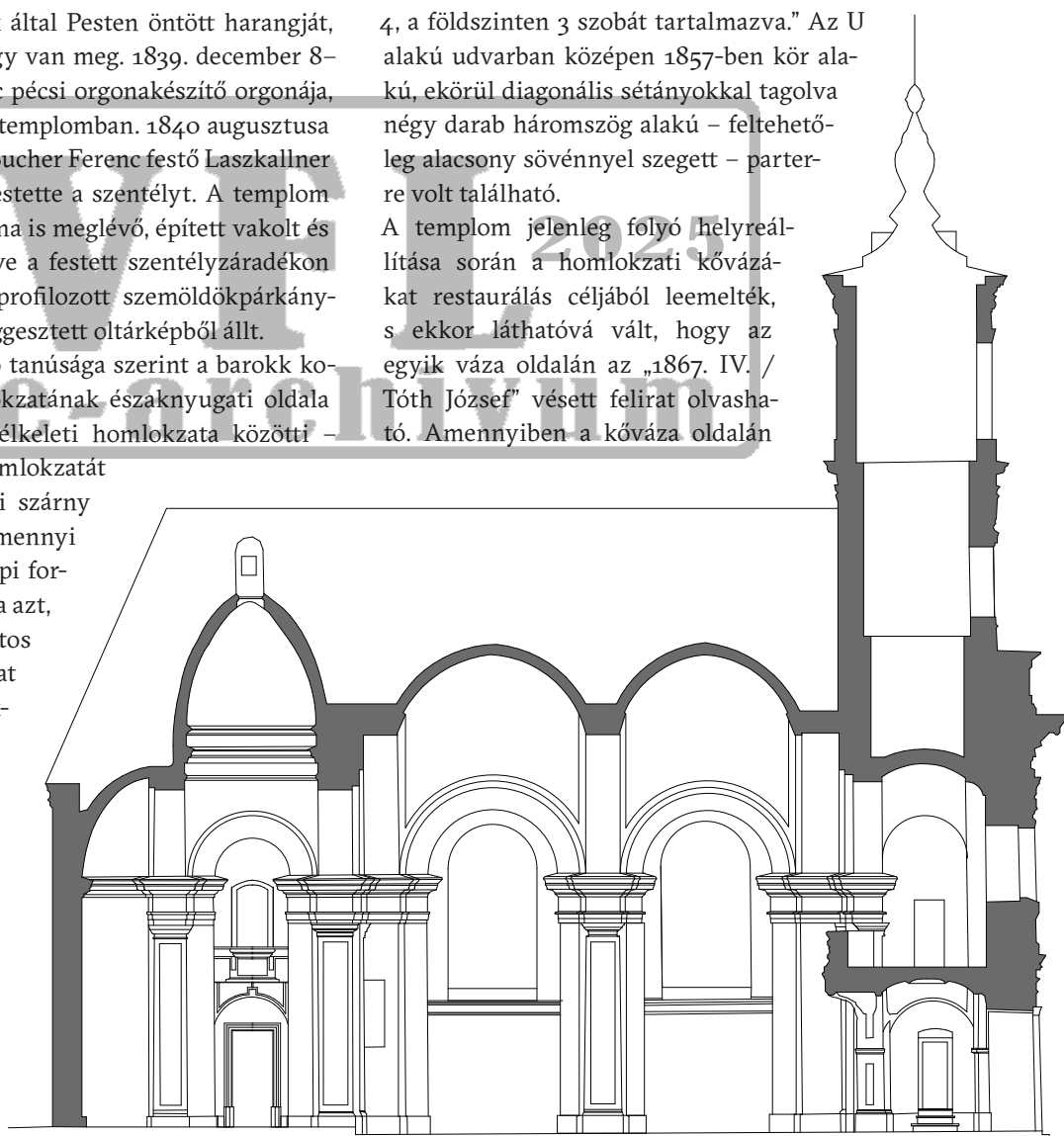
lom három, Eberhard Henrik által Pesten öntött harangját, melyek közül ma már csak egy van meg. 1839. december 8-án érkezett meg Focht Ferenc pécsi orgonakészítő orgonája, mely ma már szintén nincs a templomban. 1840 augusztusa és szeptembere folyamán ifj. Bucher Ferenc festő Laszkallner Antal kanonok költségén kifestette a szentélyt. A templom főoltára ekkor feltehetőleg a ma is meglévő, épített vakolt és színezett oltárasztalból, illetve a festett szentélyzáradékon magasan kialakított vakolt, profilozott szemöldökpárkánnyal ellátott szalagkeretbe függesztett oltárképből állt.

Az 1857. évi kataszteri térkép tanúsága szerint a barokk kolostorépület Vár utcai homlokzatának északnyugati oldala és a klasszicista templom délkeleti homlokzata közötti –

a klasszicista templom homlokzatát részben eltakaró – mai utcai szárny még nem állt, azonban valamennyi elérhető későbbi térkép és képi forrás már meglévőként ábrázolja azt, így e szárny felépítésének pontos ideje nem ismeretes. A szárnyat Lászlaj Judit az 1870-es évek-re datálta: „A rendház nyugati szárnyának bővítésére az 1870-es években került sor. A kataszteri térképen még kert látható az utca felé. Az iskola épülete folyamatosan helyhiánnyal küzdött, ezért 1869-ben a rendház és a templom között egyemeletes szárny épült, az emeleten

4, a földszinten 3 szobát tartalmazva.” Az U alakú udvarban közepén 1857-ben kör alakú, körül diagonális sétányokkal tagolva négy darab háromszög alakú – feltehetőleg alacsony sövénnel szegett – parterre volt található.

A templom jelenleg folyó helyreállítás során a homlokzati kővázakat restaurálás céljából leemelték, s ekkor láthatóvá vált, hogy az egyik váza oldalán az „1867. IV. / Tóth József” vésett felirat olvasható. Amennyiben a kőváz oldalán

84. kép
A piarista templom hosszmetse

85. kép

A piarista templom belsejének összképe kelet felé

található feliratot nem javítási, hanem készítési dátumként értelmezzük, úgy egy a templom 1840-es kifestésével befejezettnek tekintett első építési periódust követő újabb építési, díszítési periódussal kell itt számolnunk a kiegyezés évében. Egy forrás szerint „A második emeletnek mind a társházra, mind a gimnáziumra való húzása, valamint a társház és a gimnázium közötti résznek alapjából való kiépítése az 1893. évben történt.”, tehát ekkor épült rá a korábbi klasszicista oratóriumra a mai – e tanulmány írása idejére már elbontott – második emeleti szint.

Egykori piarista diákok 1901-ben gyűjtést szerveztek az évtizedek óta érintetlen templom helyreállítására és a még hiányzó díszítések elkészíttetésére. A templom belső tereiben az architektonikus és ornamentális festést Altenbuchner Henrik budapesti templomfestő, míg a figurális részeket Szirmai Antal festőművész készítette. Ugyanekkor Pápay Viktor rajztanár megfestette a ma is meglévő Mária Immaculata-oltárképet. Egyes források szerint Tandor Ottó – ugyancsak egykori piarista diák – műegyetemi tanár oltárokat tervezett, ezek tényleges megépültéről, kivitelezéséről azonban jelenleg nincs ismert adatunk. Az biztos, hogy a ma látható favázis oltárfelepítmény és a kép nem az 1840-re elkészült templom eredeti oltára, hanem attól később, talán valóban 1901-ben Tandor Ottó tervei alapján készült. Az oltárfelepítmény hátfalán látható javítási feliratok ezt nem zárják ki, mivel ez alapján a főoltár bizonyosan 1909 előtt készülhetett. Mivel a főoltár és a mellékoltárok azonos stílusú és rendszerű felepítménnyel

rendelkeznek, azért a mellékoltárokat is a főoltárral egyidőben keletkezettnek kell tekintenünk további, pontosabb adatok, illetve a feltehetőleg majd ilyenekkel szolgáló helyreállítás befejeződéséig. A megújult templomot 1901 szeptemberében báró Hornig Károly veszprémi püspök szentelte újra.

1905-ben a hajó szentély felőli, északi sarkában épített és kovácsoltvas korláttal ellátott alépítményre, a hátfal elé festett felületű Jézus Szent Szíve szobor került, talapzatának felirata: „JÉZUS / LEGSZENTEBB / SZÍVÉNEK. / - . - / 1905”. Ekkor az 1901-ben készült díszítőfestés elé a sarokba lapot szegtek a falra, s erre architektonikus, márványozott betétű hátfalat festettek a szobor mögé.

1911-ben Steiner Rudolf soproni festőművész – aki ebben az időben a püspöki palotában is dolgozott – egy Kalazanci Szent Józsefet, egy Szent Pompilius Szűz Mariát, eredeti nevén Domenico Pirotti piarista tanárt és egy Krisztust mint Jó Pásztor ábrázoló új oltárképet festett.

A korábbi, 1839. december 8-án felállított és Focht Ferenc pécsi orgonakészítő által készített klasszicista orgona felváltására az ugyancsak pécsi Angster cég 1913. március 7-én új orgonát állított fel a templomban.

A piarista rendházat és iskolát 1948-ban államosították. A templom homlokzatainak és tornyának helyreállítása egy archív fotó szerint 1956-ban, más források szerint 1957-ben történt meg Vákár Tibor tervei szerint. Ennek során kényszerűségből a főhomlokzat „SCHOLAE PIAE” feliratát eltávolították, s azt a mai napig sem pótolták.

86. kép
A keleti hajószakasz és a szentély boltozatai

Vegyes beépítésű területen, utcasorban álló egyhajós, keskenyebb szentéllyel megépült, utcai homlokzati tornyos, a toronyaljban orgonakarzatos, a szentély déli oldala mellett sekrestyés, ennek emeletén oratóriumos, későbarokk stílusjegyeket is hordozó klasszicista templom.

A főhomlokzata délnyugat felé néz. A permi vörös homokkő lapokkal burkolt lábazatú – a szélen lándzsás végű pálcás vas mellvédráccsal rekesztett – főhomlokzat szélein egy-egy nagyméretű sarokpilaszter áll, melyek fejezetének alsó és felső eleme profilozott tagolású. A sarokpilaszterek közötti homlokzatszakasz kettősen golyvázódva lépcsőződik az egytengelyes középszakasz felé, melynek két oldalán két-két darab talplemezen álló, profilozott lábazatú, tagolatlan törzsű, alácsüngő füzérdíszekkel gazdagított ión fejezetű oszlopok állnak, melyeken gazdagon tagolt, alsó és felső elemén profilozott, az oszlopok fölötti előrelépő szakaszon a képszékben profilozott peremű tükörrel s tagolt, illetve

a felső profilozott szinten fogrovatsorral is kísért egyenes párkányzat nyugszik. A homlokzat középtengelyében a széleken enyhén íves támfalak között háromfokos, profilozott belépőélű előlépcső vezet a főbejárathoz. A főbejárat hasáb alakú talpakon nyugvó profilozott, egyenes záradékú kő szalagkerettel körülfogott, befelé felnyíló, felnyílóközepes, lemezzel borított kétszárnyú kapuzattal van ellátva. A kapu keretének süveggerendáján alul domború, fent homorú ívű, a kettő közötti szinten egyenes átkötésű, az íves szakaszok végein volutában záródó táмок közötti, alulról felfelé szűkülő tükörben az alsó volutákból kinövő, felfelé és a közép felé hajló szárú stilizált növényi szárak – olajág? – haladnak, melyek mellett lent balra az MP, jobbra az OY betűk olvashatóak széleiken egyenes, középen körívesen felfelé domborodó elemek alatt. Az ágak között középmagasságban az MA fűzött betűpár, efölött háromleveles korona fölött tölcseres szárvégű latinkereszt látható. A tükör felső élén gazdagon tagolt, fogrovatsorral is kísért egyenes párkányszakasz nyugszik.

87. kép
A piarista templom belsejének összképe nyugat felé

Fölötte előrelépő, kettősen lépcsőződő falmező alsó elemén az MDCCCXXXIII (1833) évszám olvasható, míg felső eleme fölött alsó élén profilozással kísért lemezprofilú, a teljes homlokzat szélességén végighúzóódó övpárkány fut, mely a középtengely karzatablaka alatti szakaszon golyvázódva könnyöklőpárkányként jelenik meg. A karzatszint álló téglalap befoglalójú, félköríves záradéku karzatablaka talpas, profilozott szalagkerettel van körülfogva, mely szalagkeret futását az ablakzáradék vállainál egy-egy kocka alakú, homlokoldalán szalagkeretes tükörbe írott rozettával tagolt vállkő szakítja meg. A karzatablak záradékíve vállainak magasságában profilozott övpárkány fogja át a rizalit középszakaszát, az övpárkány alatt az ablak két oldalán egy-egy keskeny, álló téglalap alakú, fölötte egy fekvő téglalap alakú, az ablak záradékívével kimetszett mezejű tükörrel. A homlokzat jobb oldali szakaszán – a főbejárat és a karzatablak közötti szinten, a karzatra vezető csigalépcső megvilágítására szolgáló – álló ovális alakú, kávájában hálós mintájú vasráccsal ellátott, kereteletlen ablak nyílik.

A homlokzat karzatszintje fölötti, a kettős középrizalit fölött golyvázódva megjelenő párkányzat felső eleme – a teljes templomtesten körülfutva – a főhomlokzaton az övpárkány záróelemeként, míg a hajón és a szentélyen zárópárkányként jelenik meg. A főhomlokzat karzatszintje fölötti övpárkányon magas, felső peremén gazdagon profilozott párkánnyal

zárt attikafal nyugszik, melynek a kettős középrizalit fölött golyvázódva előrelépő szakaszán található pozitív tükörében a „D. O. M. / HONORIBUS B. MARIAE V. ET S. EMERICI” felirat olvasható. Az attikafal sarkain – összesen négy darab – klasszicista kőváza áll. A vázák orsós talpúak, kelyhük alsó szintjén sűrűn van bordázva, felső, szélesen kihajló szintjén redőzött szalagból kötött masnik között alácsüngő textilkötegek redőződnek. A vázák alul homorlatos, orsós fedelének csúcsán asztragal profilú gyűrű fölött magas, tagolt lángnyelv zárja a vázákat.

A torony alsó szintjét kétoldalt egy-egy, alsó végein meanderes zárású párkánylemezzel zárt, homorú ívű tám gyámolítja. Az alsó toronyszint oldalainak szélein homlokoldalukon negatív tükörrel tagolt törzsű, levéldíszes, befelé hajló végű meanderpárok között csillagrozettás fejezetű pilaszterek állnak, melyeken háromrészes, alsó és felső elemén profilozott, üres képszékű párkányzat nyugszik. Az alsó toronyszint oldalainak pilaszterei között a falmezők tükreinek szélein negatív tükörrel tagolt törzsű, profilozott fejezetű pilaszterek alkotják a faltükör keretének szarait. A főhomlokzat felőli faltükörben álló téglalap befoglalójú, rövid oldalain köríves, fent bordázott felületű záróékes kőkeretű ablakban összetett nyílásirányú, kifelé felnyíló, klasszicizáló fém ablakszárnyak találhatóak. Az ablak záradékíve fölött kétoldalt egy-egy szegmensíves babérlevél-füzér-szakasz lebeg a falmezőben. A felső toronyszint élei megállított negatív falsarkokkal vannak hornyolva. A felső toronyszint oldalain álló téglalap alakú, félköríves záradéku tükörben profilozott szalagperemes, a vállakon gyémántkváder-díszes négyzettel, a záradékponton vájatolt homlokoldalú záróékkal tagolt keretelésű, félköríves záradéku ablakkeretek találhatóak, melyekben a toronyszint oldalain és homlokoldalán lemezzsalus zárású ablak található. A felső toronyszintet háromrészes, alsó és felső elemén gazdagon profilozott, képszékében vájatolt állókonzol-soros tagolású párkányzat zárja, a középtengelyekben a képszékben üres, tagolatlan szakaszokkal megszakítva. Magas, filigrán, gazdagon tagolt, alul négyzetes alaprajzú, homorú élű és élszedett tömegű, a tengelyekben tetőablak-dobozokkal, fent nyolcszögletes, baluszteres jellegű, csúcsán gyűrűvel tagolt orsós tojásgömbön nyugvó áttört, háromkaréjos végű vas latinkereszttel.

A templom gazdagon profilozott egyrészes zárópárkánnyal zárt északnyugati homlokzata első tengelyében, a szentélyfalon álló téglalap alakú, szegmensíves záradéku, kereteletlen ablak nyílik. A második és harmadik tengelyben, a hajó felőli homlokzatszakaszon két darab nagyméretű, álló téglalap befoglalójú, félköríves záradéku, kereteletlen ablak található, a

89. kép
A karzat

külső felől újabb, idomacéltokos, nem nyitható ablakszerkezettel, mely mögött a templomtér felől megtalálható a szárnyaitól megfosztott – és feltehetőleg eredeti – klasszicista ablak tokszerkezete. A homlokzat negyedik tengelyében két szinten találhatók nyílások, melyek közül az alsó a karzataljából északnyugat felé nyíló tárolóhelyiség homlokzati ablaka, míg a felső az orgonakarzat ablaka. A magasan elhelyezkedő, fekvő ovális alakú, kereteletlen földszinti ablak fölött közepesen habarcsból formált volutás, vájatolt és profilozott egyenes párkányból képzett záróék található, melynek felső élén hármass levél vagy lángnyelv emelkedik felfelé, s melynek két oldalán egy-egy stilizált triglifes konzol található, ezeken és ezek fölött háromrészes, profilozott egyenes szemöldökpárkány ül. A karzatszíntén található, álló téglalap alakú, kereteletlen ablak fölött tőle elváló, gazdagon tagolt, habarcsból alakított szemöldökpárkányzat található. A háromrészes, alsó és felső elemén profilozott, üres képszékű egyenes szemöldökpárkány alsó élén kétoldalt két-két, cseppdísszel ellátott konzol függ, melyek között egy-egy újabb cseppdísz közepén tagolt körvonalú, a szemöldökpárkány alsó élének közepére nyaktaggal függesztett, felső szélein homorú ívű, lent függőleges szárú köténydísz található. Az utóbbi alsó vízszintes élének szélein lévő derékszögű visszametszésekben egy-egy újabb cseppdísz látható.

A szentély felőli homlokzat tagolatlan felületű; fent a hajón és a szentély oldalhomlokzatán látható zárópárkánnyal egyező kialakítású zárópárkány zárja.

A délkeleti homlokzat déli szakaszát az oda utólagosan hozzáépült kolostorszárny takarja. A délkeleti homlokzat

szentély felőli hajószakasz felőli szakaszán egy darab nagy méretű, álló téglalap befoglalójú, félköríves záradékú, kereteletlen ablak található, a külső felől újabb, idomacéltokos, nem nyitható ablakszerkezettel, mely mögött a templomtér felől megtalálható a szárnyaitól megfosztott – és feltehetőleg eredeti – klasszicista ablak tokszerkezete. A szentély délkeleti oldalához hozzáépített sekrestye és oratórium kolostorudvar felőli homlokzatai sarkában a szöszékre és az oratóriumra vezető csigalépcsőház terének negyedköríves bővítőménye lép, melynek homlokzatán szintenként lizénakeretelésű mezők találhatóak, ezek közül a felsőben álló téglalap alakú kereteletlen ablak nyílik. A lépcsőházi torony homlokzatszakaszát profilozott párkány zárja. A lépcsőházi torony melletti sekrestye, illetve oratórium homlokzata a kolostor udvari homlokzataival egyező lizénakeretelésű mezőkkel van tagolva, melyeket egymástól övpárkány választ el szintenként, és melyet profilozott zárópárkány koronáz.

A főbejárat mögött csehsüvegboltozatos karzatalj van közepén ovális alakú, profilozott stukkókerettel. A karzataljból északnyugat felé kisméretű, fekete és vörös tárcsákkal díszített felületű cementlapokból álló burkolattal ellátott tárolóhelyiség, délkelet felé az orgonakarzatra és a padlástérbe felvezető csigalépcső nyílik. A csigalépcső jobbról balra emelkedő, alsó szintjén fából, felsőbb szintjén vasbetonból készült, húzott fokos. A lépcső orsófala a tetőtéri szinten fejezet nélküli oszlop, melytől az oldalfalig egyszerű, modern pálcás vaskorlát húzódik. A karzatlépcső lépcsőházának mennyezete közepén profilozott szegélyű, kör alakú stukkókeret található.

Az orgonakarzat egyszakaszos, csehsüveg boltozatos, a hajó kétszakaszos. Az orgonakarzat kosáríves hevederen nyugvó mellvédje a széleken egyenes, majd közepén rövid homorú, illetve negyedkörívesen előrelépő átkötésű szakaszok után sík homlokfallal lép előre. A karzattal alul és felül profilozott tagolású, alsó elemének tükreiben tagolt körvonaltú, növényi ornamensekkel is díszített, s középrészeiken aranyozott felületű geometrikus elemekkel, a mellvéd közepén rozettával ellátott tükrökkel. A karzat mellvédjének középszakaszán tükrökben öt darab orsós baluszter található.

A hajó szakaszhatárain magas lemezen profilozott lábazatú, festéssel tagolt törzsű, profilozott fejezetű pilaszterkötegek állnak, melyeken az oldalfalak mentén negyedhomorlatos hevederek nyugszanak. A hajószakaszokat egy-egy csehsüveg boltozat fedi.

90. kép
A főoltár

91. kép
Szent László a főoltár bal oldalán

A szentély oldalfalain a hajó oldalfalait tagoló pilaszterkötegekkel egyező – azonban itt egy-egy további, kisebb pilaszterrel is gazdagított törzsű – pilaszterkötegeken nyugvó kosáríves hevedereken csegelyek fölött ovális alaprajzi vetületű, közepén opeionnal megnyitott és a tetőtér felől lanternával zárt kupola nyugszik. A csegelyek és a kupola közötti gazdagon tagolt párkány képszéke nagyméretű, aranyozott rozettákkal díszített fogrovatsorral van tagolva. A szentély negyedgömb alakú félkupolával fedett íves apszisának hát-

92. kép
Krisztus mint Jó Pásztor-oltár

93. kép
Kalazanci Szent József-oltár

94. kép
Pirotti Szent Pompilius-oltár

falán – feltehetőleg korábbi oltárkép fogadására kialakított – habarcsból húzott keret található. Az apszisfalón lévő festett látszatarchitektúrába foglalt vakolt keret profilozott könyöklőpárkányú, szalagkeretes, fent negyedkörülesen visszametszett sarokrészek fölött profilozott szemöldökpárkánnyal.

95. kép
A szószék

A két szakasznyi csehsüveg boltozattal fedett sekrestyéből egykor ajtó nyílt a kolostor felé, ennek ma már csak befallazott ajtónyílása található meg a sekrestye délkeleti falának déli szakaszán (a valamikor hozzá tartozó ajtószárnyak a karzatlépcső alatt találhatóak). A sekrestye délnyugati falának déli szakaszán magas és széles, kosáríves záradéku falfülkében befallazott ablak nyílása látható. A sekrestye délnyugati falának nyugati szakaszán ajtó nyílik a hajó keleti sarkában található szószékre és az oratóriumra felvezető csigalépcső lépcsőházába. A csigalépcső balról jobbra emelkedik, fent gyűrűvel és lapos kúppal zárt tömör orsófalas, fából készült, húzott fokokkal, az oratórium szintjén az orsópillér és az orsófal között modern, hegesztett kötésekkel készült és modern kovácsoltvas díszekkel ellátott, hálós és keresztpálcás, a csomóponton – hiányos szirmú – leveles rozettával. A csigalépcső térében a lencseboltozat vállán profilozott vállpárkány fut körül, s a boltozat közepén profilozott stukkókeretű, kör alakú, tagolt mezejű tükrök találhatók.

A hajóban diagonális hálómintába rakott négyzetes lapokból álló solnhofeni (kelheimi) burkolat van, benne a két sornyi pad alatti területen téglaburkolatú tükrökkel. Az egy foknyi,

profilozott belépőélű kőlépcső fölötti szentélypadozat, valamint a sekrestye padozata ugyancsak diagonális hálómintába rakott négyzetes lapokból álló solnhofeni (kelheimi) burkolatú. A hajóban az oldalfalak mentén boltszakaszonként egy-egy historizáló, neoklasszicista oltárfelépítményű, olaj vászon oltárképpel ellátott, architektonikus rendszerű, timpanonnal zárt oltár áll. A szentélyben historizáló, neoklasszicista oltárfelépítményű, olaj vászon oltárképpel ellátott, architektonikus rendszerű, szegmensíves párkánnyal zárt főoltár áll. A szentélyben az alsó rétegben 19. század eleji, 1840-re elkészült, klasszicizáló későbarokk jellegű festés található részben szabadon láthatóan, részben a későbbi festésrétegek alatt. A szentélyben és a hajóban, valamint a karzataljban a 20. század elején készült, architektonikus és ornamentális elemekből építkező historizáló festés van, a boltmezők közepén, valamint az apszisboltozaton alakos-jelenetes mezőkkel. A fedélszék utólagos vasbeton koszorún nyugvó fiókgerendás, talp- és derékszelemenés, mellszorító és torokgerendás, dőltszékes és könyökfás, fő- és mellékszaruállásokból álló, dőltszékes és szelemenés rendszerű, a hajóvégén és a szentélyapszis fölött leköntyölt. A fedélszék tetősíkjában diagonális szélrácsgerendák vannak beépítve. A hajó szentély felőli végén található kontyolásánál a hajó és a szentély fölötti tetőszakaszok között torokgerendák között torokgerenda rács található.

A torony belső terében a harangszintig balról jobbra emelkedő futású, gerendavázú, pallófokos, egyszerű rúd árbókból ácsolt korlátú egykarú, a falsíkok mellé épített létra lépcsőkarok vezetnek, melyek között a járdák és a földemek falba fogott gerendákra ültetett deszkaborításból készített pórföldemek.

János Ottó Volkra, Bishop of Veszprém, invited the Piarist Order to settle in Veszprém in 1711. More than a decade later, the first three monks took possession of the Reformed church's confiscated rectory and the adjacent school building. In 1752, when the Reformed church took back its properties, the Piarists moved to the northern part of the Castle Hill. They still did not have their own church at the time, but in 1758 they were allowed to use a chapel in the cathedral. It was during the period of Ágoston Wimmer serving as superior, from 1762, that the first Piarist church was built on the site of the present church. The galleried chapel, which opened onto the street, had a nave with side altars and a chancel with a high altar dedicated to Saint Emeric. The idea of building a new, large church on the site of the modest building came up in 1822, after the completion of the Piarist secondary grammar school. Superior Ignác Horváth started a collection to finance the construction and provincial superior Márton Bolla approved the initiative after an on-site inspection in 1825. The plans of the church were drawn up

in 1826 by Piarist teacher József Wágner, and the monumental Ionic columns of the main façade were added to the initial concept by assistant superior István Czeglédy, who also worked as an arts teacher. Sebestyén Strakovitsch, a master mason from Veszprém, drew a site plan of the area showing the contours of both the old and the new church, and later became the contractor for the new church. The foundation stone of the church dedicated to the Blessed Virgin Mary and Prince Saint Emeric was laid in 1828, and the tower was designed in 1830. Work progressed rapidly and according to the sources, the interior was being plastered in 1832 and the tower was being built in 1833. In 1835, a collection of donations was organised in the town to finance the furnishings of the church.

The church was eventually consecrated in 1836 by Bishop József Kopácsy of Veszprém, but it was not yet completely finished. The chancel was not decorated until 1840, when the work, carried out by painter Ferenc Bucher Jr, was financed by canon Antal Laszkallner.

The date 1867 on one of the façade's stone vases refers to the 19th century renovation of the façade. In 1901, Piarist students started a collection to finance the major restoration of the church and the completion of the missing decorations. The architectonic and ornamental painting of the nave was done by Henrik Altenbuchner, a church decorator from Budapest, while the figural parts were painted by Antal Szirmai. The still existing Mary Immaculate altarpiece was made at the same time by arts teacher Viktor Pápay. According to some sources, Ottó Tandor, a professor at the University of Technology, designed altars for the renovation, which may be identical to the present altars. The renovated church was reconsecrated in September 1901 by Baron Károly Hornig, Bishop of Veszprém. In 1911, Rudolf Steiner, an artist from Sopron, created a new altarpiece depicting Saint Joseph Calasanz, the Blessed Pompilio Maria (a Piarist teacher originally known as Domenico Pirotti) and Christ as the Good Shepherd. The Piarist church and monastery were nationalised in 1948, and the restoration of the church façades and the tower took place in 1956–57.

It is a neoclassical church, oriented to the east and perpendicular to the street, with a chancel that is connected to the nave by an arched wall section, a main west façade with a corbeled crown and a tin-roofed steeple above the main entrance's façade. There is a sacristy and a monastery attached to the south side of the chancel. The central part of the main façade, flanked on both sides by large pilasters, projects forward. The three-part cornice and the parapet wall, which enclose the projection, are supported by two pairs of Ionic columns, of which the two outer ones are free-standing. The flat-ended doorway between the columns is connected to

the cornice above by a voluted pediment. On each side edge of the parapet wall is a stone urn, and above the projection is the inscription "D(eo). O(ptimo). M(aximo). / HONORIBUS B(eatae). MARIAE V(irginis). ET S(ancti). EMERICI Virgin Mary ("In honour of the good and mighty God, the Blessed Virgin Mary and Saint Emeric"). The mirrored tower level, flanked by pilasters, has an oval window, above which semicircular windows open onto the bell level. The unpartitioned side façade has a row of semicircular windows. The nave is covered by a double-bay surbased spherical vaulting, and above the chancel there is an oval-shaped, pendentive dome with a lantern and a spherical surface that matches the crowning. The altars were made in neoclassical style. The three-part cornice of the high altar and the arched pediment above are supported by double Corinthian pillars. The three-part cornice and tympanum of the four altars in front of the nave's side walls rest on Ionic pilasters. The late Baroque neoclassical pulpit, built on the right side of the chancel arch, can be accessed from the sacristy.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Annales seu historia domus nostrae Wesprimiensis Scholarum Piarum Foundationis Wolkrianæ (1711-1778), II.6. Libri 7. Piarista Rend Magyar Tartomány, Központi Levéltár, Budapest.

Notationes rerum gestarum ad Collegium Scholarum Piarum Wesprimiense quoquo modo pertinentium, II.6. Libri 17. Piarista Rend Magyar Tartomány, Központi Levéltár, Budapest.

Notationes rerum gestarum ad Collegium Scholarum Piarum Wesprimiense quoquo modo pertinentium, II.6. Libri 18. Piarista Rend Magyar Tartomány, Központi Levéltár, Budapest.

Archivum Provinciale Hungariae Vetus, I.1.a. For.27. Fasc.3. Piarista Rend Magyar Tartomány, Központi Levéltár, Budapest.

Status Domus Wesprimiensis Scholarum Piarum, I.1.a. Div.III. Fasc.27. Piarista Rend Magyar Tartomány, Központi Levéltár, Budapest.

V 280. ad For.27 Fasc 3. Nr 8/B. Piarista Rend Magyar Tartomány, Központi Levéltár, Budapest.

VI.3. Tervrajzok P.74. Piarista Rend Magyar Tartomány, Központi Levéltár, Budapest.

VI.3. Tervrajzok P.75. Piarista Rend Magyar Tartomány, Központi Levéltár, Budapest.

Lad. C Fasc. 23. Fundationem Piaristarum. p. 56. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

Történeti Adattár 6893/1929 Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém

BOLGÁR Mihály: Egészségi szempontok a gymnasyumnak kibővítésénél.
In: A kegyes tanítórendiek veszprémi főgymnasyumának értesítője az 1893-94. tanévről. Veszprém, 1894.

TÖLCSÉRY Ferencz: A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló veszprémi róm. kath- főgymnasium története (1711-1895). Veszprém 1895.

LUKCSICS Pál – PFEIFFER János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. A veszprémi egyházmegye múltjából 1. Veszprém, 1933.

PEHM József: Padányi-Biró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg, 1934.

IFJ. DÜMMERLING Ödön–DÉTSZY Mihály–CSÁSZÁR László–KUTHY Sándor: Egyházi műemlékek helyreállítása. In: Magyar Műemlékvédelem 1949-1959. Budapest 1960.

STÉHLI Ferenc: A Veszprémi Piarista Gimnázium történetének rövid áttekintése (1711-1948)
In: Emlékkönyv a veszprémi Kegyes-tanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára 1711-1986.

A magyar piarista rendtartomány történeti névtára, 1666-1997. Budapest 1998.

SERFÖZŐ Szabolcs: Franz Xaver Bucher – egy későbarokk festő a Dunántúlon.
In: Bubryák Orsolya (szerk.): Ez világ mint egy kert. Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Budapest 2010. 473-488.

LICHTNECKERT András – TÖLCSÉRY Ferenc: A veszprémi piarista gimnázium története az alapítástól az államosításig, 1711-1948.
Veszprém 2011. Lászlai Judit: Veszprém, Vár u. 12. v. Piarista rendház.
Építéstörténeti tudományos dokumentáció és értékleltár 2005 - 2015. Kézirat.

NOVÁK Judit: Kutatási dokumentáció Veszprém, Vár u. 12., volt piarista rendház (hrs.: 291, törzsszám: 4714, azonosító: 10695)
belső festő-restaurátori falkutatása. Kézirat. Győr, 2015.

JENEY Zoltán: Veszprém Vár u. 12. piarista rendház farestaurátori felmérése 2016. Kézirat. Sukoró, 2016.

IGAZ Rita: Veszprém volt piarista, ma Szent Imre helyőrségi templom Kiegészítő művészettörténeti kutatási anyag a templom műemléki értékleltárához és építéstörténeti tudományos dokumentációjához az épület képzőművészeti elemeire (falképek, oltárok, szobor, szószék, padok, orgona) vonatkozóan. Kézirat. 2021.

GAYLHOFFER KOVÁCS Gábor

A püspöki (ma érseki) palota kápolnája

The chapel of the Bishop's (now Archbishop's) Palace

Vár utca 16.,

Helyrajzi szám: 294, műemlék, műemléki törzsszám: 4716

A várhegyen Koller Ignác püspök építtette a barokk palotát, mely 1772 óta szolgál a veszprémi püspökök (1993-tól érsekek) rezidenciájaként. A terveket a magyar barokk építészet kiemelkedő alakja, Fellner Jakab készítette.

A palota első emeletének északi (székesegyház felé eső) szárnyában, a reprezentatív teremsortól némileg elkülönítve, a könyvtárral együtt inkább a lakosztályhoz kapcsolódik a püspök magánkápolnája. Kis alapterületű, megközelítőleg négyzet alaprajzú tér, melyet a palota előtt kiszélesedő utcára néző két nagy ablak világít meg. Falait középen magas posztamensen álló, aranyozott volutás fejezetű, stukkómárvány borítású falpillérek tagolják, melyek erősen kiugró párkányt hordoznak. A keleti falon két pilaszter széles fülkét határol, melynek lapos kosáráves oromzatát a pilaszterekhez hasonló oszlopok tartják. Az oszlopok között, a sekély fülke hátfalán ismét lapos falpillérpárok következnek, váltakozó sorozatuk ünnepélyes keretet képez az oltárképnek.

Az oltárfülkét lezáró, oromzatként enyhén kiemelkedő párkányt a tükörboltozatra festett architektúra folytatja. Ezen túl a mennyezet mintha eltűnne, és a kápolna megnyílni látszik az ég felé. A mennyezetkép Johann Ignaz Cimbal bécsi festő alkotása, akárcsak a palota dísztermének festett dekorációja. Mindkettő 1772-ben készült. Cimbal Koller Ignác püspök bízta meg azzal, hogy palotája legfontosabb tereit

fal- és mennyezetképekkel díszítse. A bécsi festő ekkor már elkészült első monumentális freskóművével Székesfehérváron. Fehérvár és a magyarok plébániatemploma akkor még a veszprémi egyházmegyéhez tartozott, csak nem sokkal később, 1777-ben, a székesfehérvári püspökség megalapításakor emelkedett székesegyházi rangra. Koller Ignác tehát saját egyházmegyéjéből ismerte Cimbal munkáját, és nem is a veszprémi palota díszítése volt az első feladat, amivel a festőt megbízta. 1769-ben a zalaegerszegi plébániatemplom teljes freskódekorációját készítette el vele, és valószínűleg sümegi rezidenciájában is felkérte az egyik terem kifestésére. Ez a sümegi megbízás lehetett a közvetlen előzménye a veszprémi díszterem kifestésének, a püspök ugyanis a veszprémi palota felépítése előtt ott lakott.

Cimbal életművében különleges helyet foglal el a veszprémi püspöki palota kápolnája és díszterme, amennyiben e festmények mély és intenzív színeikkel felülmúlják a freskók látványát, és monumentális táblaképek hatását keltik. Cimbal nem friss vakolatra, freskóban festett, hanem valóban a vászonképeknél szokásos technikával dolgozott: temperát használt, majd az egész felületet lelakkozta.

A mennyezetkép témája is egészen különleges. Központi motívuma a földgömb, melynek sötét belsejéből mezítelen alakok néznek áhitatos tekintettel fölfelé. Ők az ószövetségi

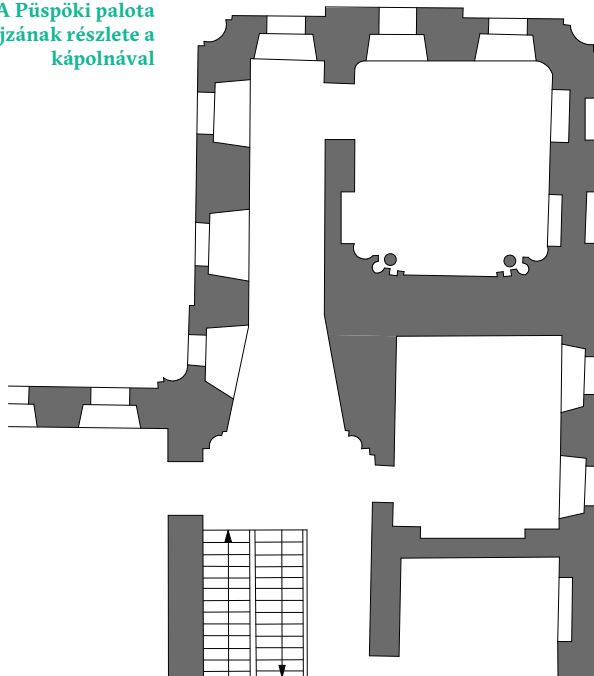

97. kép
A Püspöki palota kápolnája, az oltár

ősök, akik a Megváltóra várnak. Az első közöttük Ádám és Éva, akik még a derekukra csavarodó kígyó, tehát az ősbűn foglyai. A körülöttük sorakozó aggastyánok a pátriárkák, talán Noéval és Ábrahámmal az élen. Az ószövetségi igazak haláluk után nem juthattak a Paradicsomba, hiszen az Ádám és Éva minden utódát terhelő áteredő bűn rabságából csak Krisztus kereszthalála váltotta volna meg őket. Isten titokzatos tervét azonban akkor még a távoli jövő rejtette. Ezért ők a Pokol tornácán, tehát egy átmeneti állapotban várakoztak a Megváltóra. Ez a hely a régi elképzelés szerint valahol a Föld belsejében volt – ezért jelennek meg úgy, mintha a Föld mélyéből bújnának elő. Tekintetükön az évszázadok óta tartó advent sóvárgó várakozása látszik. A glóbusz fölött a Teremtő jelenik meg, kezében a világmindenség fölötti hatalmat jelképező jogarral. Szerető atyaként néz le Ádámra, tekintetük mintha hosszú idő után ismét találkozná, megelőlegezve az első embernek a kegyelmet, hogy visszanyeri a boldogító Istenlátás paradicsomi állapotát. Ahhoz, hogy a

teremtett világ rendje helyreálljon, az ősbűn és az abból következő minden bűn súlyosságával arányos áldozatot kell hozni. Mivel erre az ember nem képes, Isten elhatározta a Megváltás nagy művét, mely által kiengeszteli önmagát: ő maga válik emberré, hogy bűn nélküli, tiszta áldozat legyen. A kápolna mennyezetképe ezt a pillanatot próbálja megjeleníteni: a glóbusz fölött, az Atya fejénél egy csecsemő alakja rajzolódik ki a fényességben. Szeme csukva van, kezét keresztbe teszi a mellkasán. Mint az anyaméhben, úgy kuporog a megtestesülésre váró Logosz, a Fiú. Fölötte a Szentlelket jelképező galamb lebeg. A három isteni személy egységét és a Megváltás közös szándékát az őket összekapcsoló, alig észrevehető fényháromszög jelképezi. Egyik sarka az Atya fejénél, csúcsa a Szentlélek galambjánál van, a közepében pedig a Fiú alakja sejlik fel, akit mint dicsfény ölel körül. A háromszög harmadik sarkánál angyalok emelik a Megváltás leendő eszközét, a keresztet, melynek alsó vége a kígyó fejét érinti. A keresztre mutat az Atya, mintegy válaszul Ádám könyörgésére: az ősbűn és az emberiséget azóta fogságban tartó gonosz feletti győzelem a kereszt által fog beteljesedni. A kereszt már a Megváltás hajnalán feltűnik, hiszen a Fiúisten az emberré válással a szenvedést is vállalta. Az emberként szenvedő Fiút jeleníti meg a kápolna eredeti oltárképe, a Passió egy ritkán ábrázolt pillanatába sűrítve. Az ostorozás, töviskoronázás és a keresztút után a Golgota hideg szikláján megpihenő, már ruháitól megfosztott Krisztust, aki arra vár, hogy kivégzését előkészítsék. A háttérben ismét megjelenik a kereszt, és a kétszeresen megköttözött Szabadító, az új Ádám

98. kép
A Püspöki palota
alaprajzának részlete a
kápolnával

99. kép

A Püspöki palota kápolnája, a mennyezet

felidézi a mennyezetképen megjelenő első Ádámot a derekára csavarodó kígyóval. Lehajtott feje, keresztben összetett keze és lába mintha a mennyei fényességben felsejlő kis alak tartását ismételné.

A festményt „Megkötözött Krisztus” címen szokták emlegetni. A magyar barokk művészetben inkább a szobrászat műfajában ismerünk hasonló ábrázolásokat, melyek neve Szomorú Krisztus. Ez az elnevezés nagyon jól megragadja a képek jelentését: a kínzások pillanatnyi szünetében a végletekig megalázott és magára maradt Krisztus lelki szenvedéseire irányítják a figyelmet. A festmény a szakirodalom szerint Adam Friedrich Oeser pozsonyi születésű festő műve, bár a szerzőséget alátámasztó forrást nem ismerünk. Annyi azonban biztos, hogy új kápolnához Koller Ignác vásárolta 100 körmöci aranyért. Oeser a veszprémi püspöki palota építéskor már Lipcsében élt, aligha készült tehát a festmény

100. kép

A mennyezetkép részlete a megváltásra váró Összülőkkel

101. kép
A mennyezetkép részlete, az Atya alakja

Koller megrendelésére. Valószínűbb, hogy a püspök rátalált a festményre, melyet alkalmasnak talált arra, hogy magánkápolnijában személyes áhítatát, elmélkedéseit segítse.

The Baroque palace on the Castle Hill was built by Bishop Ignác Koller and has served as the residence of the Bishops of Veszprém since 1772. It was designed by Jakab Fellner, an outstanding figure of Hungarian Baroque architecture. The bishop's private chapel is situated in the northern wing of the palace's first floor (towards the cathedral), slightly separated from the row of ceremonial halls so it shows a more integral unity with the apartments and with the library. It has a small, almost square layout, lit by two large windows overlooking the widening street in front of the palace. Its walls are articulated in the centre by gilded and stuccoed pilars with voluted capitals and tall pedestals, which support a highly projecting cornice. On the east wall, two pilasters flank a wide niche with a flat basket-arched pediment that is supported by columns similar to the pilasters. Between the columns, on the back wall of the shallow niche, there are pairs of flat pilasters again, their alternating row provides a solemn frame for the altarpiece. The cornice, which slightly protrudes as a pediment to close the chancel niche, is continued by the architecture painted on the cavetto vault, beyond which the ceiling seems to disappear and the chapel seems to open up to the sky. The ceiling fresco is the work of Viennese painter Johann Ignaz Cimbali, as are the murals of the ceremonial hall of the palace, commissioned by Ignác Koller in 1772. The chapel and the ceremonial hall of the Bishop's Palace of Veszprém occupy a special place in the oeuvre of the renowned Viennese painter, as their deep and intense colours surpass the image of the frescoes and give the impression of monumental panel paintings. Cimbali did not paint frescos on fresh plasterwork, but chose a tech-

102. kép
A mennyezetkép részlete puttóval

nique commonly applied to canvases: he used tempera and then varnished the entire surface. The theme of the ceiling painting is also special. The central motif is a globe, from the dark interior of which naked figures look upwards with a pious gaze. They are the Old Testament ancestors, including Adam and Eve, waiting for the Saviour. Above the globe, the Creator appears with a sceptre in his hand, representing the power over the universe, and the figure of an infant can be deciphered in the light near his head, with a dove hovering above him, representing the Holy Spirit. The unity of the three divine Persons and the common purpose of Redemption is symbolised by the barely perceptible triangle of light that connects them. The Son suffering as a man is depicted in the original altarpiece of the chapel, condensed into a rarely depicted moment of the Passion. After the flagellation, the crown of thorns and the stations of the cross, Christ, resting on the cold rock of the Calvary, already stripped of his clothes, waits to be prepared for his execution. According to the literature, the painting is the work of Bratislava-born painter Adam Friedrich Oeser, although no source is known to confirm the authorship. All we know for sure is that Ignác Koller bought the painting for his new chapel for a hundred pieces of gold. As Oeser was already living in Leipzig at the time of the construction of the Bishop's Palace in Veszprém, it is unlikely that he was commissioned by Koller to make the painting; it was probably chosen by the bishop as a finished piece to decorate the chapel.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

LUKCSICS Pál–PFEIFFER János:

A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában.
A veszprémi egyházmegye múltjából 1.
Veszprém, 1933.

IGAZ Rita:

A veszprémi püspöki palota és interieurjai az építéskorabeli leltárak tükrében.
In: Bardoly István–Haris Andrea (szerk.):
Détsy Mihály nyolcvanadik születésnapjára tanulmányok. Művészettörténet – műemlékvédelem 11. Budapest, 2002. 441–460.

SOMORJAY Sélysette:

Veszprém, Püspöki palota.
In: Szerk.: Jernyei Kiss János (szerk.):
Barokk freskófestészet Magyarországon I.
Fejér, Komárom-Esztergom és
Veszprém megye. Budapest, 2019. 426–437.

SOMORJAY Sélysette:

A veszprémi érseki palota kápolnája.
In: Veszprémi Szemle 2021/1. 26–45.

VI
2025
e-archívum

103. kép
A mennyezetkép részlete angyal alakjával

PÁLL Anikó–PAPP Róbert

Epilógus **Epilog**

A VÁRBELI TEMPLOMOK ÉS A SZENT MIHÁLY- FŐSZÉKESEGYHÁZ MEGÚJÍTÁSA

RENEWAL OF THE CHURCHES IN VESZPRÉM CASTLE AND ST MICHAEL'S CATHEDRAL

A Veszprémi Főegyházmegye tizennyolc műemléképületet újít meg kívül és belül 2020 és 2025 között. A munka a várhegyen elhelyezkedő öt templomot is érinti, így a Szent

Mihály főszékesegyházat, az ún. Gizella-kápolnát, a Szent György-kápolnát, a Szent Imre (piarista) és a Szent István (ferences) templomot. E könyv megjelenésekor, 2023 májusában a székesegyház már visszanyerte liturgikus funkcióit, a többi templomban azonban még folynak a munkálatok.

A Veszprémi Érsekség főtemploma a basilica minor rangban lévő főszékesegyház. A középkori átalakításokat követően a barokk és a modern átépítések jelentősen hatottak az épület architektúrájára. A belső átalakítást és felújítást a liturgikus

tér egységes szemléletű megújítása és a megromlott műszaki állapot indokolja. A főtemplomban 2023 húsvétján már szentmisét ünnepeltünk, a befejező munkák pedig ütemezetten 2025-re készülnek el.

A székesegyház belső átalakítása az építészeti értékek figyelembevételével, a teljes térstruktúra újraértelmezésével volt elérhető azért, hogy liturgikus és világi rendezvények befogadására alkalmas, a főszékesegyházhoz méltó, egységes, ünnepélyes belső tér jöjjön létre. A megújítás alapja a liturgikus események és azok térhasználatának újragondolása volt abból a célból, hogy a belső elegáns, tiszta és tágas legyen, tereit újra járja át a fény.

A székesegyház – és így a többi várban található épület – rendezetlen műszaki állapota évtizedek óta jól ismert szakmai kérdés. Az épületszerkezetekben a nedvesedés okozta károk több helyen megjelentek. A tetők meghibásodásából származó beázások ismertek. Bár a 10 évvel ezelőtti rekonstrukció a probléma okát megszüntette, de a következményeit nem kezelte.

Megoldandó feladatot jelentett a megelőző szint- és szerkezeti átalakításokból adódó sérülések, károk helyreállítása is. Együttesen egy komplex műszaki korrekcióra volt szükség, amely az utólagos fal- és aljzatszigeteléseken felül, statikai és szerkezeti átalakításokat is szükségessé tett, így megkerülhetetlenné vált a belső tér egységes építészeti átgondolása is. Egy ilyen léptékű technikai megújítás egyben lehetőség is: kutatásokra, feltárásokra és részleteiben is érteni kell az épület építési periódusait. A történeti, régészeti kutatásokat számos ponton kiegészítette és értelmezte az egyes restaurátor szakágak saját olvasatú áttekintése és vizsgálata – így a fa-, fém, kő-, szilikát-, és festett elemek tekintetében is fontos eredmények születtek. Mivel jelen kötet célja a megújítás előtti állapotok rögzítése, így a feltárási eredményekről összefoglalóan a munkálatok lezárultát követően számolnak majd be újabb kiadványokban a kutatók.

A terek lényegi változását a harmonizált használat adja. A liturgikus terek a vonatkozó egyházi előírásoknak maradéktalanul megfelelnek. A megújítás állagmegóvást meghaladó célja, hogy a székesegyház jelentőségéhez és ősi formavilágához illeszkedő, magas minőségű belső térrel rendelkezzen. Kiemelten fontos, hogy az elmélyülésre, a visszavonulásra és a liturgia méltó megünneplésére együttesen alkalmas legyen.

The Archdiocese of Veszprém is having eighteen historic buildings renovated both inside and outside between 2020 and 2025. The process affects five churches on the Castle hill, including the St Michael's Cathedral, the Gizella Chapel, the St George's Chapel, the St Emeric's (Piarist) and the St Stephen's (Franciscan) Churches. At the time of publication of this book, in May 2023, the cathedral had already regained

its liturgical functions, but work is still ongoing in the other churches.

The main church of the Archdiocese of Veszprém is the Cathedral of Basilica Minor rank. After medieval transformations, Baroque and modern rebuilding influenced the architecture of the temple significantly. The interior remodeling and renovation are justified by the need for a unified approach of the reconsideration of liturgical areas as well as the deteriorated technical condition of the building. Holy mass was celebrated again in the main church on Easter 2023, and follow-up works are scheduled for completion in 2025.

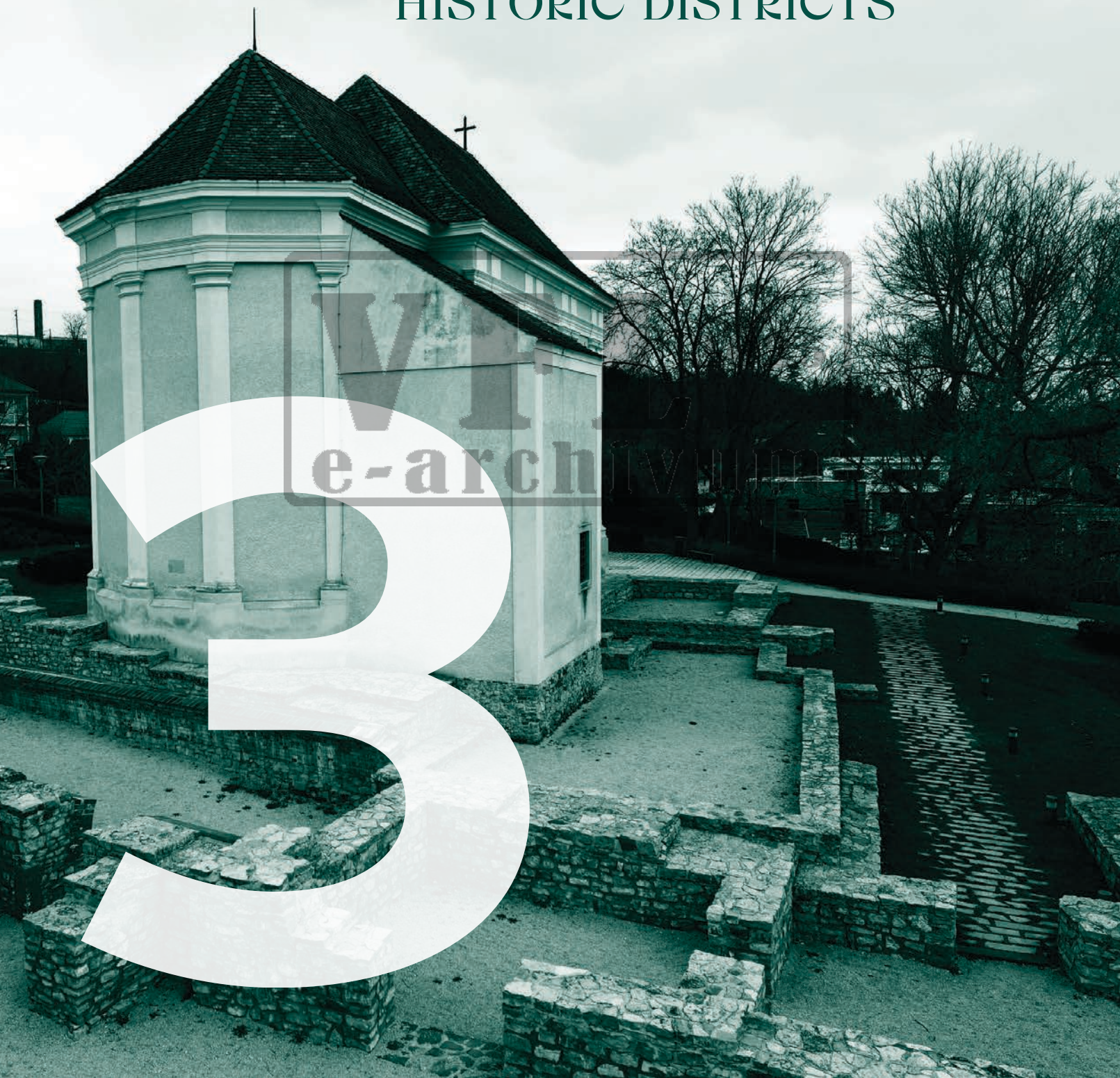
The interior renovation of the cathedral was achieved by respecting its architectural values and reinterpreting the entire spatial structure to create a unified, solemn interior space, suitable for both liturgical and secular events. The renewal was based on the remodeling of liturgical events and their use of space, with the aim of creating an elegant, plain, and spacious interior, with a renewed sense of light.

The inordinate technical conditions of the cathedral, as well as that of other buildings in the castle, have been a well-known professional issue for decades. Damage caused by dampness in the building's structures has occurred in several building. Leaking from roof damages has also been known. Although the reconstruction 10 years ago eliminated the origins of the problem, consequences were not addressed. Repairing damages caused by earlier level and structural alterations was also a task to be solved. Altogether a complex technical correction was required, which, in addition to the subsequent wall and base insulation, also necessitated static and structural alterations, making the organic reconsidering of the interior inevitable.

A technical renovation on this scale at the same time means an opportunity for research and excavation, together with the required detailed understanding of the building's constructional phases. Historical and archaeological research have been complemented and interpreted at many points by the review and analysis of the various restoration disciplines, with important results being obtained in terms of wood, metal, stone, silicate, and painted elements. As the aim of this book is to preserve the conditions prior to the renovation, a summary of the excavation results will be reported in future publications once the reconstruction works have been completed.

Harmonised use is the main change in the spaces. Liturgical areas fully comply with the relevant ecclesiastical requirements. The aim of the renovation, which goes beyond conservation, is to provide the cathedral with a high-quality interior as well as to maintain its importance and ancient forms. It is essential that it should be a place for contemplation, retreat and a solemn celebration of the liturgy.

A TÖRTÉNETI VÁROSRÉSZEK TEMPLOMAI CHURCHES OF THE HISTORIC DISTRICTS

KOPPÁNY András–HÉCZEY-MARKÓ Ágnes

A veszprémvölgyi apáca kolostor egykori templomának romjai és az úgynevezett Jezsuita templom

The ruins of the former church of the Veszprémvölgy convent and the so-called Jesuit church

Veszprémvölgy utca 68.,

Helyrajzi szám: 6438/2, 6438/4, műemlék, műemléki törzsszám: 4697, 4698

A veszprémvölgyi Szűz Mária-apáca kolostor egyike Magyarország legkorábban alapított monostorainak, melynek létrehozása I. (Szent) István király (1000–1038) nevéhez fűződik. Veszprémvölgy (vallis Wesprimiensis), melyről a kolostor nevét nyerte, a középkorban a Séd patak Veszprém városától nyugatra fekvő, ma már a város belterületéhez tartozó völgyét jelentette. A völgyet délről meredek sziklafal határolja, míg északi oldalán viszonylag széles, lankásan emelkedő terület fekszik. A 18. században a középkori apáca kolostor helyén emelt barokk Jezsuita templom ez utóbbit épült fel. Az apáca kolostor alapítólevelének szövege Kálmán király 1109-es átírásában maradt fenn. Az oklevél különlegessége az, hogy a másoló a hártya felső részére átírta az eredeti alapítólevelét görög nyelvű szövegét, amely az István király által adományozott birtokokat sorolja föl, majd alá az azt megújító latin szöveget. A kutatás általában azon az állásponton van, hogy a görög átírás az István-kori oklevél szó szerinti másolata. Sajátos, hogy míg a korabeli magyarországi monostorok alapítólevelei latinul íródtak, ez, mint a latin megújító szöveg is magyarázza: „a monostor alapítójának nyelve szerint görögül íratott” (iuxta linguam auctoris monasterii grece scriptum). Mivel a fenti megjegyzés nem vonatkozhat Istvánra, az auctor szó mögött, a „létesítő” vagy még inkább a „kezdeményező” jelentést kell keresnünk. Ezért vetették föl a korszakkal

foglalkozó történészek, hogy a király valamelyik közeli családtagjának, vélhetően Imre herceg név szerint nem ismert, bizánci származású jegyesének szánhatta a monostoralapítást. A veszprémvölgyi alapítólevelét további kérdése a monostor alapításának dátuma. A görög szöveg kelte ugyanis nem szerepel az átíró oklevélben, így csupán a latin szöveg azon megjegyzésére hagyatkozhatunk, mely az eredeti oklevelet egyértelműen István királyhoz köti.

Az ismeretlen rendi hovatartozású apáca kolostor későbbi történetének lényeges mozzanata, hogy a monostor 1240-ben a ciszterciek fennhatósága alá került, miután IV. Béla király annak felvételét kérte a rendbe. Az írott források arról is tanúskodnak, hogy a 13. század második felében az apácák a kolostor kijavítása és az egyház újraépítése érdekében nagyobb építkezésbe fogtak. Az apáca kolostor következő nagy átépítésére a 14. század végén került sor. E munkálatok egyik részéről egyedülálló módon fennmaradt egy 1387. május 5-én kelt, a meglévő épületek felújításáról és egy új épületszárny felhúzásáról szóló szerződés, melyben az épületek méreteit is pontosan meghatározták.

A veszprémvölgyi monostor történetét a közelgő török veszély zárta le. Az apácák az ellenség közeledtének hírére 1543-ban felszámolták a kolostort, és levéltárakkal együtt – benne az alapítólevelét másolatával – Körmenre költözték.

104. kép

Az ún. Jezsuita templom előtérben az apáca kolostor helyreállított romjaival

1627-ben a kolostor területe és levéltára is a győri jezsuiták birtokába került. A török kiűzését és a Rákóczi-szabadságharc lezárultát követő időszakban indult meg Veszprém barokk újjáépítése. Ennek során, 1744-ben kezdtek hozzá a jezsuiták az új templom építéséhez, de mivel 1773-ban Mária Terézia a Habsburg Birodalom területén feloszlatta a jezsuita rendet, a félig kész épületet befejezni már nem tudták.

A 19. század folyamán a templom teteje és boltozata beomlott, emiatt a falkoronák mélyen romossá váltak, a külső homlokzati architektúra felső része elpusztult. A lábazatba épített almádi vörös homokkő kvádereket idővel kibontották és elhordták. Rómer Flóris bencés szerzetes, régész, művészettörténész 1860-ban megnézte a romokat, és két rajzot készített róluk vázlatkönyvébe. Az alaprajz érdekessége, hogy a barokk templomtól északra L alakban beforduló falat ábrázolt, és a délnyugati irányból készült nézeti rajz is még magasan fennálló falakat mutat, melyek takarásában az ún. Jezsuita templom és a sekrestye látszik.

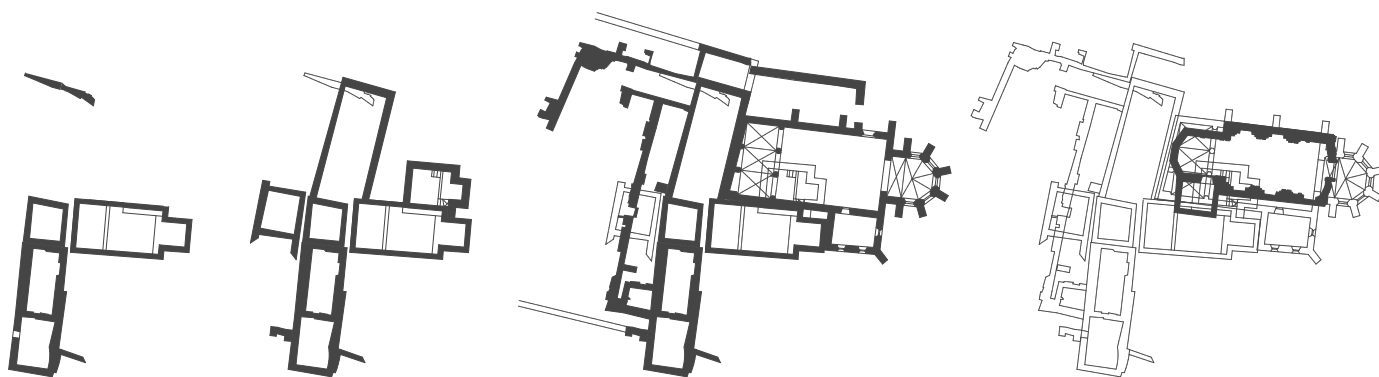
Bár 1885-ben a Műemlékek Országos Bizottsága javasolta a „rozsgant épület” bontását és ásatás „eszközlését”, ezekre akkor nem került sor. Az apáca kolostor első régészeti feltárása

az 1930-as évek végén, Rhé Gyula vezetésével kezdődött, és az ő halála után is, egészen 1938-ig folytatódott. Munkája eredményeképp kirajzolódott egy nagyméretű, trapezoid alakú udvar, tőle keletre több kisebb – nehezen értelmezhető alaprajzú – helyiség, valamint egy, az említett helyiségekkel

105. kép

A veszprémvölgyi apáca kolostor periodizált ásatási rajza

106. kép

A veszprémvölgyi apáca kolostor területének vázlatos története alaprajzokkal, 11-13. század, 13-14. század, 15-16. század és a 18. század

szöveget bezáró, dongaboltozattal ellátott épületrész, amelynek boltozatát az akkori helyreállításkor részben visszaépítették. Bemutatták a kolostorudvar egy részét is, a Jezsuita templom azonban továbbra is rom maradt, állagbiztosító helyreállítására csak 1962-63-ban, az OMF (Országos Mű-

107. kép

Az ún. Jezsuita templom előterében a korai templom felfalazott körvonalával, a négyzetes toronnyal a bal oldalon

emléki Felügyelőség) irányításával került sor. Szarka Imre kivitelező főépítésvezető „tervei” szerint a Jezsuita templom belsejébe betonpadló, a falkoronákra nyitott fedélszékű tető került cserépfedéssel. Az így lefedett épület a megyei múzeum kőtaraként hasznosult.

Az 1998 és 2002 között előbb Juan Cabello, majd Fülöp András és Koppány András vezetésével végzett régészeti feltárás során a Jezsuita templom alatt és tőle délre elhelyezkedő templomok, valamint a templomtól északra és a már említett dongaboltozatos helyiségtől délre elhelyezkedő kolostorépületek feltárására, valamint a Jezsuita templom falkutatására került sor. Az ezt követő helyreállítás 1999-ben, Sedlmayr János tervei szerint valósult meg. Ennek során téglából visszafalazták a főpárkányt, pótolták a hiányzó nyílászárókat,

és kijavították az addigra már romló tetőszerkezetet. A helyreállító munka legbravúrosabb része az egyébként szokatlan módon, ellipszoid alaprajzra szerkesztett csehsüveg-boltozatnak a régi építőmesteri gyakorlat szerinti újrafalazása volt. Néhány éves szünet után, 2010-ben Koppány András vezetésével került sor a kolostorudvar és kerengő további részeinek és a gótikus templom szentélyének teljes feltárására. Néhány korábban már kiásott területen is munka folyt az új helyreállításhoz szükséges mértékben. A helyreállítás 2011-2012-ben, Máté Zsuzsa építész és Remeczky Rita tájépítész tervei alapján készült el. A romterületen a falazatok megerősítésével és megemelésével átláthatóbbá vált az épületegyüttes egykori alaprajzi rendszere. Ott, ahol az épített maradványok még feltáratlanok, a kert tervezője arra törekedett, hogy a falak mintegy belesimuljanak a domborzatba. Mivel az épületegyüttes építészeti képét a romok felett emelkedő Jezsuita templom barokk tömege határozza meg, az építésztervező az épület minél teljesebb külső helyreállítására törekedett. A belső templomtér esetében azonban meg kívánta őrizni a töredékes állapotot, ezért a belső architektúra (oszlopfők, belső vakolatmaradványok) romos állapotban való rögzítésére és kiegészítések nélküli konzerválására törekedett. Bent a modern burkolatban járható üveglappal mutatja be a feltárt középkori részleteket.

A mintegy 80 évet átfogó régészeti kutatássorozat leglényegesebb eredménye, hogy sikerült megismerni a kolostor templomait és felállítani azok relatív kronológiáját. Az így kapott eredmények értelmezését több esetben az 1930-as években végzett ásatások nehezítették, melyek során kulcsfontosságú pontokon elhordták a kialakult, az épületek egymáshoz való viszonyának átlátásához szükséges rétegződéseket, ezért csak az alaprajzi elrendezésből következtethetünk az épületrészek kapcsolatára. Az értékelést tovább nehezíti az általában kevésnek mondható leletanyag mind az épületek, mind a temetkezések esetében. További nehézség a sajátos terepviszonyokból adódik: a Jezsuita templomtól dél-

108. kép
Az ún. Jezsuita templom főhomlokzata

re a felszín csak egy szűk sávban sík, utána meredeken lejt a Séd-patak irányába. A kolostorépületek kissé szabálytalan, tört szögeket eredményező telepítése az ehhez való alkalmazkodásból is fakadhat. Az áradásoknak kitett részeket az 1960-as években tovább alakították, szabályozták. A feltárt területtől délre-délkeletre eső pontok egyrészt feltáratlanok, másrészt, ha egyáltalán álltak itt épületek, azok már jóval az irántuk való érdeklődés kelte előtt elpusztulhattak.

A kolostor mai tudásunk szerint legkorábbi épületegyüttesét a Jezsuita templomtól délre feltárt egyenes szentélyzáródású templom, a hozzá nyugatról csatlakozó négyzetes alaprajzú épület és az utóbbihoz déli irányban hozzáépült, kéthelyiséges épület alkotta.

Ezeknél korábbi megtelepedésre utaló cölöplyukak és egy gödör került elő egy római és 10–11. századi, felső rétegé-

ben 11. és 13. század második felére keltezhető leletanyagot tartalmazó feltöltési réteg alól, melybe a templom alapfalai mélyülnek.

A templom 14,30 m belső hosszúságú és mintegy 6 m hajószélességű, de mindössze 65 cm széles falakkal épült. A csekély falvastagság miatt feltehető, hogy hajója síkfödémes volt, legfeljebb a szentély lehetett boltozott. A szentélyben utóbb egy bontásból származó planírozási réteggel kiemelték a padlószintet, a hajóban ugyanekkor öntött mészhabarcspadlót készítettek. A két szakaszt a diadalívtől nyugatra eső, kövekből rakott szentélypadka határolta, így az egy lépcsőfoknyit megemelt kórus a hajó terébe is benyúlt. A templomhajó jelentős részén, a déli hajófal keleti szakaszával együtt, az 1930-as évek feltárása során elbontották a rétegződéseket. A templomhajó nyugati részén észak-dél irányú falkiszedési árok formájában vékony, karzatalapozásként értelmezhető fal került elő, a karzatra felvezető lépcső nyomát, szintén falkiszedési árokként, a templombelső délkeleti sarkában találták meg. Az északi hajófal nyugati szakasza szintén csak falkiszedési árokként, a nyugati végfalhoz való csatlakozása (az épületsarok) pedig egyáltalán nem ismert. A déli hajófal alapozási síkja igen sekély lett, lényegében megegyezett a külső járószinttel. A helyzet javítására a hajófalat részsűs falköpennyel, a délkeleti hajósarkot támpillérként értelmezhető faltömbbel támasztották meg.

A kolostor 13. századi épületei közé sorolható a templom előtt nyugaton elhelyezkedő, négyzetes építmény is, melynek a temploménál alig vastagabb falazata csak szakaszokban és csak alsó kősorában maradt fenn. Déli oldalán néhány lapos kő bejáratként magyarázható, keleti fala és a templom között keskeny sítártort hagytak.

A négyzetes épülethez délről közvetlenül, de saját alapfalal, kéthelyiséges épületszárny csatlakozott. Rendeltetése a négyzetes szentélyű templomhoz és az előtte álló négyzetes épületrészhez (előcsarnok, fa harangtorony alsó szintje?) tartozó kolostorszárny lehetett.

A templom, az előcsarnok és a kolostor egymáshoz való viszonya és kivitelezésmódjuk hasonlósága alapján egyidejű használatukra következtethetünk. A templom feltételezhető 13. századi keltezése a szentély környezetében, a padlószint alól előkerült leletanyagon alapszik: a templom alapfalait körülvé, már említett feltöltési réteg felső rétegében talált, 13. század második felére keltezhető leletanyag utólag betaposott is lehet, odakerülése történhetett akár az oldalkápolna építésével járó átalakítási munkák idején. Biztosan annyi állítható, hogy a templom alapfalai későbbiek egy 10–11. századi kerámiát tartalmazó rétegnél. Az egyenes szentélyzáródás pontosabb kormeghatározásra nem alkalmas: ugyan az analógiák többsége a késő Árpád-korban épült, van példa 11. századi előfordulására is (Gyöngyöspata, Visegrád, esperesi

templom). Az eddigi eredmények alapján annyi bizonyos, hogy a veszprémvölgyi kolostornak ennél az épületnél korábbi temploma nem ismert, építésének ideje viszont nem állapítható meg pontosan.

1180–1210 között, amikor a veszprémi püspök döntése nyomán az apácák nélkülözni kényszerültek a nekik járó tizedet, a templom és a kapcsolódó épületek leromolhattak, a rendház lakói végül elhagyhatták. Az L alaprajzú épületegyüttest építhették már a ciszterci fennhatóság idején, a tatárjárás után, amikor – egy oklevél tanúsága szerint – az apácák hozzáfogtak a kolostor kijavításához és az egyház újraépítéséhez (reaedificationem Ecclesiae). E megfogalmazás alapján a korábbi pusztulására és új templom építésére is következtethetünk.

Ehhez az L alaprajzú épületegyütteshez északról, az észak-déli iránytól kissé keletre eltérő tengelyű, nyújtott téglalap alaprajzú helyiség csatlakozik, melyet már az 1930-as évek feltárásai napvilágra hoztak, dongaboltozatának akkor helyreállított szakasza sokáig látványos része volt a kolostorromnak.

Sajnos a helyiség déli falának környezetében a korábbi feltárás során olyan mélységig bontottak, hogy az az újabb ásatások során már falkiszedési árok formájában sem volt megfogható, emiatt az előbb bemutatott, L alaprajzú épületegyütteshez való viszonya nem vizsgálható. Északnyugati sarka alatt, a nyugati falába utólag vágott késő gótikus kőkeretes ajtó környezetében egy gödör, valamint egy kissé ívelten, északnyugat-délkelet irányban húzódó, cölöpszerkezetű kerítéshez készült árok betöltéséből Árpád-kori kerámia és cserépbogrács töredéke bukkant felszínre. Az épület nyugati falánál 14. századi kerámiával kelezett, négyzetes, sarkain cölöpökkel erősített kis építmény gödre került elő. Az épület keleti falához már szorosan hozzáépült a 14. század végén emelt gótikus templom nyugati fala. Az épület boltozatát utólag készítették, építésével váltak szükségessé a nyugati oldalán húzódó kerengő folyosó terébe beálló, utólagos támpillérek. Mindezek alapján az épületet a 13. század folyamán emelhették, de hogy később, vagy korábban az L alaprajzú együttesnél, ma már nem dönthető el.

A 14. század második felében a kolostor nagyobb átépítésére került sor. Ennek részeként 1387. május 5-én az apácák Konch (ejtsd: Konc) mester matorral megállapodtak, hogy egy év leforgása alatt beboltozza a korábbi kolostor harangtornyát, a régi kolostor oldalánál új épületet emel a földszinten betegszobával (pro infirmorio) és melegedőhelyiséggel (pro estuario), illetve az emeleten boltozott hálóteremmel (pro dormitorio), az épülettől a Séd-felé pedig konyhát épít. A szerződés az épületek méreteit is meghatározta, valamint utalásokat tartalmazott a már meglévő épületek elhelyezkedésére. Ezek alapján a szerződésben foglalt kéthelyiséges

109. kép
Az ún. Jezsuita templom és az előtte feltárt gótikus szentélyzáródás jelzése

épülettel azonosíthatóak a 13. századi négyzetes épületrész (harangtorony) és a délről kapcsolódó kolostorszárny nyugati oldalán állt, igen elroncsolt maradványú épület romjai. Bontására a kerengő megépítése miatt kerülhetett sor.

A 14. század folyamán a román kori templomot északról négyzetes alaprajzú, hasonlóan egyenes szentélyzáródású kápolnával bővítették. A kápolna déli fala a korábbi templom belső terébe beálló falköpenyezésként épült, utóbb mindkét falat kitermelték az újkorban. Keleti fala a román kori templom szentélyfalához támaszkodott. Bár a kápolnát később átvágták, és belső terét jórészt kitöltötték a Jezsuita templom déli falának alapozásával, északi része vizsgálható volt a Jezsuita templom belteréből. A kápolna emelt szentélye alatt kis kriptát alakítottak ki, melybe a hajó északi fala mentén elhelyezett lépcső vezetett le. A kriptának faragott kő ajtaja

110. kép

Az ún. Jezsuita templom belső összképe a bejárat felé,
az előtérben a középkori kis kriptás kápolna feltárt maradványaival

volt, a rajta megmaradt ajtóvasalás annak folyamatos használatára utal, minden bizonnyal fontos sírt vagy ereklyét helyeztek el benne. Bár ilyen kialakítású és rendeltetésű kápolnák analógiái a 11–12. századból ismertek, van példa 13. századi és épp a veszprémi székesegyház mellett 14. századi építésűre is.

Mivel a kápolna létesítésekor korábbi, melléklet nélküli sírt bolygattak meg, mely a román kori templom melletti teme-

tőben lehetett, a legkorábbi monostortemplommal való azonosága kizárható. Falai a templomhoz utólag épültek hozzá, tehát annál későbbi. Az oldalkápolna építési idejére leginkább a bontási törmelékéből előkerült, 14. századra keltezett freskótöredékek utalnak, melyeknek anyaga azonos volt az épület falain eredeti helyzetben megmaradt, egyrétegű lábazati vakolattal. A kápolna bontását Nagy Lajos obulusa keltezi 1371–72-re (CNH 88.), a pénz a visszabontott fal tete-

jéről, közvetlenül a későbbi templom padlója alól került elő. A fent említett dátum egyben a 25 m hosszú, 8,5 m széles-ségű belső terű, egyhajós új, gótikus templom építésének ideje, melynek kétszakaszos boltozattal fedett, támpillérekkel erősített szentélye a nyolcszög öt oldalával záródott. Az utóbbi feltárása során előkerült a boltozat néhány töredéke és az oltár alapozása. A hajó nyugati végfala ferdén a korábbi „dongaboltozatos” helyiséghez igazodott. A hajó nyugati végében észak-dél irányú sávalapozás került elő, amely, mivel a templom öntött mészhabarcs padlója a feltárt részekben ráfedett, karzatot tartó pillérek alapozásaként szolgált. A templom északi hajófalánál, a barokk falpillérek alatt a gótikus templom falpillérei kerültek elő. A templom déli oldalához, a román kori templom szentélyfalához is illeszkedő, négyzetes alaprajzú, délkeleti sarkán átlós irányú támpillérrel megtámasztott épületrész csatlakozott, melynek vastag öntött mészhabarcs padlója alatt temetkezések voltak.

A templomhajó területén nyitott kutatóárkokban összesen 38 sír feltárása történt meg. Közöttük számos férfisír is volt, melyek még a gótikus templom építését megelőzően kerülhettek ide. A templom megépítése után idetemetett apácák sírjai sekélyebbek voltak, néhány esetben megfigyelhető volt az átszakított templompadló temetés utáni javítása is. A templomnál korábbi temető folytatódott az északi hajófalán kívül is. Itt később egy körülbelül 4,5 m belső szélességű, fallal határolt, a szentély felőli harmadáig tartó teret (oldalkápolnát?) alakítottak ki, melybe a késő középkorban folyamatosan temetkeztek (a 9. sírt 1511-es, 1516-os és 1523-as aranypénzek – CNH 261D., 262B., 296B. változatai – kelték). A helyiséget utóbb észak felé, a korábbi északi hosszfalat visszabontva kissé megszélesítették. Az oldalkápolna északi falaként a temető kerítésfalát használhatták fel: tőle északra ugyanis, a megszélesítés területén, egy 13–14. századi település földfelszínre épített háza (vagy a kolostor kiszolgáló épülete), kemencéje és cölöplyukai kerültek elő. E települést – a leletanyag tanúsága szerint a 14. század végén – vagy a 15. század elején bontották el, egy vastag feltöltéssel egyenletes szintet alakítottak ki, a kerítésfalat északabbra helyezték, külső oldalához pedig újabb cölöpszerkezetű építményt illesztettek. A temető korai kerítésfala az elbontott fal vonalában, a helyiség korábbi északkeleti sarkától kelet felé, kissé délkeleti irányba kanyarodva folytatódik, a szentélytől keletre feltárt rövid falszakasz is ennek része lehet.

A románkori templomtól délre, északról a templom, nyugatról a korábban bemutatott korai kétosztatú kolostorszárny, délről pedig egy vaskos fal (a terepesés miatt szükséges támfal) által határolva, alig 20 m²-es, szobányi területen helyezkedett el a kolostor másik temetője, ahol a kolostor apácáit és novíciáit helyezték végső nyugalomra. A 16 nyugat-kele-

ti tájolású csontváz általában ágyékon összekulcsolt kézzel, ritkábban párhuzamosan a test mellett lévő karokkal feküdt. Az egymást vágó, de nagyjából három sorba rendezett sírok környezetéből 12 szórvány koponya- és egyéb csontmaradvány került elő.

A temető északnyugati sarkában nyitott kutatóárkokban (21/a.) 2001 őszén találtak rá a régészek az ásatás kiemelkedő leletére, egy 11. század második felére keltezhető, skandináv területen készült pásztorbot Tau-alakú végére. A rozmaragyból faragott, simára polírozott felületű darabot üveg-paszta berakásos szemekkel készült állatfejek és egymást átfonó indák áttört hálózata díszíti, stíluskapcsolatai a norvégiai Urnes fatemplomának kapuján levő faragások után Urnes-stílusnak nevezett művészeti körhöz kötik. A csontfaragvány kevert sírföldből került elő, nyilván egy, a kései – köztük Zsigmond-kori – temetkezések által megbolygatott régi sírból.

A kolostor legkésőbbi, 15. század végi, 16. század eleji periódusa az északi és nyugati kolostorszárnyak megépítése lehetett, melyek trapezoid alaprajzú, kerengővel csak részben övezett udvart fogtak közre. Az épületszárnyak elhelyezése és belső szintviszonyai alkalmazkodnak a Séd felé lejtő terephez. A nyugati épületszárny legmagasabban fekvő északi helyiségébe kőkeretes ajtó nyílt az udvar felől. A kemény terrazzo padlóval burkolt helyiséget délen faszerkezetű válaszfal zárhatta, az ennek déli oldalán levő, 15–16. századi szemeskályhával fűtött helyiség öntött mészhabarcs padlója már 20–25 cm-rel mélyebben feküdt. Az utóbbi szobába délről, egy vakolt és vöröstre festett, 30 cm magas kőküszöbvel kialakított ajtón lehetett bejutni.

A nyugati és északi kolostorszárnyak csatlakozásánál az udvari falsarokban az északi szárny legszélső, feltáratlan helyiségének falához támaszkodó lépcsőalapozás került elő. Ettől keletre fatokos ajtó nyílt az északi kolostorszárny középső helyiségébe, a tőle keletre lévő ablakot utóbb befalazták. Az ajtó előtt cölöplyuk jelezte, hogy az udvarról faszerkezetes lépcső vezetett a mintegy 50 cm-rel magasabban levő padlószintű helyiségbe. A helyiség vakolata nagy felületen fennmaradt. A helyiséget hevenyészett kivitelű válaszfallal megosztották, az új keleti és nyugati falához egy-egy (boltívet?, mestergerendát?) tartó pillért építettek. Öntött mészhabarcs padlója alól annál korábbi sütőfelület került elő. Az épületszárnyat keleten záró helyiség már a gótikus templom északi mellékterének falához támaszkodott, északi és nyugati fala alatt korábbi, 14. század első felére keltezett épületfalak kerültek elő.

A kolostor kerengője az északi épületszárny előtt, csak a fent leírt, magasan nyíló ajtótól keletre indult. Itt az északi szárny falát és a kerengő falát is délről egy-egy utólagos támpillér erősítette. Az északi kerengőből utólag ajtót nyitottak a don-

gaboltozatos helyiségbe, ennek egyszerű élszedett gótikus szárkőve in situ fennmaradt. Ekkor épülhetett maga a dongaboltozat is, melyet a keleti kolostorszárny terébe beálló pilérsorral támasztottak meg. A keleti kolostorszárny egészen a korai kolostorépület déli harmadáig húzódott, a végében kisebb, ismeretlen funkciójú helyiségekkel. A kerengő falán, a Konch mester építette, akkor már nem létező ház helyén, a négyzetes épületrész tengelyében nyílt ajtó az udvar felé. A következő adathozható építkezésre már a 18. században került sor, amikor a gótikus templom ismeretlen magasságig megmaradt falainak visszabontása után, az alapfalak felhasználásával és szerkezeti rendszerének figyelembevételével a Jezsuita templom építéséhez hozzáfogtak.

A Jezsuita templom és az apáca kolostor romja a volt Vidámpark Veszprémvölgyi úti portaépületétől a Séd-patak felé lejtő sétaút mellett, attól nyugatra helyezkedik el. A barokk templom a nyugati iránytól kissé északra eltérően tájolt, kontyolt cseréptetővel fedett épülete egyhajós, szentélyéhez délről sekrestye csatlakozik. A szentély záradéka rövid, három oldalú. Hullámíves alaprajzú főhomlokzatának közép-

tengelyében nyílik a pilaszterpárokkal közrefogott, párkánya felett csonka timpanonnal zárt, díszes zárókővel és szemöldökgyámos áthidalással faragott kőkeretes kapu. A csonka timpanon a párkányig emelkedő falsávot fog közre, melybe közvetlenül a kapu felett félköríves alaprajzú és záradéku szoborfülke mélyül. A fülkét lábazattal faragott szalagkeret, két oldalát füzér, záradékanak negyedgömbjét kagylómotívum díszíti. A fülke felett, arra kissé ráülve, karcsú, zárókőves szalagkerettel készült lantablak nyílik. A homlokzat oldalsó szakaszait két-két, magas lábazatról indított pilaszterrel tagolták. Ezek közül a kapu mellettiek a középtengely felé eső szélükön, síkjuk lépcsős eltolásával kettős kialakításúak. A homlokzatot háromrészes párkány zárja, a középső sávban szegmensíves oromzattal.

A hajó homlokzatait az egy síkban tartott lábazatról induló, a főhomlokzatiakkal azonos kiképzésű, toszkán jellegű falpillérpárok tagolják három-három falmezőre, melyekben egy-egy, szemöldökgyám-szerű kiképzéssel és zárókővel hangsúlyozott, vakolatból húzott szalagkeretes, félköríves ablak nyílik. A szentély falait a hajóhoz hasonló jellegű, de egyes falpillérek tagolják, az északi első falmezőben a hajón levőkkel azonos kialakítású ablak nyílik. A szentély nyugati falain nyílás nincs, a déli falat a sekrestye és annak a párkány

111. kép

Az ún. Jezsuita templom boltozatai

112. kép
Az ún. Jezsuita templom szentélye

vonalaig felnyúló félnyereggteteje takarja. A sekrestye falait egyszerű vakolatsáv keretezi, a déli és keleti falon megmaradt nyíláshelyekre a helyreállításkor egy-egy téglány, szalagkeretes ablak került.

A vakolatból kialakított homlokzatarchitektúra szépségét a durva natúr alapfelületek és az abból kiemelkedő, fehérre glettel, szabályosan golyvázott tagozatok kettőse adja. Almádi vörös homokkőből csak a főhomlokzat lábazata, más részeken a lábazati fedkövek és ablakkönyöklők, illetve a falpillérek profilos lábazata készült.

A templom belső terének látványában meghatározó elem a jezsuiták által 1773-ig megépített, jórészt vakolt és fehérre meszelt falak, valamint az 1999. évi helyreállításkor újjáépített, vakolatlanul hagyott téglaboltozat eltérő megjelenése. A háromszakaszos csehsüveg-boltozattal fedett templomhajó terét a kettős hevedereket és az oldalfali homlokíveket alátámasztó, kompozit fejezetű falpillérkötegek és az ablakok mellvédfalainak hátralépő, fülkeszerű kialakítása teszi mozgalmassá. Utóbbi a karzat szerkezetének tervezett csatlakozása miatt az első boltszakaszban elmaradt, a sarokba eső pilasztereket pedig provizórikusan konzolosan indították. A karzat szerkezetei közül végül csak a bejárat- és oldalfalakhoz kapcsolódó falpillérek, illetve homlokívek, valamint a sarkokban a csehsüveg-boltozat vállindítása készült el.

A déli falban a karzatablozat homlokíve alatt félköríves záradékú fülke nyílik.

A szentély csehsüveg-boltozattal, záradéka félgömbkupolával fedett. Falait pilaszterek, a szentélyzáródásban konzolosan induló lizénák és árkádívek tagolják. Az első boltszakaszban északra ablak, délre a sekrestye szemöldökgyámos, zárkövel faragott szalagkeretes ajtaja nyílik. A templom 1963-as állagmegóvási munkáihoz készült rajz a sekrestyében keresztboltozatot jelöl, a jelenlegi nyitott fedélszék a helyreállítás során készült.

Szintén a legutóbbi helyreállítás alkalmával készült a templom kőpadlója, mely a szentélyben törtkö felülettel és üvegpadlóval teszi láthatóvá a középkori templom maradványait. A templom ma kiállítások és rendezvények helyszíne, szentélyében a Szeplőtelen Szűz Mária szobra áll.

The convent of the Virgin Mary in Veszprémvölgy (Veszprém Valley) is one of the earliest convents in Hungary, dating back to the founder of the Hungarian state, King (Saint) Stephen I. The text of the convent's deed of foundation survived in King Coloman's transcription from 1109. As an interesting detail, the original Greek text of the deed was copied on the same manuscript before the Latin version. The Latin explanatory text says that the deed was "written in Greek, accord-

ing to the mother tongue of the convent's founder", who was most probably the Byzantine-born betrothed of Stephen's son, Prince Emeric, whose name is not known. The date of the convent's foundation is not mentioned in the deed, but according to current research, it could have been around 1015–1018 at the earliest, at the time of the establishment of the Hungarian-Byzantine alliance. The convent of unknown religious affiliation became impoverished over time and, in 1240, by order of King Béla IV, it came under the jurisdiction of the Cistercians. After the Mongol Invasion of 1242, the nuns began major construction works. The convent's earliest known complex was probably built at this time. It included the church, which had a single nave, a straight apse and a west-facing gallery, as well as a square building in the western vestibule and the convent wing attached to it from the south. The square building was joined to the north by another section with a barrel vaulted room, built in the 13th century at the earliest. There was a cemetery to the north of the church at the time. The next major rebuilding of the convent took place at the end of the 14th century. Some of this construction work was documented in a unique surviving document, a contract, dated 5 May 1387 concluded with a certain master named Konch, for the renovation of the existing buildings and the erection of a new wing, in which the exact dimensions of the buildings were also specified. The building erected at this time was identified during the excavations. In the 14th century, a side chapel was added to the north of the former church. There was a crypt under the raised chancel of the chapel, in which the tomb or relic of a dignitary was placed. This small building with a special function, however, proved to be very short-lived, and its demolition is assumed to have taken place as early as the end of the 14th century to make way for a new, larger single-nave Gothic church. The excavation of the chancel, which was covered by a double-bay vaulting and reinforced by buttresses, and joined along five sides of the octagonal layout, has revealed some fragments of the vault and the foundations of the altar. The nave may have had a gallery, supported on columns, on its western end wall, which was aligned with the earlier barrel vaulted room. The church was extended from the north, up to the former garden wall, with a side room that was later widened. This was used for burials until the first third of the 16th century. The outstanding find of the excavation, a tau-shaped end of a shepherd's crook from the second half of the 11th century, made in a Scandinavian territory, comes from a mixed soil from graves disturbed by late burials, including those of the 14th and 15th centuries. The carving, made of walrus tusk and decorated with animal heads and an interlacing network of foliated scrolls, can be linked to the Urnes style of Norway. In the 15th and 16th

centuries, the convent was further expanded with the construction of the wings that flank the irregular trapezoidal courtyard from the north and west. Cloisters were only built in the courtyard in the eastern section of the north wing and on the eastern side, in front of the former convent buildings. Receiving news of the imminent danger of Ottoman attacks, the nuns closed the convent in 1543 and moved to Körmend. The site was abandoned for a long time afterwards. In 1627, the convent was acquired by the Jesuits of Győr, who started building a small church over the ancient ruins in 1744, but they never had the opportunity to finish it due to the dissolution of the order in 1773. The unconsecrated building, also abandoned and in ruins for a long time, is considered today a Jesuit church. The archaeological excavation and restoration of the medieval convent took place between 1930 and 1938, proposed by Gyula Rhé. It was not until the early 1960s that the Jesuit church was restored and used temporarily. A larger-scale, modern excavation of the entire site was carried out in several phases from 1998, the Jesuit church was covered with a roof in around 2000 and the ruins restored in 2010. The so-called Jesuit Church stands above the restored ruins, in the Ruin Garden. It is a Baroque-style free-standing building with a single nave and a polygonal layout. A sacristy was added at the junction of the chancel and the nave. Its main façade is not straight, it has a slight curve in the central axis. The ground floor has a stone doorway framed by pilasters and closed by a broken cornice, with a semicircular niche above, and a slender violin-shaped window attached to the niche's crown. It is possible that the unknown original plan envisaged a central façade, its wooden steeple may have actually been built. Its chancel in the west is closed by the three sides of the pentagon. The outer side façades are articulated by pairs of pilasters, the elements are flat with a cornice-like chapter, and there are three semicircular windows each on the side façades. The positioning of the chancel's pilasters is aligned with the polygonal floor plan, with elements broken at the corners. Its nave is three bays long, with slender pairs of pilasters ending in strongly projecting composite capitals in between, above them are paired archivolts, separated by sections with surbased spherical vaulting. A gallery was originally planned for the section behind the entrance, but it was never built. In the south-west corner of the nave, under a glass floor, the remains of the two-storey side chapel of the medieval convent church are on display, while in front of the entrance, the pavement shows the outline of the former Gothic chancel.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

GEORGIUS Fejér: Codex diplomaticus Hungariae. Buda, 1829–1844. III/1.10–104., V/2. 256–259., V/3. 514–517., VII/1. 362., VIII/2. 190–193., IX/4. 497., IX/. 496–499.

Rómer Flóris vázlatai a templomról, 1860. MÉM MDK Budapest, Könyvtár, Rómer Flóris Jegyzőkönyvei IV/322. 80–81.

Rómer Flóris jegyzetei a templomról. MÉM MDK Budapest, Könyvtár, Rómer-hagyaték XVII. K 41/100.

Rómer Flóris: A Bakony. Természetráji és régészeti vázlat. Győr, 1860.

FEJÉRPATAKY László: Kálmán király oklevelei. Értekezések a történettudományok köréből. XV. 1892/5. sz. 195–282.

SZENTPÉTERY Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. Budapest, 1923. 15–16., 507., 2650.

RHÉ Gyula: Új árpádkori templommaradványok Veszprémben. In: Laczkó Dezső (szerk.): Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1929/30. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. Veszprém, 1930. 1–14

Zsigmond-kori oklevéltár I. 1387–1399. Összeállította: Mályusz Elemér. Budapest, 1951. 53.

ÉRI István (szerk.): Veszprém megye régészeti topográfiája. Magyarország régészeti topográfiája 2. A veszprémi járás. Budapest, 1969. 51/9a.

Ferenc **L.HERVAY**: Repertorium Historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria. Roma, 1984. 193.

Georgius **GYÖRFFY**: Diplomata Hungariae Antiquissima I. 1001–1131. Budapest, 1992. 81–85.

Juan **CABELLO-FÜLÖP** András–**KOPPÁNY** András–**MÁTÉ** Zsuzsa: Veszprémvölgyi apáca kolostor.
In: Tamási Judit (szerk.): Oszlopokat emeltünk, hogy beszéljék a múltakat.
A millenniumi műemlékhelyreállítások lexikona. Budapest, 2000. 42–43.

BODÓ Balázs: A veszprémvölgyi apáca kolostor építéstörténete és kőfaragványai. In: Műemlékvédelmi Szemle 1. 2002. 41–63.

FÜLÖP András–**KOPPÁNY** András: A veszprémvölgyi apáca kolostor régészeti kutatása (1998–2002). In: Műemlékvédelmi Szemle 1. 2002. 5–40.

Veres Lujza, A veszprémvölgyi apáca kolostor templomának régészeti ásatása során előkerült falképtöredékek. Műemlékvédelmi Szemle 1. 2002. 65–80.

HÉCZEY-MARKÓ Ágnes–**KOPPÁNY** András: A veszprémvölgyi apáca kolostor régészeti kutatásának legújabb eredményei.
In: Archaeológiai Értesítő 140. 2015. 265–281.

JANKOVICS Norbert: „Wesperen, in qua ipsius episcopatus sedes est constructa.” Veszprém középkori egyházi topográfiája.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban.
Veszprém, 2021. 253–274

JANKOVICS Norbert

A Szent Miklós -templom romjai Ruins of Saint Nicholas' Church

Egyetem utca, Kálvária domb,

Helyrajzi szám: 5043, műemlék, műemléki törzsszám: 4670

Az ismert történeti források egyértelművé teszik, hogy a korai alapítású veszprémi püspökség (és az ispáni székhely) központja, egyházi és világi célt szolgáló objektumai a várhegyen helyezkedtek el, pontosabban a hegy északi, szélesebb felén. A déli, valószínűleg már ekkor is elkülönülő részen és a Várhegy közvetlen környezetében, különösen a vár déli, keleti előterében és északnyugati lába mellett, a Veszprémen átvezető északnyugat-délkeleti irányú nemzetközi főút mentén jelentősebb lakosság telepedett meg. A középkori Veszprém negyedei minden bizonnyal már a 12. század folyamán kialakultak, bár közülük csak kevés igazolható korai forrással. A negyedek határait és központját a 11. század végére általánossá váló gyakorlat, a templomok körüli temetkezés jelölte ki, így a települési egységek neve rendszerint plébániaegyházuk védőszentjét is említi. A veszprémi Megyeháza és a Egyetem közötti parkos területen, a Kálváriadombon, kis romkert állít emléket az egykor itt állt Szent Miklós-plébániatemplomnak. A templom tört kőből rakott falai csak körvonalát mutatják a hosszú életű, de a török hódoltság idején elpusztult épületnek.

A középkorban ezen a helyen Veszprém egyik települési egysége, a templomról elnevezett Szentmiklós-szeg terült el, a kovácsok, iparosok városrésze. A plébánia a köznapi és egyházi értelemben is az egyházmegye azon területi és igaz-

gatási egysége, amelyhez az adott területen élő hívek mind tartoznak. A plébániák alapítása, módosítása vagy megszüntetése a kezdetek óta a megyéspüspök jogkörébe tartozott, a plébános kinevezésével együtt, de a középkor évszázadaiban, és olykor később is, előfordult, hogy a területet birtoklók beleszóltak az alapítások, és különösen a plébános kinevezésének gyakorlatába.

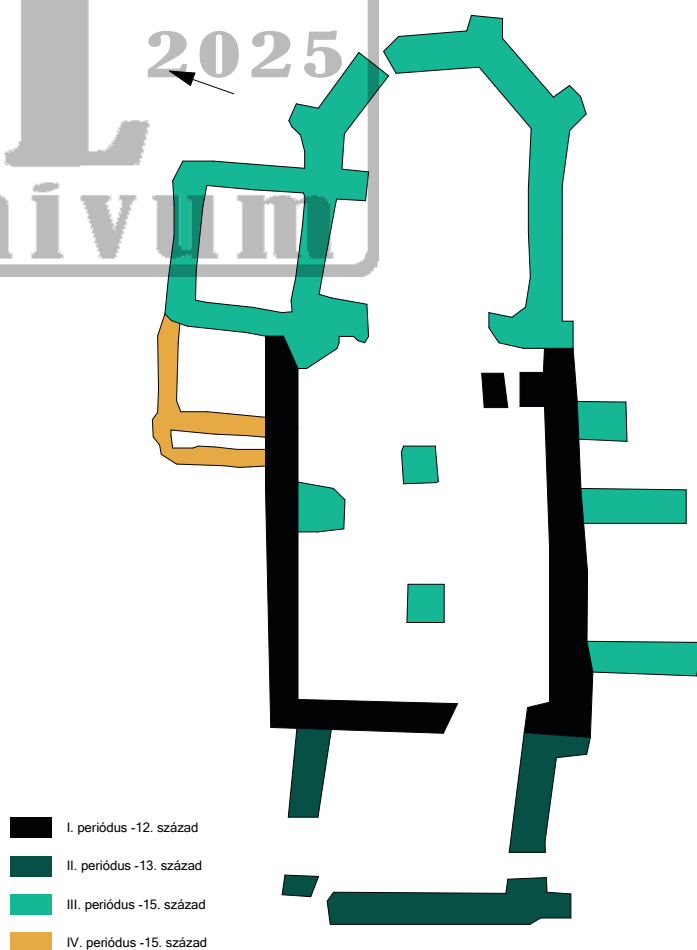
Az eddig hangsúlyozott egyházi szerepén túl a plébániának és templomának a közösség életében sokkal fontosabb szerep is jutott. Az azonos lakóhellyel rendelkező közösségek, városrészek természetes központjai, első, és talán egyedül szilárd anyagból létesült építményei voltak, ahol a lakók menedéket találhattak vész esetén, és falaik között javaikat is biztonságban tudhatták. A templom a közösség és az egyén életének minden fontos mozzanatában helyet kapott, lévén sokáig a települések egyetlen középülete, sőt egyetlen nem változó helyű építménye. Mivel az egyház földje megszentelt, a templom tetszőlegesen nem költöztethető, szemben az Árpád-kor kezdetén a falvak házainak zömével, amelyek konkrét helyét a lakosság a település határán belül gyakran cserélte. A templomban zajlott minden újszülött keresztelése, itt kötötték a házasságokat, és a templom körüli temető adott végső nyughelyet a településrész lakóinak. Később a plébános vezette a plébánia anyakönyveit a születésekről, házasságkötésekről és elhalálozásokról.

113. kép
A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása
a környező épületekkel, észak felől

A Szent Miklós-templom a középkori falusi plébániatemplomok általános jellemzőit mutatja, körülötte egykor nagyobb, fallal is övezett temető volt, amelyet a Szentmiklós-szeg lakóinak házai öveztek. A közösség gazdagodás és lélekszámának növekedése indokolta az épület középkori átalakításait, bővítéseit. Az építkezések menetére csak az ásátásokból lehet következtetni, mivel az épületre vonatkozó írott források száma igen kevés. Először csak a 13. században említik meg, pedig akkor már jó ideje állnia kellett. A Szent Miklós-egyház az 1515-ben tartott veszprémi zsinat úrnapi körmeneti rendje szerint a körmenet egyik állomása volt. Mivel a plébánia az erődtített, jól védhető váron kívül esett, a török hódítás során a körülötte elterülő várorésszel együtt gyorsan elpusztult, a templom 1550-ben már romos lehetett. Az épület egykori dombjára, a romok fölé a 18. században kálváriát állítottak, amely az 1950–60-as évekre semmisült meg. Az első kisebb kiterjedésű ásátások még a 20. század elején zajlottak, a templom maradványait a veszprémi múzeum régészei: 1978-ban Kralovánszky Alán és Éry Kinga, majd 2005-ben Rainer Pál tárta fel. Kiderült, hogy a legelső templom, amely igen szerény méretű, kis kiterjedésű egyterű volt egy korábban már használt temetőre épült a 12. század elején. Talán már a 13. században először egy előcsarnokkal bővítették

114. kép
A Szent Miklós-templom alaprajza

115. kép

A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása az egykori szentély felől

az épületet, a középkor későbbi időszakában, a 14. vagy 15. században pedig jelentősen megnagyobbították a szentélyét. Az addig egyszerű, egyenes lezárás helyett sokszögű, kívülről külső támaszokkal, támpillérekkel erősített nagyobb szentély kapott a régi kis templom, ami mellé egy sekrestye is épült. A gótikus stílusú átalakítás valószínűleg boltozat-építéssel is járt. A templomtér támpillérekkel való megerősítése, valamiféle kapuépítmény felépítése, és a sekrestye további bővítései a 15–16. században zajlottak. Úgy tűnik, hogy a templom belsejét két pillér építésével két részre osztották, azaz kéthajóssá alakították, és ugyanekkor látványos boltozattal látták el. A feltárásból származó sírleletek és az épülethez tartozó kőfaragványok a veszprémi múzeum gyűjteményében találhatóak. A kövek egy része nehezen keltezhető, viszonylag egyszerűen tagolt gótikus nyíláskeret-töredék, más részük boltozati borda. Az utóbbiak bordaprofilja sem túl összetett, egyszerű horonnyal tagolt, de a töredékek tekintélyes méretűek.

A templom romjai felett Padányi Biró Márton emeltetett Kálváriát 1747-ben, ennek szobrait valószínűleg Schmidt József Ferenc faragta. Egy 1780-as térkép szerint a Koma-kútból

kifolyó víz északról kerülte meg a dombot. A Kálvária 1830-as évekbeli felújításakor Walch Antal és Dunaiszky Lőrinc szobrász működött közre. Veszprém 1857-es térképén 11 stációt ábrázol két sorban, amelyet 1926-ban 14-re egészítettek ki. A püspökség és a káptalan az 1920-as évek végén vagy a Szent Miklós-templom Rhé Gyula általi 1929–31. évi feltárása után megszüntette a Kálváriát. Krisztust, Szűz Máriát, Mária Magdolnát, és Szent Jánost ábrázoló megmaradt barokk szobrait a Szent László-templom előtt, a lépcsősor tetején, majd egy villámcsapás után a Gizella Királyné Múzeum udvarán helyezték el.

The urban districts of medieval Veszprém were probably established as early as the 12th century despite the fact that only few can be confirmed by early sources. The boundaries and centres of the districts were marked by the practice of burials around churches, which became common by the end of the 11th century, so the names of the settlement units typically also indicate the patron saint of their parish church. In the park between the County Hall and the Hospital of Veszprém, on Kálváriadomb (Calvary Hill), a small ruin gar-

116. kép

A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása dél felől

den commemorates the parish church of Saint Nicholas that once stood here. The crushed-stone walls of the church only indicate the outline of a long-standing building that was destroyed during the Ottoman occupation.

In the Middle Ages, this was the site of one of Veszprém's settlement units, the hamlet of Saint Nicholas, named after the church, and the district of the blacksmiths and craftsmen. Around the Saint Nicholas' Church there was once a large walled cemetery, surrounded by residential houses. As the population of the community was growing in size and wealth in the Middle Ages, the church needed to be renovated and extended. The construction process can only be deduced from the excavations, as there are very few written sources about the building. It was first mentioned in the 13th century, but by then it must have been standing for some time. The Church of Saint Nicholas was one of the stations in the procession on Corpus Christi Thursday, held by the

Council of Veszprém in 1515. As the parish was outside the fortified, well-defended castle, it was quickly destroyed during the Ottoman conquest, together with the surrounding areas, so the church is assumed to have been in ruins by 1550. In the 18th century, a calvary was erected on the former hill above the ruins of the building, which was destroyed by the 1950s and 60s. The first small-scale excavations took place at the beginning of the 20th century, and the remains of the church were uncovered by the archaeologists of the Museum of Veszprém including Alán Kralovánszky and Kinga Éry in 1978, and by Pál Rainer in 2005. These revealed that the first church had been modest in size, small, single-naved, built on a plot previously used as a cemetery or maybe on the site of a wooden church (?) in the early 12th century. It may have been extended with a vestibule as early as the 13th century, and in the later Middle Ages, in the 14th or 15th century, a more substantial extension of the chancel followed. Instead

of the previously used simple straight closure, the old small church was given a larger polygonal chancel, reinforced with buttresses, and a sacristy was also built next to it. The Gothic-style conversion probably also involved the construction of vaults. In the 15th and 16th centuries, the church interior was reinforced with buttresses, some kind of an entrance was built and the sacristy was extended further. The interior of the church may have been divided later into two by pillars, resulting in a two-aisle layout. A spectacular new vault was also added. The grave finds from the excavation and the stone carvings from the building have been added to the collection of the Museum of Veszprém.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- KOROMPAY György:** Veszprém. Városképek – műemlékek. Budapest 1957. 56, 129, 217.
- GUTHEIL Jenő:** Az Árpád-kori Veszprém. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 1. Veszprém, 1979. 19.
- RAINER Pál:** A veszprémi Szent Miklós-szeg és temploma.
In: Regenye Judit (szerk.): Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból. Veszprém, 2000. 15–65.
- BÁNDI László:** A veszprémi Szent Miklós-szeg (volt Kálvária-domb) feltárási és felújítási dokumentumai.
Veszprém városi füzetek 9. Veszprém, 2006.
- VERESS D. Csaba:** A veszprémi Komakút és a Szent Miklós-szegi Kálváriadomb története.
In: Veszprémi Szemle 12. 2007/1–4. 3–19.
- RAINER Pál:** A veszprémi Szent Miklós-szeg és temploma. In: Veszprémi Szemle 13. 2008/1–2. 27–31.
- JANKOVICS Norbert:** „Wesperen, in qua ipsius episcopatus sedes est constructa.” Veszprém középkori egyházi topográfiája.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis”.
A veszprémi püspökség a középkorban. Veszprém, 2021. 253–274
- SZAKÁCS Béla Zsolt:** Árpád-kori építészet a Dunántúlon. Budapest, 2021. 603.

KÓNYA Anna

A Szent Katalin domonkos kolostor temploma Church of the Saint Catherine Dominican convent

Margit tér-Miklós utca,

Helyrajzi szám: 602, műemlék, műemléki törzsszám: 4729

A veszprémi domonkos apácák temploma és kolostora a várhegytől északnyugatra, a Benedek-hegy lábánál, a Séd bal partján állt, a kolostorról elnevezett egykori Szent Katalin-városrészben. A mára csak romjaiban, részlegesen fennmaradt együttes építéstörténete, középkori elrendezése és megjelenése a ma is látható épületmaradványok mellett írott források, archív képi dokumentumok és régészeti kutatások alapján részben rekonstruálható.

A kolostorra vonatkozó legkorábbi írott forrás Bertalan veszprémi püspök 1240-es oklevele, melyben a Szent Katalin tiszteletére általa építtetett templomról, az ide telepített apácaközösségről és a kolostor fenntartására rendelt jövedelmekről számol be. A kolostor első temploma – egy egyhajós, a mainál rövidebb, egyeneszáródású szentéllyel rendelkező épület – minden bizonnyal már állt ekkor; a következő évben a már működő apácaközösség öt tagja a tatárok elől Dalmáciába menekült. Árpád-házi Szent Margit, akit szülei, IV. Béla és Laszkarisz Mária királyné fogadalomból apácának adtak, négyéves korától, 1246-tól, egészen 1252-ig, a Nyulak-szigeti domonkos apácakolostor elkészültéig a veszprémi kolostorban nevelkedett. A Margit szenttéavatási peréhez készült 1276-os tanúvallomások a veszprémi kolostor életének értékes dokumentumai; egyes beszámolók egyúttal arra utalnak, hogy az apácaközösség már az 1230-as évek-

ben fennállhatott. Az épületegyüttes Margit-romként való, közkeletű megnevezése neves lakója emlékét őrzi. Szintén a kolostorban élt a domonkosok körében szentként tisztelt, Krisztus stigmáit elnyerő Boldog Ilona egészen 1240 (más források szerint 1270) körül bekövetkezett haláláig. 1275-ben Izabella királyné a veszprémi domonkos apácáknak és a nekik segédkező prédikátor testvéreknek adományozta a Szent Katalin-városrészt az innen Jutasra vezető utcával és a Szent Benedek-szikla alatti malommal együtt.

A kolostorra vonatkozó, a 15. század utolsó évtizedeiben kelt oklevelek vizsgálata újabban kimutatta, hogy a minden bizonnyal ekkorra lecsökkent létszámú domonkos apácaközösséget 1480 körül felszámolták, és a kolostort annak birtokaival együtt pápai engedéllyel egy Veszprémben újonnan alapított obszerváns domonkos férfikonventre ruházták át. A források ugyanekkor az épületegyüttesnek mind az isentisztelet, mind a lakhatás méltó feltételeit nélkülöző, elhanyagolt állapotáról, valamint a helyreállítási munkálatok finanszírozása céljából történő birtokeladásokról számolnak be. Míg egy 1476-os oklevél szerint a malomhelyük eladásából származó pénzt az apácák a templom és tetőzete javítására fordították, egy 1480-as irat a kolostor falainak romos állapotát és az újjáépítés szükségességét hangsúlyozza, egy 1484-es oklevél pedig az áldatlan állapotokat a korábban

117. kép

A domonkos apáca kolostor templomának romjai

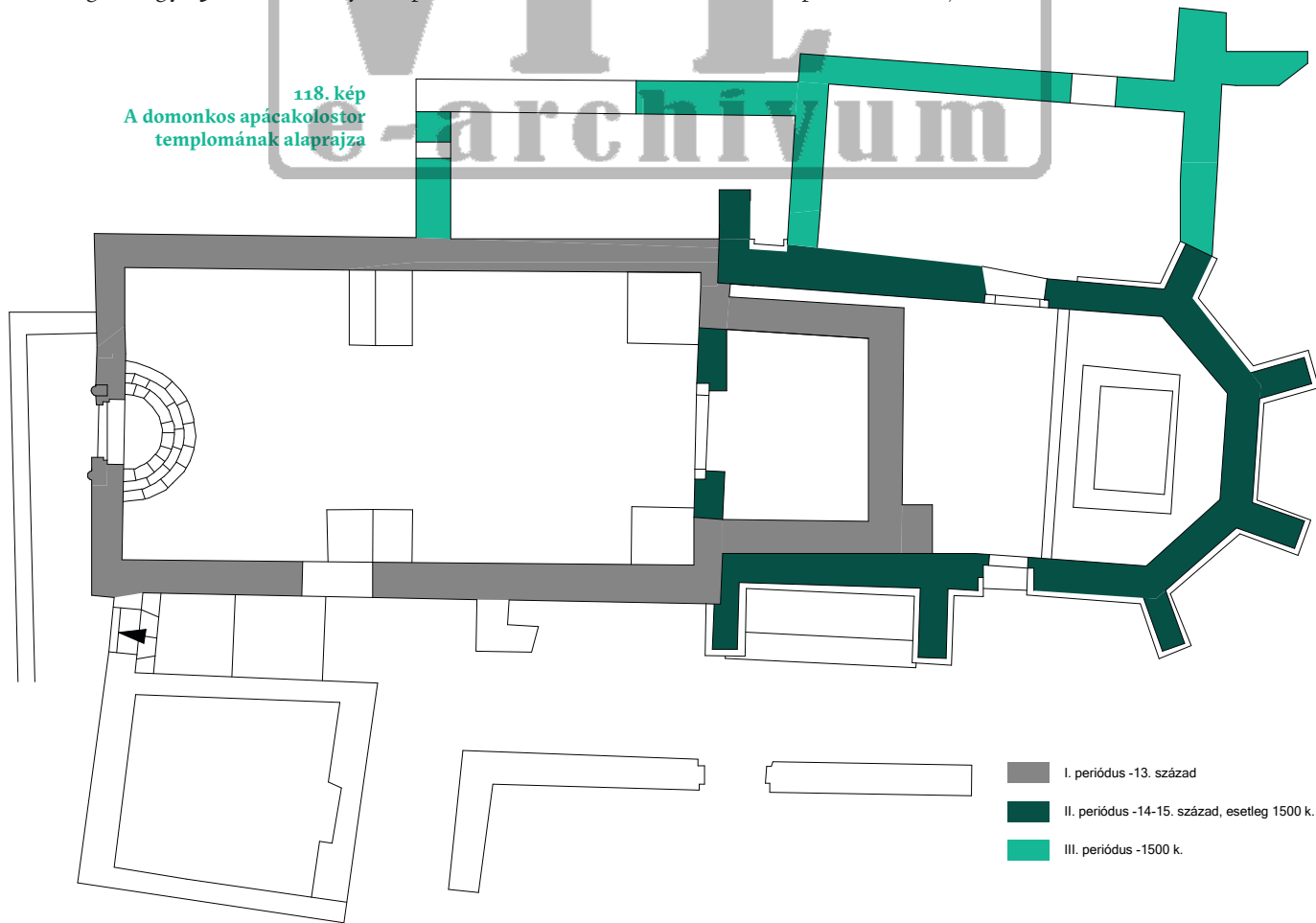
itt lakó apácák gondatlanságának tulajdonítja. 1495-ben a veszprémi konvent tagjai engedélyt kaptak, hogy a domonkos provincia területén egy évig gyűjtést rendezhessenek templomuk helyreállítására.

A gótikus templom keltezhető részletformái, a szentély és a sekrestye in situ fennmaradt gyámkövei az írott forrásokkal összhangban egy 1500 körül lezajlott építkezésre utalnak. A

kutatás ugyanakkor felvetette annak a lehetőségét is, hogy a középkor végére kialakult épületegyüttes nem egyetlen, 1500 körüli építési periódus, hanem több, részben ezt megelőző gótikus átépítés eredménye. Ezek során az Árpád-kori hajót megtartva a templomot meghosszabbított, sokszögzáródású szentéllyel bővítették. A szentély északi oldalához egy szélesebb, ettől nyugatra pedig egy keskenyebb, a hajóból nyíló mellékteret (föltehetően egy sekrestyét és egy kápolnát) építettek; az 1521-ben említett, Szűz Máriának szentelt oltárt magában foglaló kápolna talán az utóbbival azonos. A szentélyt és a hozzá kapcsolódó sekrestyét késő gótikus téglabordás boltozattal fedték. Az eredeti diadalívet utóbb falazással szűkítették, a szentélyrekesztőfal közepén nyíló kőkeretes ajtó biztosította az átjárást a hajó és a szentély tere között.

A templomtól délre elhelyezkedő kolostor építéstörténete és teljes alaprajza nem ismert, az ásások során csak az épület északnyugati helyiségének és a kerengő északi szárnyának feltárására került sor. Feltételezhető, hogy a források szerint az apácáktól alig lakható állapotban átvett épületet 1500 körül, a templommal együtt szintén felújították a férfikonvent igényeinek megfelelően (erre az építési periódusra utalhat egy 1525-ös oklevél azon rendelkezése, mely szerint Pécsi Mihály veszprémi prior megtarthatja a kolostorban általa korábban építtetett cellát).

118. kép
A domonkos apáca kolostor
templomának alaprajza

119. kép
A kolostortemplom szentélyének romjai,
a szentélyrekesztő maradványaival

Míg az 1520–30-as évek írott forrásai ekkor még működő kolostorra utalnak, a konvent legkésőbb a vár 1552-es török bevételekor minden bizonnyal megszűnt. Az elhagyott épületegyüttes a hódoltság idején pusztulásnak indult; egy, a vár 1593-as török ostromát ábrázoló korabeli metszeten a kolostor a Szent Katalin-városrészsel együtt romként tűnik fel. A templomrom állapotát dokumentáló első modern kori képi forrás Römer Flóris vázlatkönyvének rajza, mely a szentélyboltozat bordaíndításainak mára elpusztult részleteit is megőrökíti. Az épületegyüttest ábrázoló, a 19. század végén és a 20. század elején készült fényképfelvételeken megfigyelhető a szentély déli oldalához épült újkori lakóház a romos szentélyfalak által határolt kerttel.

A templom és a kolostor ásatására 1936-ban került sor, Rhé Gyula régész, veszprémi múzeumigazgató vezetésével. Rhé a kolostor romjaira épült ház elbontása után feltárta a templomnak addig az újkori feltöltés által takart részleteit, azonosítva a 13. századi szentély, az északi mellékterek és a kolostor ma látható részeinek alaprajzát, illetve a szentélyrekesztőt, a gótikus szentély főoltárát és az előtte húzódó kőlépcsőt. A

feltárás alaprajzán Rhé összesen öt, utólag a falakhoz illesztett faltömböt jelöl, melyek közül a hajó északkeleti és délkeleti sarkában elhelyezkedők mellékoltárok voltak, az északi és déli hajófal közepén levők pedig talán egy olyanfajta apácakarzat alapozásai, amilyen a Margit-szigeti domonkos apácakolostorban is elfoglalta a hajó nyugati felét. Egy a feltáráskor készült felvételen megfigyelhető a hajó északkeleti sarkában álló tömboltár és a szentélyrekesztő kapuja szárkövének in situ feltárt részlete. A munkálatok után a romokat konzerválták. 1960 körül a kolostor romjaira, a feltárt részlektől délre, lakóház épült.

Az 1953-as újabb helyreállítás után az 1960-as évek közepére az elhanyagolt, legeltetésre és futballpályának használt rom együttes falai tovább pusztultak. A romok újabb konzerválására 1966-ban, Schönerné Pusztai Ilona (Országos Műemléki Felügyelőség) tervei alapján került sor. A helyreállítást megelőző régészeti kutatás során Dax Margit hitelesítette Rhé ásatásának eredményeit. 2002-ben Rácz Miklós készítette el a templomrom építészeti felmérését. Az épületegyüttes legutóbbi helyreállítása Máté Zsuzsanna (Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat) tervei alapján valósult meg 2009 és 2011 között egy, a Séd-völgyi műemlékeket és tájképi környezetüket érintő, nagyobb léptékű beruházás keretében.

Ekkor a romok állagvédelmének elvégzése mellett a kolostori életre utaló elemeket (labirintus, kút) tartalmazó teret és díszkertet is kialakítottak az épületegyüttestől keletre.

Az épületegyüttes nyugati és a templomhajó északi oldalát egy, az 1940-es években emelt támfal határolja. Az egykori gótikus templomból ma a hajóval csaknem megegyező szélességű, nyújtott arányú, a nyolcszög három oldalával záródó, támpilléres szentély északi fala és záródása áll a legmagasabban. A 13. századi, egyeneszáródású szentély, valamint a hajóhoz és a szentélyhez északról kapcsolódó mellékterek Rhé által feltárt, majd visszatemetett alapjait megkülönböztető kőburkolat jelzi.

A templom nyugati kapuja és a külsőnél mélyebb járószintű hajóba vezető, négy félköríves fokból álló lépcső a 13. századi periódushoz köthető. A kapuból kétoldalt vörös homokkőből készült lábazati kövei maradtak fenn, melyek alapján a bejáratot egy-egy lizéna elé állított háromnegyedoszlop fogta

közre. A hajóban a Rhé vázlatán jelölt faltömbök – köztük a szentélyrekesztő előtt álló, az archív fotókon még kivehető mellékoltárok – már nem állnak. A szentélyrekesztő még meglévő északi felét a korábbi diadalív váltakozó vörös és szürke kváderekből álló szegélye tagolja; a szentélyrekesztő elpusztult déli falát téglakiegészítés érzékelteti, benne az északinak megfelelő, rekonstruált kvádersorral.

A törtkőből épült szentélyfal északi oldalán két téглаágyba beépített, tölcseres formájú, pálcákkal tagolt konzol maradt fenn, melyek az 1500 körül épült csillag- vagy hálóboltozatot tartották. A nyugati konzoltól balra nagyméretű fakeresztet helyeztek el (hasonló kereszt látható a szentély északi falán már az 1936-os feltárás körüli felvételeken is). A szentély déli falán egy, a kerengőfolyosóra nyíló ajtó maradványa, ettől balra szegmensíves fülke található. A szentély északi falán nyíló szemöldökgyámos sekrestyeajtót a legutóbbi helyreállításakor rekonstruálták, ugyanekkor készült az egykori főoltár alaprajzát érzékeltető téglarekonstrukció is. A háromszakasos sekrestye déli falán a hajóban látotthoz hasonló kialakítású konzolok között megfigyelhetők az egykori boltozat csúcsíves homlokívei.

120. kép

A kolostortemplom szentélyének romjai,
az előtérben a korai szentély jelzésével

121. kép

A kolostortemplom szentélyének romjai,
a kolostor kerengőfalának maradványaival

122. kép

A kolostortemplom szentélyének romjai,
a kolostor kerengőfalának maradványaival

123. kép

Egy oldalkápolna és a sekrestye boltozatainak lenyomata
a szentély egykori külső, északi falán

A templom nyugati homlokzatától délre nyílik a kolostor bejárata. Innen lépcső vezet a kerengő felé, amelyből ma az északi szárny nagyobb és a nyugati szárny kisebb részlete maradt fenn. A lépcsőtől délre egy csaknem négyzet alaprajzú helyiség falai láthatók.

Az 1936-os ásatás során előkerült számos kőfaragványt a feltárás után a templom hossz tengelyében kialakított sétány mentén és a szentély záródásban állították ki, majd 1953-ban a falkoronákon habarcsba ágyazva helyezték el, később egy részük a Laczkó Dezső Múzeumba került.

The church and the convent of the Dominican nuns of Veszprém, located northwest of the Castle Hill at the foot of Benedek hegy (Benedict Hill), only survived in ruins. The earliest written source mentioning the convent is the document of Bishop Bartholomew of Veszprém from 1240, in which he writes about the church he had commissioned and the community of nuns settled here. The first church of the convent, a single-nave building with a flat-ended sanctuary

124. kép

Tárcsás boltozatindító konzol az egykori oldalkápolnában,
a szentély északi falán

that was shorter than the present one, was probably already standing at the time. It was here that Saint Margaret of the House of Árpád was raised as a nun between 1246 and 1252, and the building complex is commonly known as Margaret's Church in her memory. According to documents dating from the last decades of the 15th century, the convent was dissolved around 1480 and transferred to a newly founded Observant Dominican monastery for men. The surviving corbels of the chancel and the sacristy suggest, similarly to the written sources, that the construction took place around 1500. During the renovations the church was extended with an elongated polygonal chancel, while keeping the nave built in the Árpád era. Side chambers were also added, a wider one to the north side of the chancel and a narrower one to the west, which opened from the nave. The chancel and the attached sacristy were covered with late Gothic-style brick vaults. The original arch was later narrowed by masonry and a rood-screen. The construction history of the convent, located south of the church, is not known, and excavations have only revealed the north-western room of the building and the northern wing of the cloister.

The convent must have ceased to exist at the latest when the castle was captured by the Turks in 1552, and the abandoned building complex fell into ruin during the era of the Ottoman conquest. The excavation of the church and the convent took place in 1936, under the leadership of Gyula Rhé, the director of the museum in Veszprém. After the excavation, the ruins were conserved; further restoration work took place in 1953, 1966 and 2009–2011.

Today, the highest existing sections are the northern wall and the end of the elongated, buttressed chancel, which is almost the same width as the nave and joins along three sides of the octagon. The layout of the 13th century flat-ended chancel and the side aisles, connected to the nave and the chancel from the north, are marked by distinctive stone paving. The remains of the main western entrance of the church and the staircase, consisting of four semicircular steps and leading into the nave, date from the 13th century. On the north side of the chancel wall, two funnel-shaped corbels, broken up with listels, have survived, which originally supported the stellar or net vault built around 1500. The shouldered sacristy door on the north wall of the chancel was reconstructed during the latest restoration, as were the bricks outlining the floor plan of the former high altar. On the south wall of the sacristy, between corbels of a similar design to those seen in the nave, the pointed arches of the former vault are revealed.

125. kép
Tárcsás boltozatindító konzol az egykori oldalkápolnában,
a szentély északi falán

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

- RÓMER** Flóris: A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. Győr, 1860. 192–193.
- BÉKEFI** Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest, 1907.
A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei, 3. köt. 1/3. 12, 14, 21, 59–62.
- PUSZTAI** Ilona: Veszprém, Margit romok, tudományos dokumentáció. OMF, 1966. Kézirat, MÉM MDK, Budapest. Tervtár, ltsz. 3916.
- ÉRI** István (szerk.): Veszprém megye régészeti topográfiája. Magyarország régészeti topográfiája 2. A veszprémi járás. Budapest, 1969. 234–235.
- GUTHEIL** Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 1. Veszprém, 1979. 166–181.
- KOPPÁNY** Tibor: A Közép-Dunántúl reneszánsz építészete. In: Ars Hungarica 12. 1984/2. 190–191, 193, 195.
- KOPPÁNY** Tibor: A Balaton környékének műemlékei. Művészettörténet - műemlékvédelem 3. Budapest, 1993. 26, 28, 31, 122.
- KRALOVÁNSZKY** Alán: Koldulórendek Székesfehérvárott és Veszprém megyében.
In: Haris Andrea (szerk.): Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon. Budapest 1994. 97–99.
- RAINER** Pál: A Szent Katalin domonkos apácakolostor. In: Géczy János (szerk.): A Séd völgye Veszprémben. Veszprém, 2000. 73–81.
- ROSTÁS** Tibor: Udvari művészet Magyarországon a 13. század második negyedében és közepén, avagy a Gizella-kápolna hazai kapcsolatrendszere. In: Műemlékvédelmi Szemle 2000/1–2. 5, 8, 40.
- TÓTH** Sándor: A felsőörsi préposti templom nyugati kapuja. In: Műemlékvédelmi Szemle 2000/1–2. 69–70, 74.
- RÁCZ** Miklós: Veszprém, domonkos-rendi templomrom építészeti felmérése. Szent István egyetem, Ybl Miklós Műszaki Főiskolai Kar, diplomamunka, 2002.
- VERESS D.** Csaba: A veszprémi Benedekhegy története. In: Veszprémi Szemle 8. 2005/3–4. 44–46., 55.
- RÁCZ** Miklós: Margit-romok, Miklós utca. Történeti anyag és korábbi régészeti ásatások összefoglalása, értelmezése. AMRK, 2007. Kézirat, MÉM MDK, Budapest, Tervtár, ltsz.: 40672.
- MÁTÉ** Zsuzsanna: Domonkos templom és kolostorrom, ún. Margit-romok helyreállítása.
Engedélyezési terv. KÖSZ, 2007. Kézirat, MÉM MDK, Budapest, Tervtár, ltsz.: 40917.
- RÁCZ** Miklós: A Veszprémi dominikánus kolostor. In: Buzás Gergely–Orosz Krisztina–Vasáros Zsolt (szerk.): Reneszánsz látványtár. Virtuális utazás a múltba. Budapest, 2009. 463–465.
- RAINER** Pál: A veszprémi középkori kolostorromok kutatása az 1930-as években és a Szent István-émlékév.
In: Veszprémi Szemle 11. 2009/2. sz. 17–19, 21–24.
- BRÁNYI** Mária: Kolostorok és kertek a Veszprémi Vár tövében. Maradandó élmény minden korosztálynak.
In: Veszprémi szemle 18. 2016/2. sz. 51–54.
- JANKOVICS** Norbert: „Wesperen, in qua ipsius episcopatus sedes est constructa.” Veszprém középkori egyházi topográfiája.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis”.
A veszprémi püspökség a középkorban. Veszprém, 2021. 260, 263.
- ZÁGORHIDI CZIGÁNY** Balázs: A veszprémi Szent Katalin domonkos kolostor a késő középkorban.
In: „In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis”.
A veszprémi püspökség a középkorban. Veszprém, 2021. 201–226.
- SZAKÁCS** Béla Zsolt: Árpád-kori építészet a Dunántúlon. Budapest, 2021. 602–603.

G. LÁSZAY Judit

Szent Anna-templom Saint Anne's Church

Ranolder János tér,

Helyrajzi szám: 90, műemlék, műemléki törzsszám: 4650

Salomváry János, Veszprém vármegye táblabírája Szent Anna tiszteletére építtette a kis kápolnát 1724-ben. Gondozásával a piaristákat bízta meg, akik 1711-ben telepedtek meg Veszprémben. A kápolna kriptájába az alapító család és piarista szerzetesek temetkeztek. A mai Jókai utca vonalán húzódó, egykor nyitott árokban lezúduló esővíz rendszeresen kárt tett az épületben, ezért a kápolna Historia Domusa gyakori épületkárokról, állagromlásról, majd felújításokról ad hírt. Az 1795-ös árvíz után az 1803-as még nagyobb pusztítást végzett, bezúzta az ajtót, elöntötte a kápolnát is. Ezután a kriptát fertőzésveszély miatt végleg lezárták, majd teljes tartozás következett. Ekkor falazhatták be az utca felőli bejáratot, és újjáépítették a tér felőli homlokzatot oda helyezve az új kaput. 1836-ban a piaristák rendházuk mellé felépítették templomukat a várban, így a kápolna veszített jelentőségéből. A Szt. Imre templom szentélykifestés és oltárképét is készítő ifj. Bucher Ferenc Szent Annát ábrázoló képet 1834-ben behelyezték a kápolna díszes barokk oltárépítményébe. Ez azonban nem azonos a mai festménnyel. 1854-ben, 1875-ben, 1881-ben és 1889-ben a kápolna ismételt felújításra szorult. A torony a 19. század végén került a mai, oromzat mögötti helyére. Eredetileg hagymasisakkal fedte, és a hajó fölé behúzott helyzetben állt.

Az 1924–1926 közötti nagy felújítás megváltoztatta az épü-

let külső és belső képét. A bejárat elé előcsarnokot emeltek, áthelyezve a barokk kőkeretes ajtót, felette fülkét alakítottak ki a barokk Szent Anna-szobor számára, a főhomlokzat oromzata pedig ívsoros lezáró díszítést kapott. Az ablakok fémszerkezetesek lettek. A sekrestyét emeletessé alakították, annak faszerkezetű ablakai is ekkor készültek, és új karzat épült vaskorlattal. A kápolna hajója eredetileg a gótikus kápolnáéhoz hasonló arányú, szokatlanul magas volt. A belső padlószintet ekkor egy méterrel megemelték a feltöltött utca és tér szintjéhez igazítva. Eltávolították a teljes barokk berendezést a főoltárral, szószékkel és az 1834-ben festett oltárképpel együtt.

A mai oltárt a székesegyházban 1907-ben szétszedett, két különböző mellékoltárból állították össze. A Szent György-oltár építményében a Szent Anna-oltár régi oltárképét az 1920-as években lezajlott felújítás során állították fel a kápolna szentélyében.

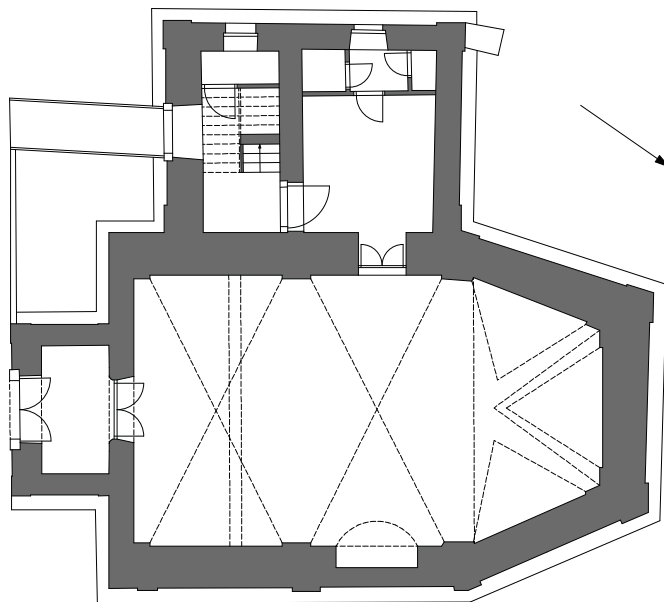
Az 1970-es években simított felületű sárga – fehér színezést kapott az épület, majd 2003-ban külső felújítás, 2022-ben pedig teljes külső-belső felújítás következett. A kápolna legkorábbi bejárata a déli oldalon elfalazva került elő. A főoltárkép restaurátori vizsgálata során beigazolódott, hogy a székesegyházból származó festményt a kápolnába való áthelyezésekor ismeretlen festő átfestette, illetve ez alatt még

126. kép
A Szent Anna-templom

két korábbi réteg vált láthatóvá. A források szerint ifj. Bucher Ferenc 1838-ban megújította a képet. E javítás alól előkerült az eredeti, Szent Annát idősebb asszonyként ábrázoló réteg, amelyet az igazoltan id. Bucher Xavér Ferenc által festett ozorai plébániatemplomban álló, Mária neveltetését ábrázoló mellékoltár képével való azonosság alapján az idősebb Bucher művének tarthatunk. A restaurálás visszaállította az oltárkép eredeti állapotát.

A veszprémi vár nyugati oldala alatt, a Ranolder téren található a szabadon álló, északnyugat-délkeleti tájolású, sokszögzáródású szentélyes, huszártornyos barokk kápolna, sekrestyével.

127. kép
A Szent Anna-templom alaprajza

128. kép
A templom szentélye és főoltára

129. kép
A templom karzata

Délre néző főhomlokzata előtt oromzatos előcsarnoka van. A kapu kőkeretes, egyenes szemöldökpárkányán zárókő 1724-es évszámmal, a benne lévő kétszárnyú ajtó 19. századi. A kapu felett félköríves záródású fülkében barokk szobor, Szent Anna a kis Máriával. Az oromzatos főhomlokzat tükrös kialakítású – simított vakolatkeretelésben höbörcsös falmezők. Kosáríves és kör alakú padlástéri ablakok nyílnak, a huszártorony fából készült.

Az oldalhomlokzatokon kiugró lizénás tagolás látható, a keleti oldalon két kosáríves záradéku ablaka van. A szentély a hatszög három oldalával záródik, kétoldalt egy-egy ablakkal. Nyugati oldalához emeletes, négyszög alaprajzú sekrestye csatlakozik, melynek ajtaja barokk.

A kápolnahajó tere kétszakaszos fiókos dongaboltozattal fedett, szentélye boltozott, falpillérekkel tagolt. Déli oldalfalába kosáríves fülke mélyed. A bejárat felett vasbeton gerendán kar-

zat emelkedik. Az épület egykori kriptája ma be van temetve. A főoltár későbarokk, illetve korai klasszicista darab, oszlopos-párkányos-oromzatos tagolású. A barokk oltárkép, melyen Szent Anna olvasni tanítja Máriát, id. Franz Xaver Bucher műve. A szentély falán 19. századi olajfestmények függenek: Árpádházi Szent Erzsébet (szignó: W. Jackl Wien) és Vizitáció. A padokat 1936-ban Eberhardt Béla készítette Merhala és Tarr iparosokkal.

A nyugati oldalon található a sekrestye, a mellette lévő kis helyiségből lépcső vezet a két tér felett elhelyezkedő, a hajóba nagy ívvel nyíló oratóriumba és a karzatra.

On the western side of Veszprém Castle, on Ranolder Square, stands a small Baroque chapel with a ridge turret, oriented northwest-southeast, with a polygonal chancel. It was built by János Salomváry, the high court judge of Veszprém Coun-

130. kép
Szent Anna szobra és az áthelyezett barokk kökeret a templom előcsarnokával

131. kép
A főoltár festménye, id. Franz Xaver Bucher

132. kép
Árpádházi Szent Erzsébet, olajkép a szentélyben

ty, in 1724, in honour of Saint Anne. The Piarists were entrusted with the care of the church. The family of the founder and the Piarist monks were buried in the chapel's crypt. The building often required renovation due to regular damage by rainwater collecting in the former open ditch along the present-day Jókai Street. To eliminate any risk of an epidemic, the crypt was closed after the great flood of 1803. The steeple, originally boasting an onion spire, was located above the nave and was only moved to its present position behind the pediment at the end of the 19th century. Renovations, carried out between 1924 and 1926, significantly altered both the exterior and interior of the building. A small wooden porch was built in front of the entrance, for which the Baroque stone-framed door was moved and a niche was created above the Baroque statue of Saint Anne. This is when a second level was added to the sacristy. The dimensions of the chapel have been significantly altered by raising the floor level by almost a metre, making the previously slender interiors smaller, since the floor-to-ceiling height was matched to the level of the street which had been previously also raised. Today there is a pedimented porch in front of the main, south

133. kép
Vizitáció, olajkép a szentélyben

façade. The date 1724 is inscribed on the keystone, placed in the hood mould of the stone-framed door. Above the doorway, in a semicircular niche, there is a Baroque statue of Saint Anne with the infant Mary. The pedimented main façade is broken up by mirrored masonry panels, with basket-arched and circular attic windows. The ridge-turreted roof has a wooden structure. The chancel is closed on three sides of the hexagon, with a window on each side. A two-storey sacristy with a square layout and a Baroque door is attached to it on the west side. The chapel's double-bay nave has intersecting barrel vaulting, the chancel is also vaulted and broken up by pilasters, and the south side wall has a basket-arched niche. The altar is late Baroque–early Neoclassical, boasting columns, cornices and pediments. The altarpiece, painted by Franz Xaver Bucher Snr, depicts Saint Anne teaching Mary to read. Two 19th century paintings adorn the walls of the chancel entitled Elizabeth of Hungary (signed by W. Jackl Wien) and Visitation. The pews were made in 1936. From the small room next to the sacristy, a staircase leads up to the oratory and the gallery which open into the nave with a wide arch.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Veszprém Város Kataszteri Térképe, 1867. LDM Adattár I. sz. 70.1306.2; MNL OL S 78 - 298. téka. Veszprém 1–38.

Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára és Könyvtára. Veszprémi rendház Historia Domus fond, ltsz. évszám 1880. 1888. 1895. 1916. 1919.

Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára és Könyvtára. Veszprémi rendház levéltára (II. 6.) Libri 18. „Notationes rerum gestarum ad Collegium Scholarum Piarum Veszprimiense quoquo modo pertinentium”, 1827-1919.

FRIEDRICH Endre: A veszprémi Szent Anna kápolna története 1724-1907. Veszprém, 1907.

Daróczy Zoltán ismertetése Friedrich E. A veszprémi Szt. Anna-kápolna története c. művéről. In: Turul. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye. 1908. évfolyam, 26. kötet 48.

ÁDÁM Iván: A Veszprémi Székesegyház I. Veszprém, 1912. VI. VII. tábla.

Veszprém kataszteri térképe 27 szelvényen, 1917-1921, VeML XV.11.b. K-37.

Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára és Könyvtára.
Veszprémi rendház levéltára (II. 6.) Libri 26. „Historia domus Veszprémiensis”, 1932-1950.

KOROMPAY György: Veszprém. Városképek – műemlékek. Budapest 1957. 205. 165.kép.

Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ, Budapest, Fotótár ltsz.: 51372; 051.466P; 51372.

RÓZSA György: Friedrich Bernhard Werner magyarországi vedutái. In: Művészettörténeti Értesítő 23. 1974. 1. 47. 24. 25. kép

HADAS János – **SZÉKELY** János: Veszprém Budapest 1988. 64.

G. LÁSZAY Judit: Veszprém, Szent Anna kápolna, Külső szondázó falkutatás Tudományos dokumentáció. Kézirat. 2003.
Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ, Budapest, Tervtár, ltsz.: 39551

G. LÁSZAY Judit: Néhány barokk homlokzat. Rekonstrukciók-kérdések. Épületek homlokzati felületképzésének és színességének történetisége konferencia 2005. In: Magyar Műemlékvédelem – Az Országos Műemléki Felügyelőség Kiadványai 14. Budapest, 2007. 250.

BALASSA László – **KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém. Panoráma-Magyar városok. Budapest, 2006. 125–126.

KARLINSZKY Balázs – **VARGA** Tibor László (szerk.): Centenárium album a veszprémi székesegyház újjáépítésének százéves évfordulójára. Veszprém, 2010. 20. VI, VII.

G. LÁSZAY Judit: Veszprém, Szent Anna kápolna, Építéstörténeti tudományos dokumentáció és értékleltár. Kézirat. 2019.
Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ, Budapest, Tervtár, ltsz.: 51863.

SIMON Anna: Székesegyházi örökség. Az átépített székesegyház és néhány berendezési tárgya Rott Nándor püspöksége idején. In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918 – 1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. Veszprém. 2020. 365–386.

SIMON Anna: A Veszprémi székesegyház berendezése 1907-1917. In: Veszprémi Szemle 60. 2021. 1. 3-24.

SZUTOR Katalin: Veszprém, Szent Anna kápolna főoltárkép és két mellékoltárkép restaurálása. Festőrestaurátori dokumentáció 2022.
Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ, Budapest, Tervtár, lt.sz. 51342.

FÜLÖP András

Csatár-hegyi Szent Kereszt-kápolna Chapel of the Holy Cross on Csatár Hill

Kápolna út,

Helyrajzi szám: 15490/1, műemlék, műemléki törzsszám: 4651

A Veszprémtől nyugatra emelkedő Csatár-hegy neve az államalapítás korára megy vissza, és – akárcsak másutt az országban – itt is valószínűleg pajzsgyártók egykori megtelepedésére utal. Csatár falu legkorábbi említését a veszprémi székesegyház 1082-re keltezett, ám valójában a 14. század első harmadában hamisított birtokösszeírásában találjuk meg. A település helyére utalhatnak a domb keleti, részben a Sédre néző oldalán előkerült Árpád-kori kerámiatöredékek. Egy 17. század közepén született forrásunk szerint valahol a dombon még felismerhető volt egy templom helye is. Az első katonai felmérés 1783. évi térképlapja szerint a domb délkeleti oldalát akkor már szőlő borította. 1762 táján egy ferences rendi szerzetes, bizonyos Nerbl Hilár telepedett le a hegyen. 1764. szeptember 14-én engedélyt kapott arra, hogy remeteéletét folytathassa, és alamizsnát gyűjtsön a kilátogatóktól. Az engedélyt kiadó Dravecz József püspöki helynök azonban kikötötte: „intünk és buzdítunk az Úrban, hogy a jövőben is dicséretes, példás életet élj. A szórakozástól, mértéktelen evés és ivástól (mitől Isten oltalmazzon) botránytól, és a világiaktól való túlságos társalgástól óvakodjál” (Strausz Antal fordítása).

Hilár az alamizsnából befolyt összegből következő évtől kezdte építtetni a kápolnát, amihez megszerezte a Szent Kereszt (állítólagos) kis darabkáját. Az épület 1767-ben

készült el, miként azt a bejárat fölötti évszám egykor mutatta. A kápolna harangjairól a szakirodalom feljegyezte, hogy a régebbit 1777-ben áldották meg Szent Donát tiszteletére. E patrocínium összefüggésben hozható a dombon folytatott szőlőműveléssel, hiszen a szent segítségét a jégverés és viharok ellen szokták kérni. Másik harangját 1868-ban kapta, melyet Szent Kereszt és Szent Ilona tiszteletére szenteltek, utalásként Nagy Konstantin édesanyjára, aki a hagyomány szerint Jeruzsálemben megtalálta Krisztus keresztféjének maradványait. A templomépítő Hilár 1804. január 24-én hunyt el 67 éves korában, és itt temették el. A kápolna 1888-ban Pribék István veszprémi kanonok és címzetes lorymai (Törökország) püspök kezdeményezésére búcsúengedélyt nyert a pápától.

Az északnyugatra tájolt, négyzetes arányú hajóból és a vele azonos szélességű, kívül a nyolcszög három oldalával záródó szentéllyel ellátott kápolna ma palafedésű, főhomlokzata fölött tetőtorny emelkedik. Sekrestyéje utólag épült a szentély délnyugati oldalához. A lizénák által közrefogott főhomlokzati mezőben kőből készült, tagolt szalagkeretes bejáratú ajtó nyílik a templombelsőbe; a rombuszmintás ajtószárny barokk, akárcsak a rajta lévő dobozzár és a kovácsoltvas kilincs. A bejárat feletti táblán már nincs nyoma

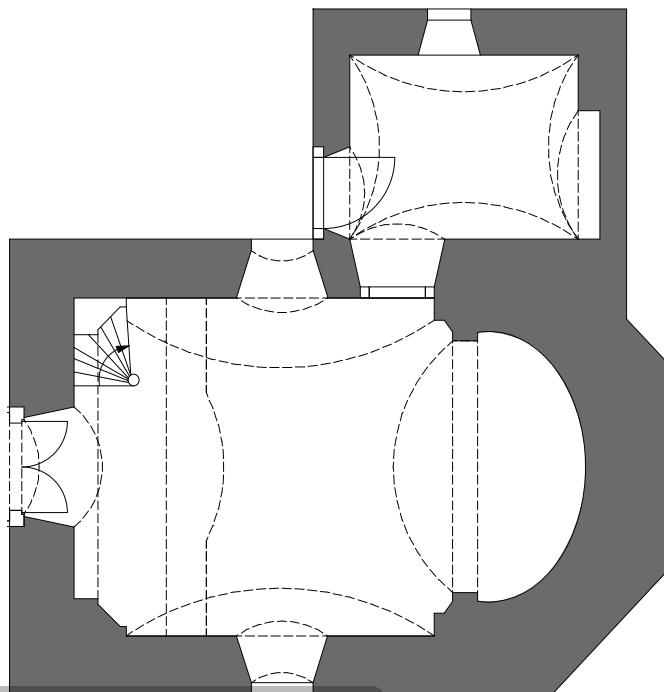

134. kép
A csatári kápolna

az egykori évszámnak. A főhomlokzaton a karzatszinten tagolt szalagkeretes körablak, a háromszögű oromzatban két, tagolatlan szalagkeretes ováblak nyílik. A hajó két hosszanti homlokzatán egy-egy szegmensíves záródású, tagolt szalagkeretes ablakot találunk.

A hajót csehboltozat fedi, nyugati oldalán íves mellvéddel ellátott, falazott karzat található, melyre fa csigalépcső vezet fel. A templom terét nagyobb méretű kelheimi burkolat borítja, a falakon tardosi mészkőlap-darabokból rakott lábazat, mely egy idős lehet az 1967-re tehető, Kövesi Ilona által készített falképekkel. Ez utóbbiak a mennyezeten az Atyát, a csegelyekben a négy evangélistát ábrázolják, az egyik oldalfalon a veszprémi csatát, a másikon a csatári kápolna emelését mutatják be.

A szentélyben rokokó oltár áll. A stipes előoldalán kialakított barlangfülkében Szent Rozália, a szicíliai származású, középkori szent fekvő szobrát láthatjuk, feszülettel a kezében.

135. kép
A csatári kápolna alaprajza

Az oltárasztalon egyszerű posztamensen a felöltöztetett Szeplőtelen Szűz újabb készítésű szobra áll a földgömbön, melyet almába harapó kígyó fon körbe. Itt eredetileg tabernákulum-szekrényke állt, amely ma a karzaton van, használaton kívül. Az oltáron a tabernákulumot elmondás alapján egy-egy angyalszobor vette közre, ezek ma hiányoznak. Nem láthatók azok a képek sem, amelyeket egy 1953. évi fotó még a kápolna falára akasztva mutat.

Az oltár mögött, a belül íves szentélyzáródást követve, gazdagon faragott fa retabló emelkedik, közepén oltárképarchitektúra, Megfeszített Jézus-szoborral. Az oltárt a Szentlélek galambja, fölötte a felhőkkel és puttófejekkel övezett Atyaisten szobra koronázza, aki a bal kezében jogart tart, mellette földgömb, jobb kezével áldást oszt. A retabló két szélén fából faragott, festett, volutás fejezetten egy-egy népies ízlésben készült, barokk faszobor áll. Az egyik egy baljában könyvet tartó, szakállas férfiszent (Szent Pál?), a másik a gyermek Mária nevelését örökíti meg, a Tízparancsolatot kezében tartó Szent Anna alakjával. A hajóban egy újabb Jézus Szíve szobor található, mely 1961-ben került a kápolnába.

Az eredetileg téglaburkolatos karzatos ma kőlapok fedik, látszik az egykori orgona lenyomata. A hajóban egy Stowasser-harmónium található. A csehsüveg-boltozatos sekrestye külső bejárata egyszerű, vörös homokkőből faragott

136. kép
A kápolna szentélye a főoltárral

137. kép
A főoltár oromdísze

hasábkeretes kialakítású, a szentélyből nyíló tokborításos ajtaja 19. század végi, 20. század eleji. A sekrestye burkolata szintén kisebb kőlapokból áll, berendezését egy neogótikus gyóntatófülke és egy 19. századi szekrény alkotja. A kápolna előtt egy durvamészkőből faragott, népies megfogalmazású, feltehetően a 19. század második felében felállított kereszt emelkedik, a talapzaton Mária szobrával. A kápolnához felvezető út mellett egy kis oltár nélküli aedikulusz („Jung-kápolna”) áll, belsejében egy 1900-ban emelt kőkereszttel.

A Franciscan monk called Hilar Nerbl settled and began his hermit life around 1762 on Csatár Hill, west of Veszprém. With the approval of the bishopric of Veszprém, he was able to continue his alms-gathering activities here, and received permission to build a chapel, which was completed in 1767. It is a Baroque chapel with a polygonal chancel and a nave with a same width, also with a roof tower rising above it. Its sacristy was added later. Hilar died in 1804 and was buried here. The chapel later received its bells and, in 1888, on the initiative of István Pribék, canon of Veszprém and titular bishop of Loryma (Turkey), it was granted a permit by the Pope to hold Patronal Festivals. The original Baroque doorway leads into the substructure of the masonry-walled gallery, then to the nave, which has surbased spherical vaulting.

138. kép
A kápolnahajó naiv stílusú kifestése a karzattal

The tabernacle of the Rococo high altar is kept in the gallery when not in use, and in its place stands a newer statue of Mary. On either side were once statues of angels. In front of the high altarpiece is a crucifix, and on either side of the retable are two wooden sculptures in the ‘popular’ Baroque style, one of them a bearded saint and the other the child Mary being raised. The side walls of the church interior are decorated with murals, painted by Ilona Kövesi in the 1960s (The Battle of King Saint Stephen near Veszprém, The Building of the Csatár Chapel), while the ceiling mural depicts the God Almighty.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Budapest E 156-a Urbaria et Conscriptiones 37. No. 18. f. 14.

Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. Tom. I. 1103-1276. Budapestini, 1896. 139.

Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém VI. 157/c 7. k. Halálozási anyakönyvek, Veszprém. 1804. január 24.

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém XXIII. 66o d V. 14. doboz V. 53.

Thúry György Múzeum, Múzeum Történeti Dokumentációs Tár - Képeslap Gyűjtemény. Csatári Szent Kereszt-kápolna. [1930]

STRAUSZ Antal: A veszprémi plébánia története 4. A csatári kápolna és a csatári búcsújárás. Veszprémi Hírlap 1902. január 19. 6-7.

Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém A8/151. 18. Vistitatio Canonica 1937. 1-25.

Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, Veszprém VII. 31.I. 41. Pfeiffer-cédulák.

KOROMPAY György: Veszprém. Városképek-Műemlékek. Budapest, 1957. 208-209.

ÉRI István-**KELEMEN** Márta-**NÉMETH** Péter-**TORMA** István: Magyarország régészeti topográfiája 2. Veszprém megye régészeti topográfiája. A Veszprémi járás. Budapest, 1969. 51/72.

Laczkó Dezső Múzeum Adattára MA 38. d. 354. ltsz. 10327.

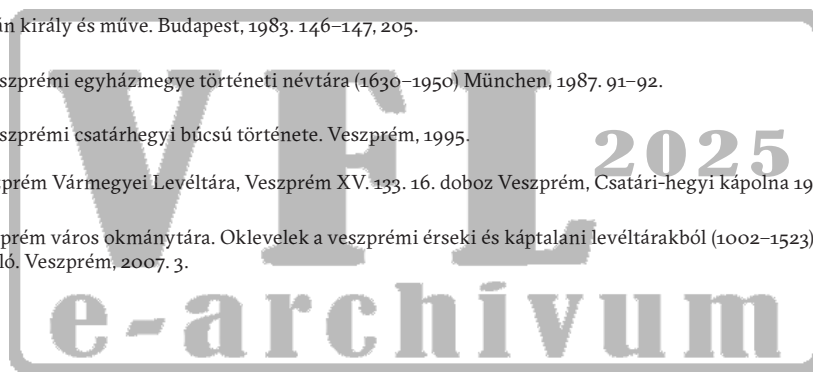
GYÖRFFY György: István király és műve. Budapest, 1983. 146-147, 205.

PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630-1950) München, 1987. 91-92.

BONTÓ Józsefné: A veszprémi csatárhegyi búcsú története. Veszprém, 1995.

Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára, Veszprém XV. 133. 16. doboz Veszprém, Csatári-hegyi kápolna 1997.

GUTHEIL Jenő: Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002-1523). Kiadásra előkészítette: Kredics László. Veszprém, 2007. 3.

BALÁZSIK Tamás

Református templom

Reformed church

Dózsa György utca 26.,

Helyrajzi szám: 738, műemlék, műemléki törzsszám: 4660

1717. év új esztendejének napján a reformátusok várbeli templomát, lelkészlakát és iskoláját III. Károly király parancsa alapján Volkra Ottó János püspök (1710–1720) elvette, ezért a reformátusoknak Nemesvámosra és Szentkirályszabadjára kellett, illetve lehetett 1723-ig istentiszteletre járni. Később azonban Veszprémben találtak templomuk számára új építési helyszínt, köszönhetően a birtokos református nemességnek. A ma is álló templom telkét Pázmándy Sámuel Fejér megye táblabírája 1782 februárjában, az iskola és a lelkészlakás telkét épületekkel pedig Roboz Mihály 1783 májusában adományozta a református egyháznak. Ezen kívül Pázmándy Sámuel 100 forintot is ígért a templom építésére. 1782. augusztus 17-én a református vallású nemes lakatos mesterek – nevezetesen Miskei András, Soós István, Sente György, Szinai Péter, Pesty István (felesége révén nem parasztember) – és kovácmesterek – nevezetesen Soós József és Soós János – kötelezettséget vállaltak, hogy a templomon végzendő lakatosmunkát és kovácmunkát fizetség nélkül elvégzik. Ugyanígy, 1783. augusztus 27-én a református vallású nemes asztalos mesterek – nevezetesen Radics Ferenc, Nagy József, Berkeny Mihály, Berkeny István, Hollósy András, Berkeny Sámuel, Veres Pál, Babindali János, Haljba Ferenc és Babindali Ferenc – kötelezettséget vállaltak, hogy a templomon végzendő asztalosmunkát – „ha a templom bolt-

ra lessz” (azaz, ha a templomot boltozzák) –, fizetség nélkül elvégzik. Az imaház tervét Wentz Haunsteiner készítette. A mai templom építése 1784-ben kezdődött, miután április 27-én letették az alapkövet. Az építőanyagot a közeli kőbányából nyerték, amit maguk fejtettek. A fuvarozásba besegítettek a (nemes)vámosiak, a szentgáliak és a szentkirályszabadjaiak. A mesteremberek, a kőművesek, kovácsok, faragó emberek, ácsok az eklézsia tagjai közül kerültek ki. A tél beállta előtt fazsindellyel borították a 30 × 15 méteres alapterületű templomot. Az asztalos céh az eklézsia által megvásárolt fából, deszkából ingyen készítette el a padokat, a két karzat mennyezetét, a templom ajtajait, ablakait. A Roboz család az eklézsia deszkájából készíttetett székeket és a szószék koronáját. 1787. március 16-án az építkezés számadása bekerült a protocollumba az adakozók nevével együtt. A torony alapját a helytartótanácsi engedély után 1794. szeptember 1-én rakták le, és még abban az évben el is készült. Más forrás szerint a torony 1795 októberében készült el. 1795 augusztusában rendelték meg a 19 mázsás első harangot a pozsonyi Bohus Mátyás harangöntőnél. Felirata a következő volt: „Impensis nobilium et civium Vesprimiensium Helv. Confess. profitentium A. MDCCXCV.” 1803-ban egy kisebb, 5 mázsás harangot öntettek Eberhard Henrik pesti harangöntővel. Felirata a következő volt: „Gloria in excelsis Deo. Dicsérd Je-

139. kép

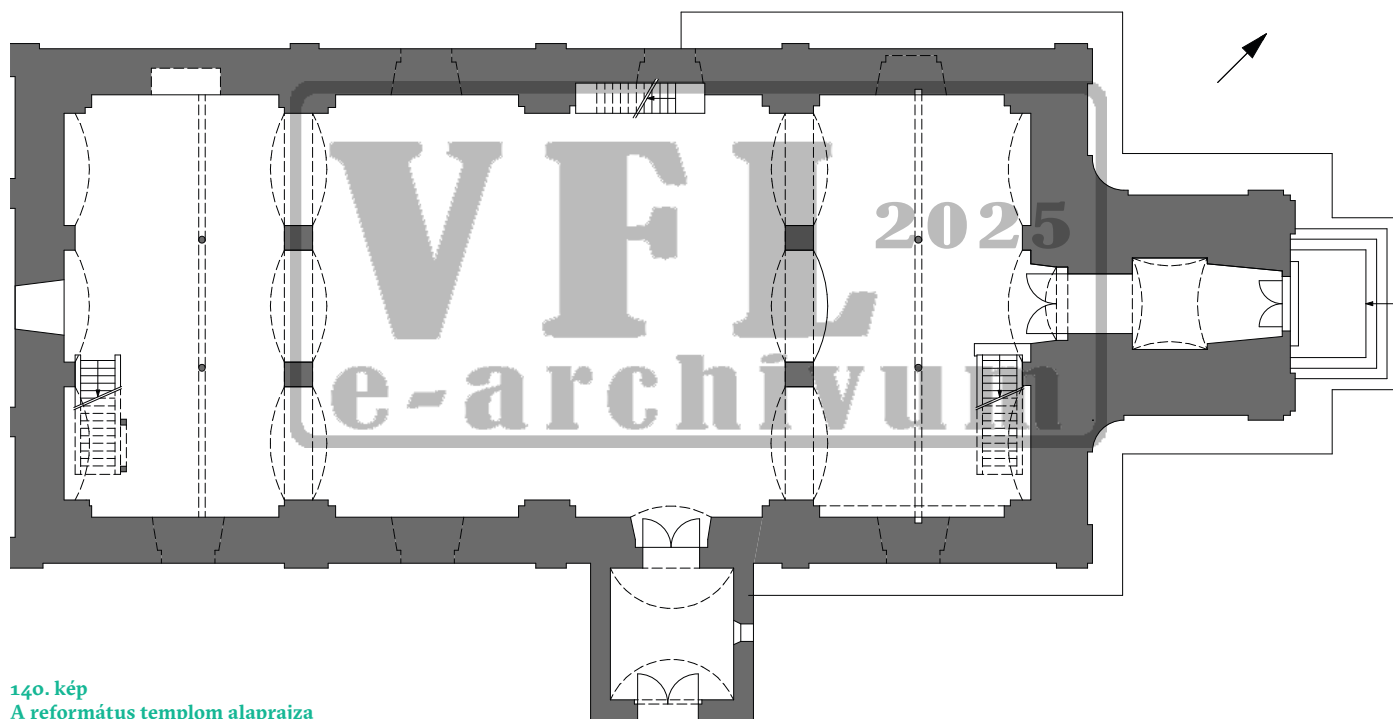
A református templom főhomlokzata

rusálem az Urat. Sion! Dicsérjed a te Istenedet. Solt. 147. A veszprémi reform Eccla készíttette.” 1817-ben öntötték a legkisebb harangot. 1826-ban díszes orgonát állítottak a templomban. Az orgona a zirci származású, de Veszprémben élő Wilde József (1805–1875) műve, aki, mint káptalani zenész és orgonaépítő működött Veszprémben. Mind a templomot, mind az orgonáját dicsérték a 19. században. Oláh János szerint „A Reformátusoknak jó ízléssel épült templomjuk áll a várral nyugotra szemközt lévő hegyen.” Ifj. Vári Szabó Sámuel szerint „a reformátusoknak pedig orgonával ékesült templomjuk az úgy nevezett Jerusalemtetőn létezik.” Keresztési József szerint „A reformátusok temploma igen derék és erős; csak hogy nagyon calvinistás épület”. 1869-ben készült a templom szószéke, Mózes-széke és keresztelőkútja. 1876-ban a torony csúcsát le kellett bontani, mert már igen korhadt állapotban volt. Holles Ferenc ácsmester irányította a munkát. A toronysisak formáját megváltoztatták: nyolcszögletű alakra formázták és vörösréz lemezekkel borították. Szilágyi Mihály rézműves volt ennek a mestere. Május 21-én helyezték fel a toronyra a kétfejű sas helyett az új sisakdíszet, a csillaggal ékes gombot. 1882-ben készült a régi, fa úrasztal

helyére a szürkemárványból faragott úrasztal Paál Dénes megyei főmérnök, presbiter ajándékaként. 1895-ben Roland Ferenc felújította az orgonát. 1906. december 9-én avatták fel a Herman Pál székesfehérvári órasmester által 1000 korona költséggel készített toronyórát. Költségeire a más vallásúak körében is gyűjtöttek pénzt, a kanonokok is bőkezűen adakoztak. A toronyóra törzsszerkezetét egy veszprémi egyháztag hagyta a gyülekezetre. 1916 szeptemberében háborús célra elvitték a templom két nagyobb harangját és az orgona ónsípjait is. 1917-ben a kisharangot is begyűjtötték, továbbá a hadvezetés a torony vörösréz borítását is leszedette, s helyette más (valószínűleg horganyzott bádoggal) borítást adott. 1923-ban a templomtető sürgős javításra szorult. 1925-ben Szlezák László budapesti harangöntő új harangokat öntött. 1927 szilveszterén gyulladt ki először a templomban a villanyvilágítás. 1929-ben a korhadt fazsindelyt Hatschek-féle eternitre cserélték Próder István és Károly építési vállalkozók. 1944 nyarán a két kisebb harangot elvették háborús célokra, a nagyharangot az egyházi hatóság segítsége révén sikerült megtartani. A II. világháborúban a templom palatetőzete megsemmisült, ezt a háború után rövidesen bontott palával

pótolták, majd a templomtető betoncserépes fedést kapott. 1947-ben teljes külső és belső renoválást végeztek. 1952-ben a presbitérium a budapesti Szlezák céggel egy kisharangot öntetett az elvitt két harang pótlására. 1955-ben vetődött fel, hogy a templomon látható háborús károkat ki kell javítani. 1955 tavaszán a lekipásztor azzal fordult a Műemlékek Országos Bizottságához, hogy a „történelmi” műemlékké nyilvánított templom renoválásához hathatós pénzbeli vagy építési anyag kiutalása formájában való támogatást nyújtsanak. Levele szerint 1945-ben öt bomba hullott a templom közvetlen környékére, aminek következtében a légnyomás a templom tetejét, ablakait, párkányzatát is megszagatta. A gyülekezet nagy sietséggel és áldozattal igyekezett megmenteni a templom „gyönyörű boltívét” a beszakadástól, és állította helyre a 700 m²-es, palával fedett templomtetőt. Később a templom belsejét hozatták rendbe, pótolva a lehullott vakola-

Tanács Műemléki Osztályának, illetőleg az Építészei Tanács Titkársága Műemléki Bizottságának előzetes engedélye alapján szabad munkát végezni. A templomrenoválás befejezésének hálaadó ünnepsége 1955 októberének végén volt. 1956. november 5-én három ágyúlövés érte a tornyot, ezt 1957 tavaszán a Veszprémi Állami Építőipari Vállalattal a Városi Tanács helyreállította. 1974-ben az Országos Műemléki Felügyelőség anyagi támogatásával hozzáfogtak a templomépület külső és belső renoválásához. A festés mindenütt lekopott, a vakolat 30–40%-ban elhasználódott, a toronysisak 10 éve volt festve, a párkányzatok bádoggal borításai elhasználódtak, a nyílászárókat újra kellett festeni, mivel esőcsatorna nem volt a falak a lezúduló csapadéktól erősen áztak, a falak beázása következtében a templom padozata is gyakorta nedves volt, a nedves belső tér hatására a berendezés faanyaga romlásnak indult. A homlokzati vakolat 30–40%-át le kellett

140. kép
A református templom alaprajza

tot, helyreállítva a légnyomás okozta károkat, kijavítatva a padokat és az orgonát. Közben készültek a „neobarokk stílus” templomtorony rendbehozására. A lekipásztor szerint egyrészt a templom 170, illetve a torony 160 éves fennállásának és a „felszabadulás” 10 éves jubileuma miatt halaszthatatlan a templom, első sorban a torony még meglévő háborús sérüléseinek kijavítása. A munkához Simon Károly kőművesmester és Mecséry Lajos bádoggal készített kimutatást. Veszprém Város Tanácsa 1955. július 16-án azzal a kikötéssel adott engedélyt a templomtorony beállványozására, hogy a torony és az épület külső párkányzatait, nyílásait, „díszleteit” csak a

verni, majd a megmaradt vakolattal azonos kivitelben pótolni tervezték, majd az egész felületet kőporos vakolattal kellett bevakolni, kétféle színben, különleges vakolóhabarccsal és nemesvakolattal, kőporos kivitelben. A párkányok, tagozatok jelentős részét is javítani kellett. A templombelsőben 800 m²-nyi régi, salétromos vakolatot kellett lecserélni, a mennyezeten kisebb repedéseket javítani, oszlopfejeket kialakítani. Mivel a villamos berendezés elmúlt 40 éves, a vezetékek cseréjére szorultak. A berendezés védelme érdekében a padlóburkolt alatt két rétegű szigetelést kellett készíteni. Az Országos Református Gyűjteményi Tanács elnöke 1974 ele-

jén levelet írt az Országos Műemléki Felügyelőség Műemlékfelügyeleti Osztályához, melyben anyagi támogatást kért a templom felújításához, amely nemcsak koránál és stílusánál fogva érdemel figyelmet, hanem azért is, mert a Dunántúli Református Egyházkerület püspökének szolgálati helye. A veszprémi Városi Tanács VB. Műszaki Osztálya által kiadott 1974 májusi építési engedély szerint a templomtest külső felületén a korábbihoz hasonló, késszürkére színezett kőporos dörzsvakolat készítenő, fagyálló murva adalékkal. A tagozatokat, párkányokat, keretezéseket sárgával tört fehér színezésű sima vakolattal kellett készíteni. Az északi homlokzaton a keleti kórusról nyíló ablakot be kellett falazni. Az épületbelsőben a falmezőket sárgával tört fehérre, a tagozatokat a berendezés natúr színével harmonizáló okkerbarnára kellett festeni. A padok megfelelő átrendezésével, ritkításával el kell érni, hogy azok a falfelületektől megfelelő távolságra kerüljenek a nedvesedés miatt. A szószéken az eredeti felületképzést kell visszaállítani, lehetőleg faszobrász igénybevételével. A templom külső és belső felújítását követő hálaadó ünnepélyt 1975 november 16-ára tűzték ki. Az 1985 augusztusi földrengés megrongálta a templomot. 1992 júliusára másodszor is elkészült a templomtető palafedése. A templomot 2003 és 2005 között felújították. Az épület körül ekkor elbontották a betonjárdát, drain-rendszert alakítottak ki, speciális vakolatból lábazatot készítettek. 2008-ban örökségvédelmi hatósági engedélyt kapott a templom belső felújítása. A templom legutóbbi felújítására 2022-ben került sor.

A Jeruzsálem hegyen, az Dózsa György utca vonalára merőleges, parkosított telken álló, téglalap alaprajzú, hozzávetőlegesen kelet-nyugati tengelyű épület keleti homlokzatához íves felülettel csatlakozó, nyolcoldalú gúlisíakkal fedett, óraíves párkányú toronnyal, déli homlokzatán későbbi előépitménnyel.

Homlokzatai tükrös tagolásúak, változó magasságú lábazattal. A falfelületeket besimított vakolat fedi. Keleti főhomlokzatának a kétrészes, triglifes főpárkányig magasodó részét és a torony sarkait pilaszterek szegélyezik, amelyek a párkányokban golyvázódnak. A pilaszterfők közötti képszerket triglifek díszítik. A táblás díszítésű attika feletti törtíves félromzatok mellett egy-egy kőurna áll. A torony homlokfalán félkörzáródású, váll- és záróköves, kőkeretes kapu nyílik, felette, vízszintes szemöldökpárkány. A kapu felett feliratos kő látható, a következő felirattal: AD / DEI T:O:M:GLO / ORIAM:ECCL:R Sto / WESZPR.....1794 / INCHO.UIT: MENSE / OCTOBRI: 1795 / TERMINAVIT. A karzatszínti ablak szegmensíves záródású, könyöklője alatt cseppdíszel, az ablak felett szemöldökpárkánnyal. A félromzatokkal közrefogott toronyszinten körablak. A sarkain pilaszterekkel

díszített harangszint ablakai félköríves záródásúak, váll- és zárókövel. Az oldalhomlokzatokat négy-négy tükrös tagolja. Bennük az ablakok kosárvívesek, zárókődíszesek, az északi oldalon a két szélső vakablak. Hátsó, rövid homlokzata csonkakontyos, az oromzatot két kör- és egy téglalap alakú ablak töri át.

141. kép
A szószék

A templom belső terét négyszakaszos csehsüvegboltozat fedi, két végében háromívű karzat áll, mestergerendás fafödém-mel. A járófelület kőburkolat, a toronyaljban téglával javított, a déli bejárati előtérben diagonális rakással. A templom belső, faragott díszű ajtói és a padok barokk stílusban készültek. A nyugati karzaton orgona áll. A kör alaprajzú, kosarán oszloppárokkal díszített szószék, a papi szék és az orgona klasszicista stílusú. A templomban 1926-ban készített vörösmárvány felirat emlékezik meg az 1674 és 1676 között gályarabságot szenvedett Bátorkeszi István lelkipásztor szabadulásának 250. évfordulójáról, valamint egy 1960-ban készített vörösmárvány felirat az 1680 és 1710 között lelkipásztorként szolgáló Hodosi Sámuel esperes, püspök szabadulásának és szolgálatának 250. évfordulójáról.

In early 1717, by order of Charles VI, Holy Roman Emperor (King Charles III of Hungary), Bishop Ottó János Volkra took hold of the Reformed church building and the school that stood in the castle. The members of the congregation went

to attend services in Nemesvámos and Szentkirályszabadja until 1723, when they found a new location in Veszprém. The plot for the currently standing church was donated to the Church even later, in 1782, by Sámuel Pázmándy, the high court judge of Fejér County. The rectangular, late-Baroque church stands on Jerusalem Hill, inside a landscaped strip of land, perpendicular to the street. It has a roughly east-west axis and a spire on the eastern façade with an octagonal steeple and a clock placed on the cornice. It was designed by Wentz Haunsteiner and its construction began in 1784. The foundations of the spire were laid in 1794 when the special permission was granted, and it was built in 1795. In 1826 an ornate organ was installed in the church, the organ chest was made by József Wilde, a renowned carpenter originally from Zirc, but living in Veszprém. The present steeple was completed in 1870. The most elaborate part of the external

façade of the church is the towered façade facing the Castle Hill. Its two-part principal cornice is adorned with triglyphs, the façade edges and the corners of the spire are decorated with pilasters, it also features semi-pediments with broken arches and a stone urn at the edge of each. The front wall of the tower has a stone-framed, semicircular doorway with consoles and a keystone. The windows on the side façade are basket-arched, with keystone ornamentation, some of them blind. The interior is covered by a four-sectioned surbased spherical vaulting with a three-arched gallery at both ends and a timber beam ceiling. The carved doors and pews are in Baroque style. The circular pulpit is decorated with columns, the sedile and the organ dates from 1826, the latter made by József Wilde, in neoclassical style. New buildings were erected on the site of the former rectory and the school at the western end of the plot.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Acta religionaria, Fasc. 3 No. 8 f/3.

OLÁH János:

Balaton mellyéki tudósítások barátságos levelekben. Tudományos Gyűjtemény 18. évf. 1834. 3., 91.

IFJ. VÁRI SZABÓ Sámuel:

Honi részleges rajzolatok. Tudományos Gyűjtemény 20. évf. 1836. 3., 101.

KERESZTESI József:

Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII. század végén. Pest, 1868. 178.

THÚRY Etele:

A veszprémi reformált egyház múltja. Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 36. évf. 30., 1893. júl. 27. 47.

THÚRY Etele:

A veszprémi ref. egyház története. Budapest, 1893. 31. o. In: Thúry Etele – Hodossy Lajos: Jöjj, mondjunk hálaszót... A veszprémi református gyülekezet története. Veszprém, 1999.

KOVÁTS J. István:

Magyar református templomok. II. Budapest, 1942. 482.

Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest, Irattár, 1955/26/1380., 1955/26/1381 és 1382.

KOROMPAY György:

Veszprém. Városképek–Műemlékek. Budapest, 1957. 48, 210.

SZIGETI Kilián:

Halper János (1817–1888) orgonaeépítő mester élete és működése. Soproni Szemle 26. évf. 1972. 4., 309.

KISS Károlyné:

Műszaki leírás a Veszprém-i református műemlék jellegű templom restaurálásához. 1974. jan. 30. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest, Tervtár, ltsz.: 10544.

Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest, Irattár, 1974/241/1., 1974/257/4, 1974/275/3.

Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest, Irattár, 1985/501/3.

MOLNÁR Jánosné:

Templom a Jeruzsálem-hegyen. Napló 64. évf. 254., 2008. okt. 30. 8.

VARGA Béla:

Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009. 933.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka:

Jeruzsálemhegy. Veszprémi kaleidoszkóp 4. Veszprém, 2018.

BALÁZSIK Tamás

Evangélikus templom **Lutheran church**

Kossuth Lajos utca 4.,

Helyrajzi szám: 12, műemlék, műemléki törzsszám: 4672

A veszprémi evangélikusoknak az 1780-as években a Buhim-völgyi utcában volt oratóriuma. Az anyagilag megerősödő gyülekezet 1797-ben két házat vásárolt Perczel Annától, megvetve lábukat a vásárállási dombon. Az ingatlanegyüttes két házában helyezték el az iskolát és a parochiális házat, a paplakot. 1798. május 8-án, e telken lerakták a felépítendő templom alapkövét. A templom kőből épült, torony nélkül, faszindelyes tetővel, boltozva. 1798. augusztus 15-én került sor a felszentelésre. A templombelső kialakítása még mintegy húsz évet vett igénybe. 1805–1806-ban került sor az oltár kialakítására. 1834-ben csinos, de zárt helyen valóként említették a templomot. Már 1868-ban felvetődött a toronyépítés terve. 1886-ban szükségessé vált a templom belsejének felújítása. A tatározás érdekében sokat fáradozott az evangélikus Kéler Napóleon budapesti építésmérnök, a veszprémi megyeháza építési vállalkozója. A munkát a Horváth Bartunek cég végezte. 1892-ben Hauser Károly soproni reáliskolai rajztanár új oltárképet festett a soproni evangélikus templom oltárképének mintájára. Az oltár fa részeit Kamarell József asztalos átalakította. A templom az 1893. évi tűzvészben megrongálódott, tetőzete, oromfala leomlott. Az épületek helyreállításán Takács János veszprémi kőműves, Rózsa Pál komáromi ács, Trum Antal asztalos és Fata Ferenc bádigos dolgozott. 1909-re végre megteremtődtek a régóta húzódo-

toronyépítés anyagi feltételei. A gyülekezet Züttner főmérnök javaslatára id. Csomay Kálmánnak adta a megbízást, aki megtervezte és felépítette a vasbeton tornyot, amely újdonság volt a maga idejében. Csomayt a színházat építő vállalkozó felelőssége alá rendelték, mert állítólag tőle tanulta a vasbeton-technológiát. Az építésvezető Slavonits István volt. Az építkezés 1910 kora őszére fejeződött be, ekkor került fel a torony tetejére a kereszt. A három harang Tóth Árpád veszprémi harangöntő műhelyében készült. Ugyanekkor a templom belseje is megújult, újrafestették a padokat, megjavították az orgonát. A Nőegylet eltávolíttatta a dísztelen oltárkerítést, s helyére új, beton oltárelőt készíttetett. A harangok közül kettőt 1915-ben elvittek. A középsőt, a 220 kg-os Poszvek Sándor emlékharangot meghagyták. 1923-ban a templomba bevezették a villanyt. 1929-ben új vasbeton karzat épült, és a karzatra Rieger-orgonát készíttettek. Ugyanekkor kifestették a templomot. 1934-ben ismét belső átalakítások történtek. Új téglaoltár készült, amely a korábbinál jóval hátrább került. Az oltár evangéliumi oldalára szószék épült téglából. A szószékekkel szemben lévő oldalon a szószék formájával megegyező falat építettek az ott elhelyezett kályha takarására. A Nőegylet díszes papi padot csináltatott, ezzel szemben pedig a presbiterek adományából készíttettek egy padot a presbiterek, a felügyelő vagy a lelkész családjá részére. (Ez

142. kép

Az evangélikus templom oldalhomlokzata

az 1975-ös templomfelújításkor sajnos eltűnt.) Az oltár előtti térben csak a keresztelőkút állt, közvetlenül az oltár lépcsői előtt. A templom a II. világháborúban kisebb sérüléseket szenvedett, ablakai betörték. 1948-ban, a templomszentelés 150. évfordulójára, a templom és a torony teljes külső és belső felújítására került sor. 1958-ban homlokzati vakolás készült a Veszprémi Városi Tanács rendeletére. A sétálóutca kialakításakor a lebontásra ítélt templomot a közvélemény nyomására, a régi városrész emlékeként meghagyták. 1975-ben a templom külsejét és belsejét felújították. 1988-ban a templom tornyának tetejét rézlemezzel fedték be, és a templom belső festését megújították, részben finn támogatással. A templom tetőzetét 1995-ben használt hód farkú cseréppel fedték, homlokzatát 2001-ben újították meg. 2010/11-ben ismét lefestették a tornyot.

A templom jelenlegi formáját több mint két évszázados történelme során, a mindenkorai igényekhez, szükségletekhez

143. kép

Az evangélikus templom összképe a szentély felé

144. kép

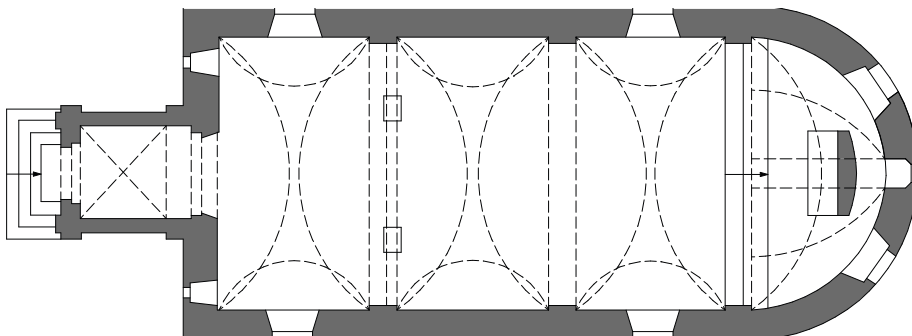
Az evangélikus templom összképe a bejárat felé

és követelményekhez való igazodás alakította, ennek következtében a 18. század végi épület sajátosságai kevésbé érvényesülnek. A templom a domb szélén álló, észak-déli tájolású épület, déli végén íves záródású templomtesttel, északi homlokzatához építve az építészettörténeti jelentőségű, az 1910-ből származó, a korai vasbeton-építészet számottevő emlékeként nyilvántartott, nyolcszögű hegyes gúlasisakkal fedett, vasbeton toronnyal, amely a főpárkány magasságáig négyzetes hasáb, e felett nyolcszögű alaprajzú. A torony északi homlokzatán egyszerű bejáratú kapu nyílik, felette párkányon ülő háromszögű oromzattal, csúcsán kereszttel. A hornyolt deszkázatú, kétszárnyú bejáratú ajtóra áthelyezték a korábbi ajtó historizáló vasalatait. A templomtér fent holkerpárkánnyal zárt oldalhomlokzatait 2-2 ablakkal nyitották meg, az íves déli záradékat két további ablak töri át. Kőből faragott, mérműves ablakai félköríves záródásúak, függőleges kö-

zéposztóra érkező két, belső ívvel. Az ezek feletti kör alakú szemben egyes ablakoknál Luther-rózsa látható, festett üvegen. A templomhajót jelenleg bedörzsölt kőporos, a tornyot besimított vakolat fedi. Az ívesen záródó templomteret háromszakaszos, hevederes csehsüveg-boltozat, az íves záradékat két boltsüveg-felület fedi, amelyek középen az épület

145. kép

Az evangélikus templom alaprajza

hossztengelyével párhuzamos, a záradék falfelületéről és a diadalívről induló hevederívre támaszkodnak. Az oldalfalakat pilaszterekkel tagolták, a róluk induló hevederek stukkódíszesek. A lépcsővel megemelt, félköríves alaprajzú déli térrészben kapott helyet a falazott oltár. A templom korai történetének fontos dokumentuma és kimagasló értékű darabja a régiségértékén túl a kidolgozásának igényességével hatást gyakorló, késő barokk keresztelőmedence, tetején Jézus megkeresztelésének jelenetével. A szószék a félköríves alaprajzú déli térrész keleti oldalához csatlakozik. Az építészeti igényesség és a város történeti építészetébe igazodás dokumentumai a középkort idéző, kőből faragott, mérműves ablakok félköríves záródásukkal, függőleges középosztóra érkező két, belső ívükkel, némelyikük szeme színes üveggel

gazdagítva, amelyek az 1929-ben készült, historizáló megfogalmazású, páros oszlopokra támaszkodó, betonrácsos mellvédű, konzolos párkányos vasbeton karzattal együtt a gyülekezet fejlődésének, anyagi megerősödésének időszakához kötődik. Az északi belső ajtó kőkeretes, kétszárnyú szerkezet, 18. század végi eredetűként hitelesíti az épület felmenő falait. Az ajtólap vaslemezekkel borított. A toronyalj nyugati falában az építtető Horváth Dezső lelkésznek és a torony építőmesterének, Csomay Kálmánnak az 1910-es emléktáblája kapott helyet.

A late Baroque church, standing on a small hill, oriented north-south, with a curved body at the south end, an octagonal steeple with a pointed spire, built to the north façade,

146. kép
Az evangélikus templom keresztelőkútja

which has a quadratic prism shape up to the height of the principal cornice and thick, buttress-like lesenes with drip edges on the sides. The foundation stone was laid in 1798 after a long struggle for an independent church, and it took just three months to build. The church, originally without a tower, was severely damaged by the great fire of 1893, which destroyed its roof and gable. The tower's reinforced concrete structure (a modern solution at the time) was built in 1910 by Kálmán Csomay Snr, a master builder and brickworks owner from Veszprém. The church, which was destined for demolition in the late 1960s when the pedestrian street was built, was fortunately spared, due to public pressure, as a relic of the old part of town. A school was later built on the same site. Traceried windows were added to the unadorned side façade and two other windows to the curved south end façade. The north façade of the tower has a simple entrance with a ribbon-like mirrored panel above it with the inscription "A MIGHTY FORTRESS IS OUR GOD". Above the cornice is a triangular plaster-work decoration with a cross at the top. The church interior is bordered by three sides of the

hexagon at one end, while arched at the other. It has a sur-based spherical vaulting, the arched crown is covered by two sections of webbing, which rest in the middle of an archivolt, parallel to the longitudinal axis of the building, starting from the wall surface of the crown and the chancel arch. The side walls are broken up by simple pilasters, decorated with gut-tae mouldings, from which stuccoed transverse arches run. The south section, raised by three steps and with a semicircular floor plan, contains the altar with a masonry back wall. The historicist-style altarpiece was painted in 1892 by Károly Hauser, an arts teacher from Sopron. In front of the altar is an impressive late-Baroque baptismal font with a scene of Jesus' baptism above. In the northern part of the church interior, above the entrance, there is a reinforced concrete gallery, built in 1929, with a latticed balustrade and a corbelled cornice, supported by twin columns. The double-leaf interior door on the north side, made at the end of the 18th century, has a stone frame, and its leaves are covered with iron plates. The base of the spire is covered with cross-vaulting without ribs.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Balaton mellyéki tudósítások barátságos Levelekben. Tudományos Gyűjtemény, 18. évf. 1834. 3. szám, 91.

Száraz csontokba élő lelket ... Horváth Dezső veszprémi evangélikus lelkész naplója, 1883–1913. H.n. /Veszprém/ é.n. 100–101.

VETŐ Béla:

A Veszprémi Evangélikus Gyülekezet és 200 éves templomának története. Veszprém, 1998. 9., 13., 16., 19., 43., 33–34., 36., 59–63., 82–83.

VETŐ Béla:

Ünnepi események a veszprémi gyülekezetben. Evangélikus Élet, 63. évf. 1998. 39. szám, szept. 27. 3.

VARGA Béla:

Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009. 216.

SZALONTAI Árpád:

100 éves a veszprémi evangélikus templom tornya. Veszprémi Szemle. 13. 2011. 1. 113–114.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka:

Vásárállás. Veszprémi kaleidoszkóp 2. Veszprém, 2015. 108.

GEORGIVS HANZLER EX HACRENTATE SVI PATRIS GEORGII
SVI SVAOVI FAMILIAE CASA IPSI EX VOTO FIERI STATUIT

VFL 2025
e-archivum

GALAMB Zsuzsanna

Alsóvárosi (Szent Kereszt) temetőkápolna (Haiszler-kápolna) Holy Cross Cemetery Chapel (Haiszler Chapel)

Mártírok útja,

Helyrajzi szám: 5084/2, műemlék, műemléki törzsszám: 4680

Az alsóvárosi temetőt, mint új temetőt a városi tanács 1783. július 14-én kelt kérelmére Bajzáth József püspök, a város déli részének földesura jelölte ki. A temetőt a város hamar kinőtte, a tanács 1804-ben már bővítésével foglalkozott, amelyre azonban csak 1810-ben került sor. A temető legrégebbi részén áll a korai családi sírboltok közé tartozó, az építető család nevét viselő Haiszler-kápolna.

A kápolnát az 1800-ban Veszprémbe költöző, megyei főorvosnak kinevezett Haiszler György (1761–1841) emeltette szintén György nevű, 1830-ban a kolerajárványban elhunyt fia sírja fölé és családja számára. 1831. október 30-én szentelték fel. Az épületben helyezték el Haiszler György (1761–1842) és özvegye, Haiszler Györgyné, született Hollán Jolán (1765–1848) sírtábláit. Fiát, Károlyt (1803–1860), a városi kórház főorvosát, majd megyei másodfőorvost az apjával való ellentéte miatt nem ide temették, csak később építették sírkövét a kápolna nyugati falába. A családi sírboltot temetőkápolnaként is használták. Harangja az első világháborúban elpusztult, új harangot Serák József prépost-kanonok közbenjárására kapott, Szlezák László öntötte. 1931. október 10-én szentelték fel.

A második világháború után a kápolna állapota leromlott, homlokzatát sárgára színezték, beázás következtében menyegyzeti freskója részben elpusztult. Homlokzatát és tetőszer-

kezetét 2002–2003 folyamán pályázati pénzből, a veszprémi érsekség támogatásával és a veszprémi Táncsics Mihály Szakközépiskola műemléki felújító technikus tanulóinak a bevonásával újítták fel. A helyreállítás terveit Jánossy Johanna készítette.

A kápolna a temető északkeleti sarkában szabadon áll, nyugatnak tájolt, zsindelyezett manzárdtetővel fedett klasszicista épület. Keleten félköríves záródású szentéllyel, nyugati bejárati oldalán széles előépítménnyel bővített, bejárata a jelenlegi talajszint alatt nyílik három lépcsőfokkal. Oldalhomlokzatán, valamint az apszison vakolt lábazat és háromrészes főpárkány fut végig, a falszakaszokat dór pilaszterek tagolják. A pilaszterközökben egy-egy lunettaablak nyílik, az apszist két keskeny, félköríves záródású ablak töri át.

A bejárati előépítményt négy háromnegyed oszlop díszíti, amelyek háromrészes párkányt tartanak. A párkány frízének kronosztikonos felirata az 1831-es évet adja ki. „GEORGIVS HAISZLER EX HAEREDITATE SVI FILII GEORGII / SVI SVAQVE FAMILIAE CAVSA EIVS EX VOTO FIERI STAT-VIT”. (Haiszler György az örökségéből György fia és a családja okán fogadalomból készítette.)

Az előépítményt timpanon koronázza, felette huszártorony emelkedik. A középtengelyben kétszárnyú, kőkeretes ajtó

147. kép
A kápolna főhomlokzata

148. kép
A kápolna hátsó homlokzata

nyílik, eredeti fa kapuszárnyakkal, mögötte klasszicizáló kovácsoltvas ráccsal. Felette kör-, a két szélső tengelyben egy-egy félköríves záródású, kovácsoltvas rácsokkal ellátott ablak töri át a homlokzatot.

Az előépítményt dongaboltozat, a kápolnateret kupola fedí, a hajóban és az apszisban festett látszatarchitektúrával. A hajóban festett stukkódísszel gazdagított háromrészes főpárkány fut körbe, frízében festett rozetta-díszekkel és akan-tuszlevelekkel. A párkányt hat pilaszter tartja, a pilaszterek

149. kép
A kápolna hajója és szentélye

150. kép
A kápolna hajójának és szentélyének boltozata

törzsét egykor festett kannelúrák tagolták, amelyek a későbbi átfestések alól tűnnek elő. Az oldalfalakon lévő lunetta-ablakok alatt figurális falképek láthatóak, festett arkádívek alatt egy-egy bibliai jelenet tárul fel: az épületbe belépve, balra a Kiűzetés a Paradicsomból, jobbra pedig a Bűnbeesés naiv jelenete látható. A kupolán az Utolsó Ítélet ábrázolás jelentős része elpusztult. A középtengelytől enyhén keletre tolva a diadalmas, ítélkező Feltámadt Krisztus száll le keresztjéről, körülötte adoráló angyalok. Krisztus alakjával átellenben egy angyal fújja a végítélet harsonáját. Körben, a párkány felett, egy festett mellvéd mögött, a kompozíció három részre tagolható. A bejárat felől, nyugat-délnyugaton a harsona hangjára a sírból kilépők láthatóak, tőlük keletre az üdvösséget elnyerők fehér ruhába öltözött csoportja – színhasználatában is – élesen elkülönül a barnás-sötét színekkel megfestett, a pokol tüzein égő kárhozottakétól. A hajót diadalív választja el a félköríves záródású apszistól, a diadalív két oldalán, a hajó falában egy-egy sirtábla, Hollán Johannée

151. kép
A karzat az orgona maradványaival

még olvasható, Haiszler Györggyé elpusztult. A diadalívet és az apszis boltozatát is kazettás festés díszíti, utóbbin festett opeion tagítja a teret.

Berendezése hiányos, nagyrészt elpusztult. Az apszisban koporsó alakú oltár áll, fa keresztjéről hiányzik a korpusz. A hajóban az oldalfalak ívét követve egy-egy egyszerű, klasszicista pad áll. A bejárat két oldalán kis helyiségek nyílnak, a jobb oldaliból lépcső vezet a bejárat felett nyíló, kis méretű, kihasasodó orgonakarzatra, a másik kis sekrestyébe nyílik. A klasszicista orgonaszekrény törött, hiányos, az orgona sípjai hiányoznak. A karzatot kovácsoltvas korlát rekeszti le, a korlát közepén lírával. Haiszler Károly vörös keménymészző sírkövét eredeti helyéről kiemelve a bejárat mellé támasztották.

In the oldest part of the Lower Town cemetery, in the north-eastern corner, a neoclassical chapel with a central plan and two small side rooms at the entrance was built by György Haiszler, who moved to Veszprém in 1800 and

152. kép
A Bűnbeesés, falkép a hajóban

was appointed the county's chief medical officer. He had the chapel erected over the grave of his family and that of his son György, who died in the cholera epidemic in 1830. It was consecrated on 30 October 1831. During the 20th century, it was used as a cemetery chapel. The façade and the roof of the dilapidated and neglected building were renovated in 2002–2003. The entrance, decorated with a tympanum, opens onto a nave with figural murals and architectural decorative painting. The dome's decoration depicts the Last Judgement, while the chancel's apse is adorned with painted coffers, using the techniques of illusion. The side walls of the nave have a cornice enriched with decorative painting, supported by fluted pilasters. Between the pilasters, on both sides, there are naive paintings: on the left the Expulsion from the Garden of Eden and on the right the Fall. Its furnishings are incomplete and largely destroyed, the corpus has been stolen from the altar cross, the organ case is broken and the pipes of the organ are missing.

154. kép
Heiszler Károly sírköve

153. kép
Kiűzetés a Paradicsomból, falkép a hajóban

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

VÉGHELY Dezső: Emléklapok rendezett-tanácsú Veszprém város közigazgatási életéből. Az 1875-ik évi jelentés töredéke. Veszprém, 1886. 218.

Veszprémi Hírlap, 1937/IV. 41.szám 1937. 10.10. 6.

VÁNDOR András: A megújult Haiszler-kápolna az Alsóvárosi temetőben. In: Veszprémi Szemle 14. 2012. 95–104

JANKOVICS Norbert (szerk.): Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 189–190.

GALAMB Zsuzsanna

Regina Mundi, egykori Angolkisasszonyok temploma

Regina Mundi, former Church of the Sisters of Loreto

Iskola utca 4.,

Helyrajzi szám: 5745, műemlék, műemléki törzsszám: 4739

Az Angolkisasszonyok egykori intézete és temploma Ranolder János (1806–1875, püspök, 1850-től veszprémi) püspöknek köszönheti létrejöttét. A lányok iskoláztatásának a szükségességét felismerve Ranolder 1854-ben először Grazból hívott be irgalmas nővéreket, iskolájuk a mai Óváros téren működött. Az Angolkisasszonyok intézete, előkelőbb leányok számára, a második lányiskola volt Veszprémben. A szerzetes nővéreket Ranolder 1860-ban Pestről és Sankt Pöltenből hívta be, az iskola októberben nyílt meg, nyilvános volt, ám mérsékelt tandíjat kellett fizetni. A tanítás tíz angolkisasszonnyal kezdődött meg. Az iskola létesítésével párhuzamosan épület fel az iskola temploma. A gótizáló angol romantika szellemében Scharnbeck (Sárnpék) Szentirmay József (1826–1878) püspöki építész, Ranolder János püspök rokona tervezte. A kőművesmester Horváth Sándor volt, a festést és aranyozást Schuldheisz János végezte, a toronycsúcs öntöttvas díszei Schlick Ignác gyárában készültek. A templom csúcsára a kereszt 1860. augusztus 7-én került fel. 1860. szeptember 16-án szentelte fel Ranolder János püspök. A templom hamarosan szűknek bizonyult. Soóky Karolina, az angolkisasszonyok veszprémi intézetének főnöknője kápolnával nagyobbította meg. A kápolna a hívők adományából épült fel, az adakozók között volt az akkori főispán, gróf Esterházy Mór. A kis kápolna a korabeli sajtó szerint igen

ízlésesen volt megépítve, s szokatlan csínnal berendezve. A Jézus Szíve-kápolna felszentelési szertartását Tallián Lázár apátkanonok végezte 1885. november 8-án. A késve megérkezett lourdes-i barlangoltárt pedig 1886. május 30-án szentelte fel Pribék István címzetes püspök.

1922-ben a templom restaurálásra szorult, helyreállítása és kibővítése mellett döntöttek, erről az első újsághír ebből az évből származik. A helyreállítást a veszprémi tehetős polgárok nagy kedvvel adakoztak, dr. Csomasz Béla pedig jutányos árban téglát ajánlott fel, ezen kívül 2000 darab téglát ingyen biztosított az építkezéshez. A veszprémi egyházi főméltóságok is nagylelkű felajánlásokat tettek, Rott Nándor veszprémi püspök (1917–1939) a templom és a zárda helyreállítására 1923-ban 300.000 koronás, 1924-ben a kápolna építésére pedig 5.000.000 millió koronás adományt tett. Kránitz Kálmán nagyprépost, címzetes püspök a kibővítésére 1 millió koronát biztosított, dr. Rada István pápai prelátus pedig 200.000 koronát adományozott. Az építési munkákban több szakember díjtalanul vett részt, így Fabb Károly, Molterer János, Brazsil Gyula építőmesterek, Homoray Béla szobrászművész, Jelinek Sándor festő, Zsellér Imre üvegfestő, aki a Szlanár Miklós által készített üvegablakokat újította fel, valamint Gombor József villanszerelési vállalkozó. A felújított templomot 1924-ben szentelték fel.

155. kép
A templom főhomlokzata

A templom első világháborús káraitól nincs tudomásunk. Harangjait elvitték, a veszprémi polgárok új harang beszerzése mellett döntöttek. E célból 1924-ben egy 50 tagú hölgybizottság alakult, a harangot adományokból szerezték be. Felszentelésére 1925. április 11-én, nagyszombaton került sor. Az intézet udvarán felállított harangot Szent András tiszteletére Rott Nándor szentelte fel, ezután a harangot a hölgybizottság elnöke átadta az Angolkisasszonyok főnöknőjének. Este 17 órakor az Angolkisasszonyok templomában Kránitz Kálmán címzetes püspök Feltámadási istentiszteletet tartott, az új harang a Te Deum-kor szólalt meg. A harangot a veszprémi Tóth Árpád harangöntő mester készítette. 1933-ban készült a templom új orgonája az Angster és Fia orgonakészítő cég műhelyében. 1933. október 28-án dr. Simon

156. kép
A belső összképe a szentély felé

György prelátus-kanonok szentelte fel. 1935-től szombaton és vasárnap esténként a templom díszes, karcsú tornyát reflektorral világíttatta meg a város előljárósága.

A második világháború során a templom megsérült, a Szlannár Miklós által készített üvegablakai kitörték, berendezésének egy része ekkor, illetve az ezt követő években, évtizedekben elpusztult. A háború előtt készült fotókon látható, hogy szentélyének három ablakát figurális mintájú üvegablakok díszítették, míg szentélyét feltehetően gótikus jellegű burkolat fedte. Szószéke, amely a diadalív előtt, az északi oldalon állt, eltűnt, mint ahogy egykori geometrikus-florális díszítőfestése sem látszik már.

1948-ban az Angolkisasszonyok Sancta Maria Intézetét államosították, a zárdatemplomból plébániatemplom lett. 1959-ben került a plébániára Szitár Ferenc, aki 1971-ig maradt tisztségében. Hozzá köthető a templom belső felújítása, modernizálása. 1960-ban helyreállították és aranyozták a templom főoltárát, Sugár Béla fafaragó mestertől pedig 14 stációképet szereztek be. 1962-ben Imrik László soproni

157. kép
A belső összképe a bejárat felé

mérnök szigetelte a falakat. 1967-ben került sor a templom külső tatarozására, valamint a központi fűtés berendezésére. 1970-ben megújult az orgona, és egy évvel később, 1971-ben a Jézus Szíve-kápolnába új szembemisézésre alkalmas oltár készült a régi helyett.

A Regina Mundi plébániatemplom a várhegytől délnyugatra eső városrészben áll. Utcasorba illeszkedő, délnyugatnak tájolt, támpilléres romantikus stílusú egyhajós templom, a hajónál keskenyebb, a nyolcszög három oldalával záródó szentéllyel. Északkeleti, bejáratí főhomlokzata felett a homlokzat síkjából erősen kiülő, fiatornyos, kősisakos, részben a hajóba behúzott torony emelkedik. Északi oldalán zárt sorú beépítésű, iskolaépület (ma Szilágyi Erzsébet Keresztény Általános Iskola, korábban az Angolkisasszonyok Sancta Maria intézetének iskola- és zárdatömbje) csatlakozik hozzá, déli oldalán szabadon áll, délkeleti sarkához utcafronton álló, a kápolnabövítmény stílusával megegyező, pártázatos kialakítású falazott kerítés csatlakozik, és fut az Iskola utca mentén

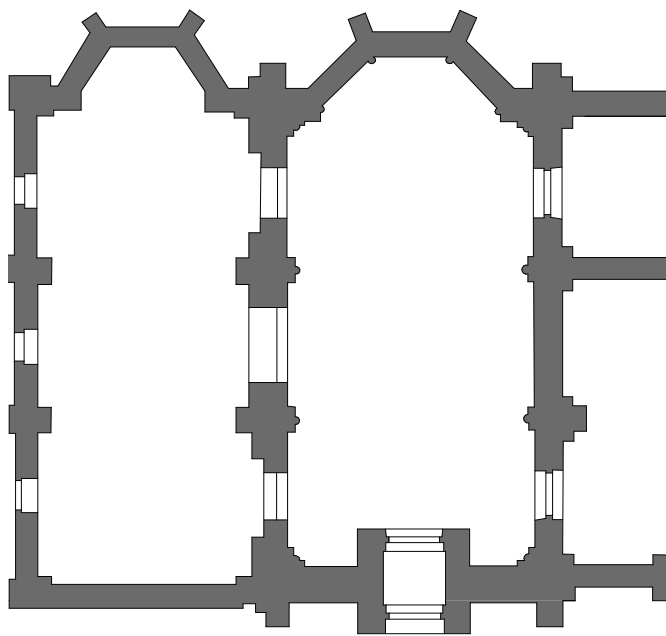

158. kép
A belső összképe a Jézus Szíve-kápolna felé

a 3-as számú épületig. A főhomlokzat hangsúlyosan vertikális elrendezésű, amire az épület keskeny arányai és csúcsíves építészeti tagozatai ráerősítenek. A horizontális tagolóelemek – a kő lábazat, és a lábazati sávot lezáró osztópárkány,

159. kép
A Jézus Szíve-kápolna

160. kép
A Regina Mundi-templom alaprajza

valamint a tornyot a harangszinttől elválasztó mérműdíszes párkány a vertikálitást nem ellensúlyozzák. A templom bejárata a toronytesten, közvetlenül az utcáról nyílik. A torony homlokoldalán nyíló bejárati ajtó, a torony mellett a homlokzatba mélyedő két keskeny, hosszúkás szoborfülke, illetve

161. kép
Szent Család, színes üvegablak a hajó északnyugati oldalának középső ablakában

a torony falába mélyedő, a lentebbi szoborfülkék arányaival megegyező szoborfülke csúcsíves záradéku. A bejárati ajtó záradékat csúcsíves szemöldökpárkány követi, rajta kúszólevelekkel, vimperga zárja, a szemöldökmezőt medaillonba foglalt szárnyas angyalbüsztt díszíti. A szoborfülkék felső szakaszát gazdag mérműves díszítés tölti ki. A homlokzat középtengelyében, a toronytestbe mélyedő szoborfülkében Szűz Mária, alatta jobbra Szent Imre, balra Szent István konzolon álló szobra kapott helyet. A torony homlokfalát a karzatszint magasságában rózsablak töri át. A főhomlokzat sarkait négyzetes, tagolatlan pillérek erősítik, egyetlen díszük a lezáró fiatorony. Az utcai oromzat lépcsős kialakítású, alatta vakárkados mérművel. A tornyon ugyan ilyen övpárkány fut körbe. A harangszinti ikerablakok szintén csúcsíves záródásúak, felettük egy-egy vakolatkeretes körablak nyílik. A harangszinten a torony sarkait tagolt, kis „házacskákból” végződő fiatorony gazdagítja. A torony magas sisakja légies, áttört hatású, éleit kúszólevelek díszítik. Nyugati szentélye a nyolcszög három oldalával zárul, sarkain támpillérekkel, falait három magas, keskeny mérműves színes üvegablak töri át.

A templomhoz dél felől utólagosan hozzáépített kis kápolna csatlakozik, amelynek utcafronti pártázatos lezárása kissé idegenül hat a neogótikus főhomlokzat mellett. Az oldalkápolna utcai homlokzatát egyetlen körablak töri át, ezt leszámítva a délnyugati sarok vakolt lizénája az egyetlen dísz. A homlokzatot pártázatimitáció zárja.

A templom eredeti, 1860-ban épült oldala a hozzáépült kápolna miatt csak részben látszik. Támpillérek tagolják, a támpillérek között az ablakok ívét követő falfülkékben csúcsíves záródású ablakok nyílnak, az ablakok ívét kúszóleveles szemöldökpárkányok követik, csúcsukon keresztvirággal. Az oldalhomlokzatot vakárkados-mérműves párkány zárja. Az utólagos kápolna kialakítása rímel a főépületére: támpillérek között csúcsíves ablakok sorakoznak. A homlokzat díszetlen. A templom előterét a toronyalj képi, ahonnan stilizált mérműves, csúcsíves záródású ajtó vezet a hajóba. A szentélyt és a háromszakaszos hajót csúcsíves, bordás keresztboltozat fedi. A bordákat tartó oszlopok a körbefutó lábazatról indulnak. A keskeny oszlopok törzsét baldachinos szoborfülkék törik meg, bennük konzolokon apostolok szobrai sorakoznak. Az oszlopok fejezeteként, illetve a bordák induló vállköveként angyalfejek szolgálnak, ők tartják a boltozatok bordáit. A hajó torony felőli oldalát vasoszlopokon nyugvó, keskeny, légies kovácsoltvas korlátos orgonakarzat foglalja el, a hajóba bemélyedő torony hasábjának két oldalán egy-egy neogótikus orgonaszekrénnel. A szentélyben álló főoltár szintén neogótikus stílusú, a két fiálé között vimpergát formázó oltárfülkéjében a kígyón taposó Szűz Mária áll, a fiálék balda-

162. kép
Jézus Szentséges Szíve, színes üvegablak a Jézus Szíve-kápolnában

163. kép
A szentél középső üvegablaka

chinja alatt Szent Péter és Szent Pál szobra kapott helyet. A szentélyt három színes, modern, geometrikus mintázatú, gótikus jellegű üvegablak töri át, a középsőben a Szentháromság szimbólumaival (Isten szeme (Atya), INRI-felirat (Fiú) és a szentlélek galambja). A hajó észak-északnyugati falán három csúcsíves záródású, mérműves ablak nyílik, ezek közül csak a középső színes üvegablak, Szent Család ábrázolással. (A homlokzat ablakai az utcáról nem látszanak.) A délkeleti fal három ablaka közül kettő modern, színes üvegablak. A középsőn Árpád-házi Szent Erzsébet látható, kötényében rózsákkal. A tőle jobbra lévő ablak Szent Józsefet ábrázolja, kezében attribútumával, a mesteriségére utaló fejszével. Az ablakot 1976-ban készítette Weninger József, felesége emlékére. Az ablakok alatt három csúcsíves záródású ajtó vezet a délkeleti oldalhoz épített Jézus Szíve-kápolnába. A kápolnát csúcsíves záródású, kazettákkal tagolt hevederes dongaboltozat, déli végében nyíló szentélyét bordás boltozat fedi, festett üvegablakán a kápolna titulására utalva Jézus Szentséges Szíve kép látható. Északkeleti, utcafronti falán Lourdes-i Mária szobor áll.

164. kép
A főoltár

VFL 2025
e-archivum

The former institute and church of the Loreto Sisters was built by Bishop János Ranolder, who invited the sisters to Veszprém in 1860. The church was completed at the same time as the school. It was designed by architect József Scharnbeck (Sárnpék) Szentirmay, a relative of János Ranolder, Bishop of Veszprém, in the spirit of Gothicising English Romanticism. The construction was carried out by master mason Sándor Horváth, the painting and gilding by János Schuldheisz, the cast iron ornaments of the spire were made in Ignác Schlick's factory. The church was consecrated on 16 September 1860. The small convent church was soon outgrown and a chapel was added to the nave from the south-east through a pointed arch opening. The church was damaged during World War II, most of its glass windows were broken, and its geometric-floral decorative painting is no longer visible. It has been used as a parish church since 1948. The Gothicising church, snuggling into the row of neighbouring houses, is attached to the school building on the north, and is enclosed on the south-south-east by the crenellated chapel and the crenellated fence running along the street frontage. The main façade, with its pronounced verticality, is characterised by the traceried, pointed niches and the ornamental gables (wimpergs), adorning the openings and buttresses. The chancel and the triple-sectioned nave are covered by a pointed ribbed vault, the trunks of the narrow columns that support the ribs are broken up by canopied niches with statues of apostles. Its Gothicising high altar has been rebuilt.

165. kép
Szűz Mária-szobra a főoltáron

166. kép
Apostol szobra a diadalív bal oldalán

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

- HORVÁTH** Elvira: Az Angolkisasszonyok Boldogságos Szűz Mária Intézete és a Veszprémi „Sancta Maria” Intézet iskoláinak története 1860–1948. Veszprém, 2010.
- MÁRKUSNÉ VÖRÖS** Hajnalka: Püspökkert. Veszprémi kaleidoszkóp 3. Veszprém, 2015.
- JANKOVICS** Norbert (szerk.): Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 104–106.

GALAMB Zsuzsanna

Feltámadt Üdvözítő, Károly-templom Church of the Risen Saviour (Charles' Church)

Mártírok útja-Kórház utca,

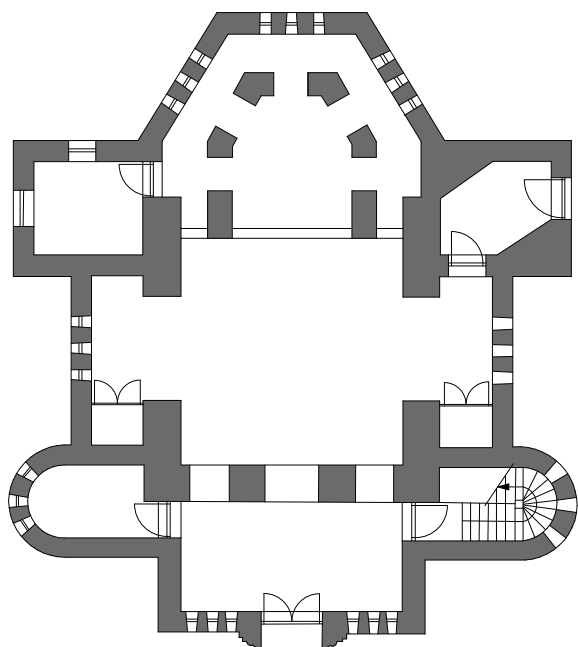
Helyrajzi szám: 5082, Helyi védetségű épület.

A köznyelvben Károly-templomként ismert épület létrejöttét báró Hornig Károly veszprémi püspöknek (1888–1917) köszönheti. A templom telkétől nyugatra már a 19. század folyamán is a veszprémi kórház állt, ám a 20. század elejére nem csak az orvosi épületek, de a meglévő kórházkápolna is szűknek bizonyult, új kápolna építése vált szükségessé. Ez a szükségszerűség találkozott a környékbeli hívek önálló templom iránti igényével, valamint Hornig Károly családi sírkápolna terveivel. Az új templom végül a város telkén és Hornig Károly támogatásával épült fel. A templom nem csak a városrész temploma és kórházkápolna lett, hanem Hornig a kápolna alatt alakíttatta ki családi sírboltját, szülei, saját maga, valamint családja utolsó tagjai számára. Hornig Rainprecht Antal jószágkormányzót bízta meg a tervek előkészítésével, és hogy „szakértő által tervet és költségvetést készítsen egy román stílusú, egyszerű, de csinos kápolnára vagy kis templomról”. Rainprecht 1903. július 3-án Kesselbauer Sámuel veszprémi főmérnököt bízta meg a templom terveinek az elkészítésével. Kesselbauer 1901-től volt Veszprém város főmérnöke, ám 1904-ben megpályázta és meg is nyerte a székesfehérvári városi mérnöki állást, így a templomépítés vezetése Rainprecht Antalra maradt. A kivitelezési munkát Horváth Sándor veszprémi építőmester végezte. A templom alapkövét 1903. augusztus 5-én rakták le, az épülő templom

alapfalait és alapkövét dr. Rada István prépost-kanonok áldotta meg. Az építkezés gyorsan haladt, 1903 decemberében kiírták a templom tetőszerkezetének az elkészítésére szóló pályázatot, amelyet a helyi Bognár János ácsmester nyert meg. A tetőszerkezetet vörös-tarka eternit-palával fedték, amelyet Hatschek Lajos cége, az Eternit Művek szállított. Az osztrák származású Hatschek első gyárát 1893-ban, osztrák területen alapította. Eternit-pala (azbeszt-cement pala) szabadalmát 1903-ban fogadták el, nyergesújfalui második gyára 1904-től gyártotta az eternit-palát. A Károly-templom tetőfedése a gyár legkorábbi magyarországi termékei közé tartozott. 1904 augusztusában már kész volt a torony, csúcsára a kereszt 1904. augusztus 20-án került fel, dr. Rada István prépost-kanonok áldotta meg. A harangok a veszprémi harang- és ércöntő mester, Tóth Árpád munkái. Az év végére a családi sírbolt teljesen elkészült, a püspök családjának földi maradványait Bécsből és Budapestről decemberben Veszprémbe szállították, és a sírboltban örök nyugalomra helyezték. A templom berendezése is folyamatosan gyarapodott, a fa oltár Bécsből, Franz Leimert műhelyéből érkezett, a neogótikus padok – Trum Antal veszprémi asztalosmester munkái – 1905 októberére készültek el. A templom berendezésében részt vevő többi mester neve is ismert. A kisebb kőfaragó munkákért Velti Ferenc veszprémi kőfaragó felelt,

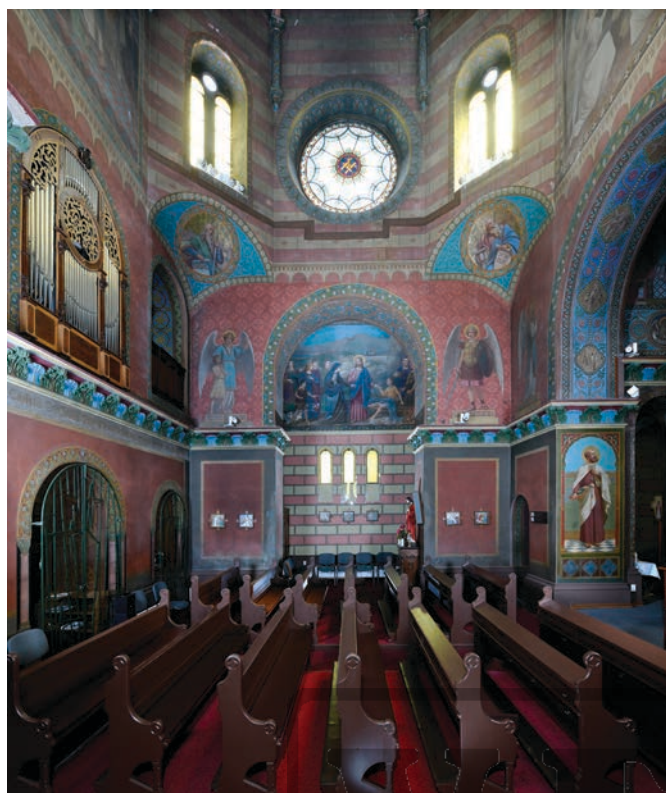
167. kép
A templom homlokzata

169. kép
A templom bejárata

a finomabb munkákat a vörösberényi Toscani Casimir végezte. A bádigos és rézmunkákat Wolfram János kivitelezte, a torony csigalépcsőjét, valamint a rácsokat Kiss Sándor lakatos készítette. Az orgona az Ország Sándor és Fia Orgonagyár munkája. Az üvegablakokat a hagyomány szerint Róth Miksa készítette, de a bécsi Carl Geyling cég örökösei is szállítottak ide színes ablakokat. A burkolatok az ekkor már országos hírnevű Walla Cementárugyárból kerültek ki, míg a templom gazdag díszítőfestését Steiner (Rezső) Rudolf akadémiai festő végezte, aki Krauth Pál templomfestő segítségével 1906 tavaszától októberig dolgozott először a szentélyen, a munkálatokat következő év tavaszán folytatták. A munká-

168. kép
A Károly-templom alaprajza

170. kép
A hajó összképe

latok összköltsége végül meghaladta a 200.000 koronát. A templom felszentelésére 1907. október 13-án, került sor, a felszentelést Kránitz Kálmán püspök végezte. A templom ekkor azonban még nem volt teljesen kész, a Csikász Imre (1884–1914) által tervezett vörös márvány kapuzata csak 1913-ra készült el. A templomot építtető Hornig Károly 1917-ben halt meg, földi maradványait február 13-án helyezték el a sírboltba, a végrendeletében meghatározott vaskoporsóban, amelyet az általa készíttetett márvány szarkofágba kívánt elhelyezni. 1912-ben kelt végrendeletében özvegy sógornője temetéséről is rendelkezett, elrendelte, hogy sógornője halála után a kriptát falazzák be. A további temetkezéseket a sírboltba megtiltotta. Hornig Károly nem csak a templom építéséhez adakozott bőkezűen, annak fenntartását is támogatta. „A Hornig család temetkezési kápolna alapja” címmel alapítványt hozott létre, ennek 45.000 koronás tőkéjének a kamataiból biztosította a templom működését.

A templom a második világháborúban megsérült, környékét több bombatalálat is érte, ám a károk mértékéről nincs pontos tudomásunk. Tornyát 1956-ban érte belövés. Eredetileg kétszínű eternit tetőhéjazatát az évek során többször javították, egyszínűre cserélték. Üvegablakainak nagy része tönkrement, szentélyben az ornamentális díszű és a Feltámadott Krisztust ábrázoló ablakok modern pótlások. 1985-ben a belső díszítőfestést megújították, majd 2017-ben, az építtető

171. kép
A hajó és a szentély összképe

püspök halálának 100. évfordulójára újabb belső felújításra került sor. Ekkor új szószék készült, megújult a padozat, a szentélyből pedig kikerült a szembemiséző oltár. 2019-ben homlokzati felújítás zajlott.

A templom Veszprém belvárosában, a Csolnoky Ferenc kórház tömbjétől délkeletre, szabálytalan, háromszög alakú telken áll. Összetett alaprajzú és tömegű, vörös homokkőből épült bizantizáló-neoromán templom, jellegzetességét a lőrészszerű ablakok, valamint a félköríves záródású, hol funkcionális ablaknyílásként, hol párkányként, hol díszítő-tagoló elemként megjelenő árkádsorok adják. Tagolt tömegét a nyolcszögletű felső résszel rendelkező négyszögletű hajó, a szentély, a délnyugati oldalon álló, csürlős sisakú négyszintes

172. kép

A hajó és a szentély boltozatai

torony és a délkeleti oldalhoz csatlakozó sekrestye, valamint a végein apszisokkal záródó keresztter és az ehhez kapcsolódó oromzatos, kiugró kapuépítmény alkotják. Építőanyaga ciklop-rakású permi vörös homokkő. A nyíláskeretek, oszlopok, boltövek, fedlapok simára, illetve szemcsésre faragott vörös homokkőből vagy keménymészkből készültek. Főbejárata észak-északkeleten az egykori Vásártér felé néz. Vörösmárvány kapuzata két szélén egy-egy csúcsíves végző-

A centralizáló templomtér elé épített keresztirányú előcsarnok két végéhez apszisszerűen kialakított félköríves mellékterek csatlakoznak, amelyeket igen keskeny, lőrészerű ablakok törnek át. A melléktereket magasan, egyszerű osztópárkány tagolja, e fölött alacsony, félköríves záródású ablakok sorakoznak.

A kiemelkedő, nyolcszögű templomtér felett kétszintes torony emelkedik. Az alsó szinten, nyugati és keleti oldalán, egy-egy nagyméretű színes üvegablak töri át a homlokzatot,

173. kép

Dániel próféta, falkép a hajó egyik csegegyében

désű oszlop fogja közre a félköríves záródású, ornamentális díszekkel gazdagon faragott béllezetű, csúcsán kereszttel díszített kapuzatot. Magas, rombuszmintás oromzatának közepén az építtetőre, báró Hornig Károlyra utaló bíborosi kalap látható, a lelogó bojtok között a püspök monogramja, az egymásba fonódó HK-betűk láthatóak. Az előcsarnok bejárat homlokzata háromszögű oromzattal záródik, az oromzat vonalát követő, lépcsősen emelkedő árkádives kialakítású párkánnyal. Az oromzat középtengelyében félköríves záródású neoromán ablak nyílik, tagolt béllettel. Az előcsarnokot a kapuzat két oldalán kialakított, lőrészerű, árkádives hármas ablakok világítják meg, amelyek a homlokzatot egyúttal övpárkányszerűen is tagolják.

az egyikben Hornig Károly monogramjával, a másikon pelikánábrázolással, a többi falszakaszon neoromán ikerablakok világítják meg a teret. A felső szinten, a konzolszerű elemekkel tagolt zárópárkány alatt vakárkásor fut körbe. A támvékek által támogatott szentély a nyolcszög három oldalával zárul, magas, félköríves záródású színes üvegablakok világítják meg. Fölöttük vakárkásor húzódik. A délkeleti oldalon álló négyszögletű, zömök sekrestye erődszerű hatást kelt. Félköríves záródású bejárata keleten nyílik, egyetlen ablakra délre néz. A magas földszint felett egyszerű övpárkány fut körbe, felette konzolok által megtámasztott vakárkásor, a felső szintet nyílás nem töri át. A sekrestyét sátorfedő zárja. A sekrestyével átellenben, az épület délnyugati oldalán magas, négyszintes torony emelkedik, szemöldökgyámos ajtaja nyugaton nyílik. Az alsóbb szinteket keskeny, magas

174. kép
Arkangyal, falkép a hajó oldalfalán

lőrés-ablakok törik át. A harangszinten félköríves záródású, hármaskör ablakok nyílnak, az ablaknyílások között oszlopokkal. Az oromzatokat négykaréjos ablakok törik át. A toronytest sarkain, a felső szinteken vízköpők sorakoznak.

A főkapun belépve, az előcsarnok keleti végében Lourdes-i kápolna, jobb oldalt karzatlépcső kapott helyet. A bejáratnál szemben hármaskör, félköríves nyílás vezet a hajóba, felette emelkedik az orgonakarzat. A hajóban akantuszlevél-soros övpárkány fut körbe, amely két szintre osztja a négyzetes hajóteret. Erre negyedgömb csegelekkel támaszkodik a nyolcszög alaprajzú kupolater. A kupolát nyolcsüveges bordás boltozat fedi. Zárókövére a hornburgi báró Hornig család címerét vésték. A hajóhoz kétoldalt csatlakozó tereket negyedhenger boltozat, a két lépcsővel megemelt szentélyt övező keresztboltozat fedi. A szentélykörüljárót félköríves záródású falnyílások kapcsolják a hajóhoz.

A templom belső falfelületeit historizáló, figurális és ornamentális festés díszíti. Az akantuszlevél-soros párkányzat alatt a falmezők egyszerű keretes kifestést kaptak, a párkány felett, a figurális ábrázolások mustrás háttér előtt állnak. A kupolaboltozat kékre festett bordákkal elválasztott közeiben

angyalok lebegnek. A diadalív feletti falfelületet a mandorlás Szűz Mária (Magyarok Nagyasszonya) alakja tölti ki, karjában a Gyermekkel, kétoldalt négy pár adoráló angyallal. A csegelekben, mustrás háttér előtt négy próféta – Jeremiás, Izajás, Dániel és Ezékiel – alakja, míg a diadalív béléten a kulcsokat őrző Szent Péter és a kardot tartó Szent Pál látható. A hajó déli, szentély melletti falfelületein egy-egy imádkozó angyal áll. A hajót kelet és nyugat felől egy-egy, nagyméretű félkörívvel feltáruló kis tér bővíti, a nyílás két oldalán a főangyalok képével. A templom többi figurális festménye a templom titulására – Feltámadt Üdvözítő – utal. A déli melléktérben a naimi ifjú, az északiban Lázár feltámasztása kapott helyet, a kórus felett Jairus lányának a feltámasztása látható. A szentély három üveglakja közül csak a középső figurális díszű, benne a Feltámadt Krisztus alakjával. A szentélyt megvilágító nagy körablakok egyikében Hornig Károly monogramja – a kapun is látható egymásba fonódó HK-betűk –, a másikon pelikánábrázolás látható.

Az épület alatt található a Hornig család sírboltja.

175. kép
Szent Péter a kulcsokkal, részlet

176. kép
A hajókupola egyik színes üveglaka

A templom kertjét vörös homokkő lábazaton álló kovácsoltvas kerítés fogja körbe, kétszárnyú kovácsoltvas kapuja alacsony oszlopok között nyílik.

Az épület, kivételes minősége ellenére, csupán helyi védelemmel rendelkezik, nem áll országos műemléki védelem alatt.

The neo-Romanesque-Byzantine-style church, located southeast of the hospital block, was built with the generous support of Baron Károly Hornig, Bishop of Veszprém. The building, which served as a hospital chapel, a church for the district and the bishop's funeral chapel, was designed by Sámuel Kesselbauer, chief engineer of Veszprém. Its foundation stone was laid on 5 August 1903, the consecration took place on 13 October 1907, but the portal was not completed until 1913. The craftsmen involved in the construction and the furnishing were partly local, and the original asbestos slate roofing was supplied by the nationally renowned Eternit Művek (Slate Works) company. The church, which has a complex ground plan, was built of various materials including red limestone. Its unique appearance is provided

by the narrow windows, semicircular arcades and the central ground-plan. Its characteristic features include the nave, which has an octagonal top section, the four-storey tower on the south-west side, the fortress-like sacristy attached to the south-east side and the pedimented portal, adorned with the initials of Bishop Károly Hornig. The interior is decorated with historicist-style figural and ornamental paintings of the prophets and archangels, as well as scenes from the Resurrection.

177. kép

A Feltámadt Krisztus, színes üvegablak a szentély középső ablakában

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Veszprémi Hírlap, 1906/IV. 40. szám. 1906. 10. 07. 4.

Veszprémi Hírlap, 1907/IV. 41. szám. 1907. 10. 13. 6.

Veszprémi Hírlap, 1917/I. 8. szám. 1917. 02. 25. 2-3.

- NAGY BALÁZS** Vince: A veszprémi Feltámadt Üdvözítő-ről elnevezett templom építésének története. In: Veszprémi Szemle 2017. 2. 48-60.
- VARGA** Tibor László: Báró Hornig Károly bíbornok, veszprémi püspök halála, temetése és végrendekezése. In: Veszprémi Szemle 2017.2. 36-47.

FÜLÖP András

Szent László király-templom King Saint Ladislaus' Church

Eszterházy utca-Völgyhíd tér,

Helyrajzi szám: 690, Helyi védettségű épület.

A Hajas-sírkő műemlék, műemléki törzsszám: 4700

A város északnyugati részén, a Szent István-völgyhíd („Viadukt”) északi végében, a Séd fölé emelkedő szikla tetején áll a Szent László-templom neoromán külsejű épülete. Helyén hajdan egy korábbi, középkori eredetű templom emelkedett, amely – amint azt Gutheil Jenő kutatásaiból tudjuk – a környéken elterülő Szentmargitszeg városrész plébániatemplomaként szolgált, és patrónus szentje Antiochiai Szent Margit volt. E templomot a 14. század elejétől emlegetik az írott források, és temetőjét egészen a 18. századig használták. Ennek egyik érdekes emléke 1966-ban került elő a mai kápolna felújításakor. A vörös homokkőből faragott sírkő eredetileg egy gótikus ablak töredéke volt – talán a közeli veszprémi völgyi apácakolostorból származott –, és másodlagosan vésték rá az elhunyt, Vidi Judith nevét, az 1695-ös évszámmal együtt. A középkori plébániatemplomból a 18. század elejére csak a szentély maradt meg több-kevesebb épségben. Ezt 1740-ben Pöstény Mihály veszprémi örkanonok adományából felújították. Az újjáépítésre egykori kronosztikonja utalt, melynek szövegét egy visszaemlékezés alapján Strausz Antal jegyezte le: sVrreXI eX CInerIUM bUsto phoenICIs aD Instar 1740. („Főnixként támadtam fel a hamvak temetőjéből, 1740”). A középkori eredetű szentélyt egy hajóval megtoldották, északról sekrestyét kapcsoltak hozzá, föléje kis fatornyot emeltek. Szentélyét boltozat, hajóját síkmennyezet fedte, főoltárát

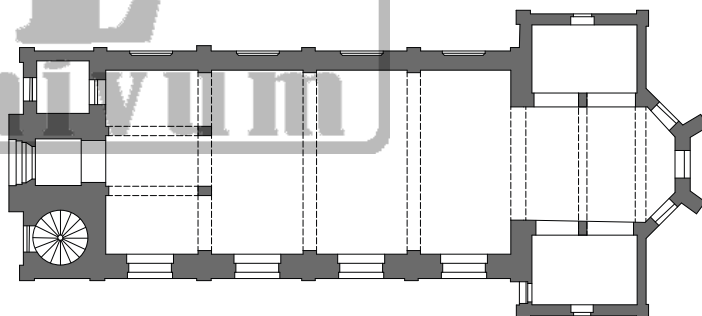
Szent László tiszteletére szentelték. Kinézetéről többek között Ludwig Rohbock 1856 és 1863 között készült metszete alapján alkothatunk képet. A kápolna 1845-ben nagyobb felújításon esett át, amikor is belsejét Ifj. Bucher Ferenc kifestette. E felújításról egy újabb kronosztikon is megemlékezett. A második templom idejében faragták ki Hajas István plébános sírkövét. Hajast 1779-ben nevezték ki a székesegyház plébánosává. Ő hozta létre a Szent László-iskolát, amely számára alapítványt is tett. A kívánsága eredetileg az volt, hogy a kápolna „előcsarnokába” temessék. Sírkövét a hívek utóbb faragtatták ki homokkőből, rajta koponyával és keresztbe tett csontokkal. Szövege a köfelület sérülései miatt ma már alig olvasható. Korábbi fényképek és olvasat alapján: A. R. D. / Stephanus / Hajas P[a]rochus / Weszprimiensis / et Distr. [Nom.] ejus / V.A. [Diacon(us)] Potens in / [Opere Et Ser[m]one] In / [Domino Obiit An(n)o 179]8 / [Die 29. August. Aetatis] / [SUAE 65. Com(m)endans]s / [Se Fid]elium Suff[r]agiis. („Főtisztelendő Hajas István veszprémi plébános és a hasonnevű kerület esperese, munkában és beszédben nagy hatású, az Úrban elhunyt 1798. augusztus 29-én, 65 éves korában, ajánlva magát, a hívei segítségével”). A sírkő ma is megvan a templom szentélyének külső falsíkján. A mai templomot 1901–1902-ben építették dr. Fejérvári József prelátus, veszprémi kanonok költségén. Az építész Jütt-

178. kép
A Szent László-templom látképe

ner Kálmán, a kivitelező id. Csomay Kálmán veszprémi építőmester volt, a templom egyes tervlapjai a veszprémi Szent Mihály plébánia iratai között fennmaradtak. A munka a régi kápolna teljes bontásával kezdődött. Ennek során egy fehér-márvány oszloptalapzatot, egy kannelúrás oszloptöredéket találtak a hozzá tartató fejezettel. E középkori faragványok valószínűleg a korábbi épület falazóanyagába is másodlagosan voltak beépítve.

179. kép
A templom külső összképe a szentély felől

180. kép
A Szent László-templom alaprajza

Az újonnan felépített Szent László-templom szabadon álló, egyhajós épület, sokszögzáródású, támpilléres szentélye nyugat felé tájolt. Szentélyének északi és déli oldalához sekrestyék csatlakoznak, melyek az eredeti tervek szerint nagyobb ívekkel nyíltak a szentélybe. Főhomlokzatának közepén torony emelkedik, amit gúlasisak fed. Homlokzatait vakárkados tükrök tagolják, amelyekben a szentélyen egyes, a hajó déli homlokzatán és a tornyon kettős ablakok, a hajó északi homlokzatán kettős vakablakok találhatók. A főhomlokzaton három bélietes kapu nyílik, közülük a középső a karzataljba vezet. A karzatot vaskos, műmárványozott törzsű és növényi díszes fejezetekkel ellátott oszlopok tartják, kétszer három, élkeresztboltozatos szakaszra osztva az alé-

pítményt. A keresztboltozattal fedett templom szentélyének középső, festett üvegablakát Róth Miksa készítette. Ez egyben oltárképként szolgált, és azt a jelenetet ábrázolja, amikor a királyszent vizet fakaszt a sziklából, kezében attribútumával, a bárdal. A hajó északi falán egykor látható falképeket, a Magyarok Nagyasszonyát, Szent Józsefet és Szent Istvánt ábrázoló festményeket a pécsi Graits Endre készítette.

182. kép
A templom szentélye

181. kép
A templom belső összképe a szentély felé

A boltozatok és oldalfalak díszítőfestése Altenbuchner Henrik fővárosi festő munkája volt. A templom burkolatát kelheimi lapok alkották.

Strausz Antal 1902 elején azt írta, hogy a fehérmárvány főoltárt „Hudetz kaposvári kőfaragó csinálja 1200 koronaért.” A ma látható, három oszlop-tartotta oltárasztal alatti stipes előoldalát állított téglány alakú mezők tagolják, az oltár retablóját kis árkádsor képezi. A cibórium eredetileg az oltár közepét elfoglaló szentségház fölött helyezkedett el. Az oltár formailag meglepő hasonlóságot mutat a pesti Központi Papnövelde kápolnájában egykor állt oltárral, amely jóval korábban, 1885-ben készült el.

A régi Szent László-templom orgonáját elbontották, és helyette 1902-ben a pécsi Angster József és fia cégtől rendeltek új orgonát. Ugyanekkor Steiner Rudolf soproni akadémikus festőtől megrendelték egy Lourdes-i barlang munkálatait. A templomot végül 1902. szeptember 8-án szentelték fel. Amikor 1930 táján a veszprémi Szentmiklósszeg középkori plébániatemplomát feltárták, az ott levő kálvária barokk szobrai itt, a Szent László-templom északi oldalán állították fel. A második világháború után a keresztet és a hozzá tartozó szoborcsoportot a templomhoz vezető lépcsők vonalába helyezték át; az ezekhez szolgáló három talapzat ma is látható. A szobrokat egy villámcsapás után beszállították az egyházmegyei múzeumba.

A templom valójában csak 1944-ben kapott plébánia rangot (addig a Szent Mihály-plébániához tartozott), nem sokkal ezután kisebb átalakítások történtek a templombelsőben. A Szent László-ablakot kiemelték a helyéről (csak évtizedekkel később találták meg, amikor is behelyezték a déli sekres-

183. kép
A templom belső összképe a bejárat felé

184. kép
A hajó északi falának falképei

tye ablaknyílásába). A szentély befalazott ablakfülkéjében, melynek hátfalát aranymozaikkal borították, egy carrarai fehérmárványból faragott Szent László-szobrot helyeztek el (Krasznai Lajos, 1943). Ennek talapzataként az oltár hátrébb helyezett cibóriumát használták fel. A szentély két további ablaka egy-egy Árpád-házi szentet, Erzsébetet és Margitot mutatja, előbbi a kötényében tartott rózsákkal, utóbbit liliummal a kezében. E két ablak később, 1954-ben – a Szűz Mária-emlékében – készült. Az eredetikiről nincs információ, de minden bizonnyal Róth Miksa-alkotások lehettek. Két évvel később tűz pusztított a templombelsőben, ezután, 1959-ben bizonyos „Károlyi Gy.” szignójával újabb falképek készültek (Szent István átveszi a Veszprémvölgyben készültnek gondolt koronázási palástot, Szent László esküje Máriának, A gyermek Margitot a veszprémi domonkos apáca-

zárdába viszik). A diadalív hajó felőli felületét hasonló korú festmények díszítik (Krisztus születése, illetve kereszthalála, Krisztus az Atyaisten jobbán, felettük a Szentlélek galambjával). 1966-ban újabb felújítások folytak az épületen, ekkor a

185. kép
Szent István, Boldog Gizella a koronázási palásttal, részlet a hajó északi falának falképéről

186. kép
A diadalív falképei

homlokzatokon vakolatverés is zajlott: az egyik támpillérbe falazva találtak két 11–12. századi, szalagfonatos kőfaragványt, nyilvánvalóan ezek is másodlagos helyzetben voltak. A templombelső legfrissebb felújítása több elemében az építéskori állapot helyreállítását – így az oltár visszaalakítását, a Szent László-ablak eredeti helyzetbe való elhelyezését – tűzte ki célul.

It is a free-standing, west-facing neo-Romanesque church with a single spire on the main façade, a single nave, polygonal layout and a buttressed chancel. In the Árpád era, the parish of the settlement of Szentmargitszeg stood on the site, while after the Ottoman occupation it was surrounded by Veszprém's only cemetery. In 1740, chapter custodian (custos) Mihály Pöstényi had a modest chapel built next to the remaining chancel of the parish church of Saint Margaret, and an inscription was placed on the wall of the chancel: "Surrexi ex cinerum busto phoenicis ad instar 1740." (I rose from the ashes like a bust of a phoenix, 1740). The chap-

187. kép
Keresztrefeszítés, részlet a diadalív falképéről

188. kép
Szent László vizet fakaszt,
színes üvegablak a sekrestyében (visszahelyezés előtt)

el is known for Ludwig Rohbock's engraving from 1856. In the outer wall of the chancel of the present church is the tombstone of parish priest István Hajas. Re-catholicised in 1748 and educated at the Jesuits, Hajas was appointed parish priest in 1779 and buried next to the chapel according to his wishes. The tombstone is made of sandstone and stands on a small plinth onto which a skull and cross bones have been carved. The inscription is surrounded on both sides by a garland ornament and is crowned by fleuron decoration. From this rises the crucifix, ending in a trefoiled cross with a corpus. The present church was built in neo-Romanesque style in 1901–1902 by prelate and canon József Fehérvári at his

189. kép
Szent Margit, színes üvegablak a szentélyben

own expense, on the site of a former small, ridge-turret-ed wooden building. It was designed by architect Kálmán Jüttner and built by Kálmán Csomay Snr, a master builder and brickworks owner from Veszprém. The steeple ends in a pointed spire and the sacristy is on the south side of the chancel. Its façades are broken up by mirrored panels between arcades, with single windows in the chancel, double windows on the nave's south façade and the steeple, and double blind windows on the nave's north façade. The main façade has three portals leading into the area under the gallery, which stands on thick columns. Its interior is covered by cross vaults. Some of the stained-glass

190. kép
Szent László-szobor a főoltáron

windows were made by Miksa Róth, including the window of Saint Ladislaus, originally placed in the window opening above the altar in the chancel, which served as the altarpiece. The three paintings on the north wall of the nave, depicting the Virgin Mary, Saint Joseph and King Saint Stephen, were painted by Endre Graits from Pécs, but were destroyed by fire in 1956. The original murals were done by a painter from the capital called Altenbuchner. There is a statue of Saint Ladislaus on the alter canopy.

e-archívum

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

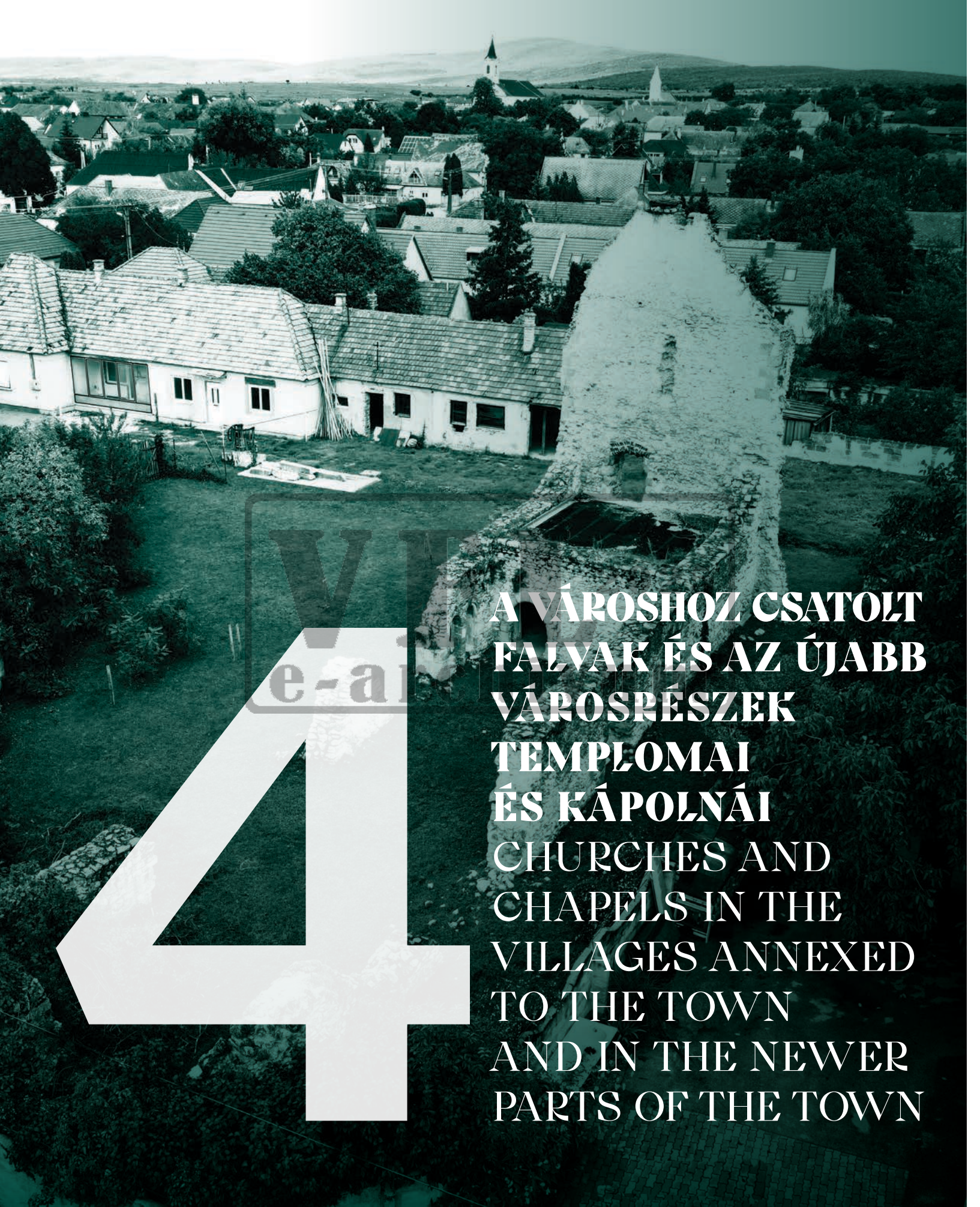
VFL VI. 157a. 3. d. Veszprém I. (Szent Mihály) r. k. plébánia iratai.

VFL VIII. 31. I. 41. Pfeiffer János plébániatörténeti feljegyzései. Veszprém, Szent László-templom.

- STRAUSZ** Antal: A Szent László-kápolna. Veszprémi Hírlap 1902. január 05. 1. 6–7.
- STRAUSZ** Antal: A veszprémi plébánia története. 2. Szent László-kápolna In: Veszprémi Hírlap 1902. április 19. 6–7.
- KOROMPAY** György: Veszprém. Városképek-Műemlékek. Budapest, 1957. 56, 83, 218, 250. 176–177. kép.
- ÉRI** István (szerk.): Veszprém megye régészeti topográfiája. Magyarország régészeti topográfiája 2. A veszprémi járás. Budapest, 1969. 51/3a és 3b.
- PFEIFFER** János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950) München, 1987. 470–471.
- TÖRÖK** József–**LEGEZA** László: A 350 éves Központi Papnevelő Intézet. Budapest, 1998. 30–31.
- TEVESZ** Mária: A Szent László-templom elfeledett üvegablakai. Séd 7. 2021. 1. 11–13.

A Veszprémi Főegyházmegye honlapja Érsekségi ékességek 38. (<https://www.veszpremiersekseg.hu/erseksegi-ekessegek-38-resz> (a letöltés dátuma: 2023. 02. 01.))

A Veszprémi Főegyházmegye honlapja Érsekségi ékességek 55. (<https://www.veszpremiersekseg.hu/erseksegi-ekessegek-55-resz> (a letöltés dátuma: 2023. 02. 01.))

An aerial photograph of a village with a large, light-colored stone wall running diagonally across the frame. In the background, a church with a tall spire is visible among the houses. The foreground shows a grassy area and some trees. The image has a teal tint.

**A VÁROSHOZ CSATOLT
FALVAK ÉS AZ ÚJABB
VÁROSRÉSZEK
TEMPLOMAI
ÉS KÁPOLNÁI
CHURCHES AND
CHAPELS IN THE
VILLAGES ANNEXED
TO THE TOWN
AND IN THE NEWER
PARTS OF THE TOWN**

HOROGSZEGI Tamás

Gyulafirátót premontrei templom és kolostor romjai **Ruins of the Premonstratensian church and monastery of Gyulafirátót**

(Gyulafirátót) Kolostor utca 20.,

Helyrajzi szám: 9837 műemlék, műemléki törzsszám: 5493

Az 1984-ben Veszprémhez csatolt Gyulafirátót közepén, családi házakkal sűrűn körülvett területen magasodnak a premontrei szerzetesrend egykori templomának és kolostorának pusztultságukban is impozáns és festői romjai.

Az öltözetük miatt fehér kanonokoknak is nevezett francia eredetű premontrei szerzetesrendet Szent Norbert (1080 körül–1134) alapította 1120-ban Prémontréban. A rend Európa-szerte hamar népszerűvé vált és gyorsan terjedt, mivel a szemlélődő szerzetesi életformát és a papi tevékenységet sikeresen ötvözték: templomaikban plébániai funkciókat is elláttak, azaz a kolostorok környezetében élők lelki gondozását, vallási szolgálatát és vezetését is végezték. Magyarországon az első premontrei kolostort a rend 1126-ban történt pápai jóváhagyását követően négy évvel, 1130-ban alapították a Nagyvárad melletti Váradhegyfokon, amely a magyarországi kolostorok többségének anyaegyháza lett, azaz a többi kolostor alapítását és szervezését már többnyire innen látták el, a későbbiek ennek filiái lettek. A váradhegyfoki premontrei prépostság alá szerveződött hatvani, csornai, majki és jászói prépostság alatt további kolostorok éledtek; a gyulafirátóti monostort a jászói filiájaként hozták létre.

A Boldogságos Szűz Mária tiszteletére szentelt gyulafirátóti premontrei kolostor alapítója korának egyik legfőbb méltósága, Mátyás esztergomi érsek (érseksége: 1239–1241). Má-

tyás érsek nagyatyja a Rátót nemzetség Gyulafi ágából származó Lesták erdélyi vajda, apja, Rátót somogyi ispán volt, testvére, Domonkos tárnokmester, Gyula nevű nagybátyja országbíró, unokatestvére vasi ispán. A nemzetség Könyves Kálmán király uralkodása idején (1095–1116), Nápoly mellől érkezett Kálmán első feleségének, Feliciának kíséretével. A család gyulafirátóti megtelepedése Veszprém mellett éppen ezzel a királynéi kapcsolattal indokolható. A nemzetség másik szálláshelye Vácrátót lett. Mátyás a vele egykorú IV. Bélával nevelkedett, akinek királyi kancellárja volt, később váci püspök, majd esztergomi érsek lett. A tatár betörés ellen az országot védő muhi csatában vesztette életét 1241-ben. A gyulafirátóti prépostságra vonatkozó írott forrásokból kikövetkeztethető, hogy azt Mátyás már esztergomi érseként alapította, tehát az alapítás 1239–1240-ben történhetett. Valószínűleg ezt követően meg is kezdődött a templom és a hozzá tartozó kolostor építése, amely a méreteiből ítélve néhány évig, esetleg évtizedig biztosan eltartott, de az építési munkák hosszabb időre nem szakadtak meg.

A lakóházak gyűrűjében megbújó rom első ránézésre kissé zavarba ejtő: a látogató nem tudhatja pontosan, hogy milyen épületnek milyen maradványát látja. A romok téglalap alaprajzú épület csonkját sejtetik. A meglévő felmenő falak, amelyek a talajszint fölött nagyobb kiterjedésükben még megma-

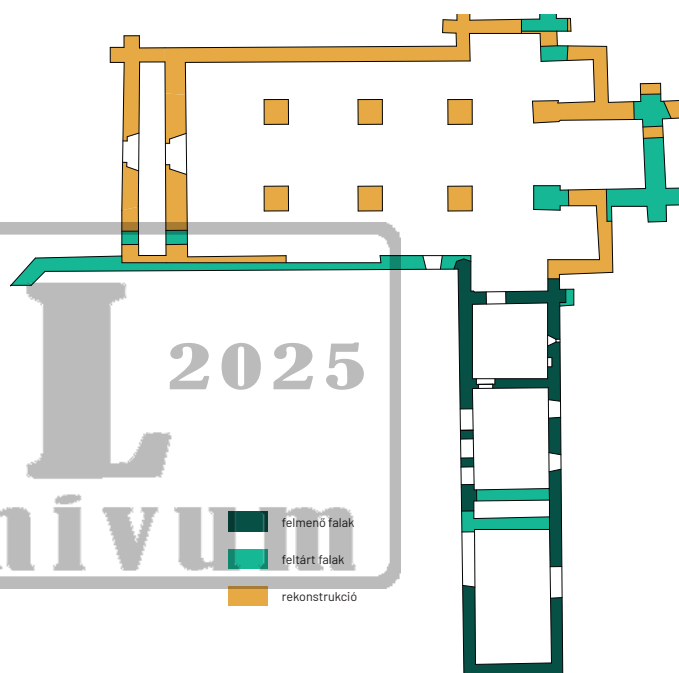

191. kép
A kolostor és a templom romjai madártávlatból

radtak, nem a templomhoz, hanem a szerzetesek életteréhez, a kolostorhoz tartoztak, igaz, legmagasabban a templom fala áll, amelyhez a kolostor hozzáépült. A magas, háromszögletes tetejű fal egyik oldalán az egykori templom keresztházát zárta le. Itt a falsarkokban, az egykori templombelső felőli oldalon magasba törő, vékony, gyönyörűen mintázott fejezetű sarokoszlopok állnak, amelyek a kereszthajó minden bizonyos bordás keresztboltozatát támasztották. Az oszlopok közötti falra merőlegesen csupán rohamosan csökkenő magasságban maradtak meg a keresztház átforduló oldalfalai, amelyek a hosszház tengelyére is merőlegesek voltak. A magas háromszögormozatos fal túloldalán egy négyzetes alaprajzú, boltozott, alacsony helyiség található (megjegyzendő, hogy a rom környezetében a középkori járószinhez képest nagyjából 60 centiméteres a feltöltődés, azaz a középkori épület padlója a mostaninál ennyivel mélyebben helyezkedik el). Ez volt a templomhoz kapcsolódó sekrestye, amelyet keskeny, kőkeretes résablak világít meg, és amelyből a keresztház és a káptalanterem maradványa közelíthető meg. A sekrestyében a templomból és kolostorból származó nagyobb építőkövek kerültek elhelyezésre. A káptalanteremnek megmaradt szép részlete a gótikus ikerablak, amelyet közepén levél és

indadíszes fejezetű törpeoszlop díszít. A kicsiny ablakosztó oszlopocska mögött, a fal belső oldalán eredetileg egy másik hasonló kapott helyet ott, ahol jelenleg műemléki pótlásként téglatámasz látható. A nagyobb alapterületű káptalanteremnek még egy hasonló ablaka lehetett ugyanebben a falban, és a két ikerablak között csúcsíves záródású bejárati ajtón keresztül lehetett megközelíteni a helyiséget. A másik ablak mára megsemmisült, mint ahogyan a helyiség boltozata, illetve födémje sincs meg; az ajtó helyzetéről csupán a megmaradt ikerablak felőli szarköve tanúskodik. Az egykori helyiség átellenes falán látható téglakifalazások és széles nyílások

192. kép
A kolostor és a templom alaprajza

szintén a műemlékes helyreállításnak és állagmegóvásnak köszönhetőek, ezek biztosítják az igazán értékes középkori falak védelmét és megmaradását, valamint különböztetik meg a kőből falazott középkori részleteket a későbbiektől. A káptalanterem és sekrestye fölött, az emeleten lehetett a szerzetesek hálóhelyisége, a dormitórium. Ebből a templom felé nyílás volt, amely a keresztház oromzata alatt, a sekrestyeajtó fölött ma is látható – szárai a további pusztulás elkerülése érdekében téglával vannak kifalazva. Ez a nyílás bizonyára falépcsővel lehetett összekötve a templom terével, esetleg valamilyen „könnyűszerkezetes” karzat is tartozhatott hozzá. A káptalanterem mellett keskeny helyiség húzódott, ennek belső falai nem láthatók, csak egy kis falcsonk utal egykori létükre a felmenő falban. Ebben talán az emeleti

193. kép
A templom kereszthajójának fala

194. kép

A templom kereszthajójának fala a kapcsolódó kolostorszárny romjával

dormitóriumhoz felvezető lépcső volt, alatta esetleg árnyékszékkel. Ezt egy újabb nagyobb alapterületű helyiség követte, amely a szerzetesek közös étkezője, a refektórium lehetett. A középkor századaiban nem volt ritka, hogy a szerzetesi templomokhoz egyszárnyú kolostor csatlakozott (ilyen volt a szintén premontrei majki és ócsai templomhoz tartozó kolostor is). Ugyanakkor nem zárható ki az sem, hogy Gyulaírástón esetleg fából épített további kolostorszárny is létezett, mint ahogyan egy esetleges kerengő, illetve a kolostor emelete is épülhetett fából.

A gyulaírástói premontrei épületek a 15. század közepéig maradtak a Gyulafi család tulajdonában, akkor más birtokokra cserélték a veszprémi káptalannal. Veszprém várának 1552-es török általi elfoglalása után a kolostor épületeit felrobbantották, ahogyan az a korszakban szokás volt azon nagyobb épületek esetében, amelyek védelméről tulajdonosaik nem tudtak gondoskodni. A maradványokat a falu lakossága

kőbányának használta, de még a veszprémi várfalba is kerülhetett belőle, majd később, a 18. században a gyulaírástói préposti lak („kastély”, később óvoda) is a kolostor köveinek felhasználásával épült. A kolostor maradványai történetük során mindvégig láthatók voltak, ám megismerésükhöz és értelmezésükhöz, majd megbecsülésükhöz további évszázadok elmúlására volt szükség. A 19. század közepén Rómer Flóris (bencés szerzetes, majd áldozópap, később nagyváradi kanonok, a magyar műemlékvédelem első kezdeményezőinek egyike) írta le és vizsgálta az épületmaradványokat, de egy újabb évszázadnak kellett eltelnie, hogy régészeti ásatást végezhessenek Pámer Nóra vezetésével. Erre a romok tudományos igényű, hiteles konzerválása miatt volt szükség, amelynek tervezője Koppány Tibor volt. A gazdasági épületnek, pajtának és istállónak használt kolostort meg kellett szabadítani az ezekhez a funkciókhoz szükséges, időközben rá- és hozzáépített falaktól és tetőktől. Sajnos a tervezett

195. kép
A kolostorszárny romjai

196. kép
A kolostorszárny egykori belső tere

197. kép

A káptalanterem ikernyílása kívülről, jobbra az elpusztult ajtó maradványa

helyreállítás, romkonzerválás és környezetrendezés nem tudott maradéktalanul megvalósulni sem az 1960-as években, sem azóta, ezért a rom állapota jelenleg sem megnyugtató. Bár az 1960-as években elvégzett régészeti ásatás számos akadályba ütközött és nem folyhatott ideális körülmények és keretek között (ezért megismétlése szükséges lesz a jövőben), számos eredményt szolgáltatott a középkori rendház és templom megismeréséhez. A régészeti ásatással érintett te-

ületet jelentősen szűkítette a középkori kolostor környezetének beépítettsége (a templom egykori falai nagyjából a földfelszint fölött meglévő falak telkével szomszédos ingatlanokon helyezkednek el). Így is sikerült azonban tisztázni az egykori templom főbb jellemzőit. Háromhajós, keresztház, bazilikális rendszerű volt (a főhajót közrefogó mellék-hajói keskenyebbek és alacsonyabbak voltak a főhajónál, így az utóbbi a felmagasított falakon nyíló ablakokon keresztül

198. kép
A káptalanterem ikernyílása kívülről

is részesült természetes megvilágításban). A mellékhajókat a főhajótól három pillérpár választotta el. Egyenes záródású főszentélyét két keskeny, szintén egyenes záródású mellékszentély fogta közre, amelyek a mellékhajók tengelyében, a keresztház szakaszaiból nyíltak. Nyugati oldalán karzata, illetve előcsarnoka lehetett. A keresztház déli oldalához csatlakozott a kőből épített egyszárnyú kolostor, mellette a mellékhajó falán déli bejárat nyílt a templomba (talán a ko-

lostor kerengőjéből, amely talán fából épülhetett). A templom ásatással megismert épületsarkainak többsége egymásra merőleges, vaskos támpilléres megerősítéseket kapott. Az 1240-1250-es években felépült templom hazánk nagyobb méretű nemzetségi kolostortemplomainak sorába tartozott. Mivel az ország egyik legbefolyásosabb személye, Mátyás esztergomi érsek alapította és kora egyik legjelentősebb családja volt kegyura, ezért díszítése is kitűnhetett korának egy-

házi építészetének átlagából, hiszen egyik elsődleges funkciója éppen az alapító és az alapító családjának reprezentációja volt. A gyulafirátóti premontrei templom alaprajzához legközelebb az 1234-ben alapított bélápátfalvai ciszterci apátság temploma áll, mégsem gondolhatjuk, hogy ezeket azonos építőműhely készíthette, hiszen számos hasonló elrendezésű templom épült az országban a 13. század első felében és a század során.

Hazánk dicsőséges múltjából sok esetben csak töredékek maradtak, amelyek az eredetiek nagyszerűségét ugyan nem pótolhatják, de annál becsebbek, hiszen általuk alkothatunk képet az elveszett gazdagságról, kultúráról és általuk alkothatunk képet az elveszett egészről. A gyulafirátóti rom letűnt korok emlékéit idézi: a nagyszerűségtől a pusztulásig tanúja történelmünknek, és így, önmagán túlmutató mementőként idézi fel azt. Romként való megőrzése, konzerválása, folyamatos állagmegóvása, környezetének méltó rendezése a jövő feladatai közé tartoznak, mint ahogyan a népszerűsítése és hozzáférhetővé tétele is.

The Premonstratensian Provostry of Gyulafirátót was founded around 1240 by Archbishop of Esztergom, Matthias, who was from the Gyulafi branch of the kindred Rátót. After the church's foundation – probably marking the start of the construction – the founding archbishop was killed in the Battle of Muhi against the invading Mongols in 1241, but the works continued without any major interruption and the monastery was built in the 1240s. During the Ottoman conquests after 1552, the medieval monastery was blown up, and the site was used as a quarry by the villagers and the inhabitants of Veszprém. Buildings were erected near-

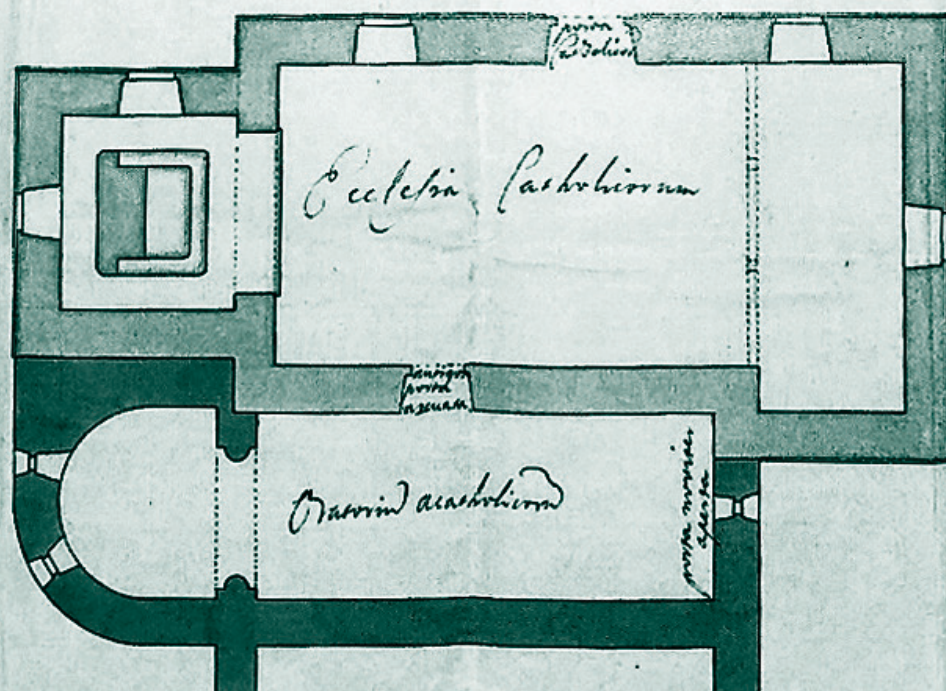
by in the 19th century, and the ruins were excavated and conserved in the 1960s. The three-aisled church had a basilican layout. The flat-ended side chancels were connected to the transept, which also enclosed the main chancel (also flat-ended). Perpendicular buttresses were built on the corners of the building, in the continuation of the walls. To the west, the building may have had a subsequently added porch. The Cistercian church in Bélápátfalva is most similar to this one in its layout. All that remains of the surface ruins of the church of Gyulafirátót is the high, gabled wall of the transept on the south side, attached to the cloister, with graceful Gothic corner columns in the inner corners. A significant part of the remaining walls below the ground level lie in the plot of the adjacent residential building. Most of the currently visible ruins are those of the cloister's single wing. On the other side of the church's transept wall, the adjoining cross-vaulted sacristy is followed by the chapter hall. The western, Gothic-style, coupled windows of the latter have survived, together with the dwarf column of the outer layer and a few jamb stones of the entrance. The monks' dormitory was probably located above the chapter hall and the sacristy, with a door leading upstairs to the church transept above the sacristy door. Next to the chapter hall, at the southern end of the monastery wing, was the monks' refectory.

199. kép
A káptalanteremből a sekrestyébe nyíló ajtó

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

- RÓMER** Flóris: A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. Győr, 1860.
- KARÁCSONYI** János: A sajómezei csatában elesett esztergomi érsek nemzetsége. In: Turul 23. évf. 1905. 86.
- LUX** Géza: A gyulafrátóti premontrei kolostor maradványai. In: Építészet 1. évf. 1941. 31.
- OSZVALD** Ferenc: Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez. In: Művészettörténeti Értesítő 6. évf. 2–3. sz. 1957. 231–254.
- GERGELYFFY** András: A gyulafrátóti premontrei kolostor (Rövid hírek). In: Műemlékvédelem 6 (1962) 121.
- ENTZ** Géza: A kerci (círjai) cisztercita építőműhely. In: Művészettörténeti Értesítő 12. évf. 1963. 121–147.
- PÁMER** Nóra: Jelentés a gyulafrátóti kolostor 1964. évi ásatásáról. Kézirat, Országos Műemléki Felügyelőség, 1965. február 19. Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára XI.142/1965. és Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest, Tervtár. Itsz. D11988.
- PÁMER** Nóra: Gyulafrátót, premontrei kolostorrom. In: Az 1964. év régészeti kutatásai. (Régészeti Füzetek 18.) Szerk.: Sz. Burger Alice. Budapest, 1965. 68. (117. tétel)
- PÁMER** Nóra: A gyulafrátóti középkori premontrei monostor feltárása. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6. Szerk.: Eri István. Veszprém, 1967. 239–246.
- KOPPÁNY** Tibor: Középkori templomok és egyházas helyek Veszprém megyében. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 6. Veszprém, 1967. 117–150.
- MEZEY** Alice: A veszprémi várfal délnyugati szakaszából kibontott faragott kőanyagról. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 13. Veszprém, 1978. 133–138.
- MAROSI** Ernő: Magyarországi művészet a 12–13. században. Historiográfiai vázlat és kutatási helyzetkép. In: Történelmi Szemle 23. évf. 1. sz. 1980. 124–149.
- CSENGEL** Péter: A majki premontrei prépostság feltárása. In: Műemlékvédelmi Szemle 1. évf. 2. sz. 1991. 44–46.
- LUKÁCS** Zsuzsa – **CABELLO**, Juan – **CSENGEL** Péter: Az ócsai premontrei prépostság kutatása. In: Műemlékvédelmi Szemle 1. évf. 1991. 16–19.
- BODÓ** Balázs: A veszprémvölgyi apáca kolostor építéstörténete és kőfaragványai. In: Műemlékvédelmi Szemle 12. évf. 1. sz. 2002. 41–63.
- VARGA** Lajos: Rátót nembeli Mátyás (1239. november 2. u. – 1241. április 11.). In: Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk.: Beke Margit. Budapest, 2003. 104–106.
- HERVAY** Ferenc Levente – Mezey Alice: Premontreiek (Ordo Praemonstratensium, OPraem). In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon – középkor és kora újkor. IX. Budapest, 2009. 296–302.
- BALÁZSIK** Tamás: Bamberg-től Nyírádig...? Újabb adatok a késő román kori épületplasztika témaköréhez. In: Műemlékvédelem 58. évf. 4. sz. 2014. 233–243.
- CSOLTKÓ** Emese: Az ócsai premontrei prépostság régészeti kutatása. In: Fábíán Laura – Uhrin Dorottya – Farkas Csaba – Ribi András (szerk.): Micae Mediaevales VI. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Budapest, 2017. 49–66.
- SZAKÁCS** Béla Zsolt: Gyulafrátót, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága. In: Mérai, Dóra et al. (eds.): Genius Loci – Laszlovszky 60. Budapest, 2018. 19–24.
- HOROGSZEGI** Tamás – **BOZÓKI** Lajos: Gyulafrátót, premontrei templom- és kolostorrom építéstörténeti tudományos dokumentációja. Kézirat, NÖF Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft., 2019. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest, Tervtár. Itsz. D48105.
- HOROGSZEGI** Tamás: A gyulafrátóti premontrei prépostság alapítása és monostorának viszontagságai – kiegészítések és kérdések. In: Veszprémi Szemle 23. 1. sz. 2021. 46–73.

BALÁZSIK Tamás

Gyulafirátót, a középkori plébániatemplom romjai The medieval parish church of Gyulafirátót

(Gyulafirátót) Kálvária utca 28.,
Helyrajzi szám: 9884

2025

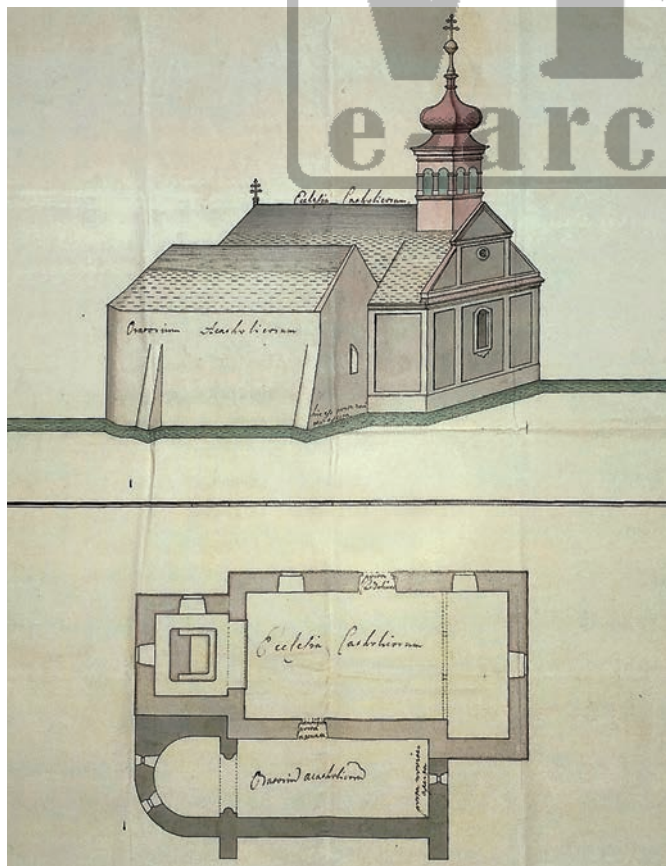
A mai katolikus templomtól északra elterülő telek déli lehatárolását alkotó 101 cm széles és valamivel több, mint 2 m magas kőfal egy kb. 276 cm hosszú íves és egy ehhez nyugatról csatlakozó hosszabb, kelet-nyugati irányú egyenes, valamint egy ez utóbbihoz északnyugatról illeszkedő, 70 cm hosszú szakaszból áll. Építőanyaga meszes habarcsba rakott törtkő. E fal minden bizonnyal azonosítható a település 12–13. századra datálható, feltehetően egyenes szentélyzáródású, keletelt Árpád-kori templom északi oldalához épített íves szentélyzáródású kápolna északi falának maradványával. Föld alatt lévő további falaira a felettük időnként kiszáradó fű alapján lehet következtetni.

Rátót plébánosát először 1454-ben és 1471-ben említik. Veszprém 1552-ben történt elfoglalása után elnéptelenedett faluban a templom romba dőlt. 1681 előtt a reformátusoké, 1702-ben is romos. Csak a kuruc világ után építették újjá a kálvinisták. Egy 1749-es tanúvallomás szerint, hogy a szentélye és minden formája mutatja, a kettőstemplom egyik része, amelyikbe a kálvinisták járnak, a katolikusoké volt, és 1735-ben a reformátusok és a katolikusok közösen bontották le a drága faragott kövekből épített kórust, az oltár helyét, oltárát, valamint a boltozott, két helyiségből álló sekrestyét. Köveiből a felső templom falát megerősítették, mellé két „erősítőoszlopot”, a templom ajtaja elé bejáráshelyet épít-

tettek, bevakolták, és zsindellyel be is fedték. A katolikusok 1745-ig jártak a helyreállított templomba, benne saját padjaik voltak. Az 1747-es egyházlátogatás jegyzőkönyve szerint a református imaház nyomorúságos állapotú, de kő tornya van. Nemeskéri Kiss Pál nagyprépost 1760 és 1763 között újjáépíttette a kettőstemplom déli részét. Az építkezés közben a szentély déli, belső oldalán a kőművespallér és egy helyi lakos alakos és színes festést látott. Az új templomot Nepomuki Szent János tiszteletére szentelték. Az építkezés hatására a falu református lakossága körében zendülés tört ki, amit csak katonai erővel tudtak lecsendesíteni. A kálvinisták a templomukat a katolikusok épületén keresztül tudták megközelíteni, bejáratuk az új szószek mellett volt. Végül a tanító lakása felé törtek új ajtót maguknak. Az együttesről készült 1764-es ábrázolás szerint a reformátusok (acatholikusok) által használt épületrész északi falát a diadalív vonalában és a nyugati saroknál egy-egy támpillér erősítette. A hajót az ugyanolyan széles szentélytől elválasztó diadalív pilléreit egy-egy féloszlop bővítette. A katolikus templomrész a hajónál keskenyebb, egyenes szentélyzáródású épület volt, a hajó nyugati, észak felé kiugró szakaszban két (fa)oszlopra támaszkodó karzattal. A katolikus templom északi falán lévő ajtón lehetett a reformátusok templomába jutni. Egy 1768. évi levél szerint a katolikus templomnak „tornyosházat”

terveztek, amibe 1773-ban harang is került. Az 1779-es vízi-táció szerint a katolikus templomban van egy oltár, minden szükséges felszereléssel. Ekkor három harangjából egy a kálvinistáké. 1786-ban a templom teteje javításra szorult, emiatt a protestánsok gúnyolták a katolikusokat. A káptalan ígéretet tett a templom kijavítására, de az építőanyagot a híveknek kellett biztosítani. A munka során a tetőt és a szentélyt megemelték, és tornyot építettek. Egy 1787. évi levél szerint Buffleur Gáspár S. J. vöröserényi adminisztrátor új Nepomuki Szent János-oltárt hagyott a templomra, amit 1789-ben bearanyoztak. 1789-ben reparálták és sekrestyével kibővítették a templomot. A Szent Kereszt-mellékoltárt Paintner Mihály prépost, rátóti plébános, a szószéket és az egyik harangot gróf Keglevich adományozta az 1790. évi összeírás szerint. A templomban a következő képek voltak Paintner Mihály adományából: Szűz Mária, Szent Mihály, Szent Vendel, Szent Donát, Szent Sebestyén, Szent Rókus, Nepomuki Szent János, boleslávi Szűz Mária, az utasok védőszentjének képe. A 18. század végén a veszprémi káptalan kérte a királynőt, hogy engedélyezze a katolikus templom mellé épült református oratórium elvételét és bontását. Ezzel szemben 1792-ben a reformátusok templomuk nagyobbításához, 1801-ben

200. kép
A gyulafirátóti kettőstemplom 1764-ben

új torony építéséhez kaptak engedélyt a préposttól. 1801-ben a katolikus hívek a két kis harang helyett nagyobb harangok készíttetését kérték a préposttól, mert „Ez által is alább valók nem volnánk a kálvinista Szomszédjainknál, kik nem régen egy nagy harangot magoknak tsináltatván már most 3 haranggal is harangoznak.” 1804-ben Paintner Mihály prépost kérte a káptalan hozzájárulását a templom modern formára való alakításához. 1811–1812-ben új tetőt kapott az épület. Az 1824. évi canonica visitatio szerint a katolikusok temploma a reformátusok imaháza mellett helyezkedik el, az egész bolt-hajtásos és zsindegyel fedett. Torony nincs, annak helyén új, 1823-ban emelt fa harangállvány van, három haranggal. A kórus fából készült, festetlen fakorlattal, rajta négyváltozatú orgona található. A templomba a híveknek csak a kétharmada fért be. Mind a Nepomuki Szent János-főoltár, mind a Szent Kereszt-mellékoltár asztala fából készült. A főoltáron, a szentségház felett, Szűz Mária szobra található egy szekrényben. A mellékoltáron négy ereklyét őriztek, nyilvános tiszteletre állandóan kihelyezve. Ezek: Szent Valerius, Szent Pál és Innocens vértanúk, Szent Konkordát vértanú, valamint Szent Viktor és Jusztin vértanúk csontjai. A kő keresztelőkút Keresztelő Szent János képével díszített. A szószék a szentély után, az evangéliumi oldalon állt, a templomból lehetett rá feljutni. A felszereléshez tartozott egy nagy, festetlen fa gyertyatartó a húsvéti gyertya számára, és egy másik háromágú, a nagyszombati gyertyákkal. A templomban az eddigiek mellett feltűnik Keresztelő Szent János, Xavéri Szent Ferenc, Szent Flórián és Szent Alajos képe. A szentély déli oldalához csatlakozó sekrestye cseréppel fedett. Benne sárgára festett puhafa szekrény található és gyóntatószék, keményfából, közvetlenül az ajtónál. 1824-ben Arnoffer János ácsmester új haranglábakat készített. Az 1846-os egyházlátogatás szerint a templom mellett álló haranglábakon 3 harang függött. A templom kicsinysége miatt annak megnagyobbítása szükséges. A vizita alkalmával a hívek nem akarták írásba adni, hogy a templom és egyebek renoválásánál a rájuk eső részt, a szekeres és kézi munkát vállalják, s csak a püspök erélyes fellépésének köszönhető, hogy a templomot sikerült megnagyobbítani és kicsinosítani. Fényes Elek szerint a katolikus és a református templomok külön tető alatt, de egy épülettől összeragasztva, békésen állnak. Rómer Flóris 1860-ban még leírta ezt a kettőstemplomot. „Rátót főnevezetességeihez tartozik az ikertemplom, a keresztényi türelem és testvéri szeretetnek hazánkban tán egyedüli magasztos példája. Az ódonszerű, bizonyosan a kereszténység honunkbani első korába helyezendő református templomhoz épült későbbben a kath. egyház, és a réginek oldalfalán látható még a 7' széles körívű bejárás vakolatja, mely tanúja annak, miszerint ez itt eredetileg magán állt. Minthogy a kath. templom szegénységén kívül egyéb nevezetességgel nem kínálkozik,

itt egyedül a reform. templomról, mint a Bakonynak tán leg-
régiebb egyházai közé sorolandó nevezetességről szólnak.
Ezen kisded imaház hossza 70, széle aránylag igen csekély s a
faemelvénnyel még szűkebbnek látszik. A körívű szentély
7 öl hosszú, a diadalív, mely 11'nyi magasságu két ódonszerű
oszloptól tartatik. A jobboldali gömbölyű oszlop griffel ékí-
tett fejezettel bír, a baloldalin vadállatok által üzött gyerme-
keket látni; azonban ezeket csak igen gyakorlott szem és fel-
csigázott képzelő tehetség fedezheti fel, mert az ujjnyi vastag
vakolat majd mindent eltakar; a baloldali oszlop talapzatán
egy torzfej is látható, kívülről az egyház három 2 1/2'nyi ha-
rántos támfallal bír, melynek, mint látni lehet, később épít-
ettek hozzá. A köröskörül futó karzat festett parkányzatán
veres színű írást láthatni.”

A kettőstemplom bontása 1868-ban történt meg, ezt követő-
en épült fel a két felekezet saját egyháza.

The medieval parish church of Gyulaírást fell into ruin
during the Ottoman occupation, then it was used first by
the Reformed Church, then shared by the Catholic and the
Reformed congregations. In 1734, they jointly decided to de-
molish the two-room sacristy and the choir built of carved
stones, and they used the materials to build a shared church.
The southern part became the Catholic prayer house and the
northern part was the Reformed one. The church, partially
rebuilt during the 18th century, had proved to be too small
by the mid-19th century and both denominations built their
own separate churches. Some of the remains of the early
double building have been preserved in the fence wall that
forms the southern boundary of the site north of the pres-
ent Catholic church, as well as below ground level around it.
The unplastered part of the fence is a section of the crushed
stone north wall of the chapel, probably added to the 12th-
13th century east-oriented church with a straight apse.

201. kép
A középkori plébániatemplom maradványai
a Kálvária utca 28. kerítésfalában

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár, Budapest, Helytt. lt. C.40. Lad. B. fasc. 17. No. 86–87.

FÉNYES Elek: Magyarország leírása, 2. Pest, 1847. 77.

RÓMER Flóris: A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat. Győr, 1860. 137–138.

KOPPÁNY Tibor: Középkori templomok és egyházak helyei Veszprém megyében.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 6. Veszprém, 1967. 128.

SZÖLLŐSI Mihály: Rátóti krónika. Veszprém, 1995. 269–276., 284–298

VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009. 279.

JANKOVICS Norbert (szerk.): Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiai 1. Budapest, 2022. 314.

GALAMB Zsuzsanna

Gyulaírástót, Nepomuki Szent János-templom **Gyulaírástót, Saint John of Nepomuk's Church**

(Gyulaírástót) Kálvária utca,

Helyrajzi szám: 9686 Helyi védettségű épület.

Az 1763–65 között a középkori templom helyén, alapfalainak a felhasználásával Nepomuki Szent János tiszteletére új katolikus templom épült, az építkezést Szokob Jakab veszprémi kőművespallér vezette. Ez a templom a 19. század derekára kicsinek és rossz állapotúnak bizonyult, így elbontása mellett döntöttek.

A ma is meglévő templomot Szlopák Antal várpalotai építőmester építette, a költségek kétharmadát a veszprémi káptalan, míg egyharmadát Pichler Mihály rátóti prépost viselte. A templom alapkövetételére 1868-ban került sor, az építkezés 1871-re fejeződött be. Az elkészült templomot Nepomuki Szent János tiszteletére Tallián Lázár áldotta meg. Berendezése az építkezéssel egy időben készült. A főoltárt, a szószéket és a padokat egy bizonyos várpalotai Rupich mester készítette, Nepomuki Szent Jánost ábrázoló főoltárképét 1869 decemberében, a templompénztár terhére engedélyezték. Mellékoltárát a hívek és a kegyúr Szűz Mária tiszteletére állították, megáldására 1894. december 9-én került sor. Az orgona a zirci Wilde asztalosmester-dinasztia műhelyéből került ki. 1871-ben Hadnagy István rátóti lakos Szent Sebestyén-, egy évvel később Szent István vértanú-képet adományozott a templom számára. 1911-ben a templomot kívülről renoválták. A háború alatt megsemmisült harangjai helyett a templom 1924-ben kapott új harangokat a kegyurak, a szé-

keskáptalan és Szentiványi Károly prépost, továbbá hívek adományaiból. 1929-ben a templombelső kifestése zajlott. 1938-ban (más források szerint 1934–35-ben) Szentiványi Károly rátóti prépost a szentély nyugati oldalát kápolnával bővítette, alatta kriptával. Az egykor a Kálvária-dombon álló Frankl-Rainprecht kápolna lebontásakor az ott lévő hamvakat ide szállították át. A templomépület átfogóbb renoválására Szöllősi Mihály plébános idején került sor, aki 1947-től látta el feladatát. A templomot kívül-belül renováltatta, új gyóntatószéket és áldoztatórácsot rendelt, bevezette a villanyvilágítást, a Wilde-féle orgonát pedig Szigeti Kilián benccs szerzetessel átépíttette.

A historizáló stílusú templom a település északnyugati szélén, a Kálvária-domb aljában, útelágazással közrefogott partoldal felett, magas domboldalon áll. Az épületet délről és nyugatról magas támfal határolja, déli főbejárata elé a támfalban kialakított hosszú lépcsősor vezet fel. Az észak-déli tengelyű, nyeregtetős, cseréppel fedett, egyhajós templom déli homlokzata enyhén megmozgatott, középtengelyében a homlokzat síkjából kissé kiugró toronnyal. A torony négy szintjét félköríves nyílások – a földszinten ajtó, felette három ablak – töri át, sarkait szintenként lizénák keretezik. A toronytest mellett, kétoldalt egy-egy vakablak mélyed a falba,

202. kép
A templom főhomlokzata

felettük egyszerű szemöldökpárkány. A két oldalhomlokzat közel azonos kialakítású, három-három félköríves záródású ablakkal, sávozott felületű, a tengelyeket tagoló lizénákkal. A hajónál keskenyebb, sokszögzáródású szentélyhez keleti oldalán félnyeregtetővel lezárt sekrestye csatlakozik, déli homlokzatán kőkeretes ajtóval. A szentély nyugati falához utólagosan épült a kis méretű, nyeregtetős, terméskőből rakott modernista kápolna. Az utóbbi előtt a támfalban folytatódó lépcsősor vezet a mára befalazott, kőkeretes kriptajához. A faragott terméskőből falazott, lépcsős oromzatú épület nyugati falát körszegmens és álló sávablakok törik át

A templom hajóját három, a szentélyét egy csehsüveges boltszakasz és negyedgömb boltozat fedi. A hajó déli végében háromarkados karzat áll. Berendezése részben neoklasszicizáló, oltárépítményén Nepomuki Szent János 19. századi képe látható. A nyugati diadalívpillérhez kapcsolódik a kör alaprajzú, kosarán koszorúkkal díszített szószék, a keleti oldalon Lourdes-i Mária szobor áll. A hajó első szakaszában, a nyugati oldalon, modern, márvány keresztelőkút található, Krisztus keresztelésének domborműve díszíti. A hajó oldalfalait, valamint a szentélyt mustrás festés borítja, a boltozatot és a diadalívet medallionos naiv szentábrázolások gazdagítják.

203. kép
A templom és a nyugati oldalkápolnája

204. kép
A templom összképe a szentély felé

A karzatoszlopon lévő márványtáblán a gyulaíratóti plébánosok és ideiglenes lelkészek névsora olvasható. A Rainprecht-kápolnát síkmennyezet fedi, sarkában a 19. század második feléből származó Ecce homo mellszobor kapott helyet.

The Catholic church of Gyulaíratót, replacing the medieval church used jointly with the Reformed congregation, was built between 1868 and 1871 by Antal Szlopák, master builder from Veszprém, and financed by the Veszprém Chapter

206. kép
Nepomuki Szent János-főoltár

205. kép
A templom összképe a bejárat felé

and Mihály Pichler, provost of Rátót. The completed church, dedicated to Saint John of Nepomuk, was blessed by Lázár Tallián. It was furnished at the time of construction, partly from donations by the congregation, but the pulpit and the altar are earlier, neoclassical structures. A modernist chapel, now called the Rainprecht Chapel, with a crypt underneath, was built in the first third of the 20th century onto the west side of the single-nave church, which has a chancel adorned by patterned decorations.

207. kép
Szentiványi Károly rátóti prépost emléktáblája a kriptalejáratnál

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Veszprémi Hírlap 1924/I. XXXII. 1.szám. 1924. január 06. 2.

VEL VIII 31. I. 41. Gyulaíratot (Pfeiffer cédulák)

JANKOVICS Norbert (szerk.): Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 313.

VEI 2025
e-archivum

BALÁZSIK Tamás

Gyulafirátót, Református templom Gyulafirátót, Reformed Church

(Gyulafirátót) Pásztor utca 29.,

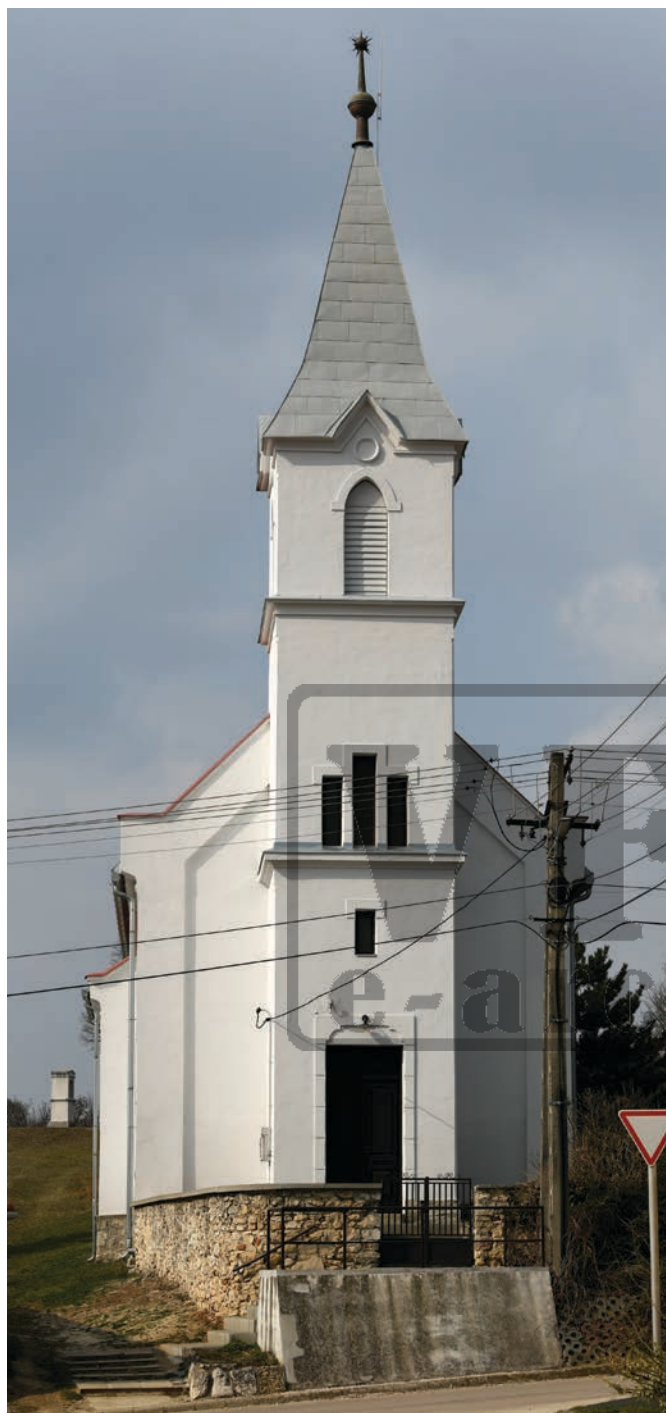
Helyrajzi szám: 9584 Helyi védettségű épület.

Veszprém 1552-ben történt elfoglalása után elnéptelenedett faluban a templom romba dőlt. 1681 előtt a reformátusoké volt egy 1752-es tanúvallomás szerint. 1702-ben is romokban volt. Csak a kuruc világ után építették újjá a kálvinisták. 1733-ban a reformátusok és katolikusok közösen építették újjá és 1745-ig közösen használták, majd kettőstemplomot emeltek. Az egymáshoz tapasztott két részből álló épület északi fele volt a protestánsoké. A korai eredetű, többször megújított déli részt 1868-ban bontották le, és amikor a katolikusok 1870-ben felépítették új templomukat, az teljesen a régi templom, a reformátusok temploma elé épült, sőt ennek megsértése nélkül nem is tudták a magukéra a tetőt felrakni. Az ebből fakadó vizzály orvoslására a kultuszminisztérium leiratot küldött a vármegyéhez, hogy az ügyet vizsgálja ki, és a földesúr káptalanát szólítsa fel a helyzet orvoslására. A káptalan egyes tagjai, valamint a prépost összeadtak 1800 forintot, ami a többszöri kikölcsozés által úgy megnövekedett, hogy a reformátusok belefoghattak új templomuk tervezésébe. Az új templom építéséhez a neves Brenner Lőrinc is készített tervet 1889-ben, de a déli homlokzat fölé helyezett tornyos tervével szemben a déli homlokzathoz épített tornyos templom tervét fogadták el. Az új templom építése hozzávetőlegesen 4500 forintba került. Az ünnepélyes felavatást 1899. november 5-én tartották. A templom 1890-es

felépítéséről az épület keleti falában elhelyezett márványtáblával is megemlékeztek. Ennek felirata: KÉSZÜLT 1890 ÉVBEN/ F. JÁKÓI SÁMUEL, GONDNOK LÁNGI LAJOS/ ELŐLJÁRÓK/ NAGY JÓZSEF, FAZEKAS JÁNOS, FÜLLÖP GÁBOR, KUTTI GÁBOR, SZIJÁRTÓ JÁNOS, SIPOS MIHÁLY, TSATÁRI GÁBOR

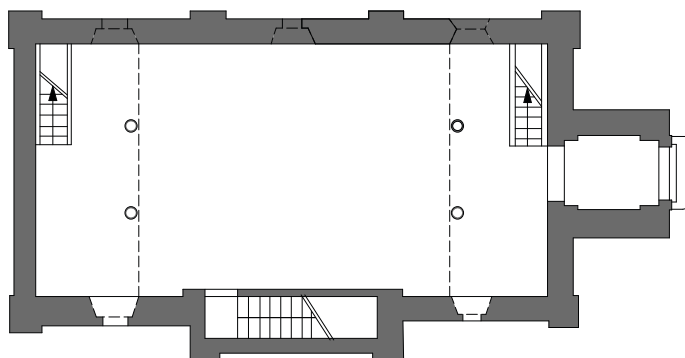
1899-ben bontották el a református haranglábat is. 1958-ban tatarozták az épületet. 2009-ben a templomtetőt, 2017-ben az épület belsejét újították fel, 2020-ban pedig a templom külsejét hozták rendbe.

A mai templom a Kálvária domb aljánál, részben körülkerített telken álló, észak-déli tengelyű, téglalap alaprajzú, cseréptetővel fedett épület, déli homlokzatához épített, bádogfedésű, törtvonalú gúlasisakos toronnyal. Alaprajzának jellegzetessége, hogy a szószekekre vezető lépcső miatt a nyugati fal a homlokzat középső harmadában szélesebb. A keleti homlokzatot három, a nyugati homlokzatot két csúcsíves záródású ablak töri át, záradéka körül vállpárkányos szalagkerettel, és ugyanilyenek a szintén csúcsíves záródású harangszinti ablakok is. A homlokzatok tükrös kialakításúak. A keleti oldal három és a nyugati homlokzat két tükrének felső szélét konzorsor kíséri. A torony déli oldalán nyíló bejárati ajtó keretét kváderimitáció követi, felette különleges, gótizáló, bélés-kon-

208. kép
A templom főhomlokzata

zolos lezárás vakolatimitációja látható. Az építés korának jellegzetes motívuma a torony oromzati szintjén az egy hosszabb és két rövidebb, téglalap alakú nyílás alkotta kapcsolt nyíláscsoport az erőteljes osztópárkány felett, valamint az északi homlokzat csúcsa alatt az ugyanilyen formájú vaknyílás-kompozíció. A 19. század végét idézi a torony szögbe tört órapárkánya az alattuk lévő, gyűrű alakú vakolatdísszel.

209. kép
A templom alaprajza

A toronyalj csehsüveg-boltozatú, a templomtér síkfödémű. A berendezés az építés idejéből származik. A nyugati falára rögzített szószékre a faltestben elhelyezett lépcsőn lehet felmenni. Táblás díszítésű, levéldíszes cseppentőjű kosarát és hangvetőjét a nyolcszög öt oldalával képezték. A tér északi és déli végében 2-2 öntöttvas oszlop által hordozott, egyszerű, váz-táblázatos mellvédű fakarzat áll. A bejáratú ajtók és a szószéklépcsőre nyíló ajtók építéskori váz-táblázatos asztalosszerkezetek. A belső bejáratú ajtó sajátossága, hogy két szárnya eltérő szélességű.

210. kép
A református és a katolikus templom a Kálváriáról

The Reformed congregation of Gyulafirátót built their church at the foot of the Calvary Hill in 1889–90. The rectangular historicist building with a north-south axis, standing on a partially enclosed plot, has a steeple added to the south facade with a broken profile and a pointed spire. The uniqueness of its layout is due to the fact that the western wall is wider in the middle third of the façade because of the

staircase leading to the pulpit. The east side façade is broken up by three Gothic-style windows, the west side by two, and the windows on the level of the bell also have pointed arches. The frame of the entrance door is followed by an imitation ashlar pattern, above which there is a plaster imitation of a corbeled closure. A characteristic motif of the period is the triple-bay of one longer and two shorter rectangular openings at the steeple's pediment level, and the blind openings of the same shape below the top of the north façade. The church has a flat roof and its furnishings date from the time of its construction. The pulpit is attached to the west wall and is accessible by a stairway, built into the wall. It has a panelled decoration, its body and sounding-board join along five sides of the octagon and are decorated with leaf ornamentation. At the north and south ends of the interior there is a wooden gallery with marble-painted columns. Below the ceiling, an arcade-imitation pattern runs around the walls.

211. kép
A templombelső összképe

212. kép
A szószék

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

FÉNYES Elek: Magyarország leírása, 2. Pest, 1847. 77.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok, 42. évf. 47. szám, 1899. nov. 19. 748.

VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009. 281.

JANKOVICS Norbert (szerk.): Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 318.

BALÁZSIK Tamás

Kádárta, Református templom Kádárta, Reformed Church

(Kádárta) Győri utca 29.,

Helyrajzi szám: 2790 műemlék, műemléki törzsszám: 5500

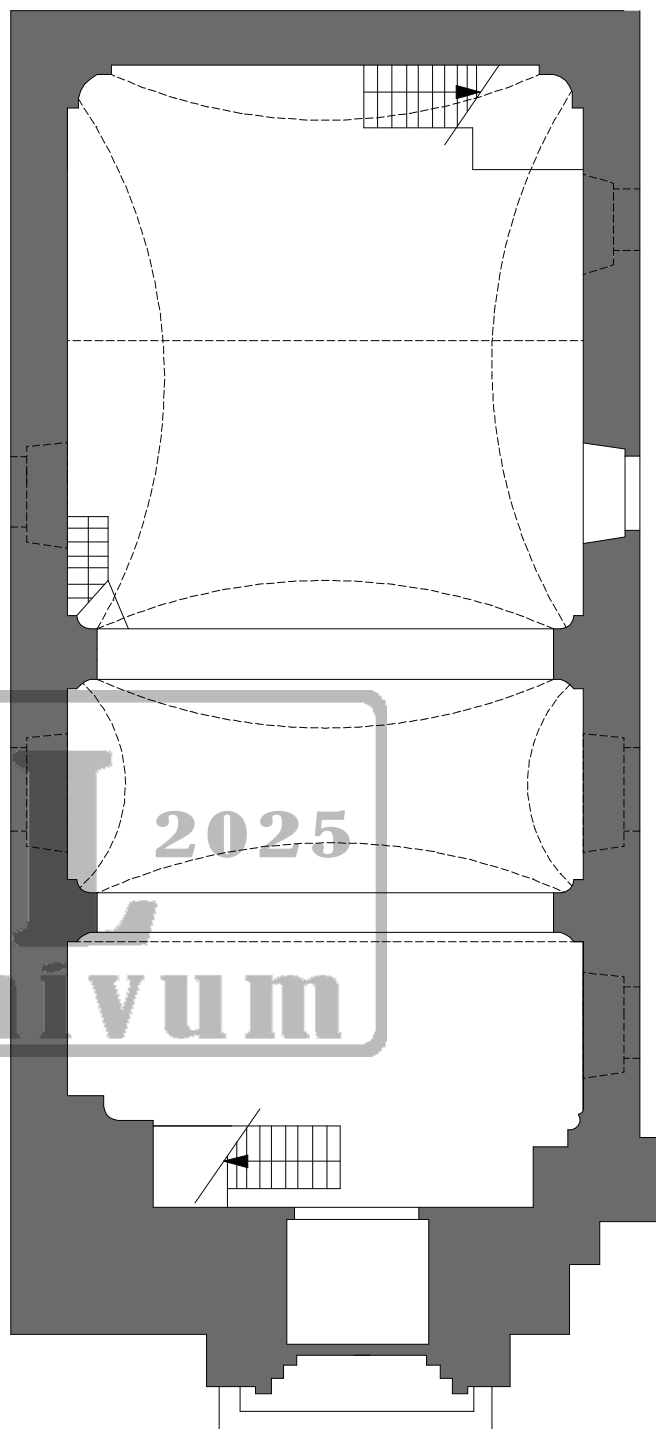
A veszprémi káptalan birtokához tartozó Kádárta plébánosát 1494-ben és 1550-ben említik. Genthon István szerint a templom a 15. században épült, s ebből az időből maradtak volna meg kapui. Koppány Tibor szerint a mai templom toronya és a hajó nyugati fele a középkori, és a 19. század végén romantikus átépítés forgatta ki eredeti formájából. Más nézet szerint alaprajzi elrendezése és a torony alapfalai középkori eredetre utalnak, a kapuk részletei gótikusak. Középkori eredetű volt az egykori templom körüli temető körítőfala is. A település török korban elpusztult, temploma még 1702-ben is rom. Egy 1721-ben felvett jegyzőkönyv szerint a katolikusok építették újjá Szent Mihály tiszteletére, ekkor szentélye romos. Az 1747. évi canonica visitaio szerint az akkor a reformátusok kezén lévő, egykor katolikus templom szentélyével együtt alapjaitól kőből épült és zsindely fedte. Ekkor két harangja volt. 1760-ban újrazsindelyezték. 1769-ben reparálták a tornyot. 1783-ban fallal kerítettéként említik. 1794-ben két kisebb, boltíves részt és tornyot építettek. 1823-ban egy szélvihar a torony bádogsisakját ledöntötte. Rómer Flóris a templom főbejáratáról, amelyet azóta átépítettek, rajzot készített 1859-es dátumú jegyzetfüzetébe. 1860-ban megjelent A Bakony című munkájában így ír az "őszerű fallal" kerített templomról: "az egész régi építményből ... csak a fő- és oldalajtók ragaszai maradtak meg, melyek laposan átszelt hár-

maslevelű ívet mutatnak, amiért is a XV. századba helyezendők. A főajtó külső ékítménye nyomott körívű boltozatból áll, mely két négyszögű talapzaton nyugvó gömbölyű oszlopra támaszkodik." 1869-ben a templom új tetőt kapott. A nagyobb felújításra 1910-ben került sor. Ekkor beterveztették az egyházi főhatósághoz jóváhagyás végett a templomtorony- és az iskolarenoválás tervrajzát, költségvetését és az id. Csomay Kálmán építésszel 16.000 korona vállalási összegben megkötött szerződést. Az egyházmegye közgyűlése melegekedséggel vette tudomásul, hogy a kádártai egyház a templomát és iskoláját átalakítja, s a torony tetejét vörösrézrel és villámhárítóval, a templom és az iskola tetejét pedig eternit-tetővel látja el, továbbá, hogy a templom berendezését is korszerűsíti, s hogy az építkezés fedezésére meglévő tőkéhez az egyháztagek 7525 koronával járultak hozzá, ezért a beterveztett szerződést és mellékleteit elfogadta. 1910-ben „renováltatott romjaiból a gyülekezet temploma”. Színes ablakok, színes mennyezetdíszek, és „batikolt” falfestés készült, és tudunk a templom felavatásáról is. 1910-ben csupán a puszta falak maradtak, s az egész belső berendezés, a Mózes-szék és a padok és a fehérmárvány keresztelőkút is, újonnan készült. Id. Csomay Kálmán építőmester készítette 1910-ben a szószéket, lépcsőjével együtt vasbetonból. Egy 1911 júliusi kimutatás szerint a templomrenoválás, az iskola

213. kép
A templom főhomlokzata

tetőzetének eternitpalával való újbóli fedése 14 000 koronába, az új harangok és a harangállvány 2189.80 koronába, az úrasztal- és szószékterítő 344,60 koronába, a templomfestés 350 koronába, a templomkerítés 1044 koronába, összesen 17 928,40 koronába került. 1911-ben a templomtetőről lekerült faszindelyért 1 koronát kaptak. 1912-ben Zommer Antalnak kőművesmunkáért 228 koronát fizettek. Az I. világháború idején háborús célokra két harangot elvittek, ezeket 1925-ben pótolták. Az 1931-es egyházvizsgálati kérdőív szerint a hátulsó, nagyobb boltívű rész a reformáció előtti időben épült, amelyhez ugyanekkora rész épült hozzá két boltívvel és toronnyal 1794-ben. Ekkor három harangja volt a templomnak, egy 91 kg-os 1910-ből, valamint egy 416 és egy 246 kg-os 1925-ből. 1954-ben bevezették a villanyt. Az 1958–1966 közötti vizitációk megállapítása szerint a templom kívül és belül renoválásra szorul. 1979-ben ismét aktuális volt a templom felújítása. A külső vakolat javítására Ferencz Lajos gyulafrátóti kőművesmester, a belső festésre Gyermeli Imre gyulafrátóti festőmester adott árajánlatot, a kivitelezésre 1982-ben került sor. 2010-ben tetőfedést cseréltek le, 2011-ben falszáritást végeztek, 2012–2013-ban az

214. kép
A templom alaprajza

elektromos hálózatot, 2015-ben a belső festést, 2020-ban pedig a templom külsejét újították fel.

A településen átvezető út mellett, kis dombon álló, téglalap alaprajzú, kelet-nyugati tengelyű, cseréppel fedett épület, nyugati főhomlokzatából előrelépő, órapárkányos, nyolcszögű gúlisíkkal zárt toronnyal.

215. kép
A templom kapuja

A torony földszintjén félköríves bélletzáradékú, neoromán stílusú kapu nyílik, a bélletben két-két oszloppal, a timpanonban mérműdísszel. A karzatszintet kis rózsablak köti össze a torony felső részével, melynek sarkai ívesen visszametszettek. Az oromzatszintet kis, félköríves záródású és rézsús bélletű ablak töri át a harangszinten, a hajó déli oldalán lévő négy és az északi oldalán lévő két félköríves záródású ablak középosztós és mérműves. A déli oldalon újabb kialakítású oldalbejárat nyílik. Az ajtók vasalatai díszes, kovácsoltvas munkák. A déli homlokzat két szélső ablaka alatt a szegmensíves záródású besimított, meszelt vakolatkeretek befalazott nyílást idéznek. Keleti falán, egymás felett, két vaknyílás besimított, meszelt vakolatkeretezése látható. A terét egy nagyobb és két kisebb csehsüveg-boltozat fedi. Hevedereik díszítetlen pillérekről indulnak, a boltozatok közepén festett stukkódísz látható. A templomtér két végét vasbeton áthidalós, áttört betonmellvédes karzatok foglalják el. A padok klasszicizáló késő barokk jellegűek. A toronyalj síkfödémes.

216. kép
A templom oldalhomlokzata

Next to the road leading through the village, on a small hill, there is a rectangular neo-Romanesque church of medieval origin, with an east-west axis. On its western main façade, there is a projecting clock tower with an octagonal pointed steeple. There is a mention of a parish priest from Kádárta, which belonged to the Veszprém Chapter, from 1494 and 1550. According to the literature, the predecessor of the present church was built in the 15th century, from which the tower and the western half of the nave is assumed to have originated. The village's parish church, destroyed by the Turks, was rebuilt in 1706 in honour of Saint Michael, but in 1747 it already belonged to the Reformed congregation. Its current appearance was created after 1860 and during a renovation in 1910, when its entire interior was replaced. A new Moses chair, pews and a white marble baptismal font were added. The ground floor of the tower has a semicircular portal with two columns on each side, as well as a traceried tympanum. There is a small rose window at the gallery level, and the corners of the tower's upper part are cut back in a curve.

The four windows on the south side of the nave and the two semicircular windows on the north side are mullioned and traceried. On the south side, there is a side entrance with a newer design. The interior is covered by a larger and two smaller surbased spherical vaults, with painted stucco decoration in the middle of the vaults. There are modern galleries on the two ends of the church interior.

217. kép
A belső összképe a berendezéssel

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Vis. Can. A 8/6. 358.

A Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyve, 1910 július, 66.

A Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyve, 1911 július, 28.

A Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyve, 1913. 58.

GENTHON István: Magyarország művészeti emlékei, I. Budapest, 1959. 151.

KOPPÁNY Tibor: Középkori templomok és egyházak helyei Veszprém megyében.
In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 6. Veszprém, 1967. 131.

A Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyve, II. 9b. Veszprémi Egyházmegye, Egyházlátogatási jegyzőkönyvek, 8. 1953–1958., 10. 1964–1974.

A Dunántúli Református Egyházkerület jegyzőkönyve, II. 9b. Veszprémi Egyházmegye, Egyházlátogatási jegyzőkönyvek, 14. 1979.

KOPPÁNY Tibor: A Balaton környékének műemlékei. Budapest, 1993. 123–124.

VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009. 378.

KRÁNITZ Zsolt (szerk.): „A késői idők emlékezetében éljenek” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkesi önéletrajzai (1943)
A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 13. Pápa, 2013. 998.

TIMÁR Péter: Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adattára, II. Szeged, 2019. 712.

JANKOVICS Norbert (szerk.): Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiai 1. Budapest, 2022. 322–324.

218. kép
A szószék és a kereszttelőkút

BAKU Eszter

Kádárta, Szentlélek templom Kádárta, Holy Spirit Church

(Kádárta) Molnárhegyi utca 33.,

Helyrajzi szám: 2907/1

2025

Veszprém Kádárta városrésze egykor önálló település, a veszprémi káptalan egykori birtoka volt. A falu kora középkori eredetű, eredetileg Szent Mihály tiszteletére szentelt templomát a reformátusok a 18. század elején építették át. A lassan növekvő számú katolikus közösség az 1980-as évekig nem rendelkezett önálló templomépülettel. A kápolnaként, templomként használt magtárat, lakóházat mindig a közösség méretéhez igazodva vették bérbe közösen s álltak tovább, amint az adott épület mérete már nem volt elégséges. 1979-ben önálló, új templom felépítését hagyta jóvá az Veszprém Megyei Magántervezési Szakértői Bizottság. A Belényessy Jenő tervező által szignált terven feltüntetett méretek már az akkori hívek számára is igen szűkösen bizonyult. A további bővülést biztosan nem tudták volna rugalmasan követni Szöllősi Mihály plébános egyszerű templombővítési javaslata nélkül, amelynek lényege egy többfunkciós, jövőbe tekintő, a közösséggel együtt növekedő templom épülete volt. Az új templom egy helyiségből állt, sem szentély, sem sekrestye nem kapcsolódott hozzá, s olyannyira kicsi volt, hogy a hívek elmondása alapján valójában a közösség bővülésének megakadályozása miatt engedélyezték. Szöllősi terve egy lakóház karakterű teremtemplom volt, melyet az utcafront irányába két téglatoromfallal, s a rajta elhelyezett stációsorozattal bővített oly módon, hogy egy későbbi időpontban a templom

az utca irányába a falak mentén könnyedén, engedély nélkül toldalékolható legyen. Ezt a templomot – végül a rendszerváltást követően sem bővítették – 2018-ban átervezték és három fal megtartásával Kruppa Nándor építész-mérnök egy új épületet tervezett, melyet 2019. december 22-én áldott meg Dr. Udvardy György veszprémi érsek.

Az 1980–81 között kalákában, a hívek által épült háztemplom családi házas övezetben az akkori szabályozásokat figyelembe véve épült, s a templom tengelye meglepő módon az utcával párhuzamos volt, melyet időközben egyszer a belső berendezéssel módosítottak is. Az új, 2019-ben épült templom tengelye már az utcára merőlegesen szerveződik. Az épület anyaghasználatát a kor sajátosságait mutatja, mint az alumínium profilú ablakok, azbesztpala fedés és klinker homlokzatok. A templom jelleget egyedül a félnyeregzetűvel fedett épület tetején elhelyezett harangház, harangtorony-szerű építmény biztosítja. A belső berendezés egyszerű, puritán, főleg a hívek adományaiból állt össze. A templombelső egyedi dísz a Szöllősi Mihály (plébános 1947–1991) által megalkotott program alapján laikus hívek keze munkáját dicsérő mennyezet- és fali dekoráció, mely szenteket és a Szentírásból vett idézeteket tartalmazott oly módon, hogy a híveket folyamatosan emlékeztesse az akkori politikai rendszer és elnyomás időleges mivoltára és a vágyott szabadságra. Buz-

2025

219. kép

A katolikus templom külső összképe

dító idézetek között szerepelt: „A világban üldözést szenvedtek, de bízattok, mert legyőztem a világot.” (Jn. 16, 33) és „Ne aggódjatok tehát a holnap miatt, a holnap majd gondoskodik magáról.” (Mt 6, 34.). A mennyezeten a négy evangélista képe volt látható geometrikus keretben. Az oldalfalakon a Gyermekek Jézus és az Isten Báránya volt látható ornamentális díszítéssel. A kistemplom izgalmas része a már említett oromfalon elhelyezett sgraffitto technikával készült keresztút volt, mely az új templom építésének áldozata lett. 2019 óta a kádártaiak egy új, funkcionális templommal gazdagodtak, mely méltán és büszkén mutatja templom jellegét, alapfalaiban és a szentély feletti üvegablak Szentlélek galambjában még őrzi az egykori templom emlékét.

220. kép

A templom bejárata

The Kádárta district of Veszprém was once an independent settlement, which belonged to the Veszprém Chapter. The village's medieval church, originally dedicated to Saint Michael, was rebuilt by the Reformed congregation in the early 18th century, while the growing Catholic community did not have its own church building until as late as the 1980s. The two congregations collectively rented the granary and residential building, and used it as a chapel and church, then moved on when it became too small as the community grew.

221. kép
A belső összképe a szentély felé

In 1979, the Veszprém County Private Planning Expert Committee approved the construction of a new church. The house of prayer, designed by Jenő Belényessy, consisted of a single hall, without a chancel or a sacristy. The single-nave church with a residential character had two brick gable walls towards the street front, so that at a later date the church could easily be extended along the walls towards the street without a building permission. The church took its present form in 2018–19, according to the designs of Nándor Kruppa.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

PFEIFFER János: A Veszprémi Egyházmegye plébániáinak rövid története. Kézirat. Veszprémi Érseki Könyvtár 33213. sz. 94.

SZÖLLŐSI Mihály: Rátóti krónika. Veszprém, 1995. 401.

BAKU Eszter

Árpád házi Szent Margit-templom Church of Saint Margaret of Hungary

Jutasi út-Szent Margit park 1.,

Helyrajzi szám: 3818

2025

Veszprém lakosságának növekedése a 20. század elején a város területének növekedését vonta maga után. Az 1920-as évektől kezdett megindulni az utca- és területrendezés a Jutasi út környékén, hol a Szent Imrének vagy más néven Tisztviselőtelepnek/Újtelepnek nevezett terület kezdett formálódni. Az új városrészen élők templom hiányában kezdetben a kereskedelmi iskola, majd a vasutas kultúrház nagytértermében gyűltek össze szentmisékre. A templomépítés gondolta időszerű volt már, amikor Rott Nándor megyéspüspök bejelentette a hogy az új egyház létrehozását összeköti a kettős Szentévre való felkészüléssel és az akkor még Boldog Árpád-házi Margit szentté avatásának előmozdításával. A püspök a Szent István-emplékén elején és végén körlevélben számolt be templom építési munkáiról. Ezekben kiemelte, hogy az új épület lett a város legnagyobb temploma, amit a dombtetőn való elhelyezése is erősített.

A kettős Szenté (1937. május 23.-1938. november 5.), vagyis a Szent István Emlékén és az Eucharisztikus Világkongresszus a két világháború közötti katolikus templomépítéssel irányából nézve egyfajta generátorként működött, hiszen az 1920 és 1944 közötti időszakot tekintve ezekhez az eseményekhez kapcsolódóan jelentősen megnőtt az új templomok építése, meglévő templomok átalakítása és felújítása, valamint a kapcsolódó képző- és iparművészeti alkotások megrendelése.

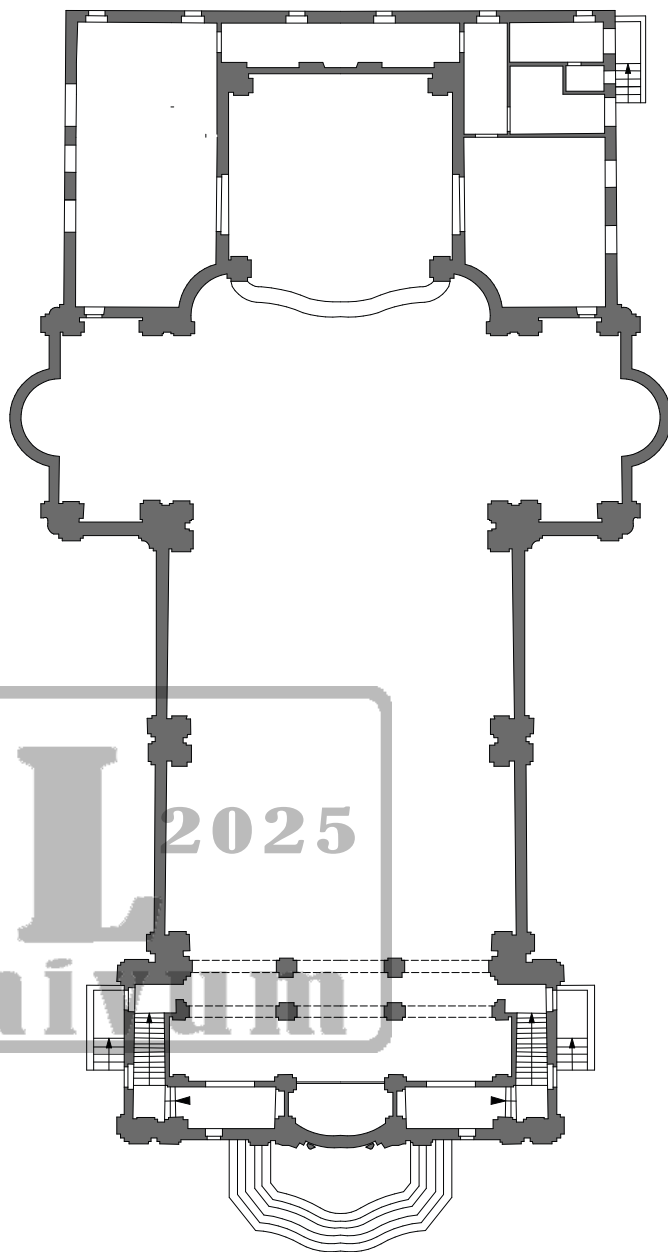
Veszprémnek ennek a kiemelkedő eseménynek dedikálva épült az Árpád-házi Szent Margit templom. Hogy mennyire szoros kapcsolat van az Eucharisztikus Világkongresszus és a Margit templom között, azt mi sem bizonyítja jobban, mint, hogy a templomban helyezték el az egykori Eucharisztikus főoltár (tervezte: Kismarty-Lechner Jenő és ifj. Lechner Jenő) egy textilképét, ami Szent Margitot ábrázolja.

Rott Nándor, felmérve a várható költségek nagyságát, több szerzetesrendet is igyekezett bevonni a templom fenntartásába, de a tárgyalások nem vezettek sikerre. 1934-ben a kapucinusok neve merült föl. Ezt a káptalan sem ellenezte: a kanonokok anyagi terheik miatt 1937-ben hozzájárultak a rend letelepedéséhez, bár hozzátették, hogy szívesebben látnának világi papokat az új templomban. A következő év augusztusában a püspök a kapucinusok közelgő érkezése előtt még felszólította Serák József kanonok-plébánost (1930–1941) a megosztási terv véleményezésére. A kapucinusokról szóló következő forrás azonban már pusztán annyit közöl, hogy a tárgyalások nem vezettek eredményre, a rend a templomot felépíteni nem tudta. 1937–38-ig a püspök a karmelita és a domonkos renddel sem tudott megegyezni, így a templom felépítésének költségét végül jórészt ő állta. Az építkezés összköltsége 200.000 pengőre becsülhető. Az építkezés viszonylag gyorsan, 15 hónap alatt lezajlott. A munkák meg-

222. kép
A Szent Margit-templom főhomlokzata

kezdését (1937. augusztus 2.) a kereszt felhelyezése (1938. május 1.), a harangszentelés (október 16.), és a püspöki benedíálás – megáldás – (október 23.) követte. A templom az általános templomépítési hullám mellett, egyfajta püspöki ajándékként is értelmezhető, hiszen Rott Nándor, mint donátor olyannyira szívén viselte a templom sorsát, hogy halála után ennek altemplomába temetkezett. Az építéshez szükséges telket – ami az új városrész központi részén, régi hagyományoknak megfelelően dombtetőn helyezkedett el, hogy biztosítsa a kiváló rálátást, és az épület centrális helyzetét – a város ajándékozta az építendő templom céljára. A tervezéssel az egyházi körökben akkoriban jól ismert és sokat foglalkoztatott vitéz Irsy Irsik Lászlót bízták meg, aki a kor stíluskavalkádjában kedvelte a neobarokk formavilágot, bár art deco és a modern felé mutató temploma és tervei is ismertek a korszakból. A kivitelezők Linczmayer György és vitéz Irsy Irsik László munkatársa, Kapuváry Gusztáv voltak. A tervező neobarokk templomépületei jellemzően egy hom-

223. kép
A templom alaprajza

lokzati tornyos három vagy négy boltszakaszos kereszthajóval bővített vagy kereszthajó nélküli teremtemplomok. A veszprémi mellett ebben a modorban épült a rákoshegyi Liseux-i Szent Teréz, az isaszegi Szent István király és a maglódi Rózsafüzér Királynője templom is. Ez utóbbi esetében a torony anyagi források híján csak 2005-ben épült fel. A veszprémi templom patrónusának kiválasztása hosszasan tartó folyamat eredménye, s a forrásokból több előzmény is ismert. A Szent István emlékéhez való kapcsolatáról árulkodik az első patrónus, Szent István, melyet később a város Árpádházi szentekhez való szoros kapcsolatának hangsúlyozása és egy már meglévő Szent István templom okán, Szent Imrére változtat-

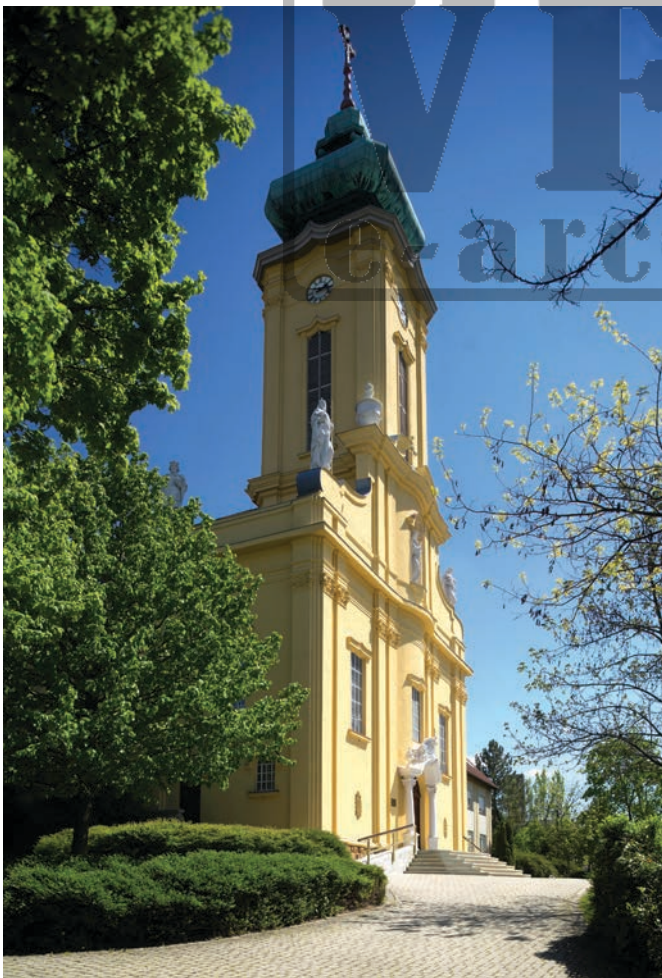
tak. Végül Szent Imre herceg helyett Boldog Margit szentté avatásának reményében a templomot végül Boldog Margitra emlékezve építették fel 1938-ban. A templomot Mindszenty József plébániatemplomi rangra emelte 1944-ben.

A templom az újonnan kiépülő területekhez kapcsolódva, az egyházi hagyományokat őrizve magaslati ponton áll. A dombtető műszaki problémákat is felvetett. Ismert a szerkeszttervező Sailer István, az építész Irsy Irsik László főszerveztése mellett működő korabeli konzervatív építészeti lap, a Magyar Építőművészet hasábjain megjelenő cikke. A tervező a templom lehető legjobb érvényesülése érdekében úgy helyezte el az épületet a telken, hogy az alapok elől és az egyik oldalon sziklára, míg a többi oldalon egy mélyedésbe, lazább talajra kerültek. A vasbeton pilléreket alul kötővasakkal össze kellett fogni. A 10 métert megközelítő szintkülönbséget pedig úgy hidalták át, hogy az alapba vasbetonlapokat helyeztek, melyekre vasbeton pilléreket állítottak. A magas templomtorony esetében pedig a Bakony felől erős szélteherrel kellett számolni, melyet a vasbeton keretekbe

épített szélráccsal igyekeztek felvenni.

Az épület 43 méter hosszú, 17 méter széles, a torony magassága 41 méter. A neobarokk templomhoz széles, pihenőkkel megszakított lépcsősor vezet fel. A templom egy homlokzati tornyos latinkereszt alaprajzú, egyenes szentélyzáródású teremtemplom vasbeton pillérekkel, téglá kitöltéssel, téglá boltozattal épült. A főhomlokzat monumentális hatását a barokkra jellemző eszközök fokozzák. A kétszintes, kettős korinthuszi pilaszterekkel három szakaszra osztott főhomlokzat fölött, kissé hátraugrasztva hagymasisakkal fedett karcsú, magas torony emelkedik. A főbejárati szakasz teljes magasságában enyhe ívelést kapott, s itt került elhelyezésre az előreugró kőkerettel hangsúlyozott, korinthuszi oszlop-

224. kép
A templom főhomlokzatának oldalnézete

225. kép
A templom főbejárata

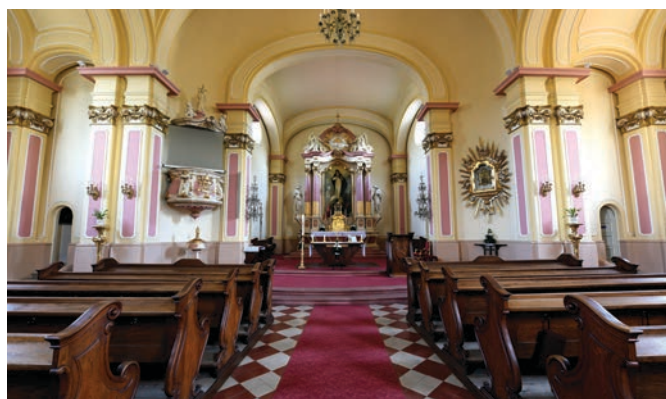

226. kép
Szent István-szobor a főhomlokzatról

főkre állított kapu, melyet a donátor püspök címere díszít. A címer megismétlődik a templombelsőben a főoltáron, a szószéken és a padokon is megjelenítve a „Pro lege et grege” (A törvényért és a nyájért) püspöki jelmondatot.

Az emeleten konzolra állított, íves párkánnyal zárt fülkében a névadó Szent Margit szobra nyert elhelyezést. Az erőteljes

228. kép
A belső összképe a szentély felé

227. kép
Szent Gellért-szobor a főhomlokzatról

koronázópárkány vízszintes hangsúlyát a felette elhelyezett felnyíló oromzat és a torony markáns vertikális súlya csillapítja. A főhomlokzaton Szent István és Szent Imre, az oldalszakaszokon Szent István mellett Szent László, Szent Imre mellett Szent Gellért püspök szobrai kaptak helyet. A kor megújuló egyházművészetének egyik komoly liturgi-

229. kép
A belső összképe a bejárat felé

230. kép
A főoltár

kus elvárása volt az oltárra való jó rálátás biztosítása, melynek érdekében a tervező az oltár kiemelése helyett az auditoriumokban szokásos tervezői módszerrel, a bejárat szakasztól kezdve a padsorokat, vagyis a talaj szintjét az oltár irányába lejtette, ezáltal az oltár nagyobb hangsúlyt, kiemelést kapott. A keresztszárakat íves apszis zárja le, melyekbe eredetileg nem készítettek oltárokat. A jobboldaliba utóbb az 1952-ben feloszlott Veszprém egyházmegyei szeminárium faragott oltára került. A baloldali keresztszárban lévő Jézus Szentséges Szíve-szobor Zala György gipszöntvénye alapján készült. Érdekesség, hogy e sablonból mintázott szobor látható a Budapest-Városmajori templomban is, ami eredetileg az ottani kistemplomban nyert elhelyezést. Az egyenes záródású szentély mellett kaptak helyet a sekrestye és az oratórium, melyek hierarchiája a külső homlokzaton is érvényesül. A főoltár Szent Margit-képét Krusnyák Károly festőművész készítette 1939-ben. A kép bal oldalán látható a templom építetője, Rott Nándor püspök, jobb oldalon halványan egy „ősmagyar” férfi tartja a királyi hatalom jelképét, a hármashalmon álló kettős keresztet. Az oltárkép előterében Ro-

ss Károly polgármester térdén állva ajánlja fel a templomot Szent Margitnak. A tabernákulum faragott, aranyozott. Az oltár két oldalán Árpád-házi szentek szobrai láthatók: szemből nézve bal oldalt Szent Erzsébet, Szent Margit atyai nagynénje áll a rózsacsokorral, az oltár jobb oldalán pedig a névadó szent testvére, Szent Kinga a sóbányába ejtett eljegyzési gyűrűjével. A főoltár tetején Jézus Krisztus áll két puttó kíséretében. A főoltárt a budapesti Bittner cég készítette rózsaszín és krémszínű műköből. A szószék is ugyanebből az anyagból van, rajta a Jó Pásztor és két angyal szobrával. A keresztelőkút anyaga is műkő, Keresztelő Szent János szobra díszíti. A jobb oldali oldalbejáratnál látható Szent Antal-szobor carrarai márványból készült, Krasznai Lajos szobrászművész munkája a baloldali oldalbejáratnál látható Kis Szent Teréz-szoborral együtt. Az oldalkápolnában található Szent József-szobor barokk alkotás, amely korábban a veszprémi püspöki palota padlásán kallódott. A szentély berendezésének aranyozása 2009-ben készült. Az oltár mögött kiképzett falmélyedésben helyezték el Szent Margit ereklyéjét, melyet Mindszenty József bíboros első intézkedései között adott a templomnak. Az ereklyefülke építési munkáit Ebele János kezdte meg. Az ereklyetartó ötvösmunkáit Ledó Béla ötvösmester, a belső díszítést Womaszta Lajos díszítőművész készítették. A plébánia fennállásának ötödik évfordulóján, 1949. december 3-án a Szent Margit-ereklyekápolnát Badalik Bertalan veszprémi püspök áldotta meg. A templombelső dekorációja eltér az építéskorabeli állapottól, az eredeti fehér meszelést 1961-ben az akkori elképzelés szerint a neobarokk stílushoz jobban illeszkedő színekre festették. Jelenlegi festése 1999-ben készült el.

From the urban planning developments of the 1920s around Jutasi Street, a new district, called Saint Emeric or often referred to as the Civil Servants' Estate/New Estate, began to take shape. Bishop Nándor Rott proposed to erect a new church for the pastoral care of the faithful who moved here, and he linked it with the preparation for the Saint Stephen Jubilee Year of 1938 and the promotion of the canonisation of the then Blessed Margaret of Hungary. The cost of the construction was borne by the bishop, and the work was completed in 15 months. Vitéz László Irsy (Irsik), a well-known architect, who was sought-after in ecclesiastical circles at the time, was commissioned with the design. He favoured neo-Baroque forms in the stylistic cavalcade of the time, although he also designed churches with art deco and modernist elements. The contractors were György Linczmayer and Gusztáv Kapuváry.

The neo-Baroque building is accessed by a wide flight of steps, interrupted by landings for resting. The church has a Latin cross layout, a façade tower, and a flat-ended apse. The

231. kép
Szűz Mária-kegykép a diadalív jobb oldalán

building is supported with reinforced concrete pillars, brick masonry and arches. The monumental effect of the main façade is enhanced by forms borrowed from Baroque architecture. On the upper level, the statue of the patron saint, Saint Margaret, is placed in a corbeled niche with an arched cornice, while on the main façade there are statues of Saint Stephen and Saint Emeric, and on the side façades, the statue of Saint Ladislaus stands next to Saint Stephen and that of bishop Saint Gerard next to Saint Emeric.

The high altar's painting of Saint Margaret is the work of artist Károly Krusnyák from 1939. On its left side is the portrait

of the builder of the church, Bishop Nándor Rott, and on the right is a man holding the symbol of royal power, the double cross on three hills. In the foreground of the altarpiece, there is a painting of Mayor Károly Rosos on his knees, dedicating the church to Saint Margaret. The relic of Saint Margaret was placed in a wall recess behind the painting when the church was elevated to parish church status by Cardinal József Mindszenty after the canonisation of Saint Margaret in 1944. The current decoration of the church interior differs from the state it was in at the time of its construction. The original white limewashed walls were repainted in 1961 in a colour more in keeping with the Baroque style of the time.

232. kép
Szent II. János Pál pápa-szobra

233. kép
Keresztelőkút

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK:

SAILER István:

Veszprém – Árpádházi Boldog Margit rom. kath. templom alapozásának ismertetése.
In: Magyar Építőművészet 40. évf. 3. 1941. 74.

TÓTH László:

A Veszprémi Árpád-házi Szent Margit-templom és plébánia története. Kézirat. Veszprém, 1996.

KARLINSZKY Balázs:

A veszprémi Szent Margit-templom építésének körülményei a helytörténet-írásban és a források alapján.
In: Veszprémi Szemle, 11. évf, 2 sz. 2009. 27–34.

KARLINSZKY Balázs–**VARGA** Tibor László (szerk.):

Árpádházi Szent Margit-templom. Veszprém, 2011. 1–24.

KARLINSZKY Balázs

Magyarok Nagyasszonya, Mindszenty-emléktemplom Our Lady of Hungary Church, Mindszenty Memorial Church

Cholnoky Jenő utca-Ady Endre utca 31.,
Helyrajzi szám: 4273/149

A veszprémi Cholnoky-lakótelep a Balatonalmádi és Budapest felé vezető országutak közötti, délkelet felé körcikk-szerűen kinyúló kertvárosi övezeten túl jött létre az 1980-as években, és ellentétben a „nagy” lakóteleppel, annál lényegesen szellősebb beépítésű, és jellemzően négyemeletes panelépületekből áll. Lakosainak száma az ezredfordulón 4400 volt. A városrész kezdetben a Szent Margit-plébánia területéhez tartozott, azonban szinte a lakóépületek felhúzásával egy időben megfogalmazódott a lehetőségekhez igazodó kápolna megteremtésének igénye. Kezdetben egy lakóépület aljában kialakított kápolnát használtak a hívek, majd 1992-ben szentelték fel a ma Magyarok Nagyasszonya-plébánia-templom, Mindszenty-emléktemplom néven ismert épületet, amely Veszprém ötödik, legfiatalabb plébániájának temploma. Az építési költségeket kezdetben Dr. Kögl Lénárd veszprémi kanonok, korábbi püspöki főszámvevő útján egy svájci adományozó, Mindszenty József bíboros korábbi titkára, Dr. Mészáros Tibor fedezte. A templom építését Schall Tamás szervezőlelkész, plébános irányította, a terveket Ruttkay Gyula mérnök készítette.

1991. október 14-én sor került az ünnepélyes alapkövetételre. A bokrétaünnepség 1992 júliusának elején volt, a Magyarok Nagyasszonya-plébániatemplom, Mindszenty-emléktemplom felszentelése pedig a templom titulusának ünnepén,

1992. október 8-án történt. A falak felszentelését az épület körüljárásával Kögl Lénárd végezte, aki a szentmise egyik koncelebránsa is volt. A prédikációt az ünnepségre Magyarországra látogató adományozó, Mészáros Tibor mondta. A templom másfél évvel később készült el, már a hívek és más jótévedők adományaiból: ekkor áldotta meg – immár érsekként – Szendi József az oltárt és a tabernákulumot a Magyarok Nagyasszonya-szoborral együtt. 1997-ben építették külső harangtoronyát.

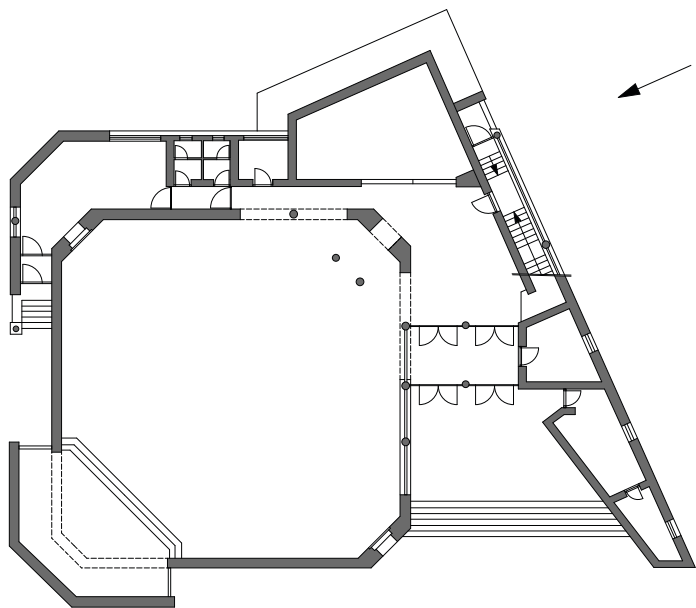
A Cholnoky Jenő és az Ady Endre utca keleti sarkán, homlokzatával a Cholnoky utca felé fordulva, lakótelepi házak mellett, egy korábban beépítetlen területen emelkedik a terepszint felett 1 méterrel meghatározott vezérszinten a sarkain levágott négyzet alaprajzú épület, melyhez nyaktaggal összekötve egy ék alakú oldalszárny csatlakozik. A templom és oldalszárnya két, alaprajzilag és funkcionálisan is elkülönülő térforma, közéjük ékelődik be a bejárat előtti előtér, amelyhez lépcsősor vezet fel. Az épület külső és belső burkolata is klinkertégla. Keresztje, amelyet az épülettől különálló szerkezet tart 17 méter magasságban, a bejárat bal oldalán helyezkedik el. A bejárat jobb oldalán egy, a téglafalra épített faszerkezetű harangtorony van, félköríves védőtetővel. A templomtér tetőgerince, amely egyben felülvilágító is, a négyzet

234. kép
A Magyarok Nagyasszonya-templom külső összképe

észak-déli átlója mentén van, innen fut le mindkét sarokra. A templomtér sarkain levágott négyzet alaprajzú, amelyben a padok átlósan helyezkednek el, oltára a négyzet nyugati sarkán, bejárata ezzel szemben, a kórus alatt van. A bronz szentségtartó és fölötte koronás Mária faszobor vascsövek között helyezkedik el. A terem sarkaiban, illetve a falak mentén képzőművészeti alkotások vannak elhelyezve: a Magyarok Nagyasszonya – fejét a Szent Korona fémből készült hiteles másolata ékesíti –, Szent József, Szent Antal szobrok és a Feltámadt Krisztus megjelenik Szent Tamásnak című kétalakos kompozíció, M. Nagy József veszprémi faszobrász alkotásai. A keresztúti képeket Szentgyörgyvári M. Palládia kalocsai

235. kép
A templom alaprajza

236. kép
A belső összképe az oltár felé

iskolanővér festette. Udvardi Erzsébet két festménye a templomban Devictus vincit című képe a hajóban és a Visszatérés Egyiptomból című szárnyasoltár a kápolnában. A templomban továbbá Yrsa von Leistner bronz szobrai: Szent Erzsébet, Szent István és egy Mindszenty-portré. A kápolna, amely a hajóhoz csatlakozik, egyben Mindszenty-emlékterem is a bíboros relikviáival. A Juhamus O30-as, három manuális, 39 regiszteres orgona 1998-ban került felállításra. A sekrestye lengyel, római, veszprémi és magyarországi miseruhákat, illetve liturgikus tárgyakat őriz. A templom két harangja közül a nagyobbik a 420 kg tömegű, 1997-ben készült Szent József, illetve a kisebbik a 115 kg tömegű, 2009-ben készült Borromei Szent Károly harangok.

Initially, the Cholnoky housing estate in Veszprém belonged to the parish church of Saint Margaret, but almost at the same time as the residential buildings were being erected, the need to build a chapel arose. First a chapel set up in the

237. kép
A belső összképe a karzat felé

basement of a residential building was used by the congregation and, in 1992 the building, now known as Our Lady of Hungary Church or Mindszenty Memorial Church, was consecrated. The construction costs were initially covered by the former secretary of Cardinal József Mindszenty, Dr. Tibor Mészáros. The building of the church was overseen by parish priest Tamás Schall and it was designed by architect Gyula Ruttkay.

The building, which has a square layout with the corners cut off, stands next to a housing estate on a previously empty plot, on the eastern corner of Cholnoky Jenő and Ady Endre Streets, its façade facing Cholnoky Street. It is connected by a narrow section to a wedge-shaped side wing. The church and its side wing are two different areas separated both in their ground-plan and in terms of function. There is an entrance hall inserted between them with a flight of stairs leading up to it. The external and internal walls are clad in clinker brick. The cross, supported by a 17-metre stand-alone structure, is located to the left of the entrance. To the right of the entrance is a timber-framed belfry with a semicircular arched canopy on top of the brick wall, which was added later, in 1997. The roof ridge, which also serves as a skylight, runs along the north-south diagonal of the square structure, stretching down to both corners. The church interior is a square with its corners cut off; the pews are arranged diagonally. The altar is in the western corner of the square, and the entrance is opposite the altar, under the choir. The bronze tabernacle and the crowned wooden statue of Mary is set between iron pipes. Contemporary works of art are displayed in the corners of the room and along the walls. The chapel adjoining the nave also serves as the Mindszenty memorial room with relics of the Cardinal.

238. kép
Szűz Mária a gyermek Jézussal az oltárról

239. kép
A szentségház

FELHASZNÁLT IRODALOM:

BÁNDI László (szerk.):

Emlékhelyek Veszprém megyében.
Veszprém, 1996. 340.

KARLINSZKY Balázs:

A veszprémi Magyarok
Nagyasszonya-kápolna és
-plébániatemplom építése (1988–1994).
In: Veszprémi Szemle 60. 2021. 1. 74–89.

JANKOVICS Norbert

Református templom (Kálvin János park) Reformed Church (János Kálvin Park)

**Kálvin János park 1.,
Helyrajzi szám: 3057/72**

Egy teljesen új református templom felépítésének ötlete Veszprémben már közvetlenül a rendszerváltozás után felmerült. Kotsis István lelkész 1991-től a Báthory Általános Iskolában tarott istentiszteletet a Jutasi úti lakótelepen élő reformátusoknak. A perselypénzt a kezdetektől egy új templomra szánták, abban a reményben, hogy a Cholnoky-lakótelep mintájára, ahol a katolikusok kaptak telket a várostól, az önkormányzat a református gyülekezetet is támogatni fogja. A telekadományról 1993-ban foglalt állást az önkormányzat, a presbitérium ezért meghívások tervezői pályázatot írt ki az új épületre. A négy tervező összesen 5 pályaműve közül a szakmai zsűri Pordány Ferenc és Kovács Zsolt terveit találták továbbfejlesztésre alkalmasnak. Végül Kovács Zsolt készítette el 1996-ra az engedélyes, 1997-re a kiviteli terveket, az építkezés elindítását pedig egy egyszeri központi költségvetési támogatás tette lehetővé 1997-ben. A rendelkezésre álló keret nem volt elegendő a teljes együttesre, előbb a templom, majd a parókia kivitelezését két ütemben végezték volna el. Végül az alapozás és kőművesmunkák egyszerre zajlottak, és a befejezés húzódott el. Alapkövetétele 1997. június 8-án szabadtéri istentisztelettel zajlott, a munkák befejezés 1999-re tehető. A református épületegyüttes a lakótelep közepén, de mégis tágas, nyílt területen helyezkedik el. A modern megjelenésű, mediterrán építészeti jegyeket hordozó, U-alaprajzú beépítés

templomot, foglalkoztatót, irodát, vendégházat és lelkészlakást tartalmaz. A tagolatlan, vakolt meszelt falfelületekkel és alacsony hajlásszögű kontyolt nyeregtetővel jellemezhető épületszárnyak szimmetrikus helyzetűek, de eltérő magasságúak, az elrendezés az utca felé falazott kerítéssel zárt, így a három szárny közötti rész belső udvart idéz. Középen a templom kapott helyet, főbejárata fölött hangsúlyos toronnyal. A főépület és a déli szárny kétemeletes, az északi szárny földszintes. A templom nyitott fedélszékű, két emelet magas gyülekezeti termében középen áll az úrasztala, mögötte-felette a szószék, a padok körülötte U-alakban vannak elrendezve. A terem három oldalán karzat fut végig, melynek feljárata az előtérből nyílik. A szószékkel szemben a karzaton harmónium van. A szószék fölött a karzaton kerámiakép látható, amelyet Fodor Nagy Katalin tervei szerint a gyülekezethez tartozó gyermekek kiviteleztek. A templom környezete parkosított, a telekre többnyire juharfákat telepítettek, a templomhoz külön gyógynövényes, elkerített park tartozik.

Situated in the middle of the Jutasi Street housing estate, yet in a spacious open area, the building is a modern U-shaped complex with a bell tower, Mediterranean architectural features and a low pitched hipped roof. The need to have a new Reformed church building arose after 1990. The plot was do-

240. kép
Az új református központ külső összképe

nated by the city in 1994 and the construction, financed from donations, took place between 1997–99. A design contest was announced for the complex including a church, a workshop, offices, a guest house and a pastor's residence, which was won by architect Zsolt Kovács. The building has a symmetrical layout, with a tower in the middle, above the main entrance of the church. The main building and the south wing have two levels, the north wing is single-storey, with a layout reminiscent of an enclosed atrium. The two-storey main hall has an open roof structure with the communion table placed in the centre and the pulpit above and behind it, while the pews are arranged in a U-shape. Above the pulpit in the gallery is a ceramic sculpture designed by Katalin Fodor Nagy and made by children from the congregation. There is a gallery running along three sides of the hall, with access from the entrance hall.

241. kép
A templom belső összképe a földszintről

242. kép
A templom belső összképe a karzatról

FELHASZNÁLT IRODALOM:

THÚRY Etele:

A veszprémi ref. egyház története. Budapest, 1893. 31. o. In: Thúry Etele – Hodossy Lajos: Jöjj, mondjunk hálaszót... A veszprémi református gyülekezet története. Veszprém, 1999. 182–191.

JANKOVICS Norbert (szerk.)

Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 301.

V E 2025
e-archivum

JANKOVICS Norbert

Modern kápolnák Modern chapels

Jutasi út 18/2.,

Helyrajzi szám: 2359; Kórház utca 1. Helyrajzi szám: 5083;
Major utca 3. Helyrajzi szám: 2000

A VESZPRÉMI ÉRSEKI FŐISKOLA ÉS A SZEMINÁRIUM KÁPOLNÁI, A SZŰZ MÁRIA-KÓRHÁZKÁPOLNA ÉS A JUTASPUZTAI ÁRPÁD HÁZI SZENT MARGIT-TEMPLOM

THE CHAPELS OF THE ARCHIEPISCOPAL COLLEGE AND THE SEMINARY, THE VIRGIN MARY HOSPITAL CHAPEL, AND THE SAINT MARGARET OF HUNGARY CHURCH IN JUTASPUZTA

Az ebben a fejezetben tárgyalt négy szakrális épület a város különböző pontjain található, és mindegyik korábban már álló épület átalakításával vagy bővítésével jött létre. Művészi minőség általában berendezésük egyes darabjait és nem építészeti megfogalmazásukat jellemzi, ezért kerültek egy közös fejezetben tárgyalásra.

A Veszprémi Érseki Főiskola téglány alakú, kétudvaros, földszintes oktatási-gazdasági szárnyból és az arra merőlegesen állított, hatszintes, aszimmetrikus földemű hotelszárnyból álló, modern komplexum melynek terveit Dul Dezső készítette, belsőépítész tervezését Kígyóssy Ágnes vezette 1973-ban. Az 1974 és 1976 között felépült városszéli komplexum eredetileg az MSZMP Oktatási Igazgatóságának megyei pár-

tiskolája, majd szálló volt. A bejárat a hatszintes kollégiumi szárny földszintjén nyílik; az előcsarnokból megközelíthető az épület déli szélén berendezett kápolna. A T-alaprajzú tér keskenyebb szakasza a gyülekezeti tér, a szélesebb részén áll az egyszerű oltár, előtte két képállvány modern ikonokkal, a falon fakereszt bronz corpussal. Az oltár jobb oldalán magas fakereszt emelkedik, közepén négyzetes szentségtartó szekrénnel. A bal oldalán magas, oszlopos tagolású talapzaton Szűz Mária faszobra áll, jelezve hátul lent „Tóth J(ános). 1912”. A szobor 1952-ig a veszprémi papnevelde oltárának része volt, később Zircra, majd Veszprémbe került. Mellette modern harmónium látható. A kápolna ajtaja egyedi gyártású faajtó, mázas kerámiabetétekkel.

A Főiskola kertjében szabadon álló vendégházát 1995-ben egy ahhoz kapcsolódó 3 szintes szárnyal, benne 60 fős kollégiummal, kápolnával, étteremmel, melegítőkonyhával, tantermekkel bővítették, a tervező Dr. Horváth Györgyné (Veszprémi Tervező Kft.) volt. A kápolna a korábbi és az új rész közé ékelődik, csonkolt háromszög alaprajzú, nyugat felé ereszkedő tetőidommal rendelkező kiugró tömb. A belső tér keleti részére nyílik a faragott domborműves, kétszárnyú kápolnaajtó, itt, a hajó keleti végén karzat is van. A nyugati, alaprajzban szűkülő szentélyrész emelt. A berendezés egységes, igényes fa padsorokból, domborműves oltárból és

243. kép

A Szeminárium kápolnája, az oltár

felolvasópultból áll, a szentély hátfalán stilizált fa dombormű van, amely Keresztrefeszítés csoportban végződik. A fa ágain karcsú figurák, felülről lefelé, balról jobbra: Szűz Mária, Szent József, Szent Mihály, Szent Anna, Szent István, Boldog Gizella Szent Imrével. Készítette Kiss Sándor szobrászművész, Lesenyi Márta közreműködésével 1997 és 2000 között. A karzatmellvédre erősített konzolon festett 18. századi Immaculata-szobor áll.

A Szűz Mária a betegek gyógyítója kórházkápolnát a veszprémi Kórház E épületében, egy használaton kívüli teremben alakították ki 2012-ben. A dísztelen, csempézett falú helyiséget középkorias megfogalmazású Corpussal ellátott, fa feszület díszíti, egyszerű fa oltárasztal és felolvasópult alkotja a berendezését.

Jutaspuszta a várostól északra, a szombathelyi vasúti vonal áttelienes oldalán, a középkori Jutas falu helyén a 18. században alapított káptalani major volt. Az 1857-es kataszteri térképen már jól kiépített lakónegyedként ábrázolták, ekkor mintegy tucatnyi gazdasági épület állt benne. A major köze-

244. kép

Barokk Immaculata-szobor a Szeminárium kápolnájának karzatán

pén volt a kúria, a tisztartói lak, a kápolna, cselédház-sorok és istállók, a keleti szélén, a Séd közelében áll a Pálinkaház és a malom, néhány cselédházzal. A telep északi és északnyugati szélén, sűrű parcellákon, szabadon álló, újabb, előkeres lakóházak létesültek. Az egykori major területén halad át a győri vasútvonal, a lakóterületek növekedését ez, és az északra húzódó katonai gyakorlóterület is akadályozza. A kápolna téglalap alaprajzú, nyeregtetős, betonlábazattal ellátott, jellegtelen épület a 19. század végéről. Feltehetően 1895-ben emelték tanyasi iskolaként, hozzá kapcsolt tanítói lakással (jelenleg Major u. 5. szám). 1944-ben az iskola egyik oldalának megnyitásával és egy kis torony építésével alakították ki a kápolnát. Homlokzata előtt kis előépítményen bejárat, felette vak körablak, két oldalán kerek bevilágító nyílók. Az előtér sekrestye funkciót lát el, bal oldalon a régi oltárasztal, oltárkövel. A berendezés igen szerény, modern, asztalos által készített ambó és oltárasztal, neoklasszicista tabernákulum, rajta egy porcelán és egy festett gipsz Mária-szobor, tetején gótizáló ezüst feszület. Az aranyozott keretben elhelyezett oltárképen Szent Margit. Az épület előtt 1899-ben felállított vörös homokkő feszület áll.

245. kép
Az Érseki Hittudományi Főiskola kápolnájának ajtaja

The four sacral buildings discussed in this chapter are located in different parts of the city, and all were created by converting or extending a pre-existing building. Artistic quality is a more general feature of their furnishings than their architectural design, so they are not discussed in a separate chapter. The Archiepiscopal College is a modern complex consisting of a rectangular, single-storey wing used for education and administration purposes, and there are two courtyards and a perpendicular, six-storey, triangular hotel wing. It was built between 1974 and 1976 according to the plans of Dezső Dul, originally as the county's training facility for the activists of the Hungarian Socialist Workers' Party (MSZMP). After the transition into democracy in the early 1990s its ownership was transferred to the church. The entrance of the six-storey

dormitory wing is on the ground floor; the small chapel at the southern end of the building is accessible from the foyer. The narrower part of the T-shaped square is the place where the congregation gathers, the wider part has a simple altar, two statues with modern icons in front of it, and a wooden cross with a bronze corpus hanging on the wall. To the right of the altar is a tall wooden cross with a square monstrance cabinet in the middle. A wooden statue of the Virgin Mary rises on a tall pedestal on the left, with the inscription on the back: J(ános) Tóth. 1912. The statue had been part of the altar of the seminary in Veszprém until 1952, later it was moved to Zirc and then back to Veszprém. The chapel door is a custom-made wooden door with glazed ceramic inlays.

In 1995, a new dormitory wing was added to the free-standing guest house of the Archiepiscopal College, designed by Mrs György Horváth Dr. The new chapel of the building is wedged between the old and the new part. It has a projecting, truncated triangular layout with a roofline that slopes towards the west. A carved double-leaf door with reliefs opens onto the east side of the interior, and there is a gallery at the east end of the nave. The chancel, which is raised in height, is located in the narrowing western part. The furnishings are uniform, with elaborate wooden pews, an altar decorated with reliefs, and a lectern which has a stylised tree relief on the back, ending in the group of the Crucifixion. There are slender figures on the branches of the tree: King Saint Stephen and the Blessed Gizella with Prince Saint Emeric. It was created by sculptor Sándor Kiss in collaboration with Márta Lesenyi between 1997 and 2000. On a corbel fixed to the banister of the gallery, is a painted 18th-century statue of the Virgin Mary.

The Chapel of Our Lady, Health of the Sick was established in 2012 in a disused room in Building E of the Hospital of Veszprém. The unadorned, tile-walled room is decorated with a wooden crucifix with a medieval-style corpus, a simple wooden altar table, a lectern and a painting of Mary.

Jutaspuszta is situated north of the town, on the opposite side of the Szombathely railway line. It was established as the chapter's manor in the 18th century, on the site of the medieval village of Jutas. A cadastral map from 1857 shows it as a well-developed area, with a mansion, a farm bailiff's residence and a chapel in the centre. The latter is a simple rectangular building with a gable roof and concrete base course dating from the late 19th century. It was probably built as a farm school in 1895, with an attached apartment for the teacher. In 1944, a small tower was built, and one side of the school was opened up to give it its current appearance. In front of the main façade, there is an entrance on a small

porch, above it a blind circular window, on each side there is a lantern light. The vestibule serves as a sacristy, and on the left side there is the old altar table. The furnishings are very modest and modern, with an ambon and an altar table, a neoclassical tabernacle with a porcelain and a painted plaster statue of Mary, topped with a Gothicising silver crucifix. The altarpiece, set in a gilded frame, features the figure of Saint Margaret.

246. kép

Az Érseki Hittudományi Főiskola kápolnájának szentségháza

L 2025
archívum

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- HEGYI** Lajos: Veszprém megyei MSZMP Oktatási Központ. In: Magyar Építőművészet, 1978. 5. 32–35.
- MIHÁLFFY** Gábor: ÁÉTV Általános Építettervező Vállalat. In: A magyar tervezőirodák története. Budapest, 2001. 9–24.
- BALASSA** László–**KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém. Panoráma-Magyar városok. Budapest, 2006. 97.
- VARGA** Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009. 208–209, 761.
- <https://www.veszpremierseksseg.hu/kapolna-a-veszpremi-korhazban/> (a letöltés ideje: 2022. október 20.)
- JANKOVICS** Norbert (szerk.): Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022. 123, 299, 305–306.

BIBLIOGRÁFIA

ÁDÁM Iván: A veszprémi székesegyház. I-II. Veszprém, 1912.

ÁDÁM Iván: A veszprémi székesegyház. Lenyomat a „Veszprémi Hírlap” 1907–1912. évi közleményeiből. Veszprém, 1912.

ÁDÁM Iván: A veszprémi székesegyház a barokk korban. I–II. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Centenárium album, 1910–2010. A veszprémi székesegyház újjáépítésének százéves évfordulójára. Veszprém, 2010. 19–102.

BALASSA László – **KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém. Panoráma – Magyar városok. Budapest, 2006.

Balaton mellyéki tudósítások barátságos levelekben. In: Tudományos Gyűjtemény, 18. évf. 1834. 3. sz. 91.

BALÁZSIK Tamás: Bamberg-től Nyírádig ...? Újabb adatok a késő román kori épületplasztika témaköréhez. In: Műemlékvédelem, 58. évf. 2014. 4. sz. 233–243.

BÁNDI László: Emlékhelyek Veszprém megyében. Veszprém, 1996.

BÁNDI László: A veszprémi Szent Miklós-szeg (volt Kálvária-domb) feltárási és felújítási dokumentumai. Veszprém városi füzetek 9. Veszprém, 2006.

BÉKEFI Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. Budapest, 1907.

BODÓ Balázs: A veszprémvölgyi apácakolostor építéstörténete és kőfaragványai. In: Műemlékvédelmi Szemle, 12. évf. 2002. 1. sz. 41–63.

BOGYAY Tamás: A Karoling-kori Veszprém problémája. In: V. Fodor Zsuzsa (szerk.): Veszprém kora-középkori emlékei. Veszprémi Múzeumi Konferenciák 5. Veszprém, 1994. 6–15.

BOLGÁR Mihály: Egészségi szempontok a gymnasiumnak kibővítésénél. In: A kegyes tanítótrendiek veszprémi főgymnasiumának értesítője az 1893–94. tanévről. Veszprém, 1894. 3–54.

BONTÓ Józsefné: A veszprémi csatárhegyi búcsú története. Veszprém, 1995.

BRÁNYI Mária: Kolostorok és kertek a Veszprémi Vár tövében. Maradandó élmény minden korosztálynak. In: Veszprémi Szemle, 41. 18. évf. 2016. 2. sz. 44–60.

BUZÁS Gergely: Magyarország korai székesegyházairól. In: Szócs Péter Levente (szerk.): Architectura religioasă medievală din Transilvania. Középkori egyházi építészet Erdélyben. Medieval Ecclesiastical Architecture in Transylvania VI. Satu Mare/Szatmárnémeti, 2020. 7–38.

CABELLO Juan – **FÜLÖP** András – **KOPPÁNY** András – **MÁTÉ** Zsuzsa: Veszprémvölgyi apácakolostor. In: Tamási Judit (szerk.): Oszlopokat emeltünk, hogy beszéljék a múltakat. A milleniumi műemlékhelyreállítások lexikona. Budapest, 2000. 42–43.

CSENGEL Péter: A majki premontrei prépostság feltárása. In: Műemlékvédelmi Szemle, 1. évf. 1991. 2. sz. 44–46.

CSETE Antal: Szent György vértanú fejedelméje. In: Magyar Sion, 1. évf. 1863. 889–894.

CSOLTKÓ Emese: Az ócsai premontrei prépostság régészeti kutatása. In: Fábán Laura – Uhrin Dorottya – Farkas Csaba – Ribi András (szerk.): Micae Mediaevales VI. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Budapest, 2017. 49–66.

Daróczy Zoltán ismertetése Friedrich E. A veszprémi Szt. Anna-kápolna története c. művéről. In: Turul, 26. köt. 1908. 48.

DÁVID Ferenc: A Gizella-kápolna Veszprémben (1766–1938) In: Környei Attila – G. Szende Katalin (szerk.): Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. A Soproni Múzeum kiadványai 2. Sopron, 1996. 219–224.

DÁVID, Ferenc: Die neuzeitlichen Jahrhunderte einer gotischen Kapelle. Die Geschichte der Gisella-Kapelle in Veszprém, 1765–1938. In: Acta Historiae Artium, 40. 1998. 3–4. 145–153.

DEÁK Klára: „Fában szű, falban víz”. Műemlékek képzőművészeti részleteinek konzerválása és restaurálása. In: Műemlék-helyreállítások tegnap, ma, holnap. A 27. Egri Nyári Egyetem előadásai. Eger, 1997. 121–123.

DÜMMERLING Ödön, ifj. – **DÉTSZY** Mihály – **CSÁSZÁR** László – **KUTHY** Sándor: Egyházi műemlékek helyreállítása. In: Magyar Műemlékvédelem, 1. 1949–1959. 97–119.

ENTZ Géza: A kerci (círjai) cisztercita építőműhely. In: Művészettörténeti Értesítő, 12. évf. 1963. 2–3. sz. 121–147.

ERDEI Ferenc – **KOPPÁNY** Tibor: A veszprémi Szent György kápolna romjainak állagvédelme. Budapest, 1964.

ÉRI István – **KELEMEN** Márta – **NÉMETH** Péter – **TORMA** István: Magyarország régészeti topográfiája. II., Veszprém megye régészeti topográfiája. A Veszprémi járás. Budapest, 1969.

ÉRY Kinga – **KRALOVÁNSZKY** Alán: Veszprém–vár, székesegyház. In: Régészeti Füzetek, Ser. 1. 1976. No. 29. 61.

FEJÉRPATAKY László: Kálmán király oklevelei. In: Értekezések a történettudományok köréből, 15. köt. 1892. 5. 195–282.

FÉNYES Elek: Magyarország leírása. 2. rész, Magyarország részletesen. Pest, 1847.

FRIEDRICH Endre: A veszprémi Szent Anna kápolna története 1724–1907. Veszprém, 1907.

FÜLÖP András: Régészeti adatok a veszprémi székesegyház és Szent György-kápolna korai időszakához. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban. A veszprémi egyházmegye múltjából 38. Veszprém, 2021. 275–295.

FÜLÖP András – **KOPPÁNY** András: A veszprémvölgyi apácakolostor régészeti kutatása (1998–2002). In: Műemlékvédelmi Szemle, 12. évf. 2002. 1. sz. 5–40.

FÜLÖP András – **SIMON** Anna: Az 1907–1910. évi átépítés során megismert középkori veszprémi székesegyház. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 23. Veszprém, 2011. 39–61.

G. LÁSZAY Judit: Néhány barokk homlokzat. Rekonstrukciók – kérdések. Épületek homlokzati felületképzésének és színességének történetisége konferencia. Budapest, 2005. november 17–18. In: Magyar Műemlékvédelem, 14. 2007. 249–256.

G. LÁSZAY Judit: Veszprém, Szent Anna-kápolna. Építéstörténeti tudományos dokumentáció és értékleltár. Kézirat. 2019. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (Budapest), Tervtár, ltsz.: 51863.

G. LÁSZAY Judit: Veszprém, Szent Anna-kápolna. Külső szondázó falkutatás, tudományos dokumentáció. Kézirat. 2003. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (Budapest), Tervtár, ltsz.: 39551.

G. LÁSZAY Judit: Veszprém, Vár u. 12. v. Piarista rendház. Építéstörténeti tudományos dokumentáció és értékleltár 2005–2015. Kézirat.

GALAVICS, Géza: Antonio Galli Bibiena in Ungheria e in Austria. In: Acta Historiae Artium, 30. 1984. 3–4. 177–263.

GENTHON István: Magyarország művészeti emlékei. I., Dunántúl. Budapest, 1959.

GERGELYFFY András: A gyulaíratóti premontrei kolostor. (Rövid hírek). In: Műemlékvédelem, 6. évf. 1962. 2. sz. 121.

GOPCSA Katalin: A veszprémi székesegyház üvegablakai. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 23. Veszprém, 2011. 129–137.

GUTHEIL Jenő: Az Árpád-kori Veszprém. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 1. Veszprém, 1979.

GUTHEIL Jenő: Mátyás korának veszprémi emlékei. In: Dunántúli Szemle, 7. évf. 1940. 3–4. sz. 119–134.

GUTHEIL Jenő: Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523). Kiadásra előkészítette: Kredics László. A veszprémi egyházmegye múltjából 18. Veszprém, 2007.

GUTHEIL Jenő – **H. GYÜRKY** Katalin – **ERDEI** Ferenc – **KOPPÁNY** Tibor: A veszprémi Szent György egyház és konzerválása. In: Műemlékvédelem, 4. évf. 1960. 3. sz. 136–143.

GYÖRFFY, Georgius (ed.): Diplomata Hungaria antiquissima 1000–1131. I. Budapest, 1992.

GYÖRFFY György: István király és műve. Budapest, 1983.

H. GYÜRKY, Katalin: Die St. Georg-Kapelle in der Burg von Veszprém. Bericht über die Ausgrabungen im Jahre 1957 und ihre wissenschaftlichen Ergebnisse. In: Acta Archaeologica, 15. 1963. 1–4. 341–408.

HADAS János – **SZÉKELY** János: Veszprém. Budapest 1988.

HÉCZEY-MARKÓ Ágnes – **KOPPÁNY** András: A veszprémvölgyi apáca kolostor régészeti kutatásának legújabb eredményei. In: Archaeológiai Értesítő, 140. 2015. 265–281.

HEGYI Dóra – **KÉKESI** Márk – **KRISTÓF** Virág – **SZOBOSZLAY** Gergely: A veszprémi Szent György-kápolna környezetében végzett 2022. évi feltárás első eredményei. In: Magyar Régészet [online magazin], 11. évf. 2022. 2. sz. 37–46. (<https://doi.org/10.36245/mr.2022.2.5>) (A letöltés dátuma: 2022. 10. 25.)

HEGYI Lajos: Veszprém megyei MSZMP Oktatási Központ. In: Magyar Építőművészet, 27. évf. 1978. 5. sz. 32–35.

HERMANN István: A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században. A veszprémi egyházmegye múltjából 28. Veszprém, 2015.

HERVAY, Ferenc L.: Repertorium Historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria. Roma, 1984.

HERVAY Ferenc Levente – **MEZEY** Alice: Premontreiek (Ordo Praemonstratensium, OPraem). In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon – középkor és kora újkor. IX. Budapest, 2009. 296–302.

HOROGSZEGI Tamás: A gyulaíratóti premontrei prépostság alapítása és monostorának visontagságai – kiegészítések és kérdések. In: Veszprémi Szemle, 60. 23. évf. 2021. 1. sz. 46–73.

HOROGSZEGI Tamás – **BOZÓKI** Lajos: Gyulaíratót, premontrei templom- és kolostorrom építéstörténeti tudományos dokumentációja. Kézirat. NÖF Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft., 2019. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (Budapest), Tervtár, ltsz.: D 48105.

HORVÁTH Elvira: Az Angolkissasszonyok Boldogságos Szűz Mária Intézete és a Veszprémi „Sancta Maria” Intézet iskoláinak története 1860–1948. Veszprém, 2010.

HUCHTHAUSEN Lajos: Bilingérezések. Történetek a veszprémi egyházmegye XX. századi életéből. A veszprémi egyházmegye múltjából 21. Veszprém, 2009.

IGAZ Rita: A veszprémi püspöki palota és interieurjei az építéskorabeli leltárak tükrében. In: Bardoly István – Haris Andrea (szerk.): Détshy Mihály nyolcvanadik születésnapjára tanulmányok. Művészettörténet – műemlékvédelem 11. Budapest, 2002. 441–460.

IGAZ Rita: Veszprém volt piarista, ma Szent Imre helyőrségi templom. Kiegészítő művészettörténeti kutatási anyag a templom műemléki értékleltárához és építéstörténeti tudományos dokumentációjához az épület képzőművészeti elemeire (falképek, oltárok, szobor, szószék, padok, orgona) vonatkozóan. Kézirat. 2021.

IVICSICS Péter: Műemlékfelújítások- és helyreállítások 2000-ben. In: Műemlékvédelmi Szemle, 13. évf. 2003. 1. sz. 167–192.

JAKAB Réka: Veszprém város 18. századi történeti topográfiája. Műhelytanulmányok a műemléki topográfiához 1. Székesfehérvár, 2014.

JAKAB Réka: A veszprémi székeskáptalan a 17. században. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Erőgyűjtés és újrakezdés. A veszprémi egyházmegye története a 17. században. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 33. Veszprém, 2019. 71–89.

JÁMBOR Tamás: A Szent Mihály plébánia vázlatos története és a székesegyház „consecratio”-jának eseményei. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászentelésének tiszteletére. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 23. Veszprém, 2011. 11–27.

JANKOVICH István: A veszprémi Gizella-kápolna. In: Technika, 21. évf. 1940. 5. sz. 129–134.

JANKOVICS Norbert (szerk.): Veszprém város építészeti topográfiája. MÉM MDK topográfiák 1. Budapest, 2022.

JANKOVICS Norbert: „Wesperen, in qua ipsius episcopatus sedes est constructa.” Veszprém középkori egyházi topográfiája. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban. A veszprémi egyházmegye múltjából 38. Veszprém, 2021. 253–274.

JENEY Zoltán: Veszprém Vár u. 12. piarista rendház farestaurátori felmérése 2016. Kézirat. Sukoró, 2016.

JERNYEI KISS János (szerk.): Barokk freskófestészet Magyarországon. I., Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye. Budapest, 2019.

KAISER Ottó – **JANKOVICS** Norbert: A magyarországi templomok művészete. Pécs, 2013.

KARÁCSONYI János: A saájmezei csatában elesett esztergomi érsek nemzetsége. In: Turul, 23. köt. 1905. 86.

KARLINSZKY Balázs: Ami a középkori veszprémi székesegyház oltáiról tudható – titulusaik, oltárigazgatóik, elhelyezkedésük. In: Egyháztörténeti Szemle, 19. évf. 2018. 3. sz. 69–103.

KARLINSZKY Balázs: A veszprémi Magyarok Nagyasszonya-kápolna és plébániatemplom építése (1988–1994). In: Veszprémi Szemle, 60. 23. évf. 2021. 1. sz. 74–89.

KARLINSZKY Balázs: A veszprémi Szent Margit-templom építésének körülményei a helytörténet-írásban és a források alapján. In: Veszprémi Szemle, 16. 11. évf. 2009. 2. sz. 27–34.

KARLINSZKY Balázs – **VARGA** Tibor László (szerk.): Árpád-házi Szent Margit templom. Veszprém, 2011.

KARLINSZKY Balázs – **VARGA** Tibor László (szerk.): Centenáriumi album, 1910–2010. A veszprémi székesegyház újjáépítésének százéves évfordulójára. Veszprém, 2010.

KERESZTESI József: Krónika Magyarország polgári és egyházi közéletéből a XVIII. század végén. Pest, 1868.

KOPPÁNY Tibor: A Balaton környékének műemlékei. Művészettörténet – műemlékvédelem 3. Budapest, 1993.

KOPPÁNY Tibor: A Közép-Dunántúl reneszánsz építészete. In: *Ars Hungarica*, 12. évf. 1984. 2. sz. 183–232.

KOPPÁNY Tibor: Középkori templomok és egyházas helyek Veszprém megyében. In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 6. 1967. 117–150.

KOROMPAY György: Veszprém város településtörténeti kialakulása. In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 8. 1969. 257–267.

KOROMPAY György: Veszprém. Városképek – műemlékek. Budapest 1957.

KOVÁTS J. István: Magyar református templomok. I–II. Budapest, 1942.

KOZÁK Károly: Az Országos Műemléki Felügyelőség régészeti kutatásai 1973–1974-ben. In: *Magyar Műemlékvédelem*, 8. 1973–1974. 367–376.

KRALOVÁNSZKY Alán: Koldulórendek Székesfehérvárott és Veszprém megyében. In: *Haris Andrea* (szerk.): *Koldulórendi építészeti a középkori Magyarországon*. Budapest 1994. 97–99.

KRALOVÁNSZKY, Alán: The Settlement History of Veszprém and Székesfehérvár in the Middle Ages. In: *László Gerevich* (ed.): *Towns in Medieval Hungary*. Budapest, 1990. 51–95.

KRALOVÁNSZKY Alán: Újabb adatok a veszprémi Gizella-kápolna középkori és újkori építéstörténetéhez. In: *Építés-Építéstudomány*, 15. köt. 1983. 273–281.

KRALOVÁNSZKY Alán: Újabb adatok Veszprém és Székesfehérvár településtörténetéhez. In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17. 1984. 189–207.

KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém, Gizella-kápolna. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára 235. Budapest, 1986.

KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém középkori topográfiája. In: *Uherkovich Ákos* (szerk.): *Régészet és várostörténet tudományos konferencia*. Pécs, 1989. március 16–18. Pécs, 1991. 107–111.

KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém, Vár, Tolbuchin u. 18. In: *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 1983. No. 36. 128–129.

KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém, Vár, Tolbuhin u. 18. In: *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 1984. No. 37. 132.

KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém, Vár, Tolbuhin u. 33–35. Püspöki székesegyház. In: *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 1985. No. 38. 127.

KRALOVÁNSZKY Alán: Veszprém, Vár, Tolbuhin út 35–37. előtti úttest. In: *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 1986. No. 39. 118.

KRALOVÁNSZKY Alán: A veszprémi és zirci templomok kutatásának újabb eredményei. In: *Fodor István – Selmeczy László* (szerk.): *Középkori régészetünk újabb eredményei és időszerű feladatai*. Budapest, 1985. 41–50.

KRALOVÁNSZKY Alán – **DEÁK** Klára: Veszprém, Gizella-kápolna. Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára 650. Budapest, 2000.

KRÁNITZ Zsolt (szerk.): „A késői idők emlékezetében éljenek”. A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 13. Pápa, 2013.

KUMOROVITZ L. Bernát (összeáll.): Veszprémi regeszták (1301–1387). A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok, 2. Budapest, 1953.

LANTOS Edit: A Szent György-kápolna védőépülete. In: *Veszprémi Szemle*, 57. 22. évf. 2020. 2. sz. 88–102.

LICHTNECKERT András – **TÖLCSÉRY** Ferenc: A veszprémi piarista gimnázium története az alapítástól az államosításig, 1711–1948. Veszprém, 2011.

LUKÁCS Zsuzsa – **CABELLO**, Juan – **CSENGEL** Péter: Az ócsai premontrei prépostság kutatása. In: *Műemlékvédelmi Szemle*, 1. évf. 1991. 1. sz. 16–19.

LUKCSICS Pál – **PFEIFFER** János: A veszprémi püspöki vár a katolikus restauráció korában. A veszprémi egyházmegye múltjából 1. Veszprém, 1933.

LUX Géza: A gyulafrátóti premontrei kolostor maradványai. In: *Építészet*, 1. évf. 1941. 31.

A magyar piarista rendtartomány történeti névtára, 1666–1997. Budapest, 1998.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka: Jeruzsálemhegy. Veszprémi kaleidoszkóp 4. Veszprém, 2018.

MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka: Püspökkert. Veszprémi kaleidoszkóp 3. Veszprém, 2015.

MAROSI Ernő: Magyarországi művészet a 12–13. században. Historiográfiai vázlat és kutatási helyzetkép. In: *Történelmi Szemle*, 23. évf. 1980. 1. sz. 124–149.

MEZEY Alice: A veszprémi várfal délnyugati szakaszából kibontott faragott kőanyagról. In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 13. 1978. 133–138.

MIHÁLFFY Gábor: ÁÉTV Általános Épülettervező Vállalat. In: *A magyar tervezőirodák története*. Budapest, 2001. 9–24.

MOLNÁR Jánosné: Templom a Jeruzsálem-hegyen. In: *Napló*, 64. évf. 254. sz. (2008. okt. 30.) 8.

NAGY Balázs Vince: A veszprémi Feltámadt Üdvözítőről elnevezett templom építésének története. In: *Veszprémi Szemle*, 45. 19. évf. 2017. 2. sz. 48–60.

NOVÁK Judit: Kutatási dokumentáció Veszprém, Vár u. 12., volt piarista rendház (hrs.: 291, törzsszám: 4714, azonosító: 10695) belső festő-restaurátori falkutatása. Kézirat. Győr, 2015.

OLÁH János: Balaton mellyéki tudósítások barátságos levelekben. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 18. évf. 1834. 3. sz. 51–96.

OSZVALD Ferenc: Adatok a magyarországi premontreiek Árpád-kori történetéhez. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 6. évf. 1957. 2–3. sz. 231–254.

PÁMER Nóra: Gyulafrátót, premontrei kolostorrom. In: *Régészeti Füzetek*, Ser. 1. 1965. No. 18. 68.

PÁMER Nóra: A gyulafrátóti középkori premontrei monostor feltárása. In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 6. 1967. 239–246.

PEHM József: Padányi-Biró Márton veszprémi püspök élete és kora. Zalaegerszeg, 1934.

PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye plébániáinak rövid története. Kézirat. (Lelőhelye: Veszprémi Érseki Könyvtár, 33213. sz. 94.)

PFEIFFER János: A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950). München, 1987.

POTZNER Ferenc: A veszprémi székesegyház helyreállítási terve. Aigner Sándor tervei, 1906–1908. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat. Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászenteselésének tiszteletére. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 23. Veszprém, 2011. 11–27., 115–127.

PRAKFULVI Endre: Két egykor volt zsinagógáról: Várpalota, Veszprém. In: Műemlékvédelmi Szemle, 7. évf. 1997. 1–2. sz. 141–156.

RÁCZ Miklós: A veszprémi dominikánus kolostor. In: Buzás Gergely – Orosz Krisztina – Vasáros Zsolt (szerk.): Reneszánsz látványtár. Virtuális utazás a múltba. Budapest, 2009. 463–465.

RÁCZ Miklós: Margit-romok, Miklós utca. Történeti anyag és korábbi régészeti ásatások összefoglalása, értelmezése. Kézirat. ÁMRK, 2007. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (Budapest), Tervtár, ltsz.: 40672.

RAINER Pál: A Szent Katalin domonkos apácakolostor. In: Géczi János (szerk.): A Séd völgye Veszprémben. Veszprém, 2000. 73–81.

RAINER Pál: A veszprémi középkori kolostorromok kutatása az 1930-as években és a Szent István-émlékév. In: Veszprémi Szemle, 16. 11. évf. 2009. 2. sz. 17–26.

RAINER Pál: A veszprémi Szent Miklós-szeg és temploma. In: Regénye Judit (szerk.): Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásai. Veszprém, 2000. 15–65.

RAINER Pál: A veszprémi Szent Miklós-szeg és temploma. In: Veszprémi Szemle, 13. 10. évf. 2008. 1–2. sz. 27–31.

RANOLDER, Johann: Elisabeth (Gisela) Herzogin in Baiern, erste Königin von Ungarn. Wien, 1854.

RHÉ Gyula: Új árpád-kori templommaradványok Veszprémben. In: Lackó Dezső (szerk.): Évi jelentés a Veszprémvármegyei Múzeum és Múzeumi Könyvtár 1929/30. évi fejlődéséről és évvégi állapotáról. Irodalmi melléklet. 2. Veszprém, 1930. 1–14.

RÓMER Flóris: A Bakony, terményrajzi és régészeti vázlat. Győr, 1860.

ROSTÁS Tibor: Graeco opere – görög modorban II. A veszprémi „Gizella-kápolna” és a lékai várkápolna 13. századi falképei. In: Székely Miklós (szerk.): Kóstolni a szép-tudományba. Tanulmányok a Fiatal Művészettörténészek IV. konferenciájának előadásai. Budapest, 2014. 9–32.

ROSTÁS Tibor: Udvari művészet Magyarországon a 13. század második negyedében és közepén, avagy a Gizella-kápolna hazai kapcsolatrendszere. In: Műemlékvédelmi Szemle, 10. évf. 2000. 1–2. sz. 5–52.

ROSTÁS Tibor: A veszprémi úgynevezett Gizella-kápolna épülete a 13. században. In: Rostás Tibor – Simon Anna (szerk.): Tanulmányok Tóth Sándor 60. születésnapjára. Budapest, 2000. 61–81.

RÓZSA György: Friedrich Bernhard Werner magyarországi vedutái. In: Művészettörténeti Értesítő, 23. évf. 1974. 1. sz. 28–47.

SAILER István: Veszprém – Árpád-házi Boldog Margit róm. kath. templom alapozásának ismertetése. In: Magyar Építőművészet, 40. évf. 1941. 3. sz. 74.

SERFŐZŐ Szabolcs: Franz Xaver Bucher – egy késő barokk festő a Dunántúlon. In: Bubryák Orsolya (szerk.): Ez világ mint egy kert. Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Budapest 2010. 473–488.

SERFŐZŐ Szabolcs: A veszprémi székesegyház egykori barokk mennyezetképeiről – a neoromán újjáépítés centenáriuma alkalmából. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Aedes jubilat.

Tanulmányok a veszprémi székesegyház 1910. évi újrászenteselésének tiszteletére. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 23. Veszprém, 2011. 63–84.

SIMON Anna: „Bogyay Tamásnak tisztelettel. Tóth Sándor”. Egy levél 1966-ból. In: Ars Hungarica, 38. évf. 2012. 4. sz. 436–449.

SIMON Anna: Székesegyházi örökség. Az átépített székesegyház és néhány berendezési tárgya. Rott Nándor püspöksége idején. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között. A Veszprémi Egyházmegye múltjából 36. Veszprém, 2020. 365–386.

SIMON Anna: A veszprémi székesegyház berendezése, 1907–1917. In: Veszprémi Szemle, 60. 23. évf. 2021. 1. sz. 3–25.

SIMON Anna – FÜLÖP András: Veszprém, Szent Mihály-székesegyház. In: Régészeti kutatások Magyarországon, 2008. 312–313.

SOLYMOSI László: Veszprém korai történetének néhány kérdése. In: Kredics László (szerk.): Válaszúton. Pogányság – kereszténység, Kelet – Nyugat. Konferencia a X-XI. század kérdéseiről. Veszprém, 2000. 129–157.

SOLYMOSI László: Veszprém középkori piacterei és Szenttamásfalva városrész helye. In: Veszprémi Szemle, 33. 16. évf. 2014. 2. sz. 3–16.

SOLYMOSI László: Veszprémi püspökség. In: Kristó Gyula (főszerk.): Korai magyar történeti lexikon. Budapest, 1994. 727–728.

SOMORJAY Sélysette: Veszprém, Püspöki palota. In: Jernyei Kiss János (szerk.): Barokk freskófestészet Magyarországon. I., Fejér, Komárom-Esztergom és Veszprém megye. Budapest, 2019. 426–437.

SOMORJAY Sélysette: A veszprémi érseki palota kápolnája. In: Veszprémi Szemle, 60. 23. évf. 2021. 1. sz. 26–45.

STÉHLI Ferenc: A Veszprémi Piarista Gimnázium történetének rövid áttekintése (1711–1948). In: Emlékkönyv a veszprémi Kegyesitanítórendi Gimnázium alapításának 275. évfordulójára, 1711–1986. Budapest, 1989. 12–40.

STRAUSZ Antal: A veszprémi plébánia története. In: Veszprémi Hírlap, 1902. április 20. 7.

STRAUSZ Antal: A veszprémi plébánia története. 2. A Szent László kápolna. In: Veszprémi Hírlap, 1902. január 5. 6–7.

STRAUSZ Antal: A veszprémi plébánia története. 4. a csatári kápolna és a csatári búcsújárás. In: Veszprémi Hírlap, 1902. január 19. 6–7.

STRAUSZ Antal: A veszprémi Szent László templom története. Veszprém, 1902.

SAKÁCS Béla Zsolt: Árpád-kori építészet a Dunántúlon. Opitz Historiae Artium 3. Budapest, 2021.

SAKÁCS Béla Zsolt: Gyulafrátót, avagy a rendi építészeti hagyományok átjárhatósága. In: Mérai, Dóra et al. (eds.): Genius Loci – Laszlovsky 60. Budapest, 2018. 19–24.

SZALONTAI Árpád: 100 éves a veszprémi evangélikus templom tornya. In: Veszprémi Szemle, 20. 13. évf. 2011. 1. sz. 110–115.

SENPÉTERY Imre: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. I. Budapest, 1923.

SZIGETI Kilián: Halper János (1817–1888) orgonaeépítő mester élete és működése. In: Soproni Szemle, 26. évf. 1972. 4. sz. 307–320.

TAKÁCS J. Ince – PFEIFFER János: Szent Ferenc fiai a veszprémi egyházmegyében a 17–18. században. I–II. Pápa–Zalaegerszeg, 2001.

TEVESZ Mária: A Szent László-templom elfeledett üvegablakai. In: Séd, 7. évf. 2021. 1. sz. 11–13.

THÚRY Etele: A veszprémi ref. egyház története.

In: Thúry Etele – Hodossy Lajos: Jöjj, mondjunk hálaszót...

A veszprémi református gyülekezet története. Veszprém, 1999. 13–72.

THÚRY Etele: A veszprémi reformált egyház múltja.

In: Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 36. évf. 30. sz. (1893. július 27.) 47.

TIMÁR Péter: Magyarország középkori településeinek és egyházainak topográfiai adatai. I–VI. Szeged, 2019.

TÓTH László, A Veszprémi Árpád-házi Szent Margit-templom és plébánia története. Kézirat. Veszprém, 1996.

TÓTH Melinda: Árpád-kori falfestészet.

Művészettörténeti füzetek 9. Budapest, 1974.

TÓTH Sándor: A felsőörsi préposti templom nyugati kapuja.

In: Műemlékvédelmi Szemle, 10. évf. 2000. 1–2. sz. 53–76.

TÓTH, Sándor: Die Kathedrale von Veszprém. In: Wiczorek, Alfred – Hinz, Hans-Martin (hrsg.):

Europas Mitte im 1000. Band II. Stuttgart, 2000. 633–635.

TÓTH Sándor: Régészet, műemlékvédelem, történelem.

In: Építés-Építészettudomány, 5. köt. 1974. 1–2. sz. 617–630.

TÓTH Sándor: Román kori kőfaragványok a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményében. Budapest, 2010.

TÓTH Sándor: Veszprém, székesegyház, szentélyrész (7.97)

In: Takács Imre (szerk.): Sigismundus rex et imperator.

Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában, 1387–1437.

Kiállítási katalógus. Budapest, 2006. 650–652.

TÓTH Sándor: A veszprémi székesegyház.

In: Wiczorek, Alfred – Hinz, Hans-Martin (szerk.): Európa közepe 1000 körül. Az Európa Tanács 27. kiállítása. Stuttgart, 2000. 396–397.

TÓTH Sándor: A veszprémi székesegyház középkori kőfaragványai.

Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése I.

In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 1. 1963. 115–141.

TÓTH Sándor: A veszprémi székesegyház középkori kőfaragványai II.

In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 19–20. 1993–1994. 327–345.

TÓTH Sándor: Veszprémi középkori sírkőtöredékek.

A Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése II.

In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 2. 1964. 167–188.

TÓTH Sándor: A 11. századi magyarországi kőornamentika időrendjéhez.

In: Mikó Árpád – Takács Imre (szerk.): Pannonia Regia.

Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Budapest, 1994. 55–62.

TÓTH Sándor: XIII. századi építőműhely Veszprémben.

A Bakonyi Múzeum kőtárának ismertetése III.

In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 6. 1967. 163–182.

TÖLCSÉRY Ferencz: A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló

veszprémi róm. kath. főgymnasium története (1711–1895). Veszprém 1895.

TÖRÖK József – **LEGEZA** László: A 350 éves Központi Papnevelő Intézet. Budapest, 1998.

VÁNDOR András: A megújult Haiszler-kápolna az Alsóvárosi temetőben.

In: Veszprémi Szemle, 27. 14. évf. 2012. 4. sz. 95–104.

VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Veszprém, 2009.

VARGA Lajos: Rátót nembeli Mátyás (1239. november 2. u. – 1241. április 11.).

In: Beke Margit (szerk.): Esztergomi érsekek 1001–2003.

Budapest, 2003. 104–106.

VÁRI SZABÓ Sámuel, ifj.: Honi részleges rajzolatok.

In: Tudományos Gyűjtemény, 20. évf. 1836. 3. sz. 101.

VÉGHÉLY Dezső: Emléklapok rendezett-tanácsú Veszprém város

közigazgatási életéből. Az 1875-ik évi jelentés töredéke. Veszprém, 1886.

VERES Lujza: A veszprémvölgyi apácakolostor templomának

régészeti ásatása során előkerült falképtöredékek.

In: Műemlékvédelmi Szemle, 12. évf. 2002. 1. sz. 65–80.

VERESS D. Csaba: A veszprémi Benedekhegy története.

In: Veszprémi Szemle, 11. 8. évf. 2005. 3–4. sz. 40–59.

VERESS D. Csaba: A veszprémi Komakút és a Szent Miklós-szegi

Kálváriadomb története. In: Veszprémi Szemle, 12. 9. évf. 2007. 1–4. sz. 3–19.

VESZPRÉMY, László: Königin Gisela von Ungarn.

In: Wiczorek, Alfred – Hinz, Hans-Martin (hrsg.):

Europas Mitte im 1000. Band II. Stuttgart, 2000. 608–612.

VETŐ Béla: A Veszprémi Evangélikus Gyülekezet és

200 éves templomának története. Veszprém, 1998.

VETŐ Béla: Ünnepi események a veszprémi gyülekezetben.

In: Evangélikus Élet, 63. évf. 39. sz. (1998. szeptember 27.) 3.

ZÁGORHIDI CZIGÁNY Balázs: A veszprémi Szent Katalin domonkos kolostor a késő középkorban. In: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis”. A veszprémi püspökség a középkorban. A veszprémi egyházmegye múltjából 38. Veszprém, 2021. 201–226.

Zsigmond-kori oklevéltár. I., 1387–1399. Összeáll.: Mályusz Elemér.

Budapest, 1951.

ZSOLDOS Attila: Vár, város, ispánság és megye – Veszprém az

Árpád-korban. In: A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 26. 2010. 11–23.

KÉPJEGYZÉK

1. kép Veszprém, Szent Mihály-székesegyház, megcsonkított 11. század közepi pillér a déli előtér falában bemutatva. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

2. kép Az ún. Gizella-kápolna földszinti szentélyének egyik konzolja, az eredeti kifestés maradványaival, 13. század közepe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

3. kép Padányi Bíró Márton alakja a székesegyház attemplomának déli mellékterében álló síremlékről, 1762 után. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

4. kép A Szent Anna-templom áthelyezett barokk bejárata, 1724 és 19. század. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

5. kép Az Alsóvárosi temető kápolnája, 1830. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

6. kép Veszprém, Szent Mihály-székesegyház, 11. századi kőfaragvány nyomán készített falpillér fejezet a 20. század eleji átépítésből. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

7. kép Modern, színes üvegablak a Regina Mundi, egykori Angolkisasszonyok templomából, 1976. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

8. kép Modern faoltár a Boldog Gizella Szeminárium kápolnájában. Fotó: Jankovics Norbert, 2022. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.803D

9. kép A székesegyház délről. Fotó: F. Tóth Gábor, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.804D

10. kép A székesegyház attemploma, földszinti és karzatszinti alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

11. kép A székesegyház hosszmetsete. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

12. kép Megcsonkított 11. század közepi pillér és árkádivének részlete a déli karzattfeljáró falában bemutatva. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

13. kép 11-13. századi részletek és átépítések nyomai a déli oldalhajó homlokzatán, a falazatok és a bal szélső nyílás korai, középen és a jobb szélén két utólagos ablak. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

14. kép 11-12. és 18. századi részletek és átépítések nyomai az északi oldalhajó homlokzatán, a falazatok és magasan lévő nyílás korai, középen lent és a jobb szélén 18. századi kriptalejárat és támpillér helye. Fotó: Jankovics Norbert, 2021.

15. kép A székesegyház toronypárja nyugat felől. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

16. kép A barokk székesegyház a 20. század elején. Fotó: Ádám Iván: A Veszprémi Székesegyház I. Veszprém, 1912. XIV. tábla. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

17. kép Mérnök konzol és a boltozati borda indítása a szentélyben. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

18. kép Az attemplom déli lejárata ma a 11. századi lejárata helyének jelölésével, és a 20. században rekonstruált szakasszal. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

19. kép Az attemplom tere nyugat felé, 1400 előtt. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

20. kép Az attemplom boltozata dél felé, középen Padányi Bíró Márton címere. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

21. kép Beriszló Péter püspök síremléke az attemplom déli falán, 1520 után. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

22. kép Padányi Bíró Márton püspök síremléke az attemplom déli mellékterében, 1762 után. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

23. kép Padányi Bíró Márton püspök síremléke az attemplom déli mellékterében, 1762 után. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

24. kép Női allegorikus alak Padányi Bíró Márton püspök síremlékén, az attemplom déli mellékterében, 1762 után. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

25. kép Krisztus a sírban, márványszobor az attemplomi főoltáron. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

26. kép A székesegyház szentélyének és hosszájának déli oldala. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

27. kép Női allegorikus alak Padányi Bíró Márton püspök síremlékén, az attemplom déli mellékterében, 1762 után. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

28. kép Az északi mellékhajó nyugati szakasza. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

29. kép A püspöki trón fülkéje a szentély északi oldalán, 1910. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

30. kép A püspöki trón fülkéjének oszlopfője, 1910. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

31. kép A szentélyboltozat záróköve, 1400 előtt. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

32. kép A Szent Anna-mellékoltár, részlet. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

33. kép Mária mennybemenete-oltár a déli mellékszentélyben. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

34. kép Mérnök, középkori ülőfülke a szentélyben. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

35. kép Pillérlábazat az attemplomban. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

36. kép Boltozatindítás az attemplomban. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

37. kép Padányi Bíró Márton püspök címere az attemplomban. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

38. kép Mária mennybemenete-oltár a déli mellékszentélyben. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

39. kép Szent György-oltár az északi mellékhajóban. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

40. kép Szent Anna-oltár a déli mellékhajóban. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

41. kép Az altemplom oltára. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

42. kép Az altemplom oltár szentségházának ajtaja. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

43. kép A Szent György-kápolna modern védőépülete és Szent Imre herceg szobra. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

44. kép A Szent György-kápolna alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

45. kép A Szent György-kápolna romjai a védőépületben nyugatról, középen Vetési Albert sírkövének összeállított rekonstrukciójával. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.805D

46. kép A kápolna szentélylépcsőjének déli fele, és a diadalív lábazata az eredeti helyén. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.806D

47. kép A kápolna szentélyének lábazata az egykori külső tér felől. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.808D

48. kép A kápolna szentélye az egykori belső tér felől. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.807D

49. kép A kápolna bejáratai és a felmenő szerkezetekhez tartozó kőfaragványtöredékek. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.809D

50. kép A kápolna nyugati bejáratának egykori küszöbköve az utólagos felirattal: In limi(ne) no(n) sedeto-„A küszöbre ne üljtek!”. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.810D

51. kép A kápolna környezetéből előkerült kőfaragványtöredékek a védőépület kőtárában. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.811D

52. kép A kápolna védőépülete nyugatról. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.835D

53. kép A modern védőépület keletről. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.813D

54. kép Az ún. Gizella-kápolna földszintjének összképe a középkori északi fallal nyugatról. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

55. kép Az ún. Gizella-kápolna földszintjének alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

56. kép Az ún. Gizella-kápolna középkori részei, az északi fal nézete, Rostás Tibor felmérése. Rajzolta: Rostás Tibor, 2000. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Tervtár, ltsz.: R83275.

57. kép A kápolna barokk bejárata. Fotó: F. Tóth Gábor, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.814D

58. kép Az egykori alsó kápolnahajó északi fala, az újjáépített boltozatokkal. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

59. kép Az egykori alsó kápolna északi falának falképei. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

60. kép Az egykori alsó kápolna diadalíve és a sekrestye bejárata. Fotó: Jankovics Norbert, 2021.

61. kép Az egykori alsó kápolnahajó északi konzolja a boltozat indításával. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

62. kép 13. századi zárókő Isten kezével a 18. században újjáépített boltozatba foglalva. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

63. kép 13. századi zárókő Isten bárányával a 18. században újjáépített boltozatba foglalva. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

64. kép 13. századi zárókő a 18. században újjáépített boltozatba foglalva. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

65. kép Az egykori felső kápolnahajó falpillérének fejezet. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.815D

66. kép Az egykori felső kápolnahajó falpillérének lábazata. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.816D

67. kép A ferences templom főhomlokzata. Fotó: F. Tóth Gábor, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.817D

68. kép A ferences templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

69. kép A ferences templom hajójának és szentélyének mennyezetképe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

70. kép A templom karzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

71. kép A templom főoltára, összkép. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

72. kép A főoltár tabernákuluma. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

73. kép A szentélyboltozat kifestése. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

74. kép A szentély oldalfalának falképei. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

75. kép Részlet a hajó mennyezetképéről. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

76. kép Részlet a karzattömlő falképéről. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

77. kép Szent István alakja a főoltár festményéről. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

78. kép Szent László a főoltár bal oldalán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

79. kép Szent Imre a főoltár jobb oldalán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

80. kép A Szent Ferenc-oltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

81. kép A Szent Antal-oltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

82. kép A piarista templom homlokzata az utcaképen. Fotó: F. Tóth Gábor, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.818D

83. kép A piarista templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

84. kép A piarista templom hosszszelvénye. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

85. kép A piarista templom belsejének összképe kelet felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

86. kép A keleti hajószerkezet és a szentély boltozatai. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

87. kép A piarista templom belsejének összképe nyugat felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

88. kép A nyugati hajószerkezet boltozatai. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

89. kép A karzat. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

90. kép A főoltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

91. kép Szent László a főoltár bal oldalán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

92. kép Krisztus mint Jó Pásztor-oltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

93. kép Kalazanci Szent József-oltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

94. kép Pirotti Szent Pompilius-oltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

95. kép A szószék. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

96. kép A szószék kosara. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

97. kép A Püspöki palota kápolnája, az oltár. Fotó: Hack Róbert, 2014. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.819D

98. kép A Püspöki palota alaprajzi részlete, az emeleten a kápolnával. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

99. kép A Püspöki palota kápolnája, a mennyezet. Fotó: Hack Róbert, 2014. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.820D

100. kép A mennyezetkép részlete a megváltásra váró Összülőkkel. Fotó: Hack Róbert, 2014. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.821D

101. kép A mennyezetkép részlete, az Atya alakja. Fotó: Hack Róbert, 2014. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.822D

102. kép A mennyezetkép részlete puttóval. Fotó: Hack Róbert, 2014. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.823D

103. kép A mennyezetkép részlete angyal alakjával. Fotó: Hack Róbert, 2014. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.824D

104. kép Az ún. Jezsuita templom előtérben az apácakolostor helyreállított romjaival. Fotó: F. Tóth Gábor, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.755D

105. kép A veszprémi apácakolostor periodizált ásatási összesítő rajza. Rajzolta: Héczey-Markó Ágnes, 2013.

106. kép A veszprémi apácakolostor területének vázlatos története alaprajzokkal, 11-13. sz., 13-14. sz., 15-16. sz., 18. század. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2022.

107. kép Az ún. Jezsuita templom előtérben az apácakolostor helyreállított romjaival. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

108. kép Az ún. Jezsuita templom főhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

109. kép Az ún. Jezsuita templom és az előtte feltárt gótikus szentélyzáródás jelzése. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

110. kép Az ún. Jezsuita templom belső összképe a bejárat felé, az előtérben a középkori kis kriptás kápolna feltárt maradványaival. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

111. kép Az ún. Jezsuita templom boltozatai. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

112. kép Az ún. Jezsuita templom szentélye. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

113. kép A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása a környező épületekkel, észak felől. Fotó: F. Tóth Gábor, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.825D

114. kép A Szent Miklós-templom periodizált alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

115. kép A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása az egykori szentély felől. Fotó: F. Tóth Gábor, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.826D

116. kép A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása dél felől. Fotó: F. Tóth Gábor, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.827D

117. kép A domonkos apácakolostor templomának romjai. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

118. kép A domonkos apácakolostor templomának alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

119. kép A kolostortemplom szentélyének romjai, a szentélyrekesztő maradványaival. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

120. kép A kolostortemplom szentélyének romjai, az előtérben a korai szentély jelzésével. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

121. kép A kolostortemplom szentélyének romjai, a kolostor kerengőfalának maradványaival. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

122. kép A kolostortemplom szentélyének romjai, a kolostor kerengőfalának maradványaival. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

123. kép Egy oldalkápolna és a sekrestye boltozatainak lenyomata a szentély egykori külső, északi falán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

124. kép Tárcsás boltozatindító konzol az egykori oldalkápolnában, a szentély északi falán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

125. kép Tárcsás boltozatindító konzol az egykori oldalkápolnában, a szentély északi falán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
126. kép A Szent Anna-templom. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
127. kép A Szent Anna-templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
128. kép A templom szentélye és főoltára. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
129. kép A templom karzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
130. kép Szent Anna szobra és az áthelyezett barokk kőkeret a templom előcsarnokával. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
131. kép A főoltár festménye, id. Franz Xaver Bucher. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
132. kép Árpád-házi Szent Erzsébet, olajkép a szentélyben. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
133. kép Vizitáció, olajkép a szentélyben. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
134. kép A csatári kápolna. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
135. kép A csatári kápolna alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
136. kép A kápolna szentélye a főoltárral. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
137. kép A főoltár oromdisze. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
138. kép A kápolnahajó naiv stílusú kifestése a karzattal. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
139. kép A református templom főhomlokzata. Fotó: Wachsler Éva, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.828D
140. kép A református templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
141. kép A szószék. Fotó: Balázsik Tamás, 2021.
142. kép Az evangélikus templom oldalhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
143. kép Az evangélikus templom összképe a szentély felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
144. kép Az evangélikus templom összképe a bejárat felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
145. kép Az evangélikus templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
146. kép Az Evangélikus templom keresztelőkútja. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
147. kép A kápolna főhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
148. kép A kápolna hátsó homlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
149. kép A kápolna hajója és szentélye. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
150. kép A kápolna hajójának és szentélyének boltozata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
151. kép A karzat az orgona maradványaival. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
152. kép A Bűnbeesés, falkép a hajóban. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
153. kép Kiűzetés a Paradicsomból, falkép a hajóban. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
154. kép Heiszler Károly sírköve. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
155. kép A templom főhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
156. kép A belső összképe a szentély felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
157. kép A belső összképe a bejárat felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
158. kép A belső összképe a Jézus Szíve-kápolna felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
159. kép A Jézus Szíve-kápolna. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
160. kép A Regina Mundi-templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
161. kép Szent Család, színes üvegablak a hajó északnyugati oldalának középső ablakában. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
162. kép Jézus Szentséges Szíve, színes üvegablak a Jézus Szíve-kápolnában. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
163. kép A szentély középső üvegablaka. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
164. kép A főoltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
165. kép Szűz Mária-szobra a főoltáron. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
166. Apostol szobra a diadalív bal oldalán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
167. kép A templom homlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
168. kép A Károly-templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
169. kép A templom bejárata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
170. kép A hajó összképe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
171. kép A hajó és a szentély összképe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
172. kép A hajó és a szentély boltozatai. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
173. kép Dániel próféta, falkép a hajó egyik csegyében. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
174. kép Arkangyal, falkép a hajó oldalfalán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

175. kép Szent Péter a kulcsokkal, részlet. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
176. kép A hajókupola egyik színes üveglakja. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
177. kép A Feltámadt Krisztus, színes üveglak a szentély középső ablakában. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
178. kép A Szent László-templom látképe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
179. kép A templom külső összképe a szentély felől. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
180. kép A Szent László-templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
181. kép A templom belső összképe a szentély felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
182. kép A templom szentélye. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
183. kép A templom belső összképe a bejárat felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
184. kép A hajó északi falának falképei. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
185. kép Szent István, Boldog Gizella a koronázási palásttal, részlet a hajó északi falának falképéről. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
186. kép A diadalív falképei. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
187. kép Keresztrefeszítés, részlet a diadalív falképéről. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
188. Szent László vizet fakaszt, színes üveglak a sekrestyében (viszszahelyezés előtt). Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
189. kép Szent Margit, színes üveglak a szentélyben. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
190. kép Szent László-szobor a főoltáron. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
191. kép A kolostor és a templom romjai madártávlatból. Fotó: Horogszegi Tamás, 2022.
192. kép A kolostor és a templom rekonstruált alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
193. kép A templom kereszthajójának fala. Fotó: Horogszegi Tamás, 2022
194. kép A templom kereszthajójának fala a kapcsolódó kolostorszárny romjával. Fotó: Horogszegi Tamás, 2022.
195. kép A kolostorszárny romjai. Fotó: Horogszegi Tamás, 2022
196. kép A kolostorszárny egykori belső tere. Fotó: Horogszegi Tamás, 2022
197. kép A káptalanterem ikernyílása kívülről, jobbra az elpusztult ajtó maradványaival. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
198. kép A káptalanterem ikernyílása belülről. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
199. kép A káptalanteremből a sekrestyébe nyíló ajtó. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

200. kép A gyulafrátóti kettőstemplom 1764-ben. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest. Jelzet: OLHU-MNL-OL-C 40-b-17. (1764.05.09. 2. m.)
201. kép A középkori plébániatemplom maradványai a Kálvária utca 28. kerítésfalában. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.829D
202. kép A templom főhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
203. kép A templom és a nyugati oldalkápolnája. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
204. kép A templom összképe a szentély felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
205. A templom összképe a bejárat felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
206. Nepomuki Szent János-főoltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
207. kép Szentiványi Károly rátóti prépost emléktáblája a kriptalejárral. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
208. kép A templom főhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
209. kép A templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
210. kép A református és a katolikus templom a Kálváriáról. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
211. kép A templombelső összképe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
212. kép A szószék. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
213. kép A templom főhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
214. kép A templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
215. kép A templom kapuja. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
216. kép A templom oldalhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
217. kép A belső összképe a berendezéssel. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
218. kép A szószék és a keresztelőkút. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
219. kép A katolikus templom külső összképe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
220. kép A templom bejárata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
221. kép A belső összképe a szentély felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
222. kép A Szent Margit-templom főhomlokzata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.
223. kép A templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.
224. kép A templom főhomlokzatának oldalnézete. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

225. kép A templom főbejárata. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

226. kép Szent István-szobor a főhomlokzatról. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

227. kép Szent Gellért-szobor a főhomlokzatról. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

228. kép A belső összképe a szentély felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

229. kép A belső összképe a bejárat felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

230. kép A főoltár. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

231. kép Szűz Mária-kegykép a diadalív jobb oldalán. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

232. kép Szent II. János Pál pápa-szobra. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

233. kép Keresztelőkút. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

234. kép A Magyarok Nagyasszonya-templom külső összképe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

235. kép A templom alaprajza. Rajzolta: Bódiné Kersner Katalin, 2023.

236. kép A belső összképe az oltár felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

237. kép A belső összképe a karzat felé. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

238. kép Szűz Mária a gyermek Jézussal az oltárról. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

239. kép A szentségház. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

240. kép Az új református központ külső összképe. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

241. kép A templom belső összképe a földszintről. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

242. kép A templom belső összképe a karzatról. Fotó: Mudrák Attila, 2021. Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár.

243. kép A Szeminárium kápolnája, az oltár. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.830D

244. kép Barokk Immaculata-szobor a Szeminárium kápolnájának karzatán. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.831D

245. kép Az Érseki Hittudományi Főiskola kápolnájának ajtaja. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.833D

246. kép Az Érseki Hittudományi Főiskola kápolnájának szentségháza. Fotó: Jankovics Norbert, 2021. Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Budapest. Fotótár, ltsz.: 245.834D

